

Misbah

İSLAMİ DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMA DERGİSİ SONBAHAR 2017 YIL: 6 SAYI: 13

Üstad Abdullah Cevâd-i Âmulî

Aristo Felsefesinden
İslam Felsefesine

Dr. Cafer Yusufî

İmamları Tanıma, Guluv ve
Taksir Meselesi

Yusuf Tazegün

Hüseyinî Kıyamın Ahlakî ve
İrfanî Boyutu

Üstad Muhammed Taki Misbah

Tevekkül ve İlahî Kadere
Hoşnutluk

Dr. Ahmed Abidî

İbn Sina'ya Göre
Duanın Kabulü

Halil Hakîkî

İmam Sâdık ve
Ca'ferî Mezhebinin Şekillenmesi

İmam Zeynül Abidin'den (a.s) Bağışlanma Duası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Misbah

İslami düşünce ve araştırma dergisi

Sonbahar 2017

Sahibi

Uluslararası el-Mustafa
(Üniversitesi Türkiye Temsilciliği)
adına, Abdullah Turan

Yayın Yönetmeni

Yusuf Tazegün

Yazı İşleri Müdürü

Dr. Fazil Ağış

Yayın Kurulu

Dr. Cafer Yusufi, Dr. Resul Abdullahi, Abdullah Turan,
Abbas Kazimi, Musa Güneş, Mikail Gürel, Ozan Sarıalioğlu,
Rıdvan Murat Altun, Dr. Muhammed Taki Sohrabifer, Dr.
Mehdi Bahtaver, Dr. Şemsettin Şehidi

Teknik Redaksiyon

Hasan Bedel, Kadir Tezşah, Nurcan Altun

Baskı Hazırlık

DBY Ajans

İrfan Güngörür, Emre Güngör

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Misbah

İslami düşünce ve
araştırma dergisi

Yayın Türü:

Ulusal Süreli Yayın

Sonbahar 2017,

Yıl: 6, Sayı: 13

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

Adres

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No:108

Zeytinburnu / İSTANBUL

Tel: (0212) 664 46 40 • el-mustafa@hotmail.com

İçindekiler

- Ayetullah Abdullah Cevâd-i Âmulî **05** Aristo Felsefesinden İslam Felsefesine
- Üstad S. Murtaza Hüseyinî Şahrudî **29** İlahî Maârif Mertebeleri
- Dr. Ahmed Abidî **49** İbn Sina'ya Göre Duanın Kabulü
- Dr. Resul Caferîyan **59** Şia'da Dua Edebiyatı
- Halil Hakîkî **89** İmam Sâdık ve Ca'ferî Mezhebinin Şekillenmesi
- Üstad Muhammed Taki Misbah **111** Tevekkül ve İlahî Kadere Hoşnutluk
- Allame Şeyh Abdülhüseyin Eminî **127** Dinin Kemali ve Gadir-i Hum Olayı
- Dr. Cafer Yusufî **163** İmamları Tanıma, Guluv ve Taksir Meselesi
- Yusuf Tazegün **237** Hüseyinî Kıyamın Ahlakî ve İrfanî Boyutu
- İmam Zeynul Abidin'den **257** Bağışlanma Duası

Aristo Felsefesinden İslam Felsefesine

Ayetullah Abdullah Cevâd-i Âmulî

Özet

“Aristo: Doğu ve Batı Arasında Köprü” sempozyumuna bildiriler olarak sunulan bu makale birkaç bölüm halinde düzenlenmiştir. Önce Aristo'nun kimliği, felsefesinin özellikleri ve felsefesinin şekillenmesinde tesiri olan etkenler ele alınmış; aralarında düşünce deha ve motivasyonda saflığın da yer aldığı iç etkenler ile üstadın mahareti ve onun felsefe havzasında yetenekli öğrenciler yetişmesi gibi dış etkenlere değinilmiştir.

Ardından “bilimlerin İslamîleşmesi” eklenli kriter ve öğenin açıklanmasından sonra felsefenin İslamîleşmesi kriteri değerlendirilmiştir. Devamında da genel hatlarıyla İslam felsefesine bakılarak felsefede “İslamî” oluşmasının doğrulanması için değişik basamaklar resmedilmiştir. Sonrasında İslam'da rasyonel bahsine girilmiş ve İslamî rasyonalizmin örnekleri gösterilmiştir.

Makalenin sonunda Aristo okulunda yapılmış özet bir seyir vardır. Burada Aristo felsefesine “Meşşai” adının verilmesi epistemik mesajdan yoksun kabul edilmiş ve Aristo'nun bazı görüşleri açıklanarak İslam felsefesi açısından bunların eleştirilerine yer verilmiştir.

Aristo'nun Kimliği

Aristo'nun kimliğini içeriden düşünce deha, motivasyonda saflık, koordinasyon gücü, iki kanat, yani bilimsel niyet ve pratik kararlılık; dışarıdan ise Eflatun gibi mahir bir üstad, uzmanlarla ahbablık ve güçlü bir felsefe ortamında yetenekli öğrenciler yetiştirilmesi oluşturmaktadır. Ünlü hareket kanıtı ve hareketin dinamiğe ihtiyaç duymasını iç ve dış etkileşimle temellendirdi. Aristo bir dönem üstadın basit bir talebesiydi. Kısa sürede onunla eşit seviyeye çıkmayı başardı. Gün geldi kendisini ondan üstün görüp Eflatun'un bazı önemli görüşleri hakkında karşı fetva verdi. Misaller akımını eleştirdi ve onu, iç ve dış dinamiklerle zaruri bilimsel ve pratik hareket ihtiyacıyla tanıştırdı. İçeriden, insan ve evrenin yaratılışının başlangıç noktasını buldu. Ardından kalem ve dille bâtını gözlemlerini diğerlerine aktardı. Bu nedenle nefsin bilgisini “hikmetin anası” kabul ediyor ve nefsi bedeninin zarfı ve taşıyıcısı sayıyordu, bedeni nefsin zarfı ve taşıyıcısı değil. Çünkü nefis varoluşsal genişliğe sahipti ve asla bedeninin dar kalıbına sığmazdı. Fakat sınırlı beden, geniş nefsin alanına sığabilirdi.

Tarihi değiştiren insanların kimlik bilgisi, cevherlerin mahiyet bilgisi gibi gelişmiş sınırlanmaya ihtiyaç duyar. Lakin biri, yakın ve uzak sınırlı tüm cinsleri ve kategorileri kapsayan “ma hüve” hakkındadır ve diğeri sınırlı şahsın başlangıç ve sonuna ilişkin varoluşsal değişimlerin tamamını ihtiva eden “men hüve” hakkındadır. Mahiyetin zâtına ait kimi öğelerle yetinmenin eksik sınırlandırma olması gibi, şahsın bazı özellikleriyle iktifa etmek de noksan bir tanım verecektir.

Aristo'nun erken dönem veya orta yaşlardaki eserlerinin incelenmesi araştırmacıya ileri yaştaki gelişmiş eserleri hakkında bilgi vermez. Tıpkı Aristo'nun olgunlaşma çağındaki yaratıcılığının sorgulanmasının, araştırmacıyı, onun hamlıktan pişmeye ve oradan da yanmaya doğru evrilen içsel seyirinden haberdar etmeyeceği gibi. Nitekim o şöyle söyler:

*Ömrümün hulasası üç şeyden fazlası değil
Hamdım, piştim, yandım*

Ama hep böyle söylediği sanılır:

*Ömrümün hulasası bir sözden fazlası değil
Yandım, yandım, yandım*

Kastedilen şudur ki, Aristo'nun değişken kişiliğini hep kemale ermiş görmek eksikliklidir. Hep noksan sanmanın eksiklik olacağı gibi. Hiçbiri gelişmiş bir çerçeve sunmayacaktır. Zayıf veya orta halli ya da ileri seviyedeki muhatap kümeleri hakkında ondan geriye kalmış sözler veya yazılar asla tek başına onun kişiliğine ilişkin tam bir tanıtıcı değildir.

Elbette Aristo'yu tanımının zorluğunu itiraf etmek gerekir. Çünkü bir yandan soylu

düşüncelerin derinliklerinde yer alan, öte yandan yirmioç yüzyıldan fazla (ikibinüçyüz yıl) tarihin tozu toprağı, yeryüzünün evrilip çevrilmesi, zaman ve lisanın üzerinde katman oluşturduğu bir cevheri tanımak oldukça güçtür.

Onun “muallim-i evvel” lakabıyla anılması tartışmasızdı. Onun satırlarını yazanı Atina'nın büyük girişi saymanın ve ünlü “Atina hakimler şehridir” cümlesine “ve Aristo onun kapısıdır” ilavesi yapmanın (Eflatun'un görkemi mahfuz kalmak şartıyla) kabul göreceği umulabilir.

*Sarayın girişini ezel say, üç harf: aşk
Anahtarın dişlerini ebed say, iki harf:
Lâ [hayır]¹*

Eflatun'un onu “okulun akılı” saymasından akılcı kimliği anlaşılmaktadır. Bu, kalıcı tarzı, sırları ve geleneğinin nazari ve pratik hikmetteki sağlamlığını anlattığı için de felsefi şahsiyeti açıklığa kavuşacaktır.

İslam Felsefesi

Saf İslam, nübüvvetin başlangıcından risaletin kökleşmesine kadar çeşitli biçimlerde Allah'ın peygamberlerine nazil olmuş, hikmet sahibi Allah'ın razı olduğu nihai kemaline ulaşmış, her çağ ve bölgede kendine özgü şeriatlar ve yollarla süregelmiş yegâne ve emsalsiz dindir. İslam'ın asli ögesi sübhan olan Allah'ın hükmüdür ve Allah'ın hükmünün menşei de, onun zâtına has ilimden kaynaklanan ezeli iradesidir. İslam'ı keşfetme ve ispatlamanın asli unsuru iki sütundur: Biri kesin akılcı kanıt ve diğeri muteber nakil delilidir.

¹ Ali Hakani Şirvanî, *Gozide-i Hakani-yi Şirvanî*, Ziyauddin Seccadi'nin edisyonuyla, (Tehran, Şirket-i Sehhami-yi Kitabha-yi Cibi, tarihsiz).

Bu iki sütundan her biri başka muteber kısımlara ayrılır. Akılcı delil; doğal şeyler, his ve tecrübe alanında işlev görür. Matematiksel şeyler bölgesinde sağlam matematik kanıt, hikmet ve kelam ikliminde aklı soyut kanıt, nazari irfan alanında da kalbî soyut bürhan vardır. Muteber nakil delili ise süduru ve delaleti kesin nas ve akaid sahasında bulunur. Kesin veya zanni nas ahlak mütukasında ve aynı zamanda fıkıh ve hukuk ikliminde muteberdir.

Hüccet olmanın şartlarına haiz, kıyasın (mantıksal örnekleme) zararından ve polemikğin musibetinden masun kalmış, muteber naklî delille uzlaştırılmaz çelişkiye düşme afetinden korunmuş olan akıl kanıtın bütün dinî meselelerde önü açıktır ve onunla Allah'ın hükmü keşfedilebilir, ona denk fetva verilebilir, itaat ve isyan, övgü ve yergi, sevap ve ceza, nihayet cennet ve cehennem yaklaşımı muteber naklî delil gibi tanzim edilebilir.

Dolayısıyla İslam'ı keşfetmek naklî metinlerle sınırlı değildir. Bilakis muteber akıl kanıtlar, sağlam naklî deliller gibi Allah'ın dinini ispatlamanın belgesi olacaktır. Akıl; kesin kanıtlarla Allah'ın varlığını açıklar, onun esma-i hüsnasını tahlil eder, zâti sıfatların birbiriyle ve Allah'ın zâtıyla aynılığını ortaya çıkarır, aynı şekilde yaratılış nizamının belli bir hedef taşıdığını, yaratılışın gayeye sahip olduğunu ve meadın gerçekleşeceğini kesin görür, ayrıca genel olarak vahiy ve nübüvveti, insanlık toplumunun medeniyetini temin için ilahî kanunun kesinliğini ispatlar, sayılan konuların tamamında ahengi, hatta maarifin sultanı ve bilimlerin melekesi olan peygamberlerin vahyi karşısında boyun eğmeyi tespit eder.

Böyle bir akıl, öylesine kesin dayanaklarla hangi hükmü verse İslamîdir. Felsefe

Aristo'nun değişken kişiliğini hep kemale ermiş görmek eksikliklerdir. Hep noksan sanmanın eksiklik olacağı gibi. Hiçbiri gelişmiş bir çerçeve sunmayacaktır. Zayıf veya orta halli ya da ileri seviyedeki muhatap kümeleri hakkında ondan geriye kalmış sözler veya yazılar asla tek başına onun kişiliğine ilişkin tam bir tanıtıcı değildir.

ve kelimelerin divanında dursa onlar İslam felsefesi ve İslam kelamı olacaktır. Fıkıh ve hukuk dalına adım atsa İslam fıkıhı ve İslam hukuku haline gelecektir. Yani muteber naklî ve aklî delile dayanarak fıkıh ve hukukta fetva verilip filan hükme uymanın vacip ve falan amelden kaçınmanın lazım olduğu söylenebilir. Felsefe ve kelimada, Allah'ın filan şeyi yarattığı ve falan şeyi yaratmadığına ilişkin fetva verilebilir. Nazari irfanda, Allah'ın filan isimle zuhur ettiği ve falan isimle tecelli etmediğine hükmedilebilir.

Bu nedenle, yörüngesini nesnelere varolup olmadığı, yani varlık düzeninde neyin varolduğu ve neyin varolmadığı meselesi oluşturan hikmet ve kelimada; eksenini varolan ve görünen şeyler, yani Allah'ın tecelli sahasında neyin zuhur ettiği ve neyin zuhur etmediği meselesinin oluşturduğu nazari irfanda; mecrası yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenlerden oluşan pratik hikmette aklî kanıt, muteber naklî delile eşdeğer işlev üstlenecektir. Buradan bir bilimin İslamî olmasının manası ortaya çıkmış olmaktadır. Bu yüzden bilimin İslamî ve gayri İslamî olarak ikiye ayrılması doğru görünmemektedir. Çünkü bilim, sadece bilinen iç nizamı inceleme manasına gelmez. Bilakis hakiki bilim herşey hakkında, önce deruni parçaları ve kıvamındaki özü neyin oluşturduğu sorusunu cevaplayıp iç sistemini belirlemenin, sonra da onun fâil ve gaye nizamının ne olduğunu, yani hangi varedenin yarattığı ve hangi hedefle ona varlık verdiğini öğrenmenin peşindedir.

Nesnelere fâil ve gaye nizamının bilgisi, bilimin yatay bedeninin dikey iki kadını mesabesinde. Uçabilmesi ve belli bir hedefe sahip olması ancak böyle mümkündür. Nitekim bu perspektiften bakılınca bilimlerin ahlakî rengi de ortaya çıkmaktadır.

Aristo'nun, tüm bilimsel alanlarda beşeri düşüncenin ahlaken korunması yolunda sarfettiği yüksek çaba meşhurdur.

Şu halde, bir bilim dalına özgü mevzulunun tümü manasında bilimin İslamlaştırılmasının kriteri, İslam'ın bilimi kuşatmaya çağırması değildir. Yine bir teknolojiye araştırmacıların Müslümanlardan ibaret olması da değildir. Kastedilen, kullanımın İslamî cihet taşıması ve İslam'ın tasvip ettiği kendine özgü bir tüketim olması hiç değildir. Ayrıca İslam'ın zuhuru asrında veya İslam yayılırken ya da İslam devletinde ortaya çıkmış olması yönünden de değildir. Çünkü zikredilen unsurların tamamı yeterince önemli olmakla birlikte hiçbirisi, felsefe veya başka bilimlere dâhil özel bir bilim dalı manasında bilimin İslamî olmasının temel direği kabul edilemez. Bilakis felsefe veya başka herhangi bir bilimin İslamî olmasının eksen ögesini, vehimle değil kesin kanıtla ve genelikle değil mantıksal yöntemle Sübhan olan Allah'ın filan şekilde tecelli ettiği veya falan şeyi varedtiği ya da filan hükmü verdiğinin ispatlanması oluşturmaktadır. Böylelikle eğer varolan ve görünen biçiminde ortaya konursa İslam irfanının, varolup olmama adı altında başlıklandırılırsa İslam felsefesinin, yapılması gereken ve yapılmaması gereken durumuna dönüşürse İslam fıkıhı ve hukukunun alanı oluşacaktır.

Buradan anlaşılmalıdır ki bir mevzulunun veya onlarca konunun bileşkesi olan bir bilimin İslamî olması için ne naklî mukaddes metinlere arz edilmesi şarttır, ne de sağlamlarının yapılmaması bir engeldir. Tıpkı sağlam aklî kanıtlara sunulmasının engel ya da sunulmamasının şart olması gibi. Çünkü kesin akılcı kanıt, muteber menkul delile denktir ve her birinin mesajı, Allah'ın şöyle yaptığı ve böyle buyurduğudur. Allah'tan, Allah'ın esma-i hüsnasından, Allah'ın fiil

ve eserlerinden metodlu biçimde bir konuyu ortaya koyan her bilim İslamî olacaktır. Teknolojide böyle bir düşünürün kesinlikle Müslüman olduğu bellidir ve özel bir bilim dalının oryantasyonunu İslam'ın kalavuzluğuna göre düzenleyecektir. Kible tespiti için pusulanın oryantasyonu gibi.

Zikredilen analizle, kanıtı dayanan aklın şeriatın değil, muteber naklin karşısında yer aldığı anlaşılmaktadır. Akılcı kesin delil de dinin değil, muteber işitsel delilin karşısında yer alır. Yani filan bilginin aklı mi, naklî mi ya da aklı mi, işitsel mi olduğunu söylemek gerekir, aklı mi, şer'î mi ya da aklı mi, dinî mi olduğunu değil. Muteber delil ister aklı olsun, ister naklî ne zaman ikliminde, ne zemin sahasında, ne de lisan bölgesinde bulunduğundan ne zamanlıdır, ne mekanlı, ne de Arapça veya Farsça. Bu bakımdan da ne doğuludur, ne de batılı; ne Yahudilere aittir, ne Hıristiyanlara, ne de Müslümanlara. Çünkü muteber aklı delil Sübhan Allah'ın feyzinin mahsülüdür ve “عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمَ” / **İnsana bilmediklerini öğretendir.**² esasına göre yetenekli ve istekli insanlara armağan edilmektedir. Muteber naklî delil ise ilahî vahiy ve ilhamın usaresidir ve “إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا” / **Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.**³ Esasına göre Allah'ın peygamberlerine vahyedilmiştir. Semavi kitapların bütün bilgileri tahriften korunmuş biçimde, değişmekten selamette olarak, şeriat ve yolu neshdilmenden önce hüccettir ve muteberdir.

Dile getirilen bazı meselelerin teyidi olarak Kur'an-ı Hakim'in ayetlerinden yardım alınabilir. İşitsel yolla elde edilen naklî delil, deruni tefekkürün ürünü olan kalbî veya aklı delilin karşısındadır.

﴿ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي

أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴾

“Eğer işiten bir kulağımız ve haberdar bir aklımız olsaydı cehenneme gitmezdik.”⁴

﴿ , ”قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ إِنَّتُونِي بَكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَذَا أَوْ أَنَارَةٌ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴾

“Müşriklere de ki: “Şimdi baksanıza şu sizin Allah'tan başka ilahlaştırıp yalvardığımız putlarınıza! Söyler misiniz, onlar yerde hangi şeyi yaratmışlar, yoksa göklerde mi bir ortaklıkları var? (Akıl yönünden bu mümkün olmayınca, nakil yönünden putlara ibadetin gerçek olduğunu gösterin) Eğer bu iddiamızda tutarlı iseniz, daha önce gelmiş bir kitap yahut hiç değilse bir bilgi kalıntısı varsa getirin görelim.” Şu ana dek İslam felsefesinin manası, İslam'ın bir felsefesi olabileceği ve bilimin İslamî ve gayri İslamî olarak ikiye ayrılabilirliği ispatlanıp açıklandı. Ama İslam felsefesinin özellikleri yeri geldiğinde ortaya konacaktır.”⁵

² Alak, 5.

³ Nisa 163.

⁴ Mülk 10.

⁵ Ahkaf 5.

İslam Felsefesine Genel Bir Bakış

Her ne kadar arı duru İslam, tüm peygamberlerin birikimini kapsayacak kuşatıcı bir anlama sahipse de ve semavi kitaplarda dünya görüşüyle ilgili ne varsa İslam felsefesinin rengini taşıyorsa da burada İslam felsefesinden kastedilen, özel anlamıyla İslam'ın mukaddes metinlerinde (Kur'an ve Masumların [a] Sünneti) ve muteber naklî delillere riayetle İslam düşünürlerinin aklî kanıtlarında geçen kendine has maarıftır.

Kimi zaman felsefe geniş anlamıyla kullanılır. Bu durumda deneysel ve matematik bilim dalları ve bazı beşeri bilimler, felsefe kategorisinde olmamakla birlikte o

geniş mananın kapsamına girer. Aristo gibi kadim isimlerin yazılarında bu geniş anlamdaki kullanım görülmektedir. Nitekim o, felsefeyi sınai, pratik ve teorik konulara ayırmıştır. Bu durumda felsefe tamlama olarak kullanılacaktır. Mesela doğa felsefesi, matematik felsefesi vs. gibi. Filozof da aynı so-nek olarak kullanılırdı. Doğa filozofu, matematik filozofu vs. denirdi. Zamanla felsefe, deneysel ve matematik bilimlerin karşısında yeralıp onlara gölgesi düşmeye başlayınca ve onların temel ilkelerini ve doğrulama temellerini temin edince kendine özgü manasıyla kullanılır oldu.

Hepsi de arı duru ilahî felsefeden aşağıda olan doğal bileşke veya matematiksel etkileşim, yahut mantıksal karışım veya ahlakî terkip olmaksızın mutlak olarak varlık ve hakikat ilkesinin çerçevesinden bahsedene kendi özgün manasıyla felsefe, delillendirilebilen (doğrulama veya yanlışlama) ve mükemmel soyutlamanın temellerinden yardım alan bir bilimdir. Aklın kanatlandığı saha kıyas, hayal, zan ve vehimden üstün bir soyutlama olduğundan onu incelemek deneysel bilimlerle meşgul olanlar için çetin iştir. Matematik bilimlerin kafesinde hapsolmuşlar için de sarp yokuştur. Keza etnik edebiyat gibi göreceli bilimlere alışmış olanlar için de onu anlamak zorluklarla doludur.

Kendine has manasıyla felsefi malumatın güçlüğü, ya âkil filozofun ezeli Allah'ı, onun ebedi esma-i hüsnasını ve peygamberlerin vahiy, nübüvvet, risalet, velayet ve ismetini idrak etmek istemesi gibi, delil arayan aklın, makul yüce bilginin dengi olmamasındadır; ya da asla istikrar taşımayan ve daima yatışmaz haldeki hareket (mutlak olarak), madde, zaman ve diğer tedrici şeylerin anlamının kuvvetli, sabit ve soyut aklın makulü olması gibi, daha aşağıdaki

Özel anlamıyla İslam felsefesi elbette ki Hikmet-i Mütealiye kazanımıyla öyle bir çerçeveye sunmaktadır ki, hem aklın makul karşısındaki yetersizliğinden kaynaklanan birinci aşılmaz sarp güçlüğü kolaylaştırmakta, hem de makulün akılla dengesizliğinden gelen ikinci geçit vermez zorluğu kolay hale getirir.

ve zayıf duyuşal bilginin filozofun çıkarımında bulunan soyut aklının dengi olmasındadır. Zira hareket yatışmadıkça ve kütleşel varlık bulmadıkça makul olmayacak; tedricilik sahasından çıkıp sabitlik ve soyutlama havzasına ulaştığında ise hareket veya madde kalmayacaktır.

Özel anlamıyla İslam felsefesi elbette ki Hikmet-i Mütealiye⁶ kazanımıyla öyle bir çerçeve sunmaktadır ki, hem aklın makul karşısındaki yetersizliğinden kaynaklanan birinci aşılmaz sarp güçlüğü kolaylaştırmakta, hem de makulün akılla dengesizliğinden gelen ikinci geçit vermez zorluğu kolay hale getirir. Bu da şudur:

1) İnsan nefsinin hakikati, cismaniyetu'l-hudûs ve ruhaniyetu'l-bekâdır.

2) Asıl olma varlığa aittir, mahiyete değil.

3) Göreceli değil, asıl olan varlığın hakikati tekildir, ayrı ayrı çoğul değil.

4) Varlığın hakikatindeki birlik şahsa değil, teşkike dayalıdır. (İrfanda bundan bahsedilir)

5) Varlık mertebelerinde cevher seyri şüphe kaldırmaz, bilakis kesindir. (Yani dördüncü mevzuaya göre varlık kıvam ve zaaf

sahibidir. Beşinci mevzuaya göre ise varlık-taki kıvam ve yoğunluk kesindir. Öyle ki cevherin varlığı zayıflık derecesinden daha yoğun dereceye doğru ilerler.)

6) Cevher seyrinin manası kat kat giysidir, giysiden sıyrılmaya değil ve tabii ki ifadede yetersiz makul olanın hissedilene benzetilmesi babındandır. Bir mekânı geride bırakıp başka bir mekana ulaşma şeklindeki otomobilin hareketi ile herhangi bir şeyi geride bırakmayan, bilakis katettiği herşeyi şu anda bile temel olarak ayağının altında tutan ve ona dayanan ağacın hareketi arasındaki farka benzer.

7) Süluk yolundaki salih insanın varoluşsal seyri sınırlı değildir. Bu nedenle Allah'ın feyzinin tecelligahı olan imkân sahasının bütün aşamalarını kat edebilir ve fenâ makamına çıkabileceği yerde hazır bulunabilir. Nitekim bu görkemli aşamadan itibaren irfan yükselişine geçer ve felsefenin mesajı sona erer. Orada edinilen ilim, tasavvur, tasdik, önerme ve kıyasın bahsi geçmeyeceğinden tasavvur ve tasdike bağlı soyutlamanın kanıtına fırsat yoktur.

8) Cismani varlıktan başlayıp cevher seyrinin zirvesine kadar olan nefsin hakikati,

⁶ Hikmet-i Mütealiye mevzusu ve hakikatının açıklaması için bkz: Abdullah Cevad-i Âmulî, Rahik-i Mah-tum: Şerh-i Hikmet-i Mütealiye (birinci bölüm), tanzim ve tedvin: Hamid Parsaniya, (Kum, İsrâ, tarihsiz).

gerçek bir tikeldir ve bu hakiki tikel, kesret aşamalarında tecelli eden bir vahdete sahiptir. Ama aynı zamanda vahdetin yüksek mertebesinde bir araya toplanıp yığılmış kesreti de vardır. Bu nedenle aşağı merhalelerin yardımıyla hareketin harici yansımaları ve benzeri durumları kavrayabilir ve yüksekteki mertebeye hakim konumla da onun tümel manasını tasavvur edebilir. Tıpkı varlığın zirvesine tırmanmakla Allah'ın esma-i hüsnasından bazısını şühud ilmiyle tanıyabilecek ve husulî manayla sahih biçimde tercüme edebilecek olması gibi.

Aristo, "Elif-i Suğra" adı altında İshak b. Huneyn'in tercümesi ve Yahya b. Adıyy ile İbn Rüşd'ün tefsiriyle düzenlenmiş *Ma Ba'de't-Tabia*'nın ilk makalesinde hakkın bilgisinin kimi zorluklarına değinmiş ve soyut makullerden bazısını idrak etmenin güçlüğüne güneşin yarasa tarafından görülmesindeki zorluk gibi kabul ederek idrakimizde pay sahibi (sonrakiler) herkese teşekkür etmiş ve şöyle demiştir:

Adaletin icabı, korumayı bizimle aynı görüşte olan kimselere münhasır kılmamaktır. Bilakis bilgimizde en küçük payı olan kişilere dahi müteşekkir olmalıyız. Çünkü onlar idrak gücümüzü ehlileştirdiler, eğittiler ve onu zayıflıktan kemale, kuvveden fiile erdirdiler. Mesela Timeos olmasaydı ezgi telifleri ve güzel nağmelerin çoğu elimizde bulunamazdı. Aynı şekilde Herosis olmasaydı Timeos yetişmezdi.⁷

Seleflerin haleflere nispetinin, babaların çocukları karşısındaki durumu gibi olduğunu, hatta onların babalarından daha üstün olduklarını kastetmektedir. Çünkü babalar

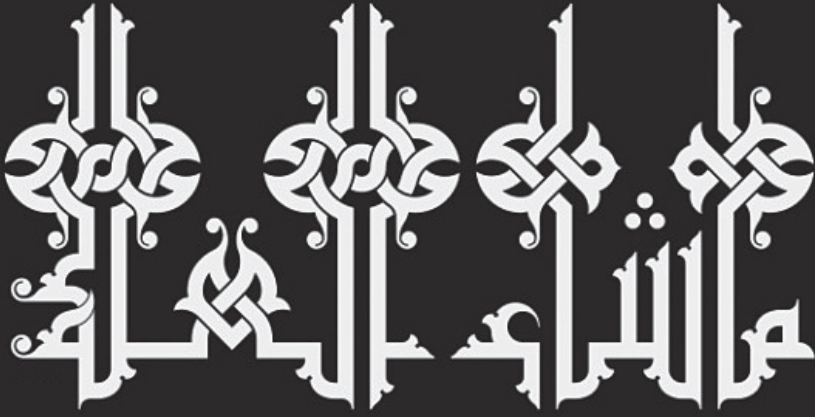
cisimlerimizi meydana getirmiş ve onlar, yani muallimler ruhlarımızı yetiştirmişlerdir.

Gerçi felsefe, kapsayıcı manasıyla, fıkıh gibi ne öndekinin önüne geçmektedir, ne de geridekine katılmaktadır ve felsefeyi tümel dünya görüşü ve ontoloji manasında mutlak olma açısından özel bir kayıtlı hafifletmek asla mümkün değildir. Lakin ne zaman ki "ilimden göze geldi ve kulaktan da kulağa", var ve yok olanı görmeye başladı, bağımsızlığı kemale erdi, temel ve aksiyomatik olmayandan yardım almaksızın başını tefekkür cebine soktu, beynin uçsuz bucaksızlığına ve canın derinliklerine tek başına daldı, falanın sözüne ve görüşüne minnetsizce bağımsızlığını korudu, nedenler deryası onun sermayesi oldu ve kendi varlığından kendine fayda devşirdi, işte o zaman başını kaldırdı ve sözünü söyleyip fetvasını vermeye başladı. Mesajı ya olumludur, ya da olumsuz. Yani ya "Varlık düzeninin ezeli bir varedicisi olduğunu ve net bir hedefi takip ettiğini buldum" diyecektir, ya da "Böyle bir şey bulamadım" diyecektir. Yani evrenin ne başlangıcı vardır, ne de sonu; ne Tanrı vardır, ne de ahiret.

Bu kesitte o olumlu ve özgür felsefe ilahî bir takı edinir. Bu olumsuz ve ipini koparmış felsefe ise ilhadî bir takı alır. O filozof iftihar duyacağı basiretli lakabını kuşanır, bu filozof ise fenalık yüklü kör lakabını alır. Düştüğümüz, özgür ve olumlu ilahî felsefeyi, ipini koparmış ve olumsuz ilhadî felsefeden ayırdığımız,⁸ "وَأَمْتَأَزُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ" esasına göre, hasırda oturmuş olumsuzluk ören filozofu, ipek halıda oturmuş olumluluk dokuyan filozoftan uzaklaştırdığımız bu aşamadan itibaren sıra yeni bir değişime

⁷ İbn Rüşd, Tefsir-i Ma Ba'du't-Tabia, el-Makalatü'l-Ula ve hiye'l-Mersule bi'l-Elfi's-Suğra, c. 1, (Beyrut, Daru'l-Meşrik, tarihsiz), s. 5-10.

⁸ Yasin 59.

Adaletin icabı, korumayı bizimle aynı görüşte olan kimselere münhasır kılmamaktır. Bilakis bilgimizde en küçük payı olan kişilere dahi müteşekkik olmalıyız. Çünkü onlar idrak gücümüzü ehlileştirdiler, eğittiler ve onu zayıflıktan kemale, kuvveden fiile erıştirdiler. Mesela Timeos olmasaydı ezgi telifleri ve güzel nağmelerin çoğu elimizde bulunamazdı. Aynı şekilde Herosis olmasaydı Timeos yetişmezdi.

gelir. Böylelikle o özgür ve ilahî filozof, bağımsızlığının kemalinde artık aksiyomatik olmayana minnetsizdir ve yaratılış hazinesini çileyle elde etmekten başkasına muhtaç olmaz. Yani ezeli varedicinin varlığı, yeniden başlayanın dalgıçlığında hangi inciyi isterse çıkaracağı düşüncenin okyanusuna damlar.

Kanıtı dayalı kıyas çukurundan başını kaldırıp insan ve evrenin yaratıcısı olan söz-konusu ezeli varedicinin aynı zamanda rab de olduğuna ve insanlık toplumunu, masun bir kitap indirerek ve masum kamil bir insan göndererek tecelli eden vahiy, nübüvvet ve risalet yoluyla eğitip yetiştirdiğine,

insanlık kafilesinin vahiy ilimleri olmak-sızın hedefine varamayacağına ve aklı kanıtların lüzumlu olmasına rağmen yeterli gelmeyeceğine fetva verdiğinde, işte böyle özgür ve gözü açılmış bir felsefe İslamî boyayla renklenmiş ve İslam'ın yüce mertebeli ismiyle adlanmış demektir. Fakat eğer polemikle sıvanmış ve hisse bulanmış vehim ve hayal kuyusunun derinliklerinde hayal kırıklığı içinde kalakalır da heva ve arzu yörüngesinde beşer aklın bireysel ve kitlesel hayatın kanununu tedvin için yeterli olduğuna, ezeli var edicinin teşride değil, tekvin nizamında hissesi bulunduğu ve mead namına hiçbir şeyin mevcut olmadığına fetva verirse, işte böyle bir felsefe de

ipini koparmış, kör, ilhadî ve gayri İslamî bir felsefe olacaktır. Tıpkı bazı paganist okullar gibi cahiliye dinini imzalayacak ve çeşitli fırkalara ayrılacaktır.

Şu ana dek felsefenin kapsamlı anlamı ve yine İslam felsefesinin **إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ** "İnşâllâh" diyen kuşatıcı manası açıklık kazanmış oldu. Eğer bu ikinci aşamadan aşağı inip İslam'ın özgür felsefesini, ipini koparmış gayri İslamî felsefeden ayırdıysak ve İslam'ın gören filozofunu arşa, buna mukabil gayri İslamî kör filozofu halıya oturttuysak, gözü açık özgür filozofun, bağımsız davranarak, beyan edilmiş teorik aksiyomatiksizliğe ve usülsüzlüğe minnet etmeyip ezeli varediciyi ispatlamada ve vahiy, nübüvvet ve risaleti tespitinde bir kez daha aklı çalıştıran denize dalması, araştırma ve sorgulamaya koyulması, tam manasıyla tefekkürü girip gaybın perdesini aralayan tahkikte nisap miktarını eda etmesi için sıra üçüncü değişime gelmiş demektir. O andan itibaren himmet boyutundan ve deha dalgıçlığından haber verir.

Eğer son Peygamber tarafından bildirildiğine, ona sihir ve mucize arasındaki farkı farkedip inandıysa, Kur'an-ı Hakim'i son ilahî mesaj kabul ettiyse, umumi nübüvvetin kapsayıcı kanıtını Hz. Muhammed b. Abdullah'ın (s.a.a) hususi nübüvvetine kesin şahit olarak uyguladıysa, her türlü musibetten arı, her türlü kusurdan münezzeh, her noksandan beri, her necaset ve ricsten mutahhar bu mukaddes metnin naslarına istinat ederek ilahî enbiyanın tamamının, özellikle de ululazm peygamberlerin nübüvvetine, yani Hz. Nuh, İbrahim-i Halil, Musa-yı Kelim, İsa-yı Mesih ve Hz. Muhammed'e iman ettiyse böyle bir felsefe, genel anlamıyla İslamî, özel anlamıyla da

İslam felsefesi olacaktır. En güzel boya olan bu renk de ölçülü endamına kıymet katacaktır. Elbette ki hâlâ özel anlamıyla İslam felsefesinin manasını ortaya koymada yolun sonuna varmış değiliz.

Bu aşamadan da aşağı inip dördüncü merhaleye girdiysek ve özel anlamıyla İslam felsefesinin uzayında yer aldysak kanıt eksensiz aklın kendini çalıştırma sahası genişleyecektir. Çünkü bir yandan, bir tek temel önermenin, yani çelişkinin dönüşmesi ilkesinin ötesinde, çok sayıda aksiyomatik önermeleri vardır. Öte yandan teorik önermelerin birçoğu, kesintisiz araştırmalar boyunca açıklanarak izah edici ilkeler gibi işlev üstlenmekte ve kanıtın doğrulayıcı temellerini oluşturabilmektedir. Üçüncü açıdan, vahyin getirdikleri hakkında olgun çalışmalar yapılarak onun akletmeye dayalı konuları ibadetle ilgili olanlardan ayrılmış; detaylar, ibadetin nitelik veya niceliği, ibadetin zamanı, duanın zemini gibi akılcı çıkarımın alanı dışında kalan şeyler ve kanıt arama yörüngesinin haricinde ve delil isteme dairesinin dışındaki daha onlarca, hatta yüzlerce fer'î, fikhî ve ahlakî mevzu gönlün mayasıyla kabul edilmiş, fânîlik dergâhında saf boyun eğme ve sırf itaate girilmiştir. Çünkü bunların hepsinin varedicisi, masum ve masun vahiydir. Vahyin getirdiği herşey haklı ve doğrudur. Tahlil edilebilen, mahiyeti çözümlenip terkip yapılabilen, kimlik ve varoluş bakımından nedenselliğe bağlanabilen şey hepsini somutlaştırmıştır. Ardından da felsefenin özgürce akletmesine girilir. Böyle bir düşüncenin serbest olmasının sırrı, özgür felsefenin kendi hürriyetiyle mühendislik yapması ve diğerlerinin geometri kurgusundan en küçük bir yardım almamasıdır. İşte bu mühendis, başkalarının ümran ve imarının

⁹ Ali İmran 19.

imdadına başvurmaksızın kendi ‘bünyan-ı mersus’unu, sapasağlam binasını nihayete erdirir. Halen de yabancılardan yardım almaksızın zarif işlerle, minyatür, oymacılık, nakkaşlıkla kendi kasrını tezyin etmeyi sürdürmektedir.

Bu esnada, aklî ve kesin kanıt gibi ilim ve ismeti sabit olmuş vahiy ve şeriat sahibi, aklın definelerinin birkaç cihetinden akli kazıyıp gün yüzüne çıkartır, deruni sermayesini ona gösterir ve fitrî kalbin karanlık tarafına yerleştirilmiş olan gidilebilecek yolu önüne serer. Böylelikle, gönlün mayasıyla terbiye edilmiş ve sırat-ı müstakimle uyarılmış akıl, derundan aşına olunan bu yolu katederek, saklı o eski tanışıklıktaki maksada ulaşabilecek ve sözkonusu maksada yerleştirmiş hedefi bulabilecektir. Bu mana, peygamberlerin (a.s) risaletindeki bereketlerden birini, akıl definelerini kazıp gün yüzüne çıkarma kabul eden¹⁰ Emirul-müminin Hz. Ali b. Ebi Talib’in hikmetli kalavuzluğunun bir köşesidir.

Aklın hazinelerinin bir kısmı şunlardır:

1) Zâtu itibariyle muhal ve aklî bakımdan men edilmiş olmayan bir şeyin varlığı mümkün olacaktır. Ama onun hariçte tahakkuk etmesinin ispatı kanıtlayıcı muteber bir delile muhtaçtır. Kesin aklî delilin ispatlamayı üstlenebilmesi gibi, sened bakımından yakın ve metin açısından sarih olan muteber naklî delil de onu ispatlayabilir. Aynı şekilde Masum İmamların sarih sözü de kesin kanıtın sınırları içinde yer alır. Keza geometri ve matematik hesaplamasının önemli meseleleri de istidlal için kullanılabilir. Kapsamlı çabasını felsefeyi kesin olmayan meşhur delilin nüfuzundan korumaya vakfetmiş Sadrul Müteellihin / Molla

Sadra, böyle önemli bir tesiri itiraf etmiş¹¹ ve ona gereken ehemmiyeti vermiştir.

2) Felsefî akıl, masumun sözünü merkeze yerleştirerek bir şeyin varlığını bilir ve bu noktadan itibaren gelişip serpilmeye başlar. Sonra nedensellik ilişkilerini incelemeye ve lazım, melzum, mülazım ve müte-lazım münasebetine yönelir. Hepsinin veya bir kısmının konumuna vakıf olur, patlaması ve çiçeklenmesi daha da çoğalır.

3) Naklî delilin yardımı olmaksızın da herhangi bir şeyi ispatlayabilen felsefî aklın, kimi zaruri gerekliliklerden o şeyin vasıtasına rağmen haberdar olmaması mümkündür. Bu durumda muteber naklî delil, ona, örtülü ve gizli saklı o kesin levazım hakkında bilgi verir. Daha sonra gafletteki akıl, hatırlamasının ardından ilmî tahkike koyulur, o zaruri ve örtülü lazımın merkezini bulur ve onu sabitleştirir.

4) Felsefî akıl, varoluşsal genişliğinin sınırlanması nedeniyle gaybî konuların bazısını hiç bilmez. Fakat Kur’an ve masumların sünneti atmosferinde ondan haber alarak düşünceye dalar ve bu bilgi ilmî bir soru olarak gündemine girer. Ardından tam manasıyla tefekküre odaklanarak ve saf olanı saf olmayandan ayırarak doğru ve yanlış miktarına aşına olur, varlığına kanıt ikame edilen herşeyi kabul eder, bilimsel olmayan herşey veya her ölçüt karşısında ise duraksar ve onun hakkında bilgi edinmeyi tekniğin ehline bırakır.

5) Felsefî akıl; cerh ve tadil, itiraz ve feragat ve aklî delillerin birbiriyle çatışmasıyla serpilip geliştiği gibi, muteber naklî delillerin birbiriyle değerlendirilmesi, onların aklî delillerle eleştirisi, önceleme ve

¹⁰ İbn Ebi'l-Hadid, Nehcü'l-Belağa, Hutbe-i Evvel, “وَيُبَيِّرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ”.

¹¹ Sadrulmüteellihin, Esfar, (Kum, Daru'l-Mearifi'l-İslamiyye), c. 9, s. 167.

öteleme, tatil ve tadil bakımından tasnif edilmesiyle de serpilip gelişir, onun defilerinin kazıcısı olur.

Bunlar, İslamî konularla birlikte sayılırken mecaz ve gevezelik olmaksızın şekillenen felsefî aklın fetvalarının göstergeleridir. Eğer bir kimse onu felsefe değil, kelim ilmi telakki ederse, son yüzyılların en seçkin kelimcülerinden ve Sadrul Müteellihin'in en çalışkan talebelerinden biri olan Mevla Abdurrezzak Lahici'nin sözüne önem vermelidir:

Felsefeye düşmanlık Mutezile'den değil, Eş'arilerden kaynaklandı, nerede kaldı İmamiye. İmamiye fırkası nasıl felsefeye düşman olsun ki. Hâlbuki Masum İmamlardan (a.s) ulaşan sabit usûlün ekserisi İmamiye'ye göre felsefî dayanaklar nezdinde ispatlanmış ve felsefenin hak kaidelerine yaslanmış şeye mutabıktır. Bunun, İmamiye'nin, usûlünü Mutezile'den aldığı için olmadığının bilinmesinde yarar vardır. İmamiyen'in usûlü, Masum İmamlarından (a.s) alınmıştır. Onlar kendi ashabını kelim ilminden men ederdi. O mukaddes zevattan alınmış olan hariç. Bu mesele, İmamiye'nin usûlüyle meşgul olmuş kimse için aşıkardır.¹²

Dolayısıyla kelim meselelerinin çoğu, Kur'an ve İtret-i Tâhirin takipçilerinin mektebinde, yani İsna Aşere İmamiyesi fırkasına göre, müstakil ve özgür aklın kazarak ve akıllara yerleştirilmiş hazineleri gün yüzüne çıkartarak özel anlamıyla İslam felsefesini adını tahsis ettiği felsefenin mevzularıyla aynıdır. Evet, özel anlamıyla İslam felsefesinin armağanlarını, Müslümanların hediye bineğine yükler.

*Âşık mey kadehini çeker
Üzerindeki hatıranın üstüne çeker
Rüstem'in Rahş'ından başka kim çeker
Rüstem'in bineğinin çilesini¹³*

Elbette ki bahsi geçen kutsi zevatın inayetiyle olmalıdır. Aksi takdirde:

*Dağ gibi aşkının gamı, kıl gibi tenim benim
Dağın bir kılla çekilmesi imkânsız¹⁴*

Hatırlatma

1) Genel anlamıyla hukuk ve fıkıh, yani yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenleri açıklamayı üstlenmiş bireysel ve toplumsal kanun özü itibariyle ne İslami'dir, ne de gayri İslamî. Bilakis, Kur'an ve Masumların (a.s) sünneti gibi İslam kaynaklarından çıkarıldıklarında İslami'dir. Belli bir etnik grubun yahut özel bir ülke ve coğrafyanın kültür, âdet ve gelenekleri gibi gayri İslamî kaynaklardan alındıklarında da gayri İslamî olur.

2. Genel manada İslamî değil, özel anlamıyla İslam felsefesi hakkında söylenenler, Hz. Musa-yı Kelim (a.s) ve aynı şekilde Hz. İsa-yı Mesih'in (a.s) tahrif olmamış ve orijinal dininin felsefesi için de geçerli ve doğrudur.

3) Kanıtı dayalı akıl ve muteber nakil, her biri diğerini gün yüzüne çıkarmada ve serpilip çiçeklenmesini sağlamada anmaya değer payı olacak şekilde karşılıklı etkileşim içindedir. Öyle ki, muteber naklî delil, daha önce beyan edilmiş yollarla, örtülü bazı mevzuların açığa çıkması için uyuyan zihni uyandırır, gafletteki düşüncüyü kendine getirir ve zayıf aklı güçlendirir. Muteber aklî

¹² Abdurrezzak Lahici, Şevariku'l-İlham, (Tehran, Mehdevi, tarihsiz), baskı: Rahali, s. 5.

¹³ Senai, Divan-ı Hakim, (Tehran, Kitabhane-i Senai, tarihsiz), s. 536 / s. 970.

¹⁴ Senai, Divan-ı Hakim, (Tehran, Kitabhane-i Senai, tarihsiz), s. 536 / s. 970.

delil de, kararlı ve dinamik içtihad ünvanıyla, kıyastan (mantuksal örnekleme) uzak durarak makbul bir ilkenin nihai etkilerinin din sahasında zuhur etmesi için akfî levazım makul melzumları ve onun kesin mülazımları da kapsayıcı ilkeyi istihraç edecek şekilde pek çok meseleyi mukaddes metinlerde zikredilmiş mahfuz külliyattan ve kuşatıcı kurallardan çıkarır. Bu etkileşimin benzeri muteber naklî iki delil arasında da mevcuttur. Mesela Kur'an'da bir ayet başka bir ayeti geliştirir, Masumdan (a.s) rivayet edilmiş bir hadis de başka bir hadis açılmasını sağlar. Yine Kur'an'dan bir ayet Masumun hadisini ve Masumun hadisi de Kur'an ayetini tahrir ve tefsir eder. Bunların hepsi defineyi kazıp gün yüzüne çıkarma sınıfındadır.

İslam'da Akılcılık

İslam'da mukaddes dinî metinler, yani Kur'an ve Ehl-i Beyt-i ismet ve taharetin (a.s) sünneti, hak olan şey, yani Allah ve esma-i hüsnası, iman manasına gelen onu kalben ikrar, salih amelde bulunma ve günahattan kaçınma manasına gelen feyz ve fevz deryasını itiraf hakkında ilmî bilgi için tahkik mahallesinin sâlikinin önüne çok sayıda yol açmıştır. Bahsi geçen yollar, maksada yakınlık ve uzaklık yönünden, onu katetmenin kolaylığı ve güçlüğü bakımından, yoldaşların azlığı ve çokluğu, aşına ve yegane, aşına olmayın ve tek başına olma açısından bir ve eşit değildir. Tıpkı kalbin şahitliğinden geçen şühud yolu, kulağın ucundan geçen muteber nakil tariki, akıl köyünü kat eden düşüncenin yolu gibi.

Gönül erbabı arifler, bâtın deryasının yolunu, usta dalgiçlar gibi bütün uzuvları, yan ve yönleri, kalp ve kalıplarıyla kat ederler. "Baş yetişsin diye öndeki başa, ayak ayakla

İslam'da mukaddes dinî metinler, yani Kur'an ve Ehl-i Beyt-i ismet ve taharetin (a.s) sünneti, hak olan şey, yani Allah ve esma-i hüsnası, iman manasına gelen onu kalben ikrar, salih amelde bulunma ve günahattan kaçınma manasına gelen feyz ve fevz deryasını itiraf hakkında ilmî bilgi için tahkik mahallesinin sâlikinin önüne çok sayıda yol açmıştır.

yürüsün diye” Rivayet ashâbı muhaddisler, yeryüzünün yollarını sâlik gibi kateder, istikrar ve dinamizmlerini, dinleme ve susmaya borçlu görürler. Usta kelimacılar ve hakimler ise fikir ve dirayet kanatlarıyla bir kuş gibi uzay yolunu uçarak geçer, zirveye erişme ve yükseğe sıçramayı muteber aklî ve naklî kaynaklar ve temeller üzerinde saf aklı kullanmaya bağlarlar.

Her bilim dalının uzmanı kendi fennine önem verir ve başka bir dalın birikimini de kendi ilminin teyidi olarak yad eder. Lakin sakatlayarak değil, sağlam biçimde makul, menkul ve meşhudun arasını bulup uzlaştran ilim anbarlarından Evhadî, bunların hepsini nedensellik ve tahkik olarak zikredip ruyet, rivayet ve dirayeti ahenkli hale getirmekte; Kur’an, burhan ve irfanı tevhid üçgeni yapmaktadır.

İslam’da Akılcılığın Sebepler Şeması

1) İslam’ın mukaddes metinlerinde, mesela hulûl, ittihad, tecessüm, tecessüd, tesniye, teslis gibi makul olmayan konular hiç bulunmaz. Bilakis daima tevhid ekseninde söz söylenmekte ve ister sıradan, ister kutsal olsun, Sübhan Allah’ın varlığa hulûlü veya mahlukla ittihadına ilişkin kötü koku yayan hiçbir şey, eziyet veren hiçbir anlayış, akı yaralayan hiçbir yaklaşım yer bulamamaktadır. Bazen hoşâ gitmeyen kimi ifadeler göze çarpıyorsa da siyak ve sibakın sağlam şahitleriyle üzerindeki toz giderilebilmekte ve berrak çehresi kendini gösterebilmektedir.

Tabii ki Kur’an maarifinin kolay olmasının ondaki mevzuların zaaf içerdiği anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir. İç ferahlatan

“وَلَقَدْ يَسِّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ” / **Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur’ân’ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Haydi, var mı düşünen ve ibret alan?”**¹⁵ mesajı, az muhteva ve avamilik manasına gelmez. Bu nedenle vahiy armağanının iki özelliği de mucizevi biçimde taşıdığı anlaşılabilir diye, fıtrat için kolay olmasının yanında ağır ve ağırdalı olduğu da (ama güç değil) konu edilmiştir:

﴿ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴾

“Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz.”¹⁶

Bu sebeple teslis ve üçün üçüncüsü akımnı bâtil kabul eder:

﴿ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ﴾

“Andolsun, ‘Allah, üçün üçüncüsüdür’ diyenler kâfir oldu.”¹⁷

Ve üçün dördüncüsü konusunu da saf tevhid sayar:

﴿ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ ﴾

﴿ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ

ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ﴾

“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüsü O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncuları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir.”¹⁸

¹⁵ Kamer 17.

¹⁶ Müzzemmil 5.

¹⁷ Maide 73.

¹⁸ Mücadele 7.

Bu tür ayetler, “İslam felsefesine genel bir bakış” bölümünde geçenlere şahittir. Hem akıl bunların mesajıyla tanışma sayesinde felsefenin derinliğine ruhsat bulur, hem de kalp onları idrak ettiğinde asil irfana aşına olur.

2) İslam’ın kutsal metinlerinde bir yandan ilmin öğrenilmesine ve aklın yüce makamına ulaşmaya teşvik olduğu, öte yandan âlimlere değer verilip âkillerin övüldüğü ve âkil ulemaya saygı duyulduğu; üçüncü açıdan da bilgili cahillik ve amelli cehaletten kaçınıdırılıp sakındırıldığı, nihayet dördüncü olarakca cahillerin tahkir edildiği ve amelle cehaletzede olmuş diyarın helak edildiği apaçık görülmektedir.

Muvahhid akıl ve zeka sahipleri, melekler gibi, kainatın yaratıcısının şeref kazandıran musahipliğinde yer almaktadır. Tevhid uleması ve meleklerin adı, Sübhan Allah’ın mübarek adının civarında zikredilmiştir:

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ
وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

“Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O’ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” ¹⁹

Haşyet-i mahmud ve havf-i memduh, rahman olan Allah’a karşı suret bulandır ve bu nefis kemali din âlimlerine aittir:

¹⁹ Ali imran 18.

²⁰ Fatır 28.

²¹ Bakara 31.

²² Mücadele 11.

²³ Taha 114.

²⁴ Ahzap 21.

﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾

“Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.” ²⁰

Kamil insanı Sübhan Allah’ın halifesi yapan ve bu yüzden meleklerin özel olarak kıymet vermesini sağlayan şey, onun Allah’ın esma-i hüsnasıyla ilgili ilmidir:

﴿ “وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا” / Bütün isimleri Adem’e öğretti.” ²¹

Gerçi her insan imanla makam ve rütbe sahibidir, ama âlim olan müminin derecesi çok daha üstün ve çok daha yüksektir:

﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا
الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾

“Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” ²²

Hiz. Peygamber’in Allah’tan arttırmasını istediği şey ilimdi: “رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا” / **Rabbim ilmimi çoğalt.** ²³ Hazret’e (s.a.a) değer veren insanlık toplumlarının tamamı, onu örnek almaya ve Hazret’i (s.a.a) kendilerine model yapmaya memur edilmiştir:

﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾

“Allah Resülü’nde sizin için en güzel örnek vardır.” ²⁴

Bu bakımdan Kur’an-ı Hakim’in ortaya çıkışı ve kök salması akletmenin nağmesidir;

üzerinde derinlemesine düşünmenin tınısı, talimin ahengi, tefekkürün ezgisi, ilmin çağırısı ve görüşün sesidir. Taamüden cehalet-zede olmuşların ise hicran ve hiçlikten, masiyet ve necasetten başka hissesi yoktur.²⁵

3) Mukaddes dinî metinlerde ilmî meseleler ve haber rivayetlerine dair her türlü tasdik ve ispat ya da tekzip ve red yeralmaktadır. Yine toplumsal davranışlar ve siyasi pozisyonlarda her türlü olumlu takip ve eğilim ya da olumsuz isyan ve kaçınma, bilimsel tahkik ve kesin kanıt ya da rasyonel tatmine vakıf olmalıdır:

﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴾

“Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.”²⁶

﴿ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَّابٌ كَذَّابٌ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴾

“Bilakis, onlar ilmîni kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine asla gelmemiş olan (Kur’an’ı) yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu!”²⁷

Temellerini tespit etmeksizin bir şeyi yalanlamak da, doğruluk ve yerindeliliğinin nişanesi aşikârken, hak ve sahih olduğunun

alameti apaçıkken gerekçesine kesin olarak ulaşmadan bir kanuna isyan etmek de ilmî bir hata ve amelî bir zulümdür. Toplumun sorumluluk taşıyan hayatı ilmî ispat ve red, amelî eğilim ve sakınma ile temin edildiğinden, ayrıca İslam kültüründe söz-konusu işlerin tamamı âlimce olması gerektiğinden akılcılık ve ilmî araştırmadan başka çare yoktur.

4. İslam ümmetinin anayasası ve daimi kanunu mesabesinde olan İslam’ın kutsal metinlerinde, nizami bir toplumda, birlikte sırat-ı müstakim yolunda olacakları bir liderlik ve onun yol arkadaşı halktan bahsedilmektedir. Herkesin yol aldığı sırat Allah’ın dini ve yol gösteren ışık da onların aklıdır. Ne lidere ilim ve akıl olmaksızın halkı kendini takibe çağurmaya izin verilmiştir, ne de toplumun bilinçsizce ve akılcı davranmayarak birisini takip etmesi caiz görülmüştür. Bir milletin siyasi nizamını dindarlık ışığında medeni yapan ve diyanetin gölgesinde uygarlığını temin eden şey, dosdoğru ilim, nasihat eden akıl ve salih ameldir. Böylece, her ikisi de İbrahîmî (a.s) peygamberlerin sahih takipçileri olan Eflatun’un cumhuriyeti ve Aristo’nun demokrasisi hasıl olabilecektir.

Toplumun liderlerinin ilim ve aklı hakkında Kur’an’ın buyruğu şöyledir:

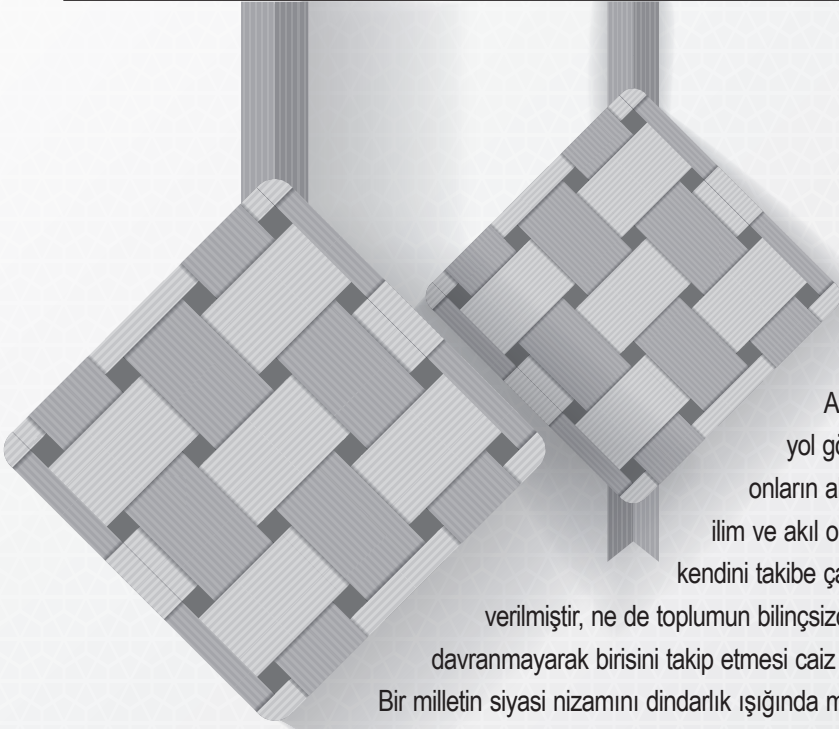
﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ. ثَانِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾

²⁵ “فَأَعْرَضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ،” (A’raf 199), “وَأَعْرَضَ عَنِ الْجَاهِلِينَ” (Tevbe 95),

“وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ.” (Yunus 100).

²⁶ İsra 36.

²⁷ Yunus 39.

Herkesin yol aldığı sırat Allah'ın dini ve yol gösteren ışık da onların aklıdır. Ne lidere ilim ve akıl olmaksızın halkı kendini takibe çağdırmaya izin verilmiştir, ne de toplumun bilinçsizce ve akılcı davranmayarak birisini takip etmesi caiz görülmüştür. Bir milletin siyasi nizamını dindarlık ışığında medeni yapan ve diyanetin gölgesinde uygarlığını temin eden şey, dosdoğru ilim, nasihat eden akıl ve salih ameldir. Böylece, her ikisi de İbrahimî (a.s) peygamberlerin sahih takipçileri olan Eflatun'un cumhuriyeti ve Aristo'nun demokrasisi hasıl olabilecektir.

“Bazı insanlar (liderler) Allah hakkında bilgisizce konuşur, akıl ya da nâkilin kılavuzluğu olmaksızın ölçüsüz ve tutarsız bir tartışma ve diyalog içine girer, konunun önemine dikkat etmeksizin baş sallar ve Allah'ın yolundan saptırsın diye başkalarına tâbi olup itaat ederler. Böyle bir şahsın (veya şahısların) dünyada rezil rüsvay olması mukadderdir ve Allah onu (onları) kıyamette yakıcı azapla karşılaştıracaktır.”²⁸

Bu ayetten net biçimde anlaşılabilir ki, toplumda tâbi olunacak kimseler, hiçkimseyi saptırmamaları için âlimler ve âkiler

²⁸ Hac 8-9.

²⁹ Hac 3.

olmalıdır. Toplumdaki teba ve takipçilerin ilmi ve akli hakkında Kur'an-ı Hakim'in talimatı şöyledir:

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ
وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴾

“Bazı insanlar, sahih bilgisi olmaksızın Allah hakkında mücadeleye girişir ve her isyankâr şeytanı takip eder.”²⁹

Bilgili cahillik ve amelli cehalete müptela olan kimse her şeytani önderin peşinden gidecektir. Zira melek ile ehrimen arasında

ayraç olan ilim onda yoktur. Bilgisiz takipçiler cahil liderliği de kabul eder. Böyle bir siyasi rejim makbul bulunsa bile meşruiyetten yoksundur. Çünkü siyasi rejimin meşruiyetini temin etmek üzere vehim kargaşasından ve hayal kirliliğinden halis akıldan ve sapasağlam ilimden mahrumdur.

5) İslam'ın mukaddes metinlerinde millî uzlaşma, toplumun başarı yolunda attığı en önemli adımdır. Toplumsal ayrışma ise milleti uzak yerlere ve korkunç vadilere sürükleyen en berbat yoldan çıkıştır. Nitekim yükselen akıl, ilahî tevhidin sırat-ı müstakimini teşhis eder, onu katetmeyi kolaylaştırır ve millî uzlaşmanın doğru yolunu görür. Çünkü nifakı ve birbirine karşı kini besleyen uğursuz kesretin menşei hevesperestlerde mevcut olan ve buyruklar yağdıran heva ve arzudur. Yükselen akıl hevayı helak edici görür ve ona tâbi olmaktan kaçınır.

﴿ تَحَسْبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

“Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağındır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur.”³⁰

Dağılıp parçalanmanın sebebini şuur-suzluk ve akıl yoksunluğuyla temellendirmek, akılcı tefekkür ve akılcı hayatın toplumsal ittihadındaki olumlu etkisini göstermektedir. Bu meseleyi, yani hevayı silip atma ve heva karşıtlığını, ilahî tevhidi beyan ettikten sonra toplumu vahdete yönlendiren saf akla borçluyuz. Genel anlamıyla İslam'ın kazandırdıkları arasında, Allah'ın dininin bu olduğu ve onun da birden fazla olmadığı vardır. Kapsayıcı İslam'ın külli

hatları İbrahimî (a.s) peygamberlerin mektebinde mevcuttur. Yunan'ın büyük şahsiyetleri, mütedeyyin ve medeni diğer bölgelerin âkil insanları gibi, geçmişteki peygamberleri takip ediyordu. Bu nedenle onların kılavuzluğunu kaydedip başkalarına aktarıyorlardı. Bu bakımdan bahsi geçen konular hem Eflatun'un ahlaki tavsiyelerinde geçmektedir, hem de Aristo'nun öğretici direktiflerinde satırlara dökülmüştür.

Kapsayıcı manasıyla İslam'ın eksene aldığı öğeler değerlendirildiği, İbrahimî (a.s) peygamberlerin müşterek gelenekleri ve Hz. Peygamber'in (s.a.a) sünneti tahlil edildiğinde İran ve Yunan'ın ve bu iklimin muvahhid filozoflarının ortak kültürel kökenleri ortaya çıkacaktır. Nitekim Ortadoğu ve Batının en önemli bağı, İslam'ın yüce Peygamberinin (s.a.a) batı ülkelerindeki hükümdarlara gönderdiği mektuplarıdır. Onlardan nübüvvet davetinin sesine, mebd ve mead çağrısının sadasının o iklimdeki insanlara ulaşmasına mani olmamalarını istemişti. Çünkü toplumlar heva ve arzu bağlarından özgürleşmeye, heves kayıtlarına ihtiyaçtan kurtulmaya, her türlü kölelik ve kulluktan, Allah'tan başkasına bağımlılık ve bağılıktan bağımsızlaşmaya susamıştı. Hazret'in (s.a.a) doğulu ülkelerin hükümdarlarına, yani Hicaz'ın doğusunda yer alan İran'a gönderdiği hayat kurtaran mektup bu minvaldeydi.

Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.a) bisetini, o çağın şark ve garbının en önemli kültürel ve uluslararası bağının etkeni görmek mümkündür. Çünkü Hazret'in (s.a.a) davetinin özü, tevhidi kabul etmeleri, buna karşılık her türlü ifrat büyüklenmeyi ve müfrit te vazuyu, hegemoniyi ve boyun eğmeyi reddetmeleriydi. Çünkü;

³⁰ Haşr 14.

﴿ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا
نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ
بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا ﴾

**“De ki: “Ey kitap ehli! Bizimle si-
zin aranızda ortak bir söze gelin: Yal-
nız Allah’a ibadet edelim. O’na hiçbir
şeyi ortak koşmayalım. Allah’ı bırakıp
da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin.”
Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin
ki: “Şahit olun, biz müslümanlarız.”** ³¹

Bu ayet, İran padişahı Kısra, Roma kay-
seri ve benzerleri için kayıt düşülmüştü. ³²

Hazret (s.a.a), marifet erbabının vakıf
olduğu gibi muallim-i evveldir. Müminle-
rin Emiri Ali b. Ebi Talib’in (a.s) muallim-i
sâni olması gibi:

Doğdu birbirinden ilim ve demle
Âdem Ahmed’den, Ahmed de Âdem’den ³³

Elbette ki nebevi maarifi tam ve kâmil
bir tefekkürle Kur’an metninden almak
ve beşeriyetin yol azığını ona yükleme-
mek gerekir:

Adn kervansarayından az bilme
Kur’an konuğunu Kur’an’ın huzuruna çağır ³⁴
Bâri’nin kavlini dinle, Bâri’nin kendisinden
Çünkü perdedir kârinin sanatı ³⁵

³¹ Ali imran 64.

³² Ali Ahmedî Miyancı, Mekatibu’r-Resul, (Kum, Daru’l-Hadis, tarihsiz), c. 2, s. 320 ve 390.

³³ Ebu’l-Hamid Mecdud b. Âdem Senai Gaznevi, Hadikatu’l-Hakika ve Şeriatu’t-Tarika, (Tehran, Danişgah-i
Tehran, tarihsiz), s. 196 / s. 174 / s. 183 / s. 177.

³⁴ Ebu’l-Hamid Mecdud b. Âdem Senai Gaznevi, Hadikatu’l-Hakika ve Şeriatu’t-Tarika, (Tehran, Danişgah-i
Tehran, tarihsiz), s. 196 / s. 174 / s. 183 / s. 177.

³⁵ Ebu’l-Hamid Mecdud b. Âdem Senai Gaznevi, Hadikatu’l-Hakika ve Şeriatu’t-Tarika, (Tehran, Danişgah-i
Tehran, tarihsiz), s. 196 / s. 174 / s. 183 / s. 177.

³⁶ Ebu’l-Hamid Mecdud b. Âdem Senai Gaznevi, Hadikatu’l-Hakika ve Şeriatu’t-Tarika, (Tehran, Danişgah-i
Tehran, tarihsiz), s. 196 / s. 174 / s. 183 / s. 177.

Tıpkı Musevî (a.s) mirası ve İsevî (a.s)
eserleri saf Tevrat ve katıksız İncil’den al-
mak gerektiği gibi:

*Bu deryanın kıyısında ve ortasında olan
/ Değer taşımaz, inci gizli saklıdır* ³⁶

Arısto Okuluna Genel Bir Bakış ve Eleştirisi

1) Felsefenin eksen öğesini varlığın bil-
gisi oluşturmaktadır. Yani var olan şeyi ve
yok olan şeyi kapsayıcı biçimde ve herhangi
bir renk taşımaksızın tanımak. Daha önce
açıklandığı gibi. Felsefe ve bölümleri için
seçilen her adlandırma, bilginin yöntemi
doğrultusunda ve bilinen yollar olmalıdır.
Tanıma atmosferinin ve ona ait sahanın dı-
şında kalan herşey..., “Bu halkada (zincir)
olmayan herşey bu maceranın haricindedir.”

Dolayısıyla Eflatun felsefesini “aka-
demi”, Arısto felsefesi “meşşai” ve Zenon
felsefesini “stoacı” olarak adlandırmak epis-
temik mesaj taşımaz. Çünkü Eflatun gibi
bir üstad, ders sınıfını “akademi” adını ver-
diği bir bostanda kurdu diye onun episte-
mik kaynakları o bahçeyle ve talebeleri de
“akademisyenler” olarak asla adlandırıla-
maz. Arısto gibi bir öğretmen, eğitim fır-
satını yürüyüş halinde yapmayı tercih etti
ve hareket sırasında talim terbiyeyle meş-
gul oldu diye onun eğitim maarifi hiç-
bir zaman o durumla, yani “meşşa” şek-
linde ve talebeleri de “meşşailer” olarak

isimlendirilemez. Zenon gibi bir öğretici eğitim alanını bir binanın girişinde revak (saçak) altında oluşturdu diye onun epistemik meseleleri o revaka nispet edilemez ve takipçilerine “stoacılar” adı verilemez.

Kastedilen, bu üç isimlendirmeden hiçbirinin epistemik tarz belirtmediği ve bu üç büyük felsefenin, yani Eflatun, Aristo ve Zenon’un felsefi özelliğini açıklamadığıdır. Tıpkı bazı kelam fırkalarının epistemik tarzına veya meşhur özelliklerine göre değil, kurucularına atıfla Eş’arî, Mutezile vs. olarak adlandırılmasının yerinde bir isimlendirme olmaması gibi. Bununla birlikte bazı felsefe okullarının “ışrak” ve “hikmet-i mütealiye” olarak adlandırılması yerinde ve doğrudur. Çünkü onlara has üslubu veya beğenilip tasvip gören meşhur özelliğini beyan etmektedir.

Akılçı (araştırmacı değil) tahkik ve inceleme, felsefenin sermayesidir. Geçmiş taktik, eskide donup kalma ve yenilikçilikten korku, akılçı tefekkürün eşkiyasıdır. Aristo, tıpkı diğer yenilik yanlısı ilahîyatçı bilgeler gibi, semavi peygamberlerin vahyinin ve fitrî aklın üstlendiği rehberlik ışığında, felsefe ortamını alışkanlıklardan uzak tutmada ve bâtula bağımlılığı hakka ihtiyattan ayırmada şaheser bir çaba ortaya koydu.³⁷ Nitekim İslam felsefesinde bu güzel akılçı gelenek aynen korunmuştur. Vehim ve hayalin aşağı ufkunda yaşayan, vehim imalatçıları ve zihni perişanlar tasdik etmedikçe makul hiçbir mevzuya inanmayan, onun hak olması için bir grubun şahadetini veya şairin şahitliğini talep eden, bir bahiste muhakkiklerin övgüsünü almış araştırmayı gündelik ve sıradan bir malın alışverişindeki çene çalma zanneden ve ondan

canı sıkılan kimse, Aristo’nun bilimsel alanında makam ve konumdan yoksundur.³⁸ İbn Rüşd, Aristo’nun *Elif-i Suğra*’sını yorumlarken, beşerin tabiatıyla birlikte ona yerleştirilmiş olan hakkı tanıma şevkini, hakkın bilgisinin mümkün olduğuna delil kabul etmiştir. Çünkü varlık nizamında hiçbir şey bâtıl değildir. Eğer hakkı idrak mümkün olmasaydı sözkonusu şevk de bâtıl olurdu.³⁹

2. Felsefenin eksen ögesini oluşturan varlığın (hak) bilgisine erişim, tanıma araçları olmaksızın, yani fer’i mantık ve fenler ve onun disipline edilmiş kolları bulunmadan kolay olmayacaktır. Ölçüm aleti bulunmaksızın ve terazisiz hak ve batılın değerlendirilmesi, evrenin sınırları ve nesnelere var olup olmaması çevresindeki her türlü yargı beyhudelikten uzak kalamayacaktır.

Selef bilgeler, hakkın bilgisinin önemini ve ona erişmek için uygun araçların lüzumunu anlamıştı. Belli ölçüde de bunun ilk aşamalarını katetmişlerdi. Lakin onun hassas tekniklerinin bir bölümünde mükemmelleştirme, derleme, düzenleme ve yenileme kurası Aristo’nun saygın adına atıldı. Öyle ki İslam’ın meşhur hakimi Ebu Ali Hüseyin b. Sina bu konuda şöyle buyurmuştur:

Aristo (muallim-i evvel) dedi ki: Kanıt ikame etmek için tartışma ve polemik sanatını bilmekten başka çare yoktur. Bu alanda geçmiştekilerden bize önemli bir bilgi miras kalmış değildir. Sofistlerden kaçınmayı tavsiye etmişlerse de. Onların hikayesi, yolcuya, ayaklarını korumak için deriden ayakkabı edinmesini tavsiye eden, ama ayakkabı için hangi derinin daha iyi olacağını, nasıl kesileceğini ve nasıl dikiyeceğini açıklamayan kimsenin hali gibidir

³⁷ İbn Rüşd, a.g.e., s. 42 / s. 44 ve 45 / s. 5.

³⁸ İbn Rüşd, a.g.e., s. 42 / s. 44 ve 45 / s. 5.

³⁹ İbn Rüşd, a.g.e., s. 42 / s. 44 ve 45 / s. 5.

Geçmişî taklit, eskide donup kalma ve yenilikçilikten korku, akılcı tefekkürün eşkiyasıdır. Aristo, tıpkı diğer yenilik yanlısı ilahiyatçı bilgiler gibi, semavi peygamberlerin vahyinin ve fitrî aklın üstlendiği rehberlik ışığında, felsefe ortamını alışkanlıklardan uzak tutmada ve bâtıla bağımlılığı hakka ihtiyaçtan ayırmada şaheser bir çaba ortaya koydu.

(İlmî plan olmaksızın ayağı koruma tavsiyesi). Biz, her bir kıyasın biçimini, ömürden çalan bir müddetin çilesiyle elde ettik. Maruz kalınan kusur için özür diler ve yeni bir meselenin ifade edilmesine minnettar kalınız...

Bu, Aristo'nun sözünün hulasasıdır. Bense (İbn Sina) derim ki: Ey aklını kullanan öğrenciler, dikkat edin. Acaba Aristo'dan sonra şimdiye dek binüçyüztuz yıl (İbn Sina'nın zamanına kadar) geçmesine rağmen hiçkimse onda bir kusur bulabildi mi ve ona herhangi bir şey ilave edebildi mi? Asla. Biz (İbn Sina) derin görüşümüzle, sırf bu dalla meşgul olduğumuz günlerde büyük bir araştırmaya giriştik ve Sofistlerin sanatında Aristo'nun söylediğinin dışında bir şey bulamadık. Onun usülünün özetlenmiş kimi tafsilatı hariç... Öğretmeninin (Eflatun) gerçekleştirdiği ve "s sofistika" adını verdiği şey, gerekli miktardan eksik kaldı. Tıpkı mantıksal meseleyi tabiat ve ilahiyatla karıştırdığı eserde gerekli sınırların dışına çıkması gibi.⁴⁰

3. Varlığın herşeyin aslı olması gibi, varlığın bilgisi de tüm epistemelerin aslıdır. Hakiki anlamıyla felsefe (felsefe dışında pek çok bilime de atfedilen kapsayıcı anlamında değil) varlığı, nedensellik ve sebepler yoluyla tanımayı uhdesine almıştır. Nitekim Aristo açısından herşeyi tanımanın en iyi yolu, nedensellik ve sebep bakımından onun kökenini bulmaktır.

Diğer ilimlerin mevzularını tanıma işi ve onların anahtar boyuta sahip doğrulanmış temellerinin pek çok bilgisi felsefenin alanında temin edilir. Bu nedenle tecrübeye değil, soyutlamaya dayalı usüle istinatla ortaya çıkan her türlü değişim, külli felsefenin tekamülüne bağlıdır. Mantık her ne kadar felsefenin basamağı ve terazisi ise de diğer tikel ilimler gibi kendi eksen öğelerinde felsefeye borçludur.

Aristo mantığı, Meşşai okulun ve benzerlerinin ürününü tartmada işe yarayan sınırlı bir ölçüttür. Ama bazı Stoacı

⁴⁰ İbn Sina, Mantık-ı Şifa, (Kum, Mektebetu Ayetullah Mer'eşi Necefi, tarihsiz) / İbn Sina, el-Şifa: el-Sofosta, c. 7, baskı: Mısır, s. 110-140, serbest çeviriyle ve özetleyerek.

felsefelerden üretilen diğer ağır mallar, Hikmet-i Mütealiye’de veya nazari irfanda gündeme gelen ve gayp perdelerinin arkasından şahadet piyasasına sunulanlar gibi, asla Aristo mantığının terazisiyle tartılmaz. Mesela bir yönden mantık havzasında sözkonusu edilen ve Ebu Ali Sina’nın “Şıfa”nın mantığında ve Hacı Nasiruddin Tusi’nin de “Tecrid” mantığında tanıttığı on kategori, mümkün nesnelere mahiyetine ve mümkün varlığın Meşşai hikmeti temelinde mahiyet sahibi olmasına dayanmaktadır. Nitekim şuna inanır: Her mümkün mevcudun mahiyeti (ne olduğu) ve varlığı (mevcut olduğu) sözkonusudur. Lakin Hikmet-i Mütealiye’ye göre varlığın hakikatının ikiden fazla kısmı yoktur: Biri, mecburi olan bağımsızlıktır ve diğeri de mümkün olan bağlanan (bağlayıcı değil). Mümkün, harfli mana olan ve bağımsız Allah’a yaslanan bağlanan varlık demektir. Harfli mananın mahiyeti yoktur, bilakis mefhuma sahiptir. Zira mahiyet, müstakil olarak zihne gelen şeydir. Fakat harf mefhumu hiçbir zaman mefhum istiklakine sahip değildir.⁴¹

Mahiyet mefhuma dönüştüğünde kategoriler bahsi öncelikli ve ikincil kategorilere dönüşür ve felsefede gündeme getirilen cins ve fasıl, yakın ve uzak, tam ve eksik ve beş tümelle ilişkili diğer bahislerin hepsi mefhum rengini alır. Bu haldeyken öylesine ciddi bir başkalaşma geçirir ki böyle bir değişim tek başına mantığın başdebileceği bir şey değildir. Bilakis genişliği, felsefenin bazı meselelerini de kapsayacaktır.

Diğer örnek, hamledilene mevzuyla hamletmenin ve bu ikisinin Aristo okulunda ve diğer Meşşai hakimlerinde birliğinin iki kısım olmasıdır: İlk ve zâta ilişkin hamletme, yaygın ve yapay hamletme. Aristo mantığı bu iki hamletmeyi hamletme kabiliyetine sahiptir. Lakin Hikmet-i Mütealiye, hakikat ve seyrekliği hamletmeyi icat etti.⁴² Nazari irfan ise ondan da üstünü, Aristo terazisinin asla uygun düşmediği devasa malı, yani zâhir ve mazharı hamletmeyi ortaya çıkardı. Bu nedenle denebilir ki, Aristo mantığı kelam ilmi için kullanışlı ve Meşşai hikmeti için işlevseldir. Ama onların ötesinde işe yaramaz. Adem ve melekenin karşıtlığı da Hikmet-i Mütealiye’nin, geçmişte farkına varılmamış bir diğer armağandır. Zira öncekiler fakirlik ve zenginliği adem ve melekenin karşıtlığı kategorisine ait zannediyordu. Adem ve melekenin manası, adem olan her ne kadar melekenin varoluşsal vasfından yoksunsa da şahsı bakımından veya sınıfı, türü, cinsi, yakınlık, uzaklık ve ebadı açısından ona sahip olma kabiliyeti vardır.⁴³

Hikmet-i Mütealiye’nin Kur’an vahyinden yardım alan fetvası şudur: Sübhan Allah’ın masıvası fakir ve sadece Allah zengindir:

﴿ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ ﴾

﴿ الْحَمِيدُ ﴾

“Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O’dur.”⁴⁴

⁴¹ Bkz: Rahik-i Mahtum, c. 2, s. 105 / Şerh-i Hikmet-i Mütealiyye, Esfar’ın 6. cildinin şerhi, c. 2, s. 325-326.

⁴² Bkz: Rahik-i Mahtum, c. 2, s. 105 / Şerh-i Hikmet-i Mütealiyye, Esfar’ın 6. cildinin şerhi, c. 2, s. 325-326.

⁴³ Rahik-i Mahtum, c. 2, ikinci bölüm, s. 237.

⁴⁴ Fatır 15.

Hikmet-i Mütealiye'nin Kur'an vahyinden yardım alan fetvası şudur:
Sübhan Allah'ın masivası fakir ve sadece Allah zengindir:

أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

**“Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz.
Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O’dur.”** (Fatr 15)

كَلَامُ الْحَمِيدِ

Mümkün hiçbir varlık şahıs, sınıf, nev ve cinse ait hiçbir çerçevede, gani ve zengin vacip varlık olmayacaktır. Bu tafsilat adem yönünden değil de meleke bölgesinde hesaba katılsa ve adem sahibinin her ne kadar zengin varlığın cevherinin liyakatini taşımasa da o mertebelerin bazısının salahiyetine sahip olduğu söyleneceğine buna verilecek cevap şöyle olur: Allah'ın masivası, liyakatini taşıdıkları o mertebelerle ilgili şartlara haizdir, yoksun değil ve Allah o mümkün dereceleri kendi masivasına lütfetmiştir. Dolayısıyla fakirlik ve zenginliğin karşıtlığı selb ve icab karşıtlığına dâhildir. Büyük hakim Ağa Ali Müderris

Zenuzi'nin ifade buyurduğu gibi, adem ve meleke karşıtlığına ait değildir.⁴⁵

4. İbn Rüşd'ün tefsiriyle Aristo'nun *Elif-i Suğra*'sından anlaşılan şudur ki, Aristo, hem fâil nizamın silsilesi için zâta has mebdeye inanmaktadır, hem de gaye nizamın silsilesi için zâta has gayeye. Aynı zamanda onun meşhur hareket kanıtı, saf akıl olan zâta has kamil ve soyut varlığı ispatlamaktadır. Çünkü her şeyin muharriki olan o akıldan kasıt, nefis karşısındaki akıl isimli mümkün soyut varlık değildir. Zira mümkün soyut aklın kendisi, mahiyet itibariyle iktiza etmeyenden başka bir varlığa aktarılmıştır. Bu dönüşüm, Hikmet-i

⁴⁵ Ağa Ali Müderris Zenuzi, *Bedayiu'l-Hikem*, (Tehran, el-Zehra, 1376), s. 53.

Mütealiye’de zâttaki hareket sayılmaktadır.⁴⁶ Zâta has zorunluluğu hareketsizlik ve gayrısının zorunluluğunu hareket kabul eden yeni Eflatuncuların ideolojisi gibi.

Hulasa, hareketten münezzehe yegâne muharrik Vacibu’l-Vücut’dur, soyut mümkün akıl değil. Vacib olanın harekete geçirmesinin önemli bölümü, muharrikin kendisinin harekete geçenele birlikte yürüdüğü tahrik değil, maşukun âşıkla ilgili tahriki kategorisindedir. Aynı şekilde Aristo da nesnelere dâhili nizamındaki parçaları sonsuz kabul eder. Yoksa onların bilgisi mümkün olmazdı. Oysa beşer onları bilmeye erişebilmektedir.

Aristo, doğulu hakimler nezdinde her zaman saygıyla anılmıştır ve hâlâ da böyledir. O kadar ki, telifler kaleme alıp yorumlar yazmışlar ve bazen de üstadı Eflatun’un görüşleriyle onunkileri barışçı biçimde uzlaştırmaya soyunup Kayyım’l-Cem beyne’r-Re’yeyn eserini meydana getirmişlerdir.⁴⁷ Elbette ki Yunan hikmetine ilave ettikleri, o iklimden İran’a gelenden çok daha fazladır. Aristo ah-laka önem vermektedir. Bu unutulmuş fazilet, günümüz dünyasının en önemli kurtuluş yoludur. Aristo’nun sekizgen mezarına yazılanlar, ilahîyat önderlerinin, hakların tamamını ve tüm insanlığın hukukunu garantiye alan vasiyetlerinden bir köşedir.

Kaynaklar

- Ahmedi Miyancı, Ali, *Mekatibu’r-Resul*, (Kum, Daru’l-Hadis, tarihsiz), c. 2, s. 320 ve 390.
- Cevadi Âmulî, Abdullah, *Rahik-i Mahtum: Şerh-i Hikmet-i Mütealiyye*, (bahş-i yekom), tanzim ve tedvin: Hamid Parsaniya, (Kum, İsrâ, tarihsiz).
- Farabi, Ebu Nasr, *el-Cem beyne Re’yi’l-Hakimeyn*, kademe lehu ve alaka aleyh, Dr. Ali Bu-Melhem, (Beyrut, Daru’l-Mektebeti el-Hilal, 2002).
- Hakani Şirvanî, Ali, *Gozide-i Eş’ar-i Hakani Şirvanî*, Ziyaeddin Seccadi edisyonuyla, (Tehran, Şirket-i Sehhami-yi Kitabha-yi Cibi, tarihsiz).
- İsfehani, Hatif, *Divan-ı Eş’ar*
- İbn Ebi’l-Hadid, *Nehcu’l-Belağa*, Hutbe-i Evvel.
- İbn Rüşd, *Tefsir-i Ma Ba’du’t-Tabia*, c. 1, (Beyrut, Daru’l-Meşrik, tarihsiz).
- İbn Sina, *el-Şifa*: El-Sofosta, c. 7, baskı: Mısır.
- İbn Sina, *Mantik-ı Şifa*, (Kum, Mektebetu Ayetullah Mer’eşi Necefi, tarihsiz).
- Lahici, Abdurrezzak, *Şevariku’l-İlham*, (Tehran, Mehdevi, tarihsiz).
- Sadrulmüteellihin, *Esfar*, (Kum, Daru’l-Mearifi’l-İslamiyye).
- Sadrulmüteellihin, *Mebde ve Mead*, (Tehran, Encümen-i Hikmet ve Felsefe, tarihsiz).
- Senayi Gaznevi, Ebu’l-Mecd Mecded b. Âdem, *Hadikatu’l-Hakika ve Şeriatu’t-Tarika*, (Tehran, Danişgah-i Tehran, tarihsiz).
- Senayi, *Divan-ı Hakim*, (Tehran, Kitabhane-i Senayi, tarihsiz).

⁴⁶ Sadrulmüteellihin, *Mebde ve Mead*, (Tehran, Encümen-i Hikmet ve Felsefe, tarihsiz), s. 16-17.

⁴⁷ Ebu Nasr Farabi, *el-Cem beyne Re’yi’l-Hakimeyn*, kademe lehu ve alaka aleyh, Dr. Ali Bu-Melhem, (Beyrut, Daru’l-Mektebeti el-Hilal, 2002).

İlahî Maârif Mertebeleri

Üstad S. Murtaza Hüseyinî Şahrudî

Özet

Kur'an-ı Kerim'de yer alan, Hz. Musa (a.s) ile yüce Allah arasında geçen olay en etkileyici, şaşırtıcı ve ilginç Kuranî kıssalardan biridir. Hz. Musa (a.s) Allah Teâlâ'yı görmek istediğinde “*Len terani / Asla göremezsin*” ilahî nidası kendisine ulaşıyor, ama Resulüne dağa bakması emrini de veriyor. Bir anda bir şimşek çakıyor ve dağ paramparça oluyor. Zira Hz. Hakk'ın ansızın tecelli etmesi, Tur dağının sağlam yapısını yerle bir etmiş ve de seçkin kulu için “len terani” emrinin sebebini bu şekilde özdeşleştirerek göstermiştir.

Hz. Musa'nın (a.s) mertebesi ve konumu, böyle bir karşılığı gerektiriyordu. Oysa bütün kullar bu mertebeye sahip değillerdir. Aynı şekilde değerli İslâm peygamberi Resulullah (s.a.a) yaratılış mertebeleri arasında öyle bir mertebededir ki yüce Rab, onu miraca layık görmüş, varlığın ve kâinatın sınırlarını, lâhut ile nâsüt âlemlerinin sınırlarını ona açmıştır ama Kelimullah miraç makamına çıkamamıştır.

Bununla beraber Yaradan'ın nezdinde mahlûkatın mertebeleri, onların sirlara ulaşma kapasitelerini belirlemektedir. Yaratılış piramidinin tepesinde Hz. Muhammed b. Abdullah (s.a.a) ve onun Ehl-i Beyt'i (a.s) yer almaktadır. Allah onları, mahlûkat arasında sınırları bilebilecek en yakın kimseler olarak seçmiştir. Yazar aşağıdaki yazıda, bu makamı masumların dilinden açıklamaya çalışmaktadır.

İlahî Maâriflerden Bazılarının Sır Olması

İlahî maâriflerin (öğretiler), başkalarına anlatılması men edilmiş olan bazı sınırları ve gizleri vardır. Bu sınırlar tevhid, velayet, insan ve mead ile ilgilidir. Başka bir tabirle ilahî maâriflerin muhtelif seviyeleri vardır. İnsanlar da muhtelif seviyelere sahiptirler. İlahî maârif seviyeleri, insanların muhtelif seviyeleriyle ve çeşitli tabakalarıyla uyumludur. Daha sonra söyleyeceğimiz gibi, bu maâriflerden bazıları yüce makama sahip Hz. Resulullah'ın (s.a.a) mübarek varlığına ve onun temiz Ehlibeyt'ine mahsustur. Başka hiç kimse, diğer

enbiyâ ve evliyâ dahi bu makama ulaşma kabiliyetine sahip değildir. Nitekim Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Benim Allah ile bir vaktim vardır ki hiç kimsenin onda bir payı yoktur; ne mukarreb melekler ona ortaklar, ne de mürsel nebiler.”

Sanki bu söz, nurların ona, bedensel ve ruhsal bağlardan, hatta nübüvvetten ve risaletten de soyutlandığı bir mertebede görüldüğü noktasına işaret etmektedir. Öyle bir hal ki ne mukarreb meleklerin hâline benziyor, ne de mürsel nebilerin haline. Böylece ne melekler ona ortak olabiliyorlar, ne de ilahî elçiler ona denk olabiliyorlar. Bu, nübüvvet ve risalet mertebesinden ve meleklerin yakınlığından çok ötede bir haldir. Cebrail’in hakkında şöyle söylediği bir makamdır:

“Buradan bir adım geçersen yanarım.”

Bu durumda artık Cebrail olmayacaktır. İşte o vakitte Resulullah’a (s.a.a) mahsus olan sırlar açılmaktadır ve ilahî mahlûkattan hiçbirinin onda bir payı yoktur.

Böyle bir sırrın başkalarına ifşasının ne reva, ne de mümkün olabileceği ortadadır. Kavramlara ve dile sığmadığından başkalarına anlatılamaz veya başkaları onu anlayamaz. Sırdır ve özeldir. Sır olması, anlatılamaması ve de anlaşılmasını beraberinde getirir. Bu yüzden muhtelif dinî maârif konularında, yüce mertebeli Resulullah’a (s.a.a) ve vasilerine özgü olan hakikatler ve incelikler vardır.

Emirü’l-Müminin Hz. Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Resulullah bana her birinden bin kapı açılan tam bin ilim öğretti.”

Ve yine şöyle buyurmuştur:

اندمجت علي مكنون علم لو ابهت به لاضطربتم اضطراب الارشية في الطوي البعيدة

Aynı şekilde şöyle buyurmuştur:

“Vallahi dilersem her birinizin nereden geldiğini, nereye gittiğini ve tüm işlerinin nereye varacağını sizlere haber veririm, ama benim yüzümden Resulullah’ı (s.a.a) inkâr etmenizden korkarım.”

Bazı hakikatler var ki onları ne kimse işitmeye muktedirdir, ne de kimsenin anlamaya gücü yeter. İlahî maariflere özel sırlar olan bu hakikatler, Peygamber’in (s.a.a) Ehlibeyt’ine mahsustur, başka hiç kimsenin bunda payı ve nasibi yoktur. Bu yüzden onu saklı tutmaya çalışırlar.

Halkın çoğu bu tür ilahî sırları anlamaya uygun olmadıkları gibi, anlamaları mümkün ama zor olan maariflerden de uzak dururlar. Bu yüzden o maârifleri anlatmak da hayrete ve tereddüte düşmelerine sebep olur. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) ailesinin dilinden bu

maârifler döküldüğünde, muhatapları tereddütle, “Acaba gaybden mi haber veriyorsun?” diye sorarlardı. Nitekim Emirü’l-Müminin hazretlerine böyle sordular. O ise şöyle buyurdu:

“Bu gayb değil, ilim sahibinden öğrendiğimdir.”

Bazı büyük âriflerin söylediklerine göre ilim sahibinden kasıt Hz. Resulullah (s.a.a) idi. Rivayetlerde evliyânın ilahî sırları ifşa etmekten sakındıklarına dair birçok örnek vardır. Bu hem bütün ilahî maârif mertebelerinin herkes için münasip ve faydalı olmadığını, hem de herkesin onu anlama yetisine sahip olmadığını gösteren bir noktadır. Ne herkes-ten uzak tutulabilir, ne de herkese aşikâr edilebilir. Her kişi veya grup için onlara uygun olan ölçüde beyanda bulunulmalıdır. Mevlânâ Rûmî’nin tabiriyle:

*Hepsi birden dedi: Ey kılı kırk yaran bilge
Bırak aldatmayı, bize cefâ etme*

*Hayvanın sırtına takati kadar yük koy
Zayıflara kuvveti kadar iş buyur
Her kuşun yemi kendine göredir
Her kuşun lokması incir olur mu?
Çocuğa ekmek verirken süt yerine
Zavallı çocuğu ekmek yüzünden ölmüş bil
Çocuk dış çıkardıktan sonra
Kendisi istek duyar ekmek yemeye
Kanadı çıkmamış kuş nasıl uçar?
Yırtıcı kediyeye bir lokma olur
Kanat çıkarınca, kendi isteğiyle
Uçar; bakmaz iyi kötü ıslığa¹*

Bir şekilde bu konuya işaret eden rivayetlerden bazılarına muhtasar olarak değinelim:

1. Kumeyl, Emirü'l-Müminin'e (a.s) "Hakikat nedir?" diye sordu. O cevabında şöyle buyurdu:

"Senin hakikatle ne işin var?"

Yani sen kimsin ki layık olmadığın halde hakikatle ilgili soru soruyorsun?

Kumeyl: "Ben senin özel yarenlerinden ve sırrını paylaştığın dostlarından değil miyim?" diye sordu. Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu:

"Öylesin fakat ilim denizimizin dalgalarının neminden biraz fazlası sana ulaşır."

Evet, sen benim hususi yarenlerimdensin ama bu tür sırlara ve remizlere uygun değil-sin. Zira bu tür sırların anlatılması sana zarar verir. Zira vücudunda haddinden fazlasına tahammül etme gücü yok ve bu sırlar da senin kaldırdığından fazladır.

Kumeyl dedi: "Acaba senin gibi ihtiyaçları gideren, ilimleri ve hakikatleri ihata eden ve ihtiyaç sahiplerinin kapasitesini ve kabiliyetini bilen biri, ihtiyaç sahiplerini kendi hak-kından mahrum edip amacına ulaşmasına engel mi olacak? Allah'a and olsun ki böyle değil, sen de, senin gibiler de herkese anlayışı ve kapasitesi oranında eğitim verirsiniz."

Netice itibarıyla Kumeyl, Emirü'l-Müminin'in (a.s) özel dostlarından olmasına, gizlide, karanlıkta, gece vakti onun özel eğitimlerinden istifade etmesine rağmen, yine de özel sırlara ulaşma kabiliyetine sahip değildi. Bu yüzden Hz. Ali (a.s) bu sohbetin sonunda ona sükkût etmesini ve konuşmaktan sakınmasını emretti. Çünkü söylenebilecekler söylendi ve bu da Kumeyl'in ilahî maârifleri anlama yetisinin sınırı ve sonu anlamına geliyordu. El-bette Kumeyl'in derecesine de çok az kimse ulaşabilir.

2. İmam Seccad'a (a.s) ait olan bir şiir şu şekildedir:

¹ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, çev. Mehmet Kanar, Ayrıntı yayınları, c. 1-2-3, İstanbul, 2013, s. 68.

اني لا اکتّم من علمي جواهره
کیلا یري الحق ذو جهل فیفتتنا
و قد نقدا فیها ابو حسن
مع الحسین و وصي قبله الحسننا
فرب جوهر علم لو ابوح به
لقیل لی: انت ممن یعبد الوثنا
و لاستحل رجال مسلمون دمی
رون اقبیح ما یاتونه حسنا

Feyz-i Kâşânî *Vâfi* kitabının mukaddimesinde ve *el-Usuli'l-Akliyye*'de nakledilen şiirin Hz. Seccad'a (a.s) ait olduğunu söyler. Aynı şekilde muhaddis Urmevî yazdığı talika-tında bu şiirin Hz. İmam Zeyne'l-Abidin'e (a.s) ait olduğunu meşhur olduğunu söylerken *el-Gadir*'in müellifi de onun İmam Seccad'a (a.s) ait olduğunu bildirir.

“Değerli ilim cevherlerimi gizli tutuyorum. Hakikat bir nadana aşikâr olmasın ve bize asıl-masın diye. Emirü'l-Müminin, İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) bu cevhere sahip olmada benden öndeydiler. Öyle şerefli bir ilim ki onu aşikâr edecek olsam beni putperestlerden sayarlar. Müslümanlar kanımı dökmeyi reva bilirler çünkü en çirkin işlerini güzel görürler.”

İlimin değerli cevherlerini nadan ve kapasitesiz kişilerden saklıyor çünkü onu açığa çıkarması dert ve zahmetten başka bir şey değil, hatta ardında karışıklık ve fitne var. Kendisinden önce Emirü'l-Müminin'in, İmam Hasan'ın ve İmam Hüseyin'in (a.s) de haberdar olduğu ilimleri biliyor ve ifşa etmiyor. O kadar değerli ilim cevherlerine sahip ki dile getirecek olsa onu putperestlikle itham ederler. En çirkin işlerini bile güzel gören Müslümanlar ise putperestlik ithamıyla onun kanını dökmeyi reva görürler.

3. İmam Seccad (a.s) şöyle buyurdular:

لو علم ابوذر ما فی قلب سلمان لقتله و لقد آخى رسول الله صلوات الله علیه بينهما، فما
ظنکم بسائر الخلق

“Eğer Ebuzer, Selman'ın kalbinde olanları bilseydi, kesinlikle onu öldürürdü.”

Doğrusu birbirlerine çok yakın olmaları sebebiyle Resulullah'ın (s.a.a) aralarında kardeşlik akdi okuduğu bu iki dost ve iki kardeş, birinin (Selman) iman ve hakikat bildiğini, diğeri (Ebuzer) küfrün ve batılın kendisi bilecek kadar birbirlerinden farklı olabiliyorsa, birbirine yakın olmayan diğer insanlar nasıl olacaktıdır?

4. Üveys Karanî, ilahî sırları bildiği için öyle bir liyakate ve yüceliğe ulaştı. Öyle ki Resulullah (s.a.a) onun hakkında şöyle buyurdular:

“Bana Yemen tarafından rahmânî kokular geliyor.”

Selman bu kişi hakkında kendisine sorunca şöyle buyurdu:

“Benim ümmetimde Üveys adında bir kişi vardır. Kıyamet gününde Rebia ve Murdar kabilelerinin koyunları tüyü sayısınca günahlı kişilere şefaata edecektir.”

5. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Biz peygamberler topluluğuna, insanlara akıllarının alabileceği şekilde konuşmamız emredildi.”

Liyakati olmayan kişilere ilahî maârif sırlarının açılması, edebe ve şeriate aykırıdır ama liyakatli ve yetkin kişilere beyan edilmesi edebinin ta kendisidir. Nitekim şöyle söylenmiştir:

و آداب ارباب العقول لذي الهوي كآداب اهل السكر عند ذوي العقل

Yine şöyle söylenmiştir:

و من منح الجهال علماً اضاعه و من منع المستوجبين فقد ظلم

Edebiyet, maârif sırlarını öyle bir yerde açıklamayı gerektirir ki ne maârife zulüm olsun, ne de muhataba. Onu ehil olmayanlara ve liyakatsizlere anlatmak zulümdür ve onu liyakatli olanlardan uzak tutmak da zulümdür. Bu yüzden orta yolu seçmeli ve herkese kendi kabiliyeti ölçüsünde sır verilmelidir.

İlahî Maârif Mertebeleri

Varlığın çok sayıda ve çeşitli mertebeleri olduğu gibi insanın da böyle mertebeleri vardır. Varlığın ehadiyet, vahidiyet, a'yân-ı sâbite, mutahhar ruhlar, mukaddes nefisler ve tabiat mertebeleri olduğu gibi insanın da tabiat, nefis, kalp, ruh, sır, hafi ve ahfa mertebeleri vardır. İnsanın bu zikredilen mertebelerinden her birinin, kendi kemâlleri ve gereklilikleri vardır. Öyle ki ona ulaşmazsa, kendisine layık olan kemâle ulaşmamış demektir. İnsanın en mühim veya tek mahsus kemâli marifettir. Bununla beraber insana mahsus olan marifetlerin de çeşitli mertebeleri vardır. Peygamberlerin peygamberlikle görevlendirilmeleri ve onlara vahyî maâriflerin verilmesi insanı kendine layık ve şahsına münhasır kemâle ulaştırmak için olduğuna göre ilahî maâriflerin, ister vahiy olsun ister hadis, insan varlığının mertebeleri adedince mertebeleri vardır ve onlardan her biri kendisiyle irtibatlı olan mertebeyi tekâmül eder ve insanı o mertebeye ulaşmaya layık hale getirir.

İnsanlar kendi kabiliyetlerinden hangisini aktif hale getirdiklerine ve ilahî maariflerden hangi mertebeye ulaştıklarına göre sınıflandırılırlar. Bazıları tabî taraflarının diğer mertebelerine ağır basması nedeniyle tabiat ehlidirler ve bazıları nefsânî mertebelerinin tamamen zuhur etmesi sebebiyle nefis ehlidirler. Bu şekilde herkes ağır basan tarafları ve zahirdeki mertebelerine göre belli kemâller ile daha fazla uyum içerisindedirler. Bu açıdan

daha çok, varlık mertebesiyle daha fazla uyum içerisinde olan ilahî maârif mertebesine ulaşma gücüne sahiptirler.

Her ne kadar varlık mertebeleri veya ilahî maârif mertebeleri ya da insan mertebeleri yedi mertebe şeklinde şöhret bulmuş ve buna dair deliller öne sürülmüşse de bu sayı sınırlama anlamına gelmemekte, aksine çokluğu göstermekte ya da beşerî kelimelerin sınırını ve bu kelimelerle ifade edilebileceği kadarını göstermektedir.

Bu yedi mertebeden her biri çok sayıda mertebe barındırır. Bunlar, avam ya da havas olan insanın betimleyebileceği ve ayrıntularıyla tanımlayabileceği şeyler değildir. İlahî maârif mertebeleri de bu şekildedir. Bu mertebeler her ne kadar dörde, yediye veya daha fazlasına taksim edilmiş olsa da bunlarla sınırlı değildir. Bu açıdan baktığımızda, bazı rivayetlerde Allah'ın kitabının mertebeleri dört mertebe olarak geçmekte, diğer bazı rivayetlerde ise sonsuz ve derin denizlere benzetilmektedir. Bu mertebelerden her biri böyle özelliklere sahiptir. Örneğin İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Yüce Allah'ın kitabı dört şey üzeredir; ibare, işaret, letaif ve hakikatler. İbareler avam içindir, işaretler havas içindir, letaifler evliyâ içindir ve hakikatler enbiyâ içindir.”

Bu hadis-i şerifte Kur'anî maârif mertebeleri dört gruba ayrılmıştır ama diğer bazı rivayetlerde, onun bazı mertebelerinin halkın ulaşamayacağı kadar derin, geniş ve dakik olduğunu söylemişlerdir. Örneğin Emirü'l-Müminin (a.s), onun sonsuz deryasından ancak bir nem kadarının – daha fazlasının değil- alınabileceğini nakletmiştir. Zira marifetin bu mertebesi, uluhî ve vücubî mertebeye mahsustur, mahlûkat ve mümkinat mertebesine değil. Daha önce değindiğimiz Muhammedî evliyanın öğretileriyle irtibatlı rivayetler ile Kur'an'ın tıynetiyile ve bâtınıyla, Peygamber'in ve ailesinin (a.s) hakikatiyle ilgili rivayetler de böyledir.

Uluhî ve vücubî mertebeye mahsus olmayanlar da bütün âlimler ve talebeler arasında müşterek değildir. Zira mahlûkat mertebesinin kendisi de birçok mertebeyi barındırır ve bu mertebelerden her biri, mahlûkatın ilahî maârif mertebelerinden bazılarında ulaşma kapasitesine sahip değildir.

Allame Tabatabâî gibi büyük âriflerin konularıyla biraz aşına olabilmek amacıyla ilim ve maârif mertebelerini şerh etmek, bu yazının asıl amacıydı ve şimdi bu konuyu işlemeğe geçeceğiz.

**Edep,
maârif
sırlarını
öyle bir yerde
açıklamayı
gerektirir ki ne
maârifte zulüm
olsun, ne de
muhabata. Onu
ehil olmayanlara
ve liyakatsizlere
anlatmak zulümdür
ve onu liyakati
olanlardan uzak
tutmak da
zulümdür. Bu
yüzden orta
yolu seçmeli ve
herkese kendi
kabiliyeti
ölçüsünde sır
verilmelidir.**

Daha önce de değindiğimiz gibi ilâhî maârifin birçok mertebeleri vardır. Bunların vasfedilmesi mümkün değildir ve sıradan insanın bunları ne söylemeye gücü vardır, ne de dinlemeye. Ancak:

آب دریا را اگر نتوان کشید ❁ هم به قدر معرفت باید چشید

*Deniz suyunu tamamen çekmek mümkün olmasa da
Marifet miktarınca tadına bakmak gerekir.*

Bu yüzden bu yazının kapasitesi miktarınca bu mertebelerden bazılarına değineceğiz.

Özel Ehadiyet Mertebesi

Allah Teâlâ'nın zatının birliğinin akıl, keşif ve şuhudun ötesinde olduğu gibi, onun sıfatlarından her biri de bu şekildedir. Yani onlardan her birinin, mahlûkatın kesretini ortaya çıkararak çeşitli ve sonsuz mertebeleri olsa da ve onlardan her biri o mertebelerden biriyle irtibatlıysa da bunun vücubî mertebesi, O'nun en kutsal olan zatına özeldir. Diğer bir tabirle O'nun zâtı, hakikati, ilmi, hayatı, kudreti ve diğer sıfatları ne mahlûkata atfedilebilir, ne de mahlûkat tarafından idrak edilebilir. Bu, uluhî sırrın hakikat mertebesidir ve hadis-i şerifte buna bir miktar işaret edilmiştir.

Bu mertebe, ezelî ilahî muhabbetin kendisine ulaştığı ve kimsenin açmaya gücünün yetmeyeceği bir mertebedir. Bu hakikatle halk Hak'tan ayrılır ve farklılaşır. Bu mertebe yaratılan herkese ve herşeye gizli ve örtülüdür. Ancak mahlûkat tarafı rabbanî tarafta tamamen yok olanlar istisna, o zaman durum değişir. Onunla Allah Teâlâ arasında bir fark kalmaz, fena makamına ve hakiki mahva erişir.

Bu durumda bütün pak ve mukaddes Allah velilerinin tabiriyle, ikisi arasında bir fark olmadığı söylenebilir. İkilik olmadığından bir fark da olmaz. O Hazret Recep ayının amelleriyle ilgili yazısında şöyle buyurdu:

“... لا فرق بينك و بينهم الا انهم عبادك...”

Her halükârda ilmin bir mertebesi vardır ki Allah Teâlâ'nın kutsal zatına mahsustur ve mahlûkat hiçbir şekilde ona ortak değildir.

Peygamber'e ve Ehlibeyt'ine Özgü Mertebe

Yaratılışın ve mümkünatın ilk mertebesi, Peygamber ve Ehlibeyt'inin hakikati ve varlığının nuru olduğu gibi, ilim ve marifet mertebesiyle onun ilk belirlediği ve nüzul ettiği mertebe de onlara aittir.

Birçok rivayete göre Peygamber'in ve Ehlibeyt'inin yaratılışı, yaratılışın ilk mertebesidir. Vasıta olmadan, doğrudan Allah Teâlâ tarafından yaratılmışlardır. Örneğin Emirü'l-Müminin (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Allah önce bizi yarattı, sonra diğer insanları.”

Hız. Mehdi (a.f) de şöyle buyurmuştur:

“Allah bizi yarattı, sonra mahlûkatı yarattı.”

İlletin malule önceliği hükmüne göre ve onların diğer yaratılmışlara illiyeti sebebiyle bütün mahlûkatın önündedirler ve diğer bütün varlıklar istisnasız onlardan sonradırlar. Öyleyse onların varlık mertebesinde hiçbir varlık yoktur. Bu açıdan ilimde, diğer varlıkların önünde bir mertebeye onlara mahsustur. Başka kimsenin onda payı ve nasibi yoktur. Ebu Sâmit İmam Ca’fer Sâdık’tan (a.s) şöyle nakletmiştir:

Ebu Abdullah’ın (a.s) şöyle söylediğini işittim:

ان حديثنا ما لا يحتمله ملك مقرب و لا نبي مرسل و لا عبد مؤمن قلت: فمن يحتمله؟
قال: نحن نحتمله

Muhammed b. Senan da İmam Ca’fer Sâdık’tan (a.s) şöyle nakletmiştir:

“Melekler iki grupturlar; mukarreb ve mukarreb olmayan. Peygamberler de iki grupturlar; risalet sahibi peygamberler, risalet sahibi olmayan peygamberler. Müminler de iki grupturlar; kalplerini sınananlar, kalplerini sınamayanlar.”

Masumların (a.s) yüce kelimelerinde kısaca bahsedilen bu ikili gruplardan her biri, kendilerine has yerlere sahiptirler. Mukarreb olanların mukarreb olmayanlara, resullerin resul olmayanlara, kalplerini sınananların sınamayanlara karşı üstünlüğü ve önceliği vardır. Bu üstünlük ve önceliği olanların sahip olmadığı veya olamadığı şeye diğerleri ulaşamaz. Ebu Sâmit’in İmam Sâdık’tan (a.s) naklettiği hadisin anlamı şöyledir:

İlmin bir mertebesi vardır ki ne mukarreb melekler onu kaldıra bilir / tahammül edebilir, ne mürsel peygamberler ve ne de kalpleri sınanmış müminler. Hal böyleyken diğerleri ne yapabilir? Ebu Sâmit “Hiçbir müminin, peygamberin ve meleğin tahammül etme gücünün olmadığı ilim kime aittir?” diye sorunca İmam şöyle buyurdu: “O ilimi ancak biz kaldıra biliriz...”

Peygamber ailesinin (a.s) konumuyla ilgili değindiğimiz meseleler dikkate alındığında, onların kendilerine özgü bir ilme sahip oldukları görülmektedir. Varlıktaki her kemâle belli bir şekilde sahiptirler ve o, varlıkta her kemâlin ilk görüldüğü mertebeye veya onun nüzul ettiği ilk mertebedir.

Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisinde Fanilerin Mertebesi

Peygamber ve Ehl-i Beyt’i, Allah Teâlâ’nın vasıtasız yarattığı varlıklar oldukları gibi, O’nun zâtî sıfatlarının ve doğrudan zatının zuhur ve tecellisidirler. Diğer yaratılanlar bir vasıtayla yaratılanlar veya O’nun cüz’î isimlerinin tecellisidirler. Ehl-i Beyt de hem doğrudan tecelliye ve zuhura veya vasıtasız yaratmaya sahiptirler, hem de vasıtayla yaratmaya, tecelliye ve zuhura. Tıynet rivayetlerini bu meseleye şahit olarak gösterebiliriz.

Allah Teâlâ'nın zatının birliğinin akıl, keşif ve şuhudun ötesinde olduğu gibi, onun sıfatlarından her biri de bu şekildedir. Yani onlardan her birinin, mahlûkatın kesretini ortaya çıkaran çeşitli ve sonsuz mertebeleri olsa da ve onlardan her biri o mertebelerden biriyle irtibatlıysa da bunun vücubî mertebesi, O'nun en kutsal olan zatına özeldir.

Eğer zihne yakın gelmiyorsa başka bir tabirle şöyle beyan edilebilir: Peygamber ve Ehlibeyt'i, Allah'ın en üstün ve en kâmil mahlûkatıdır. Diğer varlıklar, onların varlık sıfatlarına ve kemâllerine olan benzerlikleri ve uyumları ölçüsünde kemâle ulaşabilirler. Öyleyse Peygamber (s.a.a) ve Ehlibeyt'ine (a.s) en çok benzeyenler, onların varlıklarında bulunan kemâllerden ve özelliklerden daha fazla pay alacaklardır, o pak aileye en yakın yaratılmışlar da onlardır.

Bu gruptaki insanlar, o aileye olan aşırı benzerlikleri ve yakınlıkları sebebiyle, yine o aileden sonra varlıkların en üstünü ve en kâmilidirler. Bu açıdan diğerlerinin elde edemeyeceği ve mahrum oldukları derin ve yüce maârifleri elde etme kabiliyeti ve liyakatine sahiptirler. Bunlar mukarreb meleklerden, mürsel enbiyâdan ve kalpleri sınanmış müminlerden bile daha önde ve daha yücedirler. Bunun neticesinde onların berrak semavî ve ilahî maâriflerdeki payı, diğerlerinden fazladır. Bu grubun sahip oldukları ve olabilecekleri, mukarreb meleklerden bile fazladır.

Ebu Sâmit İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle söylediğini nakletmiştir:

ان حديثنا صعب مستصعب، شريف، كريم، ذكوان، ذكي وعز لا يتحملة ملك مقرب و لا نبي مرسل و لا مؤمن ممتحن، قلت: فمن يحمله جعلت فداك؟ قال: من شئنا يا أبا الصامت؟ قال ابوصامت: فظننت أن الله عبداً هم افضل من هؤلاء الثلاثة

Diğer rivayetler arasında kırmızı bir yakut gibi benzeri az görülen, bu az görülmesi de muhatap eksikliğinden kaynaklanan hadis-i şerif, Peygamber Ehlibeyt'inin (a.s) hadis, söz ve ilminin sahip olduğu şerafet, keramet, paklık, ihlas ve azametinin, mukarreb meleklerin, mürsel enbiyânın ve sınanmış müminlerin bile idrak ve tahammülünün ötesinde olduğunu açıkça beyan etmektedir. Bu durumda diğerleri ne yapsın.

İlim ve marifetin bu mertebesi, bu aileye özgü olan önceki mertebeden farklıdır. Bu, o ailenin iradesine mazhar olmuş kimselerle alakalıdır ve onlar, yaratılıştaki bu aileye en çok benzeyenlerdir. Yazarın görüşüne göre bunlar, o pak aileye karşı halisane ve sadıkane bir muhabbet besleyen, nihâî amaca, yolun sonuna ve en son menzile ulaşmış kimselerdir.

İlim ve marifetin bu mertebesinden kasıt, bazılarının söylediği gibi değildir. Onlara göre bu hadisten veya ilim ve marifetten kasıt, herkesin kaldıramayacağı acayip ve şaşkınlık

verici şeylerdir. Bu yüzden şaşırtıcı şeyler karşısında, kabul edilemez ve anlaşılabilir bile olsa teslim olunmalı ve doğruluğu itiraf edilmelidir. Nitekim mucizeleri ve kerametleri anlamak ve hakikatine ermek mümkün olmadığı halde kabul edilmektedirler. Oysa bahsettiğimiz türdeki ilim ve marifet, diğerlerinin onaylayıp kabul ettiği alanın da dışındadır. Daha sonra dördüncü mertebede bu mertebeye değineceğiz.

Peygamber Ehlibeyt'inin (s.a) hakîm iradesine mazhar olanlar dışında kimsenin elde edemeyeceği, hatta kabul etmeyeceği ilimden kasıt, tevhidin hakikatinin zahiri ve bâtını mertebesidir. Bu hiç kimsenin, adı geçen üç grubun dahi onu elde etme gücünün de, kabul etme gücünün de olmadığı mertebedir. Zira iman, ikrar ve itiraf idrak ve anlayışın bir parçasıdır. Sadece bir grubun anlayışı buna yettiği için, yalnız onlar bunu ikrar ve itiraf ederler.

Bazılarının dediğine göre bu kastedilen hadis ve ilim, adı geçen üç grubun anlayışının da ötesinde olan tevhid hakikati mertebesidir ve Peygamber'e (s.a.a) ve pak Ehlibeyt'ine (a.s) mahsustur, acayip ve şaşırtıcı şeyler değildir. Kastının şaşırtıcı şeyler olmadığına şüphe yok ve bu babdaki diğer hadislerle bakarak bunu kesin kabul etmek de mümkün ama bu derecedeki ilim ve anlayışın, Peygamber'e ve Peygamber'in Ehlibeyt'ine özgü dereceyle aynı olduğu, daha önce zikredilen hadisteki نحن نحتمله ibaresiyle, şimdi bahsi geçen hadisteki من شئنا من ibaresinin aynı anlamda olması durumunda idrak ve kabul edilebilir.

Önceki hadiste Ebu Sâmit, üç grubun kaldıramayacağı ilim hakkında soru sorduğunda İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu: نحن نحتمله Bu, söz konusu ilmin Ehlibeyt'e (a.s) özgü olduğunu göstermektedir. Ancak şimdi bahsedilen hadiste, bu sorudan sonra şöyle buyurdu: من شئنا Bu da, söz konusu mertebeye sadece Peygamber ve Ehlibeyt'inin isteyeceği kimselerin ulaşabileceğini göstermektedir. من شئنا ibaresinin, o ailenin kendisi olduğunun söylenmesi, akla yakın değildir. Hatta yazarın kusurlu aklına göre böyle bir şey düşünülemez, özellikle de hadisin sonunda Ebu Sâmit'in هؤلاء الثلاثة من هؤلاء افضل هم عباداً ان لله dediğini hesaba katarsak. Ebu Sâmit'in böyle derin ve ağır bir hadisin muhatabı olması, onun anlayışının ölçüsünü gösterir. Ehlibeyt herkesle anlayışı ölçüsünde konuşurdu. Nitekim bu unvanın altında sıraların, yüce ve derin rivayetlerin ifşa edilmesinin men edilmesi de vardır.

İlim ve ilim mertebelerine dair soru sorabilecek ve anlayabilecek idrake sahip bir kimse, Peygamber'in ve Ehlibeyt'inin, Allah'ın yarattıklarının en üstünü olduklarını bilmeyecek bir kimse değildir. Mesela bu alanda söylenmiş birçok rivayeti duymamış olmaz ki şimdi kalkıp "Allah'ın bu üç gruptan üstün olan kulları olduğunu anladım" desin. Eğer bu üç gruptan üstün kimselerden kasıt Peygamber'in Ehlibeyt'i (a.s) olsalar, Ebu Sâmit ve onun gibiler, bu hadisi duymadan önce de bunu biliyorlardı. Zira onların üstünlüğü, Allah'ın diğer kullarının bilmediği bir şey değildi ki bu, Ehlibeyt'in (a.s) seçkin şahıslarının gözünden kaçmış olsun.

Bu noktaları dikkate alarak evvela Peygamber ve onun Ehlibeyt'inin mertebesiyle diğer üç grubun mertebeleri arasında bir mertebenin, hatta mertebelerin var olabilmesi imkânı uzak bir ihtimal olmadığı gibi, çeşitli mertebelerin, hatta sayısız mertebenin varlığına

dayanarak böyle bir mertebenin varsayılması kesindir. İkincisi نحن نحتمله ve شئنا من ibarelerinin arasında çok fark vardır. Üçüncüsü Ebu Sâmit'in sözü, onun bu hadis-i şerifi duymadan önce bilmediği bir şeyi anladığını göstermektedir ve bu, Peygamber ailesinin (a.s) diğerlerine olan üstünlüğü değildir. Zira bu durum sadece Ebu Sâmit'in değil, ondan daha düşük seviyede olanların da açıkça bildiği bir şeydir.

Dördüncüsü kadri yüce Allâme (ki ârif ve kâmil bir kişi olan Kadı Tabatabâî hazretlerinin (r.a) öğrencilerindendi ve bu makale de o yüce dereceli üstada olan bağlılığı göstermek için yazılmıştır) talikatında bu konuyla ilgili hadislerden bir diğerini, Ehlibley'tin (a.s) ilmi ve ilahî maârifi anlayış derecesini, dinin hakikati olan tevhidin kemâli, yani velayet şeklinde tefsir etmiştir. Bunu kâmilen anlama ve kabul etme mertebesinin ise mukarreb meleklerle, mürsel enbiyâya ve sınanmış müminlere özgü olduğunu söylemiştir. Bu söylenenleri tasdik eden ibareleri vardır. O şöyle demektedir:

و لا ينال المرتبة الكاملة منها الا من ذكره بل يظهر من بعض الاخبار ما هو اعلي من ذلك و اعلي

İlimde bir mertebe vardır ki anılan üç grup dışında kimse onu kabul ve itiraf etmemektedir. Buna ilaveten ondan daha yüce, daha derin ve daha değerli diğer bir mertebe daha vardır.

Merhum Allâme'nin tabiriyle bu mertebe, daha âlâ ve daha kıymetlidir. Hatta bahsi geçen üç grubun bile kabul ve itiraf etmediği bu mertebe, kimlerle ilgilidir? Bu mertebenin Peygamber ve Ehlibley'tine mahsus olamayacağı açıktır. Zira onlara mahsus olsa kabul, itiraf ve iman etmeleri anlamsızdır. Daha yüce olan mertebe onlara mahsus olsa, o mertebeye iman, kendine iman etmek olacaktır. Bu varsayım bir şekilde açıklanabilse de incelik ve acıklıktan yoksundur.

Doğrusu Peygamber ve Ehlibley'inin (a.s) ilim mertebeleri o kadar çok, yüce ve geniştir ki bunlardan bazılarını avam anlar ve iman eder, bazılarını havas anlar ve ikrar eder, bazılarını mukarrebler ve sınanmışlar tanır ve itiraf eder ve bazıları mukarreblerin, sınanmışların ve resullerin varlık kapasitesinin ötesinde olduğundan başka bir topluluk onu ikrar ve itiraf eder.

Üç grubun kapasitesinin ötesinde olan ve شئنا من diye tabir edilen mertebedeki ilahî maârifin son kategorisini anlıyorlar ve kabul ediyorlar ve bu, Peygamber ve Ehlibley'tine özgü olan mertebeden farklıdır. Özgü olması hükmünce de kimsenin bundan haberi yoktur ki onu itiraf ve kabul etsinler ya da etmesinler. O ailenin mertebesiyle ilgili olan ilim, Hz. Resulullah'ın (s.a.a) علمني ربي ve دبرني ربي ve de آبيت عند ربي şeklinde tabir ettiği, İmam Sâdık'ın (a.s) da نحن نحتمله tabirini kullandığı ilimdir.

Mukarreblerin Mertebesi

İlahî maârifin bu mertebesi üç gruba mahsustur:

a) Mukarreb melekler, b) Risalet sahibi peygamberler, c) Sınanmış müminler.

Ebu Hamza Somali, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle nakletmiştir:

ان حديثنا صعب مستصعب لا يحتمله الا ثلاث: نبي مرسل، أو ملك مقرب أو مؤمن
امتحن الله قلبه للايمان

“Bizim hadislerimiz zor ve güçtür, herkes kaldıramaz. Sadece üç grup tahammül edebilir: Mürsel peygamber, mukarreb melek ve Allah'ın kalbini iman ile sınıdığı müminler.”

صعب kelimesinden kasıt anlamının güçlüğüdür ve **مستصعب** kelimesinden kasıt güçlüğü'nün artmasıdır. **صعب** kimsenin kendisine binemediği ve söz geçiremediği deveye denir. **مستصعب** ise birini görünce kaçan deveye denir. Bazı develere kimsenin musallat olamadığı ve bazı develeri de kimsenin kolayca göremediği gibi, bazı ilahî maârif de istiareli söylemlerle bu şekildedir. Onun bir derecesine kimse ulaşamaz ve onu ihata edemez. Başka bir derece daha vardır ki kimse bir an bile ona bakamaz. Bu bakış hangi araçla olursa olsun, ister akıl, ister keşif, isterse de şahud, ona ulaşabilecek bir kement yoktur.

Diğer bazı hadislerde adı geçen üç gruba ilaveten başka bir grup da beyan edilip eklenmiştir. Örneğin Şuayb b. Haddad İmam Ca'fer Sâdık'tan (a.s) şöyle nakletmiştir:

ان حديثنا صعب مستصعب، لا يحتمله الا ملك مقرب أو نبي مرسل أو عبد امتحن الله
قلبه للايمان أو مدينة حصينة

“Bizim hadislerimiz zor ve güçtür, herkes kaldıramaz. Tahammül edebilecek yalnız; mukarreb melek, mürsel peygamber, Allah'ın kalbini iman ile sınıdığı kul ve medine-i hasîne.”

Şuayb “Medine-i hasîne nedir?” diye sorunca İmam şöyle buyurdu: “القلب المجتمع / Toplanmış kalp.”

Bu hadis-i şerifi kısaca şerh etmeden önce başka bir hadisten bir bölümü hatırlatacağım. Bunun açıklamasında söylenecekler, faydalı olacaktır.

Muhammed b. Sinan İmam Ca'fer Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

ان حديثنا صعب مستصعب، لا يحتمله الا صدور منيرة أو قلوب سليمة أو أخلاق حسنة

“Bizim hadislerimiz zor ve güçtür, herkes kaldıramaz. Tahammül edebilecek yalnız şunlardır; nuranî kalpliler, selim kalpliler ya da güzel ahlâklılar.”

Acaba Peygamber ve Ehlibeyt'inin öğrettiği ilahî maârif ve hadislerin bu mertebesini anlamak üç gruba mı ilgili, dört gruba mı? Ayrıca üç gruba eklenenler kimler?

1. Mukarreb melekler,
2. Risalet sahibi enbiyâ,
3. Sınanmış müminler

veya

1. Nuranî kalpliler,
2. Selim kalpliler,
3. Güzel ahlâklılar.

Şüphe yok ki ikinci tabir, yani nurani kalp, selim kalp ve güzel ahlâk en azından meleklerle uyumlu değildir. Zira kalp ve benzeri, insanın idrak araçlarıdır ve sabit ve değişmez ilme ve idrake sahip olan ve neticede umumi idrak ve mana araçları olmayan soyut varlıklarla uyumlu değildir. Bununla beraber bu üç özellik ya sınanmış müminle ilgilidir ya da medine-i hasîn ile.

Medine-i hasînin açıklanması, bu noktanın anlaşılmasına yardım edecektir. Hısn, sağlam ve nüfuz edilemez kale anlamındadır. Hısn sahibi olan bir şehir, nüfuz edilemez askerî kaleye gibi bir şehirdir. Hasîn kelimesinin kullanılması, onun hakikî manasının dikkate alındığını gösterir. Yani kolaylıkla nüfuz edilemese de nüfuz edilmesi mümkün olan insan yapımı kalelerin ötesinde bir şeydir. Eğer hısn kelimesinin rivayetlerde iman ile ilgili usul ve esaslarla ilgili kullanımlarına bakarsak, bu kelimenin ya tevhidin hakikati veya velayetin hakikati hususunda kullanıldığını göreceğiz. Tevhid ve velayetin kalesine ise ne kendi yolu ve sahibinin izni dışında girilebilir, ne orada düşman taarruzuna maruz kalacak biri vardır, ne de kimse oraya ulaşabilir.

Hasîn Kelimesinin Kullanıldığı Örnekler

Bahsi geçen maâriflerde bu kelimenin tüm kullanımlarını incelemek ne gereklidir, ne de bu yazıya uygundur. Bu yüzden bu kelimenin kullanıldığı bazı rivayetlere değinmekle yetineceğiz.

- 1- İmam Ca'fer Sâdık'tan (a.s) nakledilen bir duada şöyle geçmektedir:

اللهم ان هذه النفس ... و تجعلها في حصن حصين منيع، لا يصل اليها ذنب و لا خطيئة
و لا يفسدها عيب و لا معصية حتي ألقاك يوم القيمة

Bu kalenin özelliği, orada bulunanlara hiçbir günahın erişmemesi veya onların günah işlemeye karşı bir tür korumaya sahip olmalarıdır. Bununla beraber günahlardan korunma, o kaleye girmenin etkilerinden biridir. Böyle bir özelliğe sahip olan kale nedir? Birçok rivayette takva, tevhid ve velayet, bu kalenin mısdaqları unvanıyla tanıtılmıştır.

- 2- Emirü'l-Müminin (a.s) şöyle buyurdular:

اعلموا عباد الله، ان التقوي حصن حصين

Kendini koruma, dindarlık ve Allah korkusu, sağlam ve nüfuz edilemez bir kaledir. Başka bir yerde takva, takvanın mertebeleri ve İslâm, iman ve yakınle olan irtibatı konularını ayrıntılarıyla işledik. Bu muhtasar makalede bu konuya değinmemiz bile mümkün değildir. Sadece şunu söyleyebiliriz ki içine giren kimseyi hata, günah, vesvese ve hoş

olmayan düşüncelerden koruyan, içgüdülerinden ve dışardaki şeytanlardan zarar göremeyeceği, nüfuz edilemez ilahî bir kale olan takvadan kasıt onun bütün mertebeleri değildir. Sadece tevhid ve velayet ile mütenasip olan mertebelerdir.

3- Resulullah (s.a.a) tevhidi nüfuz edilemez ilahî bir kale şeklinde tanımlamıştır. Allah Teâlâ da tevhidi kale ve nüfuz edilemez kelimeleriyle tanımlamıştır. Örneğin Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

لا اله الا الله، انت حصن كل هارب

Her kim her nereden kaçsa ve korkusunu emniyete, endişesini huzura çevirmek istese tevhid kalesine sığınmalıdır.

Yine şöyle buyurmuştur:

يقول الله جل جلاله: لا اله الا الله حصني فمن دخل حصني آمن من عذابي

“Lailaheillallah benim sağlam kalemdir, kim benim kaleme girerse azabımdan amandadır.”

Tevhidin sağlam bir kale olduğuna ve içinde barındırdıklarına bir zarar gelmesini engellediğine dair şüphe yoktur. Sadece şu nokta dikkate alınmalıdır ki yalnız dilde söylemek, ona kavuşmak ve içine girmek için yetmez. Bununla beraber Resulullah (s.a.a) her ne kadar Allah Teâlâ tarafından gelen buyruğu naklederek;

كلمة لا اله الا الله حصني فمن قالها دخل حصني و من دخل حصني امن من عذابي

Buyursa ve bu cümleyi dile getirmeyi ilahî kaleye giriş ve her türlü zarardan emniyette olma sebebi olarak tanıtsa da, bu sözü diğer sözlerle şerh ve tefsir etmek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ tarafından şöyle buyurdu:

“Tevhidi ikrar eden, onun kalesine girer.”

Tevhidin sağlam bir kale olduğuna ve içinde barındırdıklarına bir zarar gelmesini engellediğine dair şüphe yoktur. Sadece şu nokta dikkate alınmalıdır ki yalnız dilde söylemek, ona kavuşmak ve içine girmek için yetmez.

İkrar sadece söylemekle gerçekleşmez. Nitekim aşağıda Peygamber ailesinin (a.s) ilimlerini anlamının zorluğuyla ilgili rivayetlerde defalarca bu noktaya değinilmiştir.

İmam Ca'fer Sâdık (a.s) Emirü'l-Müminin'in (a.s), onların ilimlerini anlama mertebesinin üç gruba mahsus olduğuna dair hadisinin şerhinde şöyle buyurmuştur:

“Bu makam meleklerle sunuldu ama sadece mukarreb melekler onu ikrar ettiler. Enbiyâya sunuldu, sadece resuller onu ikrar ettiler. Müminlere sunuldu ve sadece sınanmışlar onu ikrar ettiler. Eğer ikrar sadece dile getirmekle olsaydı, mukarreb meleklerle mahsus olmazdı.”

Hatta eğer ikrar, kabul etmek veya inanmak olsaydı yine de mukarreb meleklerle, mürsel enbiyâya ve sınanmış müminlere özgü olmazdı. Zira onlardan başkası da dile getirebilir ve iman edebilirdi. Dile getirmek ve imanın ilk dereceleri, tam bir yakınle anlayışa bağlı değildir, nerede kaldı ki yakinen şuhud ve daha yukarısı. Sanki gaybe inanan ve imanını dile getiren halkın geneli, buna dair tam bir anlayışa ve derin bir yakine mi sahiptir? Demek ki sağlam ilahî kaleye girmenin şartı olan tevhidi ikrar etme, onu dile getirmenin çok ötesindedir. Aksi takdirde idrak sahibi varlıklardan belli bir gruba özgü olmazdı ve herkes ondan istifade ederdi.

Bundan öte daha önce söylendiği üzere bu kalenin özelliği günah ve hatadan korumasıdır. Öyleyse günaha bulaşan ve az-çok kaymaları olan kimse, dilinde kelime-i tevhid olsa da bu kaleye girmemiştir. Esasen kimin dilinde kelime-i tevhid yok ki? Görünüşe bakıldığında lanetlenmiş İblis'ten daha aşağılık ve daha günahkâr kimse var mı? İblis bu aşağılık konumuna rağmen dilinden kelime-i tevhid düşmez ve tevhidin zâfı, vasfı, fiilî ve hatta ibadî mertebeleri gibi, diğerlerinin anlamaktan aciz olduğu birçok mertebesini de anlar. Öyleyse ikrar, söylemek ve hatta inanmak anlamında olsaydı, İblis'in de sağlam ilahî kalede olması ve O'nun azabından korunması gerekirdi. Aynı şekilde Allah'ın diğer kullarından hiç kimse bu durumda azap ehli olmayacaktır. Bu nokta hem akla aykırıdır, hem de nakle; üstelik açık ve kesin olan delillerle uyumsuzdur.

Netice itibarıyla **قالها** kelimesi, başka bir rivayette **أقر لي** şeklinde tabir edilmiştir ve görünüşte ikrar, bir tür söylemeyi ve dile getirmeyi beyan eder. Söylenenlere ilaveten **أقر** kelimesi de başka kelimelerle tabir edilmiştir. Örneğin Resulullah (s.a.a) Allah Teâlâ tarafından şöyle buyurdu:

“Kelime-i tevhidi ihlâsla dile getiren, benim sağlam ve nüfuz edilemez kaleme girer.”

Bu rivayetlerdeki söylemek, ikrar ve ihlâsla söylemek, bir hakikati beyan etmektedir ve o da diğer rivayetlerde tevhidden likauallaha kadar kalıcılık özelliğini taşımaktadır. Örneğin Resulullah (s.a.a) Allah Teâlâ tarafından şöyle buyurdu:

من لقيني منكم بشهادة أن لا اله الا الله مخلصاً بها انه قد دخل حصني ...

Bu hadis-i şerif, söz konusu hakikati ortaya çıkarmıştır. Tevhid ve la ilahe illallah olan ilahî kaleden kasıt, ikrar, ihlas ve likauallah ile beraber olan tevhiddir.

Bitirirken İmam Rıza'dan (a.s) altın silsileyle nakledilen bir hadise değineceğiz. Diğer bir şartın velayet olduğunu söyleyen bu hadis çok bereketli olacaktır ve bunu naklettikten sonra kale kelimesinin kullanıldığı diğer örnekleri işleyeceğiz. İmam Rıza (a.s) “*La ilahe illallah, benim sağlam kalemdir, ona giren azabımdan güvende olur...*” hadisini naklettikten sonra şöyle buyurdu:

بشروطها و انا من شروطها

“Ama bir takım şartları vardır ki ben (Ehlibeyt) o şartlardan biriyim..”

O fethedilemez kaleden kasıt sadece ihlasla beraber tevhid ve de likaulah değildir; bu şartın gerçekleşmesi ancak Peygamber ve Ehlibeyt'inin yoluyla ve onlar vesilesiyle mümkün olur.

4- Resulullah (s.a.a) velayeti de nüfuz edilemez ilahî kale olarak tanıtmıştır. Örneğin Allah Teâlâ tarafından şöyle buyurmuştur:

ولاية علي ابن ابي طالب حصني فمن دخل حصني امن من عذابي

“Ali b. Ebu Talib'in velayeti benim sağlam kalemdir, kim benim kaleme girerse azabımdan güvendedir.”

Velayet de tevhid gibi nüfuz edilemez ilahî bir kaledir. Daha önce söylendiği gibi takvanın bazı mertebeleri de bu özelliğe sahiptir. İmam Ca'fer Sâdık'ın (a.s) sözünden anlaşıldığına göre de bu kale, içindekilere herhangi bir zararın ulaşmasına engel olur; ne bir günaha bulaşırlar, ne de bir hata yaparlar.

Şimdi hasn (kale) kelimesinin manasını ve kullanıldığı yerleri dikkate alarak medine-i hasîne kelimesinin şerhine geri dönelim.

Hasîn kelimesi hem fâil, hem de mef'ul anlamında kullanılır. Eğer fâil anlamında olursa medine-i hasîn, yani içindekileri her türlü zarardan koruyan sağlam bir kale gibi olan şehirdir. Mef'ul anlamında olursa sağlam bir kalenin içindeki şehirdir. Birinci anlamda o şehir kaledir, ikinci anlamda ise o şehir kalenin içindedir. Her halükârda iki durumda da şehir halkı için bir fark yoktur. Zira onlar iki durumda da, vasıtayla veya vasitasız kalededirler.

Söylenenler dikkate alındığında İmam Sâdık'ın (a.s) müçtema kalp /toplanmış kalp diye tabir ettiği medine-i hasîneden kasıt takva, velayet ve tevhid ehlidir. Bunlar dördüncü grup unvanıyla, aynı mukarreb melekler, mürsel enbiyâ ve sınanmış müminler gibi ilahî maârifin bu mertebesindedirler.

Müçtema kelimesine kısaca değinerek bu bahsi bitireceğiz. Müçtema, müteferrikin karşısında yer alır. Müçtema olmayan kalp, müteferriktir. Bu tefrika ya şüpheye, tereddüte, batıl evhamlara maruz kalmak ve onlardan etkilenmek anlamındadır ya da bazılarının söylediği gibi daha derin bir manası vardır.

İmam Sâdık'ın (a.s) müçtema kalp /toplanmış kalp diye tabir ettiği medine-i hasineden kasıt takva, velayet ve tevhid ehlidir. Bunlar dördüncü grup unvanıyla, aynı mukarreb melekler, mürsel enbiyâ ve sınanmış müminler gibi ilahî maârifin bu mertebesindedirler.

Tefrika kesret anlamındadır ve müteferrik kalp, şüphesi, tereddütü ve batıl evhamı olmasa bile kesrete bulaşmış olan kalptir. Kesretten arınmış bir kalp ise vahdete her açıdan tam teveccühü olan bir kalptir. Aslında Allah'tan uzaklaştıran her şeyden arınmıştır. Allah Teâlâ'nın özel rahmet elinden temizleyici şarabı içerek ağyarı unutan kalptir. İmam Ca'fer Sâdık'ın (a.s) tabiriyle; **يطهرهم عما سوي الله**

Eğer bir kimse kıyametten ve cennete girmeden önce temizleyici şarap kadehini Allah Teâlâ'nın rahmet elinden alır, içer ve ağyardan uzaklaşırsa, kendi varlığında hiçbir şekilde tefrika ve kesret olmazsa içtimaya ulaşmış, hakiki vahdeti elde etmiştir; onu müşahede etsin veya etmesin. Böyle bir kimse tevhid ve velayet ehlerinden başkası değildir ve ilahî maârif mertebesine ulaşma yolunda üç gruba eşlik etme liyakatine sahiptir.

Son iki mertebeye ulaşmak masum olmayanlar için mümkün olmadığından her türlü zandan kaçınıyoruz ve ilahî maârifin diğer iki mertebesine kısaca değindikten sonra ilahî maârifin beş mertebesinden birine işaret eden rivayetleri açıklayacağız.

Havas Mertebesi

Bu mertebe resullerin, meleklerin ve sınanmış müminlerin mertebesinden daha aşağıdadır ama bundan sonra değineceğimiz avam mertebesinin üstündedir. Daha önce Allah'ın kitabında dört şey olduğuna dair rivayete dayanarak söyledik, din maârifinin zahirine ve ibarelerine ilaveten işaretleri de vardır ve de enbiyâ ve evliyanın aşağısında olan Allah'ın havas kulları da bunları anlarlar.

Bunlar özellikle diğerlerinin anlayamadığı Kur'an kıssalarını anlarlar. Örneğin Âdem (a.s) ile lanetlenmiş İblis kıssasını öyle bir anlarlar ki ne Allah'ın fâilî tevhidiyle uyumsuz olur, ne Âdem'in (a.s) velayet, hilafet ve ismet makamıyla, ne de lanetli İblis'in ibadet, ilim ve kavrayış makamıyla. Ya da kaderin sırlarından öyle noktaları bilirler ki avam halk onun en azını anlamaktan acizdirler, hatta onu duymaları ve üzerinde düşünmeleri, onların küfrüne ve dinden çıkmalarına denktir.

Bazı âriflerin deyimiyle **فقد الحد**، **من عرف سر القدر**، bu tür maârifi bilenler, dinden çıkmaya yöneleceklerdir. Elbette bu sözden kastın bütün insan tabakaları ve Allah Teâlâ'nın bütün mahlûkatı olmadığı açıktır. Zira bazı kimseler kendileri kaderin sırrıdır, onlardan daha aşağıda olan bazıları ise kaderi bir noktaya kadar anlarlar ve huzurları ve sükûnetleri artar.

İbn Sinâ'ya bu ibareleri sordular, cevabında şöyle dedi:

ان هذه المسألة من المسائل التي لا يدور الا مرموزه و لا يعلم الا مكنونه

Maârifi İfşâ Etmenin Men Edilmesi

İlahî maârifte sırlar şeklinde olan bazı şeyler Allah'ın havas kullarının nasibidir. Bunlar havasturlar ama avam halkın arasında yaşarlar. Hataya düşmeleri ve maârif sırlarını ifşâ etmeleri uzak bir ihtimal değildir. Bu yüzden Peygamber (s.a.a) ve pak Ehlibeyt'i (a.s) bunu ifşa etmeyi men etmişlerdir. Bu men etmenin ve alıkoymanın muhatabının muhabbet kapısının fanileri ve mukarrebler olmadığı açıktır. Zira onlar bunun sonuçlarını biliyorlar ve daha önce söylendiği gibi onlar bu açıdan, hatadan arınmış bir kalededirler. Bununla beraber bizim havas dediğimiz, onlardan daha düşük bir mertebededirler. Bu men etmeler, muhatapların hataya düşme ihtimalinin olduğunu göstermektedir, aksi takdirde feshedilirdi.

Elbette bu tür alıkoymaların ve men etmelerin muhatabının avam halk olmadığı açıktır. Zira onlar bu tür remiz ve sırlardan öyle habersizlerdir ki ifşanın bir anlamı yoktur. İfşanın men edilmesi, evvela bir remiz ve sırrı bilen, ikinci olarak hataya düşmeleri ve ifşa etme ihtimali akla yatkın olan kimseler için geçerlidir.

Emirü'l-Müminin (a.s) şöyle buyurmuştur:

القدر بحر عميق فلا تلجه ... طريق وعر و لا تسلكه ...

Eğer bu kelamın muhatabının avam halk olduğunu kabul edersek, Resulullah'ın (s.a.a) şu sözünün de havassa hitap ettiğini kabul ederiz:

القدر سر الله فلا تظهروا سر الله

Kader, ifşa edilmesi doğru olmayan bir sırrıdır. İfşâ etmenin men edilmesi, ifşa gücüne sahip olan kimseler için geçerlidir. Yani kaderin sırrına ulaşmış olmalıdırlar. Bunlar kaderin sırrına ulaştıklarına göre avam değillerdir ve ifşa etmeleri mümkün olduğuna göre de mukarreb değiller. Bu yüzden onları bundan alıkoymak gerekir.

Bazılarına göre **عن رؤية البشر** سر الله في السور، اخفي حقيقته عن رؤية البشر ibaresinde beşer ile kastedilen bütün insanlar değildir. Bunlar beşerî yönü ağır basmakla kalmayan, sadece beşerî yöne sahip olan kimselerdir, yani avam. Ebu Basîr ve Muhammed b. Müslim İmam Ca'fer Sâdık'ın (a.s) şöyle söylediğini nakletmişlerdir:

خالطوا الناس بما يعرفون و دعوهم مما ينكرون ... ان امرنا صعب مستعصب ...

Bu tür men etmeler yalnız halkın genelini korumak ve maslahatlarını gözetmek içindir. Çünkü bu tür maârifî duymaya ve taşımaya mecalleri yoktur.

*Noktalar tiz çelik kılıçlar gibi
Eğer siperin yoksa dön kaç geri
Bu kılıcın yanına gelme kalkansız
Kılıcın kesmesinden utanılmaz*

Havassın, ilahî maârif sırlarını, anlama ve taşıma kabiliyeti olmayanlara açmamaları gerektiği gibi, liyakatlı kişilerden de esirgememeleri gerekir. Emirü'l-Müminin'in (a.s) söylediği gibi

ان حديثنا صعب مستعصب، خشن، مخشوش، فانبذوا الي الناس نبذاً، فمن عرف فزيده
و من انكر فامسكوا

“Cömertlikle beraber gizlilik; sakının ve eli açık olun. Ehil olmayandan sakının ve ehline bağışlayın.”

Avamın Mertebesi

Bu mertebe, halkın genelinin anlama ve elde etme kabiliyetine sahip olduğu için avam olarak nitelendirilmiştir. Gerçi bu kabiliyet insanların çoğunda asla aktif hale gelmez. Bu sebeple resmî şariat ilimlerinde de birçok mertebeler ve dereceler vardır. İnsanların çoğu bu mertebeye aşına olduğundan ve yazar bu konuyu başka bir yerde genişçe açıkladığından, bu konuyu tekrar işlemiyoruz.

İbn Sina'ya Göre Duanın Kabulü

Dr. Ahmed Abidi

Özet

Dua ve duaların kabulü meselesi, bilinen bütün dinlerin ortak inançlarından. Dahası denilebilir ki bütün insanlar fitrat ve özgün yaratılışları gereği bu inancı taşırlar. Burada incelemek istediğimiz konu, “duanın kabulü” inancının felsefi açıklamasıdır. Biz bu çalışmada, İbn Sina'nın görüşleri ekseninde bu konuyu açıklamaya çalışacağız.

Giriş

Dua, yaratan ve yaratılan arasında cereyan eden bir sevgi ilişkisidir. Dua, insan hayatına değer, ruh ve anlam bahşeder ve insan ruhunun en derin katmanlarının, varlığın özüyle birleşmesine ortam hazırlar. Duanın hakikati, mutlak kemale dönük sınırlı bir yöneliş, o makama arz edilen ihtiyaç ve bağımlılık duygusundan çok daha farklı bir mahiyete sahiptir. İnsan-Allah ilişkisinin ruhaniyet, ibadet, ahlak ve manevi değerlere bağımlılık yoluyla cereyan ettiği; Allah-insan ilişkisinin ise sürekli yaratış, daimî feyiz, ilahî rahmetin kuşatıcılığı ve Allah'ın varlık âleminin yöneldiği nihai maksat ve

eylem kaynağı olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursak, bu eylemdeki bu üç bileşen; yani Allah-insan-duanın konusu ekseninde hem insan-Allah ilişkisi hem duanın kabulü/isticabet boyutuyla Allah-insan ilişkisi hem de duaya konu olan ihtiyaç boyutuyla Allah-insan-evren ilişkisini içinde barındıran mahiyetiyle dua ve duanın kabulü/isticabet inancı, bütün dinlerin ortak yönlerinden biridir. Dahası denilebilir ki bütün insanlar fitrat ve özgün yaratılışları gereği bu inancı taşırlar. Burada incelemek istediğimiz konu, “duanın kabulü” inancının felsefi açıklamasıdır. Biz bu çalışmada, İbn Sina'nın görüşleri ekseninde bu konuyu açıklamaya çalışacağız.

1. Bölüm: Konunun İzahı

Dua, hem herhangi bir niyaz ve talepte bulunmaksızın Allah'a yönelmek ve O'na seslenmek hem de bir niyaz ve ihtiyaç talebinde bulunmaktır; örneğin bir hastalığın iyileşmesi yahut yağmur yağmasını dilemek anlamında da kullanılır. İsticabet ise olumlu ya da olumsuz bir isteğe cevap vermektir. Örneğin bir çocuk, babasından bir şey istediğinde baba: “Evladım, istediğin şey

Dua, yaratan ve yaratılan arasında cereyan eden bir sevgi ilişkisidir. Dua, insan hayatına değer, ruh ve anlam bahşeder ve insan ruhunun en derin katmanlarının, varlığın özüyle birleşmesine ortam hazırlar. Duanın hakikati, mutlak kemale dönük sınırlı bir yöneliş, o makama arz edilen ihtiyaç ve bağımlılık duygusundan çok daha farklı bir mahiyete sahiptir.

şimdilik gerekli değildir” diyebilir. Bu durumda baba, çocuğunun isteğini gerçekleştir-mese de ona cevap vermiştir. Fakat dua hususunda isticabet çoğunlukla dua eden kişinin dileğini gerçekleştirmek anlamında kullanılır. Biz bu makalede dua kavramını “bir şeyin gerçekleşmesini dilemek”, ista-cabeti ise “söz konusu isteği gerçekleştirmek” anlamında kullanacağız.

Duanın cevap bulacağı inancı, Allah’ın dünya ve dünya işlerine müdahale ettiği inancını da içinde barındırır. Peki, dünyada olup biten her şey evrensel yasalar çerçevesinde gerçekleşir ve Allah Teâlâ bütün işlerin sebep-sonuç ilişkisi yasası gereğince işlemlerini dilemiştir dediğimizde duanın konumu nasıl izah edilebilir ve duanın kabulü inancının nedensellik yasasıyla ilişkisi nasıl açıklanabilir?

Bu soru, sadece duanın kabulü meselesine özgü değildir. Zira örneğin “mucize” ve benzeri olağanüstü olaylarla ilgili de gündeme gelebilir. Peki, acaba biz bu tür olayların doğa yasalarından bir sapma olduğunu mu söylemek istiyoruz? Aksi durumda doğa yasalarının aslında tam anlamıyla “yasa” olmadığını; daha açık bir ifadeyle Allah’ın iradesine yer açmak için sınırlandırılabilirdiği yahut tümüyle ayaklar altına alınabileceğini savunmuş olmaz mıyız? Yahut duanın kabulü olayını da doğaya hâkim evrensel yasalar kapsamında mı değerlendirmemiz gerekir? Peki, bu durumda Allah’ın mutlak irade ve kudreti ve O’nun evrenin idaresiyle ilgili rolü nasıl açıklanabilir?

Açık olan şu ki dua, “Allah’ı etkilemek” için yapılan bir eylem değildir. Zira bütün sebepler zincirini elinde bulunduran bu makamın, kendi yarattıkları; örneğin insanın irade ve eylemlerinden etkilenmesi

düşünülemez. Lakin konumuzun odak noktasında yer alan asıl problem, bir şeyin Allah'tan istenildiği için ve surf O'ndan istenildiğinden dolayı gerçekleşebileceği ve eğer bu dua ve istek olmasaydı gerçekleşmeyeceği inancıdır. Elbette bu sav, dua ve Allah'tan bir dilekte bulunmanın bir şeyin gerçekleşmesi için sadece zorunlu bir şart olduğu ve yeter sebep olarak görülmeyeceği şerhini de içermektedir. Biz burada Müslüman felsefecilerin, özellikle de İbn Sina'nın duanın kabulü inancının evrensel doğa yasalarıyla nasıl bağdaştırdıklarını inceleme sadedindeyiz.

Acaba dua, beddua, lanet, zulüm, mucize, sadaka ve benzeri etkenler felsefecilerce benimsenen nedensellik yasası ile nasıl bağdaştırılmaktadır? Ayrıca duanın kabulü probleminin aynı zamanda kaza-kader, beda, levh-i mahfuz, almyazısı, Allah'ın ilim ve iradesinin ezeliği gibi konularla da bağlantısı vardır. Elbette bu konuların her biri kendi yerinde ve ayrıca incelenmelidir.

2. Bölüm: Duanın Kabulü Problemi İle Bağlantılı Felsefi Prensipler

a) Her mümkün varlığın (mümkünül vücud) bir nedeni vardır: Felsefeciler açısından her varlık bir nedene ihtiyaç duymaz. Zira örneğin Allah Teâla da bir varlıktır, fakat bir nedenin varlığını gereksinmez. Dolayısıyla felsefeciler bu prensibi "her mümkün varlık bir nedeni gereksinir" şeklinde tekrar etmişlerdir.^{1 2}

b) Bir şey, yeter sebebi (=illet-i tamme) varlık bulduğunda zorunlu olarak varlık kazanır: Bütün mümkün varlıklar en nihayetinde nedenlerin nedeni (=İlletü'l ilel) olan

Allah Teâla'ya bağlanır ve tüm varlıklardaki etkenlik ve edilgenlik yetisi, netice itibarıyla O'nun bir eseridir. İçinde yaşadığımız dünya bir neden-sonuç düzeni içerisinde işlediğine göre, dua ve duanın kabulü de bu düzendeki etkenler yahut daha doğru bir tabirle bir işin gerçekleşmesinin öncülleri ve sebepleri içerisinde yer alır. İlim ve kudret nasıl insan eylemlerinin gerçekleşmesi için birer sebep sayılıyorsa, dua, kulluk, sadaka ve yakarış da birer sebeptirler.

c) Malul, illetini etkileyemez/sonuç sebebi etkileyemez: Neden ve sonuç kavramlarını analiz ettiğimizde şu sonuca varırız: Malul, illetini hiçbir şekilde etkileyemez. Dolayısıyla insan yahut herhangi bir mümkün varlığın vacip/zorunlu varlığı etkilemesi asla mümkün değildir. Dua ve dua eden şahıs, nedensellik düzeni gereği her ne kadar sebep-sonuç silsilesinde yer alsalar ve Allah'ın bütün fiilleri bu düzen kapsamında gerçekleşiyor olsa da O'nun hiçbir fiilinin mümkün varlıklardan etkilenerek gerçekleştiği söylenemez. Allah Teâlâ'nın kullarından dua etmelerini istemesi O'nun, dua ve dua eden şahsı bir fiilin gerçekleşme nedenleri arasında görmesi dolayısıyladır. Nasıl bir hastanın iyileşmek için ilaç kullanması gerekiyor ve bu zorunluluk Allah'ın sebepler sebebi olmasıyla çelişmiyorsa dua da tıpkı bir ilaç gibi bir fiilin gerçekleşmesinde rol oynar ve diğer bütün şartlar gerçekleştiğinde icabet bulur/isticabet olunur. Bu durumda duanın etkisinin Allah'ın irade ve kudretiyle tam bir uyum içerisinde olduğunu söylememiz gerekir.

İbn Sina şöyle inanır:

“Allah Teâlâ, hem dua hem de dua eden şahsın gerçek sebebidir. Hakikatte dua eden

¹ Güzide-i Govher-i Murad, Lahici, s.280

² Şifa-İlahiyat, İbn-u Sina, Fasıl 3, Makale 6, s.280

**Allah Teâlâ'nın
kullarından dua
etmelerini istemesi
O'nun, dua ve
dua eden şahsı
bir fiilin gerçekleşme
nedenleri arasında görmesi
dolayısıyladır. Nasıl bir
hastanın iyileşmek için ilaç
kullanması gerekiyor ve bu
zorunluluk Allah'ın sebepler
sebebi olmasıyla çelişmiyorsa
dua da tıpkı bir ilaç gibi
bir fiilin gerçekleşmesinde
rol oynar ve diğer
bütün şartlar
gerçekleştiğinde
icabet bulur/isticabet
olunur.**

şahıs aracılığıyla Allah nezdinde malum olan dua gerçeklik bulur. İşte bu bakımdan dua eden şahıs, duanın kabulünün sebebi olarak anılmaktadır. Oysa gerçekte, gerçek etki Allah tarafındandır. Yoksa dua eden şahsın Allah'ı etkilemesi söz konusu değildir. Elbette Allah Teâla bütün fiillerini sebep-sonuç ilişkisi, düzen ve tertibi içerisinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla

Allah, dua etmeyi emir buyurup kabul eylediğinde bu, duanın icabeti karşısında hiçbir mâniî olmadığı anlamına gelir. Zira dua Allah'ın malumudur ve Allah'ın malumu olan her şey eğer arada bir mani yahut olanaksızlık yoksa gerçeklik bulur. İşte bu nedenle hiç kimseye kötü ve şer duada bulunmamak gerekir. Çünkü kabul olunmasına mani hiçbir mani olmayabilir. Başka bir tabirle, hiç kimseye beddua ve lanet okumamız gerekir. Zira karşı tarafta kötü etki bırakır.”³

İçinde yaşadığımız düzen, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde şekillenmektedir. Allah Teâla da bütün fiillerini bu düzen içerisinde gerçekleştirir. Dolayısıyla Allah ve insan arasında sebepler, öncüller ve vasıtalar vardır. Örneğin melekler, akıllar, evrensel faktörler, semavi ruhlar bu cümledendir. İbn Sina'ya göre bu vasıtalar ve her birinin rol ve konumu tanınmadan hiçbir şekilde dua ve duanın kabulü konusu açıklanıp yorumlanamaz.⁴

İbn Sina'ya göre Allah, akıllar âlemini etkiler, akıllar feleklerin nefislerini, nefisler göksel cisimleri ve en nihayet bu cisimler içinde yaşadığımız maddi evreni etkiler.⁵

3. Bölüm: İnsan Ruhunun Kemali

İnsan ruhunun varlığının ispatı, insanın maddi bir bedenden ibaret olmadığı, insanın hakikati/nefs-i natika ve sahip olduğu mertebeler ve benzeri konular Meşşai Felsefe'nin en temel problemleri arasında yer alır.⁶ Bu felsefeye göre, bütün

³ Ta'likat, İbn-u Sina, Beyrut, s.151

⁴ Mesailü İbn-i Sina, s.366, İbn-u Sina'nın Ebu Said Ebu'l Hayr'a Cevapları içerisinde.

⁵ Age. s.377

⁶ İbn-u Sina, İşarat kitabının üçüncü ünitesini “İnsan Ruhunun İspatı” konusuna tahsis etmiş, dördüncü ve yedinci ünitelerde insan ruhunun (=nefs-i natika) maddi olmayıp soyut bir varlık olduğu konusunu incelemiştir. Kitabın son üç ünitesini ise nefs-i natikanın ahlaki ve irfani mertebeleri ve dereceleri konusuna özgü kılmiştir. Aslında İbn-u Sina'nın bu kitabı, baştan sona insan ruhunun nazari akıl –ilk yedi ünite- ve ameli akıl –son üç ünite- bakımından kemali konusuyla ilgilidir.

İbn Sina'ya göre insan, nefs-i natıkaya sahip olmakla yaratılmışların en şerefliisidir (=eşref-i mahlûkat) ve o, ruhunun tüm kuvve ve yetilerini yetkinleştirip hüliyet kazandırarak üst âlemlerdeki varlıklara benzeyebilir. Evet, insan topraktan yaratılmıştır fakat o, akli tözlere (=cevahir-i akli) benzeme kabiliyetine sahiptir.

insanlar bedensel nitelikleri bakımından aynı olmadıkları gibi ahlaki ve ruhsal nitelikleri bakımından da farklı farklıdır. Nitekim bazıları cesur bazıları korkak, bazıları akıllı bazıları aptal, bazıları iffetli bazıları iffetsizdirler. Bu demektir ki öz ve ruhları da farklı farklıdır. Zira bu niteliklerdeki tüm farklar, ruhsal açıdan taşıdıkları farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Çünkü insan ruhu, kemal membâna yakınlık veya uzaklığı bakımından derece derecedir. Bazı ruhlar yaratılışları gereği, zat ve sıfatları bakımından kemal membâna daha yakındır. Bazıları, bu yakınlığı kendi gayret, çaba ve kazanımlarıyla elde ederler. Diğer bazıları ise zati nitelikleri yahut gevşeklik ve gaflet neticesinde kemal mertebelerinden çok uzaktadırlar.

İnsan ruhunun kemali iki yeti; yani nazari akıl ve ameli akıl yetilerini yetkinleştirip kemale erişirmekle elde edilir.

Felsefecilerin bütün çabaları, nazari aklı güçlendirip kemale erişirmek doğrultusundadır. Ahlak eğitmenleri, eğitim-öğretim ve yasama görevini uhdedar olan ilim adamlarının bütün gayretleri ise ameli aklı takviye ederek kemal mertebelerini elde etmektir. Adalet, hikmet, iffet ve şecaat gibi ahlaki erdemlerin yanı sıra Allah'a kulluk etmek, sadaka vermek, dua etmek gibi değerler de insan ruhunun ameli yetisinin kemale erişmesinde etkin sebeplerdir. Dolayısıyla şu iddiada bulunabiliriz: Dua, insan ruhunu yücelten bir eylemdir.

İbn Sina'ya göre insan, nefs-i natıkaya sahip olmakla yaratılmışların en şerefliisidir (=eşref-i mahlûkat)⁷ ve o, ruhunun

⁷ İbn-u Sina, insanı bütün yaratılmışların en şerefliisi (=eşref-i mahlukât) olarak görmez. Ona göre insan, maddi varlıkların en şerefliisidir. Yoksa insan On Akıl, Melekler, Melekût Âlemi sakinleri ve özellikle Ceberut Âlemindeki varlıklardan daha değerli değildir. Zira bu varlıklar, illet/sebeup konumunda bulduklarından kendi malulleri konumunda bulunan insandan daha şerefli bir mertebede bulunmaktadır. (Bkz. Resail-u İbn-i Sina, s.336)

tüm kuvve ve yetilerini yetkinleştirip fiiliyet kazandırarak üst âlemlerdeki varlıklara benzeyebilir. Evet, insan topraktan yaratılmıştır fakat o, akli tözlere (=cevhir-i akli) benzeme kabiliyetine sahiptir.⁸ İnsanların ruhları ilim, şeref ve kemal dereceleri bakımından farklı farklıdır. Bazen bir insan –ister peygamber olsun ister olmasın- ilim, amel ve gayretle ahlaki boyutlarında öyle bir derece ve kemal düzeyine erişebilir ki Faal Akıl'a benzer bir konuma yükselebilir.⁹

İnsan ruhu, Faal Akla benzediğinde ise içinde yaşadığımız maddi evreni etkileyebilir. Bu etkinin oranı, ruhun elde ettiği kemal derecesine bağlıdır. Kemal mertebesi yükseldikçe etkinlik oranı da yükselir. Dolayısıyla doğal ortamda bir ruh sadece kendi bedeni üzerinde etkin olabiliyorken bir başkası tüm maddi evren hatta soyut varlıklar üzerinde dahi etkili olabilmektedir.

4. Bölüm: Duanın Kabulü/İsticabet

Yukarıdaki açıklamalardan sonra şu husus aydınlığa kavuşmuş olsa gerektir: Duanın kabulü, yani örneğin dua sonrası yağmur yağması, bir hastanın şifa bulması veya bir mazlumun bedduası neticesinde bir şahıs ya da topluluğun helak olması şöyle açıklanabilir: Bir insan öyle bir kemal derecesine erişebilir ki maddi âlem onun için bir insanın ruhunun, kendi bedeni üzerindeki konumu mesabesinde olur. Yani nasıl ruh, sahip olduğu bedeni etkileyebiliyorsa, kamil bir insanın ruhu da dua aracılığıyla kendi bedeninin yanı sıra tüm maddi âlem üzerinde etkide bulunabilir. Nazari akıl ve ameli akıl yetileri kemal derecesinde olan

bir insan, bütün evrenin heyulası; yani tüm cisimlerin maddi yapısını etkileyebilir. Örneğin saf ve berrak gökyüzünü bir anda bulutlarla doldurabilir, yağmur yağdırabilir, bir hastayı iyileştirebilir ya da vahşi hayvanlara boyun eğdirebilir. Elbette tüm bu etkiler, Allah'ın irade ve meşiyetiyle uyumlu bir şekilde gerçekleşir. Daha doğru bir tabirle ilahî meşiyet, bu düzeydeki bir insanın ruhu aracılığıyla maddi âlemde tasarrufta bulunur ve kemal mertebesindeki bir insanın dua ve dileklerine icabet ederek örneğin yağmur yağdırır yahut eğer bir topluluğun helak olmasını dilemişse yıldırımlar, depremler ve sair helak sebebi olayların gerçekleşmesini sağlar ve söz konusu dua ve dileğin gereğini yerine getirir. Sebepler sebebi olan Allah Teala irade ve meşiyetini, İlk Varlık yani Birinci Akıl yoluyla diğer soyut akıllara sonrada feleklerin ruhu (=nüfusu'l eflak) ve meleklerle ulaştırır ve bu vesileyle maddi âlemde cereyan bulmasını sağlar. Allah'ın feyiz ve rahmeti yahut gazap ve azabı bu vasıtalarla tahakkuk bulur.

İbn Sina şöyle der:

“Bazı insan ruhlarının kendi bedenleri üzerindeki etki sahasını aşıp bu bedenler üzerindeki etkinlikleri misali diğer varlıklar üzerinde de tesirde bulunabilecek meleke ve yetiler elde edebileceği gerçeğini uzak bir ihtimal olarak görme. Zira bu düzeydeki bir ruh öylesine bir güç ve kudret elde etmiştir ki sanki tüm evren onun bedeniymiş de o, âlemin ruhu mesabesindeymiş gibi hareket eder. O, artık maddi evrende bazı niteliklerin oluşumuna sebep olabilir, bütün varlıklar; özellikle de kendisine yakın olan ve aralarında özel bir bağ

⁸ Age. s.337

⁹ İbn-u Sina'ya göre insan ruhu, ilim ve amel vesilesiyle Faal Akıl'a benzeyebileceği bir mertebeye yükselebilir. Lakin rütbe ve şered bakımından Faal Akıl'dan daha alt mertebededir. Zira o, Faal Akıl'ın bir malulü konumundadır. Bkz. Age. s.337

Bazı insan ruhlarının kendi bedenleri üzerindeki etki sahasını aşmış bu bedenler üzerindeki etkinlikleri misali diğer varlıklar üzerinde de tesirde bulunabilecek meleke ve yetiler elde edebileceği gerçeğini uzak bir ihtimal olarak görme. Zira bu düzeydeki bir ruh öylesine bir güç ve kudret elde etmiştir ki sanki tüm evren onun bedeniymiş de o, âlemin ruhu mesabesindeymiş gibi hareket eder.

bulunanlar üzerinde tesir gücüne sahiptir. Siz bunu hemen inkârâ kalkışmayın. Zira bedenler nasıl ruhun etki alanındaysalar, diğer cisimlerde böylesi bir insanın tasaruf alanında bulunurlar. Yine bu ruhların, nasıl kendi bireysel yetileri üzerinde etki güçleri varsa diğer eşyanın yetileri üzerinde de tesir imkânına sahip oldukları ve hatta korku, öfke ve şehvetlerini kontrol altına alabileceklerini sakın garipseme!”¹⁰

Binaenaleyh insan ruhu, duyular âleminde hayal âlemine, oradan da akıllar âlemine hareket edebilir ve Faal Akıl ile iribat neticesinde bir maddeyi suret ve formundan ayırıp başka bir forma büründürülebilir. Demek ki duanın icabet bulması (=isticabet) şu anlama gelir: İsticabet, varlığın, en yüce varlık (=mevcud-i eşref) olan Allah Teâlâ’dan taşıyıp nüzul bularak en alt düzeydeki varlıklara ulaşmasıdır. Sebepler zincirinde kırılma ve atlama (=Tafra/mutasyon) muhal olduğundan dua, sırasıyla ilkin on akıl, sonra feleklerin nefsi ve meleklerden oluşan nedensellik zincirinin işleyişini etkileyebilir. Dua, bazen bir şeyin gerçekleşmesi için yeter sebep olabiliyorken bazen de hazırlayıcı

sebeplerden biri yahut eksik sebebi tamamlayan bir etken olarak rol oynayabilir. Bazı durumlarda ise duanın rolü aradaki mâniyaları kaldırmaktır. Behemehâl tüm bu durumlarda dua olmaksızın istenilen sonucun elde edilmesi mümkün değildir. Daha doğru bir tabirle, ilahî irade ve meşiyet böylesi bir insanın ruhu, yani dua eden şahıs aracılığıyla içinde yaşadığımız evrende cereyan eder. Evet, Allah Teâlâ, insanın etki sahasına girebilecek bir konumdan münezzehtir. Lakin O, dua eden bir insanın ruhu aracılığıyla sebep-sonuç düzeni içerisinde fiillerini gerçekleştirir. Bu demektir ki dua, kâinattaki sebep-sonuç düzeninin bir parçası olarak işlev görmektedir.

İbn Sina’nın fikirlerinin hem yorumcu hem de eleştirmeni olan Fahr-i Razi şöyle der:

“Bazen, ruhun tasavvur ettiği şeyler, arada hiçbir maddi ve cisimsel sebep olmaksızın da bazı olayların ortaya çıkmasına sebep olur. Örneğin üzüntü, keder ve öfke beden hararetinin yükselmesine veya yüksek bir duvar üzerinde yürüyen bir insanın düştüm düşeceğim endişesi gerçekten düşmesine sebep olur. Ayrıca hastalık

¹⁰ İşarat, 10. _nite, 26. Fasl, s. 197, Seyyid Hasan Meşkan Tabasi Tercümesi.

İbn Sina'ya göre dua, sadaka, mucize, keramet, ziyaret, lanet, beddua ve benzeri tüm etkenlerin kaynak ve sebebi tek bir şeydir. Ayrıca zulüm, sihir, tılsım ve benzeri vesilelerle insanlara zarar veren yahut yoldan çıkmalarına sebep olan bir insanın ruhu da madde âlemini olumsuz bir şekilde etkiler kötülük ve çirkinlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Tüm bunların anlamı şudur: Hayırsever ve iyi bir ruh dua, sadaka ve benzeri yollarla; şirret ve alçak bir ruh ise zulüm, sihir ve günahları vesilesiyle madde âlemi üzerinde bir etkiye sahiptir.

takıntısı hastalığa, sağlıklı olduğu inancı insanın gerçekten sağlık bulmasına sebep olur. Dolayısıyla güçlü bir ruhun, elde etmiş olduğu güç ve kudret sebebiyle kendi bedeni üzerindeki etkin rolünün yanı sıra diğer bedenler üzerinde de etkili olması, bazı etkileşimler sonucu bir hastanın iyileşmesine sebep olması yahut bir hastanın şifa dileği üzerine şifaya vesile olması, yağmur duası akabinde yağmur yağması, beddua ve laneti neticesinde depresyon ve tufanların gerçekleşmesi veya cansız bir nesnenin canlıya, canlının da cansıza dönüşmesi asla gariipenmemelidir. Tüm bunların bir diğer kanıtı da içi garaz dolu birinin bakışlarının, karşısındakinin davranışlarının değişmesine sebep olması; yani nazar değmesidir.”¹¹

İbn Sina da mucize, keramet, sihir, duanın icabet bulması, nazar, uzun ömür gibi olay ve olgular hakkında ruhun rolünü bu çerçevede değerlendirmektedir.¹² Sevinç, hüznün, ıstırap, lezzet, arzu, raks ve benzeri duygu ve davranışların tümü ruhun beden üzerindeki etkisiyle alakalıdır. Aynı şekilde vahiy, gayb ilmi ve kerametler de bu doğrultuda değerlendirilmektedir. Zira zihin ve nesnel dünya arasında bir bağ vardır ve karşılıklı etkileşim içerisindedirler; zihin dış dünyayı, dış dünya da zihni etkiler.¹³

Peygamberlerin ruhları, kemal mertebesine eriştiğinden dolayı onlar maddi evren üzerinde etkide bulunabilir, örneğin bir maddeyi mevcut formundan arındırıp başka bir forma büründürülebilirler. Nitekim mucizeler bu şekilde gerçekleşirler. Bu mertebede bir

¹¹ El Mebahisu'l Maşrikiyye, Tashih: Muhammed Mu'tasım Bağdadi, c.2, s. 435

¹² İbn-u Sina'nın "Ef'al ve İnfial" adında bir risalesi bulunmaktadır. Bu Risalenin tümü bu konuya tahsis edilmiştir. Bkz. "Resail-u İbn-i Sina" İntişarat-e Bidar, s.222

¹³ Resail-u İbn-i Sina, s.79

insan, saf ve berrak bir gökyüzünü bir anda yoğun bulutlarla doldurabilir ve tek bir işaretle ve emirle yağmur yağdırabilir.¹⁴ Allah'ın hidayet nuru, bir peygamberin zatının özüne doğduğunda ve bu vesileyle onunla bağımsız sınımsız koruyabilenlere yansıdığına bu şahıslar da kâinat üzerinde tesirde bulunabilirler. Velhasıl duanın kabulü için tevessül, yani peygamberler ve feyiz vasıtalarıyla irtibat kaçınılmazdır.¹⁵

Sözün özü, yer ve gökteki bütün cisimler, bu mertebedeki bir insan karşısında itaatkar ve boyun eğerek bir konumunda bulunup mülk ve melekut âlemlerindeki bütün kuvveler onun fermanına amadedirler. Bu demektir ki bu makamdaki bir zat, hastalara şifa verebilir ve aç yahut susuz bir insanı doyurabilir. Allah'ın halifesi olan insan oğlu kemal derecesine eriştiğinde duası icabet olunur ve o her bakımdan ilahî bereketlere mazhar olur.¹⁶ Dolayısıyla bu mertebedeki bir insanla irtibatla olan her insan da bu bereketlerden nasiplenir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan çıkan sonuç: İbn Sina'ya göre dua, sadaka, mucize, keramet, ziyaret, lanet, beddua ve benzeri tüm etkenlerin kaynak ve sebebi tek bir şeydir. Ayrıca zulüm, sihir, tılsım ve benzeri vesilelerle insanlara zarar veren yahut yoldan çıkmalarına sebep olan bir insanın ruhu da madde âlemini olumsuz bir şekilde etkiler kötülük ve çirkinlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Tüm bunların anlamı şudur: Hayırsever ve iyi bir ruh dua, sadaka ve benzeri yollarla; şirret ve alçak bir ruh

ise zulüm, sihir ve günahları vesilesiyle madde âlemi üzerinde bir etkiye sahiptir.¹⁷

Eğer insan ruhu sevinç ve mutluluk duyduğu anlarda bedenini güçlü bir şekilde hararet bulmasına sebep oluyor ve birçok acı ve sıkıntının izale olmasına sebep olabiliyorsa; eğer güçlü bir soğuma anında üzüntü ve korku sebebi veya hastalık ve ölüm nedeni olabiliyorsa yahut bir başka insanın bir başka insanın mutluluk ve sağlık ya da hastalık ve ölümüne neden olabiliyorsa bittabi peygamberlerin ruhları da aynı etki gücüne sahip olabilir ve diğer insanların büyük değişimler yaşamalarına yahut depresyon, yıldırım, tufan ve benzeri tabiat olaylarının vukuu ya da önlenmesine sebep olabilirler.¹⁸

Dua ve sadaka yahut zulüm ve günah gibi insani iş ve eylemler, Allah Teâlâ'nın filleri üzerinde hiçbir etkiye sahip olamazlar. Tüm bunlar, Allah'ın kaza ve kaderi gereği gerçekleşen olaylar olup sadece maddi âlem üzerinde etkili olabilirler.¹⁹

Muhakkik İci ve Mir Seyyid Şerif Curcani, İbn Sina'nın bu görüşünün açıklamasında şöyle derler:

“İnsan ruhu soyut bir varlık olduğundan, madde âlemiyle ilişkisini azaltıp zahitçe yaşayarak dünyaya yüz çevirme eğilimi taşıdığına soyut varlıklar ve semavi ruhlarla irtibat kurabilir ve onlara benzeyebilir. Semavi ruhlar, içinde yaşadığımız madde âlemindeki olaylar üzerinde etkin bir konumda bulduklarına göre feleklerin

¹⁴ Eş Şevahidü'r Rubibiyye, Molla Sadra, s.471 (Cevad Muslih, Farsça Tercümesi)

¹⁵ Tefsiru'l Kur'ani'l Kerim, Molla Sadra, c. 2, s.125

¹⁶ Şifa-İlahiyat, İbn-u Sina, Fasil 5, Makale 10, s. 504

¹⁷ Age, s.485

¹⁸ El Mebde-u ve'l Mead, İbn-u Sina, Tashih: Abdullah Nurani, s.120

¹⁹ En Necat, Tashih: Cevad Macid Fahri, s.337

ruhlarıyla irtibat kurabilen bir insan da aynı etki gücüne sahip olabilir.”²⁰

Gaybi ilimler, mucize ve kerametler de bu doğrultuda değerlendirilmektedir.

Sonuçta Allah Teâla, fiillerini insanın irade ve amelleri vesilesiyle gerçekleştirmektedir. Tek bir olayın gerçekleşmesi, birçok şart ve sebebin bir araya gelmesine bağlı olabilir ve bu şart ve sebeplerin toplamı söz konusu olayın yeter sebebi sayılır. İşte bu sebep ve şartlardan biri de insanın eylemleridir. Demek ki örneğin dua, bazı işlerin Allah tarafından gerçekleşmesi için bir şart yahut sebep olarak görülebilir. Felsefeci sadece şöyle der: Her şeyin bir nedeni vardır. Lakin her bir şeyin kendine özgü sebebini incelemek ve aralarındaki ilişkinin türünü belirlemek felsefecinin işi değildir. Felsefede doğal sebep ve nedenler iki türe ayrılır:

1. Doğal ve olağan sebepler
2. Doğal ve olağanüstü sebepler.

Olağanüstü olaylar, duanın kabulü, mucize ve keramet gibi olaylar ikinci türdendir.

Bu demektir ki duanın kabulünün sebebi doğal olmakla beraber olağanüstüdür. Yeter sebep, diğer bütün şart ve sebeplerin toplamından ibarettir. Bunlardan biri de dua eden şahsın ruhunun kemal düzeyidir. Bu demektir ki dua eden şahsın ruhu, duanın kabulünde etkin bir rol sahibidir ve örneğin duanın konusunun gerçekleşmesi, yağmur yağması yahut bir belanın define sebep olabilir. Fakat bu etkinin nasıl gerçekleştiği, tıpkı ruhun bedene etkisi, ruh ve zihnin dış dünyaya etkisinin keyfiyeti gibi tam olarak açık ve net değildir.

Dünyaya düşkün olmamak, züht, Allah'ın Evi'ni ziyaret, doğru bir inanca sahip olmak, yüce âlemler üzerine tefekkür edip ünsiyet kurmak, zulüm ve günahlardan sakınmak, sadaka vermek ve benzeri tüm ameller nefsin kemale erişmesinde etkili olup insanın maddi âlem üzerinde tesirde bulunmasına sebep olurlar.²¹

Tüm bunlara ek olarak tecrübe olunmuş ve sayısız kez bizzat yaşanarak karşılığı müşahede olunmuş duaların varlığı da bir diğer kanıt olarak görülebilir.

²⁰ Şerhu'l Mevakif, c.8, s.218

²¹ Resail-u İbn-i Sina, s. 348; Şifa-İlahiyat, Fasil 1, Makale 10, s. 485; Şifa-Tabiiyyat, c.1, s.225; Necat, s.337; Esfar, Molla Sadra, c.3, s.90

Şia'da Dua Edebiyatı

Dr. Resul Caferîyan

Özet

Bir boyutuyla insan ruhunda diğer boyutuyla ilahî dinlerin irfanî derinliklerinde kökleri bulunan dualar, dini metinlerin bir bölümünü teşkil ederler. Bu bölüm İslam dininde, özellikle de “On İki İmam Şiîliği”nde gayet geniş bir zemine sahiptir.

Bu makale, Şiî dua edebiyatının şekillendiği tarihsel aşamalar ve gelişim süreçlerini konu edinmektedir.

Birinci aşama ilk dua kitabının yazıldığı tarihten Şeyh Tusi dönemine, ikinci aşama Şeyh Tusi'den İbn Tavus dönemine, üçüncü aşama İbn Tavus'tan Kef'emî dönemine, dördüncü aşama Kef'emî'den Hacı Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan* dönemine kadar devam etmiştir.

Makalenin sonunda ise kısaca da olsa şu konular da ele alınmıştır: Ehl-i Sünnet ve dua, Sufiler ve dua edebiyatı ve en son Fars dilinde yazılmış en eski metinlerden olup basım aşamasında bulunan “*Nühzetü'z Zahid Nühzetü'l Abid*” kitabının tanıtımı.

Şia'da Dua Edebiyatı

Şia edebiyatında duanın çok yüce bir konumu vardır. Şia edebiyatının bu bölümünün, bu düzeyde ön plana çıkmış olmasının nedeni, Masum İmamlar (a.s) ve onların ihlas eri taraftarları arasında züht ve irfanın yaygınlığıdır. Şia kültüründe duaya verilen önem, duanın oldukça belirgin bir konum elde etmesi ve Şiî ilim merkezlerinde bu doğrultuda birçok eserin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve Şia edebiyatını zenginleştirmiştir.

İslam kültüründe dua metnlerinin inşası Kur'an'la başlar ve Allah Resulü'n'den rivayet olunan dualarla daha geniş bir alana yayılır. Ehli Sünnet, dua hususunda bu alanla yetinirken Şia nezdinde İmamlar, Kur'anî marifete vukufı ve Allah Resulü'nün mektebinde gördükleri özel eğitimlerden aldıkları ilhamla sayısız dua metninin kaynağı olarak tanınırlar.

Şia'da duanın ortaya çıktığı ilk aşama, Tevhid ehlinin efendisi Ali. b. Ebi Talib'ten (a.s) elimize ulaşan dualardır. Tarihin tanıklığıyla yeryüzü, züht ve ibadette ondan daha büyüğünü görmemiştir. Daha sonraki aşamalarda, o Hazretin masum evlatları bu arifane hareketin öncüleri olmuşlardır. Onlardan elimize ulaşan *Arefe Duası*, *Sahife-i Seccadiye* ve benzeri dualar, bu edebiyatın Şia kültürü içerisindeki güçlü konumunun canlı tanıklarındır. Özellikle *Sahife-i Seccadiye*, Şia dua edebiyatında çok yüce bir konuma sahiptir. Biz bu makalede, bu duayı ele almadık. Zira sadece bu duanın elimizdeki nüshaları ve şerhlerini kaleme alacak olsak elinizdeki makalenin iki misli yer tutardı.

Dua Edebiyatının Sahası

En genel çerçevesiyle dua kitapları birkaç gruba ayrılabilir:

Birinci grup, sadece dualardan oluşur. Bu kitaplar, derleyenlerinin öngördüğü tertip üzere olup haftanın günleri, aylar ve yıllara mahsus duaları içerecek şekilde konu ekseni düzenlenmiş kitaplardır.

İkinci grup, dua adabı ile ilgili kaleme alınan kitaplardır. Örneğin Seyyid Muhammed Bakır b. İsmail Hatunabadi'nin (ö. 1120) "*Dua Adabı*" kitabı bu cümledendir. (Fihrist-i Mar'aşî, No: 660)

Üçüncü grup, bir şekilde tılsımlar gibi konularla ilgili olup bazı ta'vizler (korunma duaları) ve benzeri dualardan oluşmaktadır.

Dördüncü grup, "İstihare" ile ilgili kitaplardır. Bu eserlerin dua kitapları arasında anılmasının nedeni, istihare esnasında okunacak duaların tafsilatlı bir şekilde bu kitaplarda yer almasıdır; daha da önemlisi istihare de zaten bir tür duadır. Örnek olarak İbn Tavus'un "*Fethü'l Ebbab*", Merhum Meclisi'nin "*Mefatihü'l Gayb*" Hatunabadi'nin *Miftahü'l Ferrec* (Fihrist-i Mar'aşî, No: 4424) ve Muhammed Hüseyin b. Kazım Alevi'nin "*Minhacü'l Mustehir*" (Fihrist-e Daneşgah, no: 3788) kitapları gösterilebilir.

Beşinci grup, Allah Resulü (s.a.a) ve Ehli Beyti'ne (a.s) salavat başlıkları altında kaleme alınmış ve dua kapsamında değerlendirilen kitaplardır.

Altıncı grup, ziyaretlerle ilgili dua kitapları olup ilk günden itibaren dua kitapları eklenen eserlerdir. Bu kitaplar "*el-Mezar*" ve benzeri başlıklarla anılmaktadırlar. Şeyh Saduk, Şeyh Müfid ve Şia âlimlerinden bir grup bu bapda kitaplar kaleme almışlardır. Bu cümleden Ebu'l Kasım Cafer b. Muhammed İbn Kuluveyh'in (ö.360) *Kamilu'z Ziyare* ve son dönem ulemadan Allame Meclisi'nin *Tuhfetu'z Zair* kitapları örnek gösterilebilir. Hatırlatmak gerekirse, dua ve ziyaret kültürü büyük ölçüde iç içe bir mahiyete sahip olup dua ve ziyaret metinleri genellikle yan yana yer almışlardır. Bir diğer örnek Ebu'l Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Davud Kummi'nin (ö. 368) *Kitabu'z Ziyarat Ve'l Fedail* kitabıdır ki bu kitap İbn Tavus'un elinde bulunup "*İkbal*" ve "*Misbahu'z Zair*" kitaplarında bu eseri anmıştır. Mevcut kitaplar içerisinde dua ve ziyaret metinleri öylesine iç içe bir şekilde tasnif edilmişlerdir ki bunları birbirinden ayırmak çok müşküldür.

Şimdi birkaç aşama çerçevesinde Şîi dua metinlerini gözden geçirip her bir aşamaya mahsus en belli başlı kitapları incelemeye çalışacağız:

Şeyh Tusi Öncesi Şîi Dua Metinleri

Şeyh Tusi birçok açıdan Şîi düşünce tarihinde bir aşama ve sınır olarak tanınmaktadır. O, Şîi dua kültürünün gelişim seyri içerisinde çok özgün bir konuma sahiptir. Şeyh'in büyük eseri "*Misbahu'l Müteheccid*" ve bu konuya dair diğer birkaç kitabı bu çerçevede öngördüğümüz sınırları belirginleştirmektedir.

Masum İmamlar (a.s) döneminde, o büyük zatların ashabı, İmamların kendilerinden dua öğrenme azmi taşıyorlardı. Onlar, İmamlardan dua talebinde bulunuyor kendilerine öğretilen duaları kayıt altına alıyorlardı. Bu vaziyet sadece Şialara özgü değildi, aynı zamanda duaya ilgi duyan herkes en güzel duaların Allah Resul'ünün Ehlibeyt'i nezdinde bulunduğu düşüncesini taşıyordu. Nasr b. Kansir şöyle der:

Yıllar önce Süfyan Sevri ile beraber İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna çıktık. Ben, o Hazrete Beytullahi'l Haram'ı ziyaret niyetinde olduğumu söyledim ve bana bir dua öğretmesini talep ettim. O Hazret şöyle buyurdu: Beytullahi'l Haram'a vardığında elini duvarın üzerine koy ve şöyle de: *Ya Saike'l Fevt Ya Sami'es Savt ve ya Kasiye'l İzami Ba'de'l Mevt* sonrada ne hacetin varsa Allah'tan dile."

Kadı Nami şöyle diyor:

Fırat'ın çocuklarından biri naklediyor ki: Ebu Cafer Taberi'nin (meşhur tarihçi) ölümünden önce başucundaydım. Birisi, Cafer b. Muhammed'in –yukarıda zikredilen- bu duasını okudu. Taberi kâğıt ve kalem istedi

Şia edebiyatında duanın çok yüce bir konumu vardır. Şia edebiyatının bu bölümünün, bu düzeyde ön plana çıkmış olmasının nedeni, Masum İmamlar (a.s) ve onların ihlas eri taraftarları arasında züht ve irfanın yaygınlığıdır. Şia kültüründe duaya verilen önem, duanın oldukça belirgin bir konum elde etmesi ve Şîi ilim merkezlerinde bu doğrultuda birçok eserin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve Şia edebiyatını zenginleştirmiştir.

ve duayı yazdı. Ona: “Bu vakit, yazma vakti midir” diye sordu. Taberi: “Bir insana yaraşan, ölüm anına kadar ilim elde etmesidir” dedi.¹

Bir başka örnek Musa b. Boğa'nın 254 yılında Kum'a yönelip bu şehre saldırdığı zamanla alakalıdır. Kum halkı, bir mektup yazarak bu haberi İmam Askeri'ye (a.s) bildirmiş ve o Hazret'ten kendileri için bir dua göndermesini istemişlerdi. O Hazret bir dua yazıp onlardan onu okumasını istemişti.²

Şeyh'ten önce Şiî kültür camiası içerisinde bu tür duaları toplayan birçok kitap kaleme alınmıştır. Şeyh ve diğer ulema asırlar boyu, bu kitaplardan faydalanarak kendi dua mecmualarını telif etmişlerdir. Fakat bu kitapların asılları zamanla kaybolmuştur. Nitekim hadis kitapları da aynı akibete uğramıştır. “*Dört yüz Asıl (=Usul-ü Erba'a Mie)* diye meşhur olan asıl metinler zamanla mufassal hadis kitaplarının telif edilmesiyle birlikte ortadan kaybolmuştur. Tabi buna rağmen Ebu'l Abbas Necaşi, Şeyh Tusi ve diğer birçokları, Şiî ulemanın telif ettiği kitapların isimlerini kayıt altına alarak –tıpkı İbn Nedim'in kendi zamanındaki bütün kültür havzalarıyla ilgili kitapları kayıt altına aldığı gibi- yok olup gitmesine rağmen Şiî edebiyatı oluşturan kitapların isimlerini yaşatmış ve bu sahanın konu bakımından zenginlik ve enginliğini tanımamıza vesile olmuşlardır. Şimdi elimizdeki fihristlerden yola çıkarak Şiî dua metinlerinin bir listesini takdim edebiliriz:

-*Kitabu'd Dua*, İbrahim b. Süleyman El Hezzar El Kufi (Necaşi 18, Fihrist-e Şeyh 6)

-*Kitabu'd Dua*, İsmail b. Musa b. Cafer (a.s) (Necaşi 26, Fihrist-e Şeyh 11)

- *Kitabu'd Dua*, Hüseyin b. Said b. Hammad b. Mehran Ahvazi (Necaşi 58, Fihrist-e Şeyh 58) İbn Tavus adı geçen müellife ait *Kitabu'd Dua Ve'z Zikr* diye bir kitaptan söz etmiştir. İbn Tavus, bu konuyu *Menhecu'd Deavat Ve El Müctena* kitabında bu konuyu zikretmiştir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.244)

- *Kitabu'd Dua*, Ahmed b. Halid Berki (Necaşi 77, Şeyh 21)

-*Kitabu'd Dua*, Ahmed b. Muhammed b. Huseyn b. Hasan b. Devl Kummi (Necaşi 90)

- *Kitabu'd Dua*, Humeyd b. Ziyad b.Hemmad Ed Dehkan (Necaşi 132)

- *Kitabu'd Dua*, Saad b. Abdullah b. Ebi Halef Eş'ari Kummi (Necaşi 178). İbn Tavus *El Eman, Fethu'l Ebvab, İkbal ve Menhecu'd Deavat* kitaplarında bu yazarın *Fadlu'd Dua* isimli kitabından nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 256)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b. Mehziyar Ahvazi (Necaşi 253)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b.Hasan b. Muhammed Et Tai El Ceremi Tateri (Necaşi 254)

- *Kitabu'd Dua*, Ali b. Hasan b. Ali b. Feddal (Necaşi 258)

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Urbeme Kummi (Necaşi 330)

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Abbas b. İsa (Necaşi 341)

¹ *Tarihu't Taberi*, c.15, s. I.XXXVII, İbn-u Asakir'den nakille; Tarihu Curcan, Es Sehmi, s.554

² *Ricalu't Tusi*, s.507

- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Süleyman b. Hasan Ez Zerari (Necaşi 347)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Mesud b. Ayyaş Semerkandi (Necaşi 251)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Hasan b. Ferruh Es Seffar (Necaşi 254). İbn Tavus, bu yazara ait Fadlu'd Dua adında bir kitaptan bahsetmiş ve *İkbal*, *Muhcu'd Deavat* ve *Muhasebetu'n Nefs* kitaplarında bu kitaptan nakillerde bulunmuştur.
- *Kitabu'd Dua* (El Kafi Kitabından), Muhammed b. Yakub Kuleyni (Necaşi 377, Fihrist-e Şeyh 135)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed (Necaşi 396)
- *Kitabu'd Dua*, Muhammed b. Vehban b. Muhammed (Necaşi 397)
- *Kitabu'd Dua*, Muaviye b. Ammar Deheni (Necaşi 411)
- *Kitabu'd Dua*, Harun b. Müslim b. Se'dan (Necaşi 438)
- *Kitabu'd Dua* (Ali (a.s) dan), Abdulaziz b. Huyey b. Ahmed El Celudi (Necaşi 241)
- *Kitabu (Fadl'id) Dua*, Süleyman b. Cafer b. İbrahim Et Talibi El Caferi (Necaşi 183)
- *Kitabu Ediyetu'l Eimme* (a.s) Ubeydullah b. Ebi Zeyd Ahmed b. Yakub El Enbari (Necaşi 233)
- *Kitabu Yevmin ve Leyletin*, Muaviye b. Ammar Ed Deheni (Necaşi 411)
- *Kitabu Amelu Yevmu'l Cuma*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre: Hicri beşinci yüzyılın başlarında yaşamıştır. (Necaşi 398)
- *Kitabu Amelu's Şuhur*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre (Necaşi 398)
- *Kitabu Amelu Şehri Ramazan*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre: Yazarın *Kitabu Amalu's Şuhur* kitabıyla ilişkili olduğu düşünülen bu kitap, İbn Tavus'un elinde bulunmuş olup *Felahu's Sail* kitabında ve daha geniş bir şekilde *İkbal*'de bu eserden faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 179) İbn Tavus *Fethu'l Ebvab* kitabında Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre'ye atfettiği *El Cami' Fi'l Amel* kitabından nakilede bulunmuştur. Elbette bu kitabın yazarın *Amelu's Şuhur* kitabının aynısı olması ihtimali de mevcuttur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 325)
- *Kitabu't Teheccüd*, Muhammed b. Yakub b. İbni Ebi Kurre (Necaşi 398). İbn Tavus bu kitaptan *Kitabu'l Müteheccid* diye söz etmiş ve *Muhcu'd Deavat*'ta bu kitaptan alıntılarda bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 462)
- *Kitabu'l Mebhut Fi Amel Yevmin Ve Leyletin*, Hasan b. Hamza et Taberi (Necaşi 64)
- *Kitabu Amelu'r Receb*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (ö.401) (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33)
- *Kitabu Amalu's Şaban*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33)

-*Kitabu Amalu'r Ramadan*, Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyaş Cevheri (Necaşi 85, Fihrist-e Şeyh 33) Son üç kitap, İbn Tavus'un elinde bulunmuş olup *Muhcu'd Deavat* ve *İkbal* kitaplarında bu kitaplardan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 178)

-*Kitabu't Te'dib veya Kitabu Amalu Yevmin Ve Leyletin*, Ebu Cafer Ahmed b. Abdullah b. Hanbeh (Üçüncü yy.) İbn Tavus sadece onun "*Kitab*"ından nakilde bulunmuştur. *Felahu's Sail*'de aktarılan bilgilere bakılacak olursa bu kitabın, yazarın söz konusu dua "*Kitab*" ile aynı olması muhtemeldir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 385)

-*Kitabu Amalu'l Cuma*, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Abdun (Necaşi 78)

-*Kitabu Amal'uReceb*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

-*Kitabu Amalu Şaban*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

-*Kitabu Amal'u Şehr-i Ramazan*, Ali b. Muhammed b. Yusuf El Farisi b. Haluveyh (Necaşi 267)

- *Kitabu Amal'u Şehr-i Ramazan*, Muhammed b. Ahmed El Cureyri b. El Basri (Necaşi 397)

-*Kitabu'n Necah Fi Amel-i Şehr-i Ramazan*, Fadl b. Şazan En Nişaburi (Necaşi 307)

-*Kitabu Ed'iyeti's Sefer*, Ahmed b. Muhammed b. Süleyman Ez Zerari (Fihrist-e Şeyh 31)

-*De'avatu'l Eyyam (Edi'yyetu Tulehi)*, Muhammed b. İsa Et Tulehi (Fihrist-e Şeyh 130)

- *Kitabu Amel-i Şehr-i Ramazan*, Ali b. Hatem Kazvini (Fihrist-e Şeyh 98)

-*Kitabu Amalu Zi'l Hicce*, Ebu Ali Hasan b. Muhammed b. İsmail b. Eşnas (ö.439): Bu zat, Şeyh Tusi'nin hocalarından biridir. ³ Yazarın bu kitabı, İbn Tavus'un eline ulaşmış ve o, *İkbalu'l A'mal* kitabında birçok yerde bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.177)

- *Kitabu Amel-i Şehr-i Ramazan*, Ali b. Abduvahid b. En Nehdi El Homri (Dördüncü yüzyılın sonlarında hayatta olduğu biliniyor) bu eser, İbn Tavus'un eline ulaşmış ve o, *İkbalu'l A'mal* kitabında birçok yerde bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 178)

- *Kitabu Amalu Yevmi'l Cuma*, Ebu'l Feth Muhammed b. Ali b. Osman El Keraceki (ö.449) Bu kitabın, yine Keraceki'ye ait *Kitabu'n Nasırıyye Fi Amalu'l Yevm ve'l Leyle* kitabının bir bölümü olduğu da söylenmiştir. İbn Tavus, *Cemalu'l Usbu'* da bu kitaptan faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s. 180)

-*Ed Deavat, ?*: İbn Tavus *İkbal*'de "*Bizim, Deavat kitaplarının bir nüshasında bulduklarımız*" tabiriyle birçok dua nakletmiştir. Bu dua mecmuası Ebu Galib Zerari (ö. 368) hattıyla yazılmıştır. Bu eseri, Şia'nın en eski dua kaynakları arasında saymak gerekir. Bu

³ Bkz. *Miras-e İslami-ye İran, Defter-e Dovvom, Makale-i Şahsiyyet ve Meşayih-e Şeyh Tusi*, s. 387

bilgiler, Kitabhane-i İbn Tavus s. 225'de yer almaktadır. Bu tarihi nüsha içerisinde yer alan eserlerden biri de Zeyd b. Cafer Alevi Şerif Ebu'l Huseyn Muhammedi'ye (Beşinci yüzyıl) ait *Kitabu'd Dua*'dır. İbn Tavus başka bir yerde bu kitaptan nakilde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 244) İbn Tavus'un "İçinde bizim ashabımız yoluyla gelen dua ve rivayetler bulunan atik (=antik, tarihi) bir kitaptan" tabiriyle *İkbal*'de naklettiği dualar muhtemelen o dua mecmuası içerisindeki kitaplardan birindedir. (Kitabhane-i İbn Tavus 370)

-*El İbadat*, ?: İbn Tavus, -*Deavat*'la ilgili açıklamalara benzer bir şekilde- "*El İbadat*" diye andığı bir mecmuadan söz etmekte ve *İkbal* ve *Cemalu'l Usbu*' da bazı dualar nakletmektedir. En güçlü kanaat o ki bu eser dua, nafil hükümler ve ibadetler içeren bir kitaptır. (Kitabhane-i İbn Tavus 296)

-*Def'u'l Humum Ve'l Ahzan Ve Kam'ul Ğumum Ve'l Eşcan*, Ahmed b. Davud b. Nu'mani: İbn Tavus bu eserden *El Eman*, *Mehcu'd Deavat* ve *El Müctena* kitaplarında nakillerde bulunmuştur. Yazarın yaşadığı zaman ve kişiliği bilinmemektedir. (Kitabhane-i İbn Tavus 226)

-*Kitabu'd Dua Ve'z Ziyare*, Muhammed b. Ali b. Muhammed Terrazi (Beşinci yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır): İbn Tavus bu eserden çokça faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 246)

-*Hadaiku'r Riyaz Ve Zühretü'l Murtaz Ve Nuru'l Müstersid*, Şeyh Müfid diye tanınan Muhammed b. Muhammed: İbn Tavus *İkbal*'de, Şeyh Müfid'in bu eserinden defalarca alıntı yapmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 282)

-*Kitabun Müştemilun Ala Ahrazin Celiletin*, ?: İbn Tavus bu unvanı taşıyan bir kitaptan söz etmiş ve *El Eman*'da bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 372)

-*Mecmuatu'l Ediyeti'l Müstecabat Ani'n Nebiyyi Ve'l Eimme*, ?: İbn Tavus, *Mehcu'd Deavat*'ta bu ismi taşıyan bir kitaptan nakilde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 386)

-*Mecmuu'd Deavat*, Ebu'l Hasan Muhammed b. Harun b. Musa El Telliukberi (Dördüncü yüzyılın sonlarında yaşamıştır): Bu eser, İbn Tavus'un *Mehcu'd Deavat* kitabında faydalandığı kitaplardandır. (Kitabhane-i İbn Tavus 388)

-*Mecmuat-u Mevlana Zeynu'l Abidin*, Bu eser İmam Ali b. Hüseyin'e (a.s) ait olup *Sahife-i Seccadiye*'den ayrı bir kitaptır. Bilindiği kadarıyla bu kitaptan sadece bazı bölümler İbn Tavus'un *İkbal*inde kayıtlı altına alınmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus 389)

-*Muhtasarun Fihi Ediyetun ve Avz*, ?: İbn Tavus, bu kitabın bir mecmua içerisinde bulunan küçük bir risale olduğundan söz etmiş ve *Ferecu'l Humum* kitabında bu eserden alıntılarda bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 442)

-*Muhtasaru'l Müntahab*, ?: İbn Tavus bu kitaptan *Muhtasaru'l Müntahab Fi'l Ediyete* diye söz etmiş ve *El İkbal*'de geniş bir şekilde bu eserden nakiller yapmıştır. Kendisi de bu eserin yazarının bilinmediğini belirtmiştir. (Kitabhane-i İbn Tavus 445)

-*El Vesail İla'l Mesail*, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Huseyn b. Muhammed: İbn Tavus *Mehcu'd Deavat* ve *El Müctena* kitaplarında bu kitaptan nakiller yapmıştır. Yazarı, bir ihtimal İbn Babuveyh'ten sonraki tabakadandır. (Kitabhane-i İbn Tavus 595)

-*Zadu'l Musafir*, Ahmed b. Alil b. Hasan b. Şazan Kummi (Dördüncü yüzyılın ortalarında yaşamıştır): Bu kitap, İbn Tavus'un kaynakları arasında yer almaktadır. (*Zeria* 12/7, No: 40; Kitabhane-i İbn Tavus 603)

-*Zadu'l Musafir*, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdullah Safvani (346 yılında hayatta): Ağabozorg Tahrani'nin dediğine göre İbn Tavus El İkbal'de bu eserden nakillerde bulunmuştur. (Nevabiğü'r Ruvat, s.239; Kitabhane-i İbn Tavus 603)

-*Ravdatu'l Abidin Ve Menesu'r Rağibin*, İbrahim b. Ömer b. Ferec Vasiti: İbn Tavus *İkbal*'de bu kitaptan nakiller yapmıştır, fakat yazarının Sünni mi yoksa Şiî mi olduğu ve yaşadığı dönem bilinmemektedir. (Kitabhane-i İbn Tavus 495)

Şeyh Tusi'den İbn Tavus'a Kadar Dua Metinleri

Şeyh Tusi'nin derlediği en önemli ve aslında Şiî dua metinlerinin kökü sayılması gereken paha biçilmez kitap *Misbahu'l Müteheccid*'tir. Bu geniş kapsamlı eser, son yıllarda "Fıkhu'ş Şia" müessesesi tarafından, Ebuzer Bidari Bey'in çabaları ve gayet güzel bir basıyla birçok nüshası karşılaştırılarak yayınlanmıştır.

Şeyh Tusi bu eseri kaleme aldıktan sonra kitabın bir özetini de yazmış ve "*Misbah-u Sağir*" diye adlandırmıştır. (Fihrist-e Mer'aşi, No: 7, 505, 2082, 2341, 7359)

Allame Hilli (ö.726) Hem Misbah'ı "*Minhacu's Salah fi İhtisari'l Misbah*" adıyla on babda özetlemiş hem de kelam ilmi ile alakalı bir "*On birinci Bab/ Bab-u Hadiy Aşer*" eklemiştir. (Meclis, No:12362 -733 tarihli yazma- Kitabhane-i Ahund, No: 4643; Astane-i Kum, No:390; Fihrist-e Mer'aşi, No: 1369)⁴ İşte bu "*On birinci Bab*" dini medreselerde hala tedris edilen ve ders kitapları arasında özel bir üne sahip kitaptır.

Misbah'tan bir diğer seçme metin çalışması "*Ed'iyye-i Muntehabe*" adı altında Kitbhane-i Razavî'de mevcuttur. Sahibi bilinmeyen bir diğer özet çalışma da "*Muhtasar-u Misbahu'l Müteheccid*" kitabıdır. Bu kitabın bir nüshası "*Kitabhane-i Merkezi Daneşgah*" da bulunmaktadır. (Fihrist-e Mişkat 1/205)

-*İhtiyaru'l Misbah*, Şeyh Tusi'nin *Misbahu'l Müçtehid* kitabından seçme dualar ve ilave metinlerden oluşan bir kitap olup hicri 653 yılında tamamlanmıştır. Yazarı: Seyyid Ali b. Huseyn b. Hisan b. Huseyn b. Baki Kureşi. (Fihrist-e Mişkat 1/2) İbn Tavus birçok kez bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus 430)

-*Muhtasaru Misbahu'l Müteheccid*, Molla Haydar Ali b. Muhammed Şirvani (Fihrist-e Mer'aşi, No:3947)

⁴ Mektebetu'l Allame Hilli, Ustad Merhum Seyyid Abdulaziz Tabatabai, s. 198-199

-*Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*, Hazırlayanının belirtilmediği kitabın bir nüshası elimizde bulunmaktadır. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 9750)

-*Tercüme-i Muhtasar-ı Misbah*, Yazarı belli değildir. Bu tercüme çok eski olup bir ihtimal hicri yedinci yüzyıla aittir. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 877, 5987, 8911). Hicri yedi ya da sekizinci yüzyılda tahrir olunmuş olup Mescid-i A'zam fihristinde No: 1985'de kayıtlı nüshanın bu kitabın aynı olması muhtemeldir.

-*İzahu'l Misbah Li Ehli's Salah*, Seyyid Bahauddin Ali b. Ali b. Abdulhamid Necefi (sekizinci yüzyıl). *Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid* kitabı üzerine dikkate şayan bir şerh olan bu kitabın bir nüshası elimizde bulunmaktadır. Bu kitap, Hicri 784, sekiz Zî'lkade tarihinde Kazımeyn Harem-i şerifinde tamamlanmıştır. (Fihrist-e Mer'âşi, No: 4568)

-*Tercüme-i Misbahu'l Müteheccid*, Muhammed b. Huseyn İlahi Erdebili: Mütercim, bu kitabı Hacı Naimuddin Nimetullah b. Hacı Muhammed Alevi Safevi Şehid için tercüme etmiştir. (Fihrist-e Mikrofilmhay'e Daneşgah, No: 4613)

-*Misbah*'ın bir başka tercümesi de Muhammed Kasım Tahir'in kalemıyla 1103 tarihinde yapılmış olup Kitabhane-i Saltanatı No. 48'de mevcuttur.

-*Tercüme-i Misbahu'l Müteheccid*, Hafız Ğıyaseddin b. Celaleddin Vaiz (Fihrist-e Mer'âşi, No:5051; Fihrist-e Melik No:1347)

-*Amelu's Sene*, Yazarı bilinmiyor: *Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*'in tercümesidir. (Fihrist-i Daneşgah'e Tahran, No:2188); Aynı isim ve başlık altında bir başka *Misbah* tercümesi de *Fihrist-e Mer'âşi*, No:9394'te tespit edilmiştir. İki kitabın aynı olduğunun anlaşılması için karşılaştırma yapmak gerekmektedir.

-*Muhtasarı Misbahu'l Müteheccid*'in bir başka tercümesi de *Fihrist'e Astane-i Hazret-i Masume* s. 88'de tespit edilmiştir.

Yazma Eserler Dergisinde (c.7, s.745) *Misbahu'l Müteheccid*'in bir diğer tercümesine daha rastlanmıştır. Bu metin 974'te Yezd şehrinde kaleme alınmıştır. (Fihristvare-i Fıkh'e Hezar-u Çehar Sed Sale-i İslami, s.94)

İbn Tavus, Şeyh Tusi'nin "*Hidayetu'l Müsterşid*" unvanını taşıyan bir kitabından daha söz etmiştir. Denildiğine göre bu kitap, dua ve ibadetlerle ilgilidir. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.293)

* * *

Bu döneme ait diğer kitaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Zadu'l Abidin, Huseyn b. Ebi'l Hasan Ali b. Halef Haşşeri (454'te yaşamıştır): İbn Tavus *Mehcu'd Deavat ve'l Mudayeke* kitabında bu eserden faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.602)

Münyetu'l Vai Ve Ğunyetu'd Dai, Ali b. Muhammed el Huseyn Temimi (Altıncı yüzyılın başlarında yaşamıştır): İbn Tavus *El Eman ve Mehcu'd Deavat* bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.450)

Zahiretu'l Ahire, Ali b. Muhammed Temimi (yukarıdaki kitabın yazarı): Yazar, bu kitabı Emir Muhammed b. Ebi Talib Musevi için yazmıştır. Bu kitabın bir nüshası Fihrist-e Meclis'te (c.1, s.19, No:2020) bulunmakta olup bir başka nüshası da Fihrist'e Govherşad'ta (c.4, s.1963, No:1375) mevcuttur. Kitabın mukaddimesini Daneşpejoh, *Fihristvare-i Fıkh*'ta (s.95) nakletmiştir.

Kitabu Kunuzi'n Necah, Ebu Ali Fadl b. Hasan Tabasi (ö.548): Bu dua kitabı İbn Tavus'un faydalandığı eserlerdendir. Bilindiği kadarıyla bu kitabın bir nüshası Mirza Hüseyin Nuri'nin elinde bulunmaktaymış. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.372)

Kitabu'l Hasani, Ebu Abdillah Cafer b. Muhammed b. Ahmed Devristi(473'te yaşamıştır): *İkbal*'de bu kitaptan birçok kez alıntı yapılmıştır. (Kitabhane-i İbn Tavus, s.372)

Ediyye-i Zeynu'l Abidin, Nasır b. Rıza b. Muhammed Alevi: Şeyh Tusi'nin öğrencilerindendir.

Bu döneme ait bir başka dua kitabı, Keraceki'nin (ö.449) *Riyazu'l Abidin* kitabıdır.

Ediyye-i Sır, Fadlullah Ravendi (ö. 548): bir nüshası *Kitabhane-i Mar'aş*'de (No:499) bulunmakta olup kitabın bir şerhi Kitabhane-i Daneşgah'ta (Fihrist'e Mişkat 1/130) tespit edilmiştir. Allame Ağabozurg *Zeria*'da (*Ediyye-i Sır* başlığı altında) bu kitapla ilgili tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur.

Deavatu Zeyni'l Abidin, Zeyd b. İshak Caferi Üstad Ubeydullah Heska, Fihrist'in sahibi Şeyh Müntecebuddin'in (ö. 548) babası. (Fihrist-e Mişkat.c.1, s.211)

El Adedu'l Kaviyye Li Def'i'l Mehavişi'l Yevmiyye, Sediduddin Ali b. Yusuf b. Muhtahhar Hilli (Yedinci Yüzyıl): Bu eser, yılın bazı günlerine özgü dua ve amellerle ilgilidir. (Fihrist-e Mer'aşi, No:260)

Nühzetü'z Zahid ve Nühzetü'l Abid, Yazarı bilinmeyen bu kitap, bir ihtimal altıncı yahut yedinci yüzyılın ortalarında yaşamış bir yazara aittir. O döneme ait en değerli dua kitaplarındandır. Kitap hakkında ilerleyen sayfalarda daha çok konuşacağız.

İbn Tavus ve Şîi Dua Edebiyatı

Şehy'in *Misbahu'l Müteheccid*'i Şîi dua edebiyatının babasıdır diyecek olursak eğer, İbn Tavus'un (ö.664) eserleri de Şîi edebiyatının annesidir dememiz gerekir. Hatta öyle ki İbn Tavus'tan sonra bütün Şîiler, dua metinleri hususunda ona borçludur.⁵ Bu gerçeklik öylesine aşikârdır ki İbn Tavus'un eserleri kendisinden sonraki eserlere referans olmanın yanı sıra bazı eserleri defalarca Farsçaya tercüme olunmuştur.

İbn Tavus bütün ilmi yaşamını dua ve ahlaka vakfetmiş ve sadece çok az bir bölümünü hadis, tarih ve biyografi gibi ilimlere tahsis etmiştir. O, bu sahada eşsiz bir çalışmayla ulaşılabildiği yazılı miras külliyatı içerisinde tek bir konuya odaklanmış ve dua metinlerini bir araya getirmiştir. İşin en güzel yanı, onun bu girişiminin Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinden önce gerçekleşmesidir. Zira o dönemdeki kütüphanelerin eşine az rastlanır

⁵ *Zeria*, c.2, s.265

zenginliğinden hakkıyla faydalanabilmiştir. Dahası İbn Tavus'un kendisi de kitap koleksiyoncusu olarak tanınmaktadır. Bu husus, eserlerinde kaydettiği kitap tanıtımıyla alakalı ifadelerinden anlaşılmalıdır. İbn Tavus, bir yerde şöyle der: Kütüphanemde duayla ilgili yetmiş ciltten daha fazla kitap bulunmaktadır.⁶

Kolberg'in yaptığı araştırmaya göre İbn Tavus'un mevcut eserlerinde 669 kitap isminden söz edilmiş ve bir şekilde nakillerde bulunulmuştur. Bu husus, o dönemlerde kaleme alınan eserlerde gayet nadir rastlanılan; dahası eşsiz bir meziyettir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu, dua kitaplarıyla ilgilidir. Tüm bunlardan anlaşılın şu ki üçüncü yüzyıldan altıncı yüzyıla kadar Şia arasında kaleme alınmış olup günümüze ulaşmayan dua kitapları, İbn Tavus'un elinde bulunmaktaydı. İbn Tavus çok ender kendi inşası olan dualara yer vermiştir. Ki bu durumlarda şu tabirleri kullanmıştır "Hatırdından geçen dua" Zihninden geçen sözler" "Allah'ın zihnimize varit kıldığı dua" "Zihnimize varit olan dualar" "Kendi inşamız olan dua".⁷ Bu tür ifadelerin yer almadığı yerlerde o, duaları eski metinlerden nakletmeye özen göstermiştir.

İbn Tavus, dua hakkında yazılan kitaplar arasında dedesi Şeyh Tusi'nin telifi olan *Misbahu'l Müteheccid'e* hayrandır ve bir ömür bu kitabı tamamlamak ve tekmil etmek için çaba sarf etmiştir. O, Şeyh'in *Misbahu'*ni tamamına erdirmek üzere *El Mühimmat Ve't Tetimmat* ya da *El Mühimmat Li Salahi'l Mutaabbid Ve Tetimmat Li Misbahu'l Müteheccid* başlığıyla bir proje oluşturmuş ve dua konusuna özgü eserlerini bu temel üzere kaleme almıştır.⁸

⁶ *Menhecu'd Deavat*, s.347

⁷ Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.147

⁸ Bu açıklamalar "Kitabhane-i İbn-i Tavus" s. 88-90'dan alıntılanmıştır.

Şehy'in Misbahu'l Müteheccid'i Şiî dua edebiyatının babasıdır diyecek olursak eğer, İbn Tavus'un (ö.664) eserleri de Şiî edebiyatının annesidir dememiz gerekir. Hatta öyle ki İbn Tavus'tan sonra bütün Şiîler, dua metinleri hususunda ona borçludur. Bu gerçeklik öylesine aşikârdır ki İbn Tavus'un eserleri kendisinden sonraki eserlere referans olmanın yanı sıra bazı eserleri defalarca Farsçaya tercüme olunmuştur.

İbn Tavus, bu projesini iki şekilde tanzim etmiştir. Birincisinde şu başlıkları taşıyan kitapları kaleme almıştır:

1-*Felahu's Sail*: Günlük duaları içermektedir.

2- *Zühret'ur Rebi'*: Haftalık dualarla ilgilidir.

3-*Kitabu's Şuru' Fi Ziyarat ve Ziyadati Salavat ve Deavati'l usbu' Fi'l Leyli Ve'Nehari Ve Duru'in Vakiyetin Mine'l Ahtar Fima Yestemirru Ameluhu Fi Kulli Yevmin Ala't Tekrar*: Aylık duaları içermektedir.

4-*El İkbal*: Yıllık duaları içermektedir.

5-*Esraru's Selavat*: Bazı duaların batını anlamlarının açıklaması hakkındadır.

İkinci sıralama ise on ciltlik bir plan çerçevesinde şekillenmiştir:

1,2- *Felahu's Sail*

3-*Zühretü'r Rebi'*

4-*Cemalu'l Usbu'*

5-*Ed Duru'*

6-*El Midmar*

7- *El Mesalik*

8,9- *El İkbal*

10-*Es Seadat*

Yukarıdakilerin dışında, İbn Tavus'un dua ile ilgili eserlerinin en önemlileri şunlardır:

El İkbal Bi'l A'mali'l Hasene Fima Nezkuruhu Mimma Yü'melu Merreten Fi'Seneti: Bu kitap, iki cilt şeklinde düzenlenmiştir. Birinci cilt Şevval ayından Zilhicce ayına, ikinci cilt Muharrem ayından Şaban ayına kadar aylara mahsus duaları içermektedir.

Midmaru's Sabk Fi Meydani's Sıdk: Ramazan ayına mahsus ameller ve duaları içeren müstakil bir kitap olarak yazılmış daha sonraları *El İkbal*'e eklenmiştir. Günümüzde *El İkbal* iki cilt ve *Midmar* tek cilt halinde toplamda üç cilt halinde Kum'da *Defter-i Tebliğat-e İslami* tarafından basılmıştır. *İkbal* aynı zamanda Farsçaya da çevrilmiştir. Bu tercümelelerinden biri Şahzade Ağabegum, Şah Abbas'ın kızının emriyle 1089 yılında kaleme alınmış olup Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesi 1344 numaralı nüsha şeklinde mevcuttur.

Cemalu'l Usbu' Fi Kemali'l Amalu'l Meşru': Bu kitap, Cuma gününe özgü amelleri içermektedir.

Ed Duru'u'l Vakiye Mine'l Ahtar Fima Yü'melu Misluhu Fi Eyyami Kulli Şehrin A'la't Tekrar: Bu eser isminden de anlaşıldığı üzere, her ayın özel günlerinde okunan dualar hakkındadır. Bu kitap, Müessese-i Alu'l Beyt tarafından Kum'da yayımlanmıştır.

Felahu's Sail ve Necahu'l Mesail Fi Amalu'l Yevm ve'l Leyl: Bu kitap, iki ciltliken birkaç dışında ikinci cildi kayıptır. Birinci cildi, öğlenden akşama kadar okunması gereken duaları içermektedir. İkinci cildi ise gece namazına kalktıktan sonra öğlen vaktine

kadar okunması gereken dualarla ilgiliymiş. Bu kitap Kum'da Defter-i Tebliğat-e İslami tarafından basılmıştır.

Meheccütül Deavat Ve Menhecu'l İnyat: Kunutlarda, namaz takibatında, özel ihtiyaç ve sıkıntı anlarında okunacak Hırz/korunma ve benzeri duaları içermektedir. Bu itibarla özel bir düzen ve tertip içerisinde yazılmıştır. Bu kitap, birçok kez Farsça 'ya çevrilmiştir ki biz bazılarının tanıtımını başka bir yerde yapmıştık. ⁹ *Muhcu'd Deavat*'ın mütercim ismi zikredilmeksizin elde bulunan bir diğer tercümesi yine başka bir yerde tanıtılmıştır. (Fihrist'e Mişkat 1/40)

El Müctena Mine'd Dua-i'l Müctena: Bu kitap, *Muhcu'd Deavat*'ın bir benzeridir ve İbn Tavus'un en son yazdığı eserler arasında sayılmaktadır. ¹⁰

İbn Tavus'un haftalarla ilgili dualar hakkındaki *Kitabu Zühretu'r Rebi' Fi Ediyeti'l Esabi' ve Kıtubu's Seadat Bi'l İbadat Elleti Leyse Leha Evkatun Mueyyenatun* kitaplarından çok kısa birkaç alıntı dışında hiçbir iz kalmamıştır. ¹¹

Bu bölümün sonunda Seyyid b. Tavus'un oğlu Seyyid Ebu'l Kasım Ali b. Seyyid Ali b. Musa b. Tavus'un *Zevaidu'l Feraid* kitabını da anmak gerekir. (Fihrist'e Mişkat 1/1)

İbn Tavus'tan Kef'emî'ye Kadar Dua Edebiyatı

Seyyid b. Tavus'un 664 yılında gerçekleşen vefatından, Kef'emî'nin vefat ettiği 905 yılına kadar Şii dua metinlerine birçok yeni eser daha eklenmiştir. Bu eserler içerisinde en yaygın olanlarından biri, İbn Fehd Hilli diye meşhur Ebu'l Abbas Ahmed'in (ö.841) "*Uddetu'd Dai Ve Necahu's Sai*" kitabıdır. Kütüphanelerde ezciümle Ayetullah Mar'aşî kütüphanesinde bu kitabın birçok nüshası bulunmaktadır. Elbette ayrıca basılıp yayımlanmıştır da.

Bu kitap, İbn Fehd'in kendisi tarafından *Nebzetu'd Dai Fi Muhtasarı Uddetu'd Dai* adı altında özetlenmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 35, 2642, 8977)

Bu eser, onuncu yüzyılın meşhur mütercimlerinden Ali b. Hasan Zevarei tarafından Farsça 'ya çevrilmiş ve *Miftahu'n Necah* ismini taşımaktadır. (Fihrist-e Mişkat, 1/217; Fihrist-e Mar'aşî 220- 1231, 3546)

Uddetu'd Dai'nin bir diğer tercümesi, Nasıruddin Muhammed b. Abdulkerim Ensari tarafından yapılmıştır. Bu tercüme 12 Şevval 968 tarihinde Herat şehrinde tamamlanmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1154)

Muhtemelen hicri on ikinci yüzyıla ait olan *Muntahab-u Uddeti'd Dai* adında bir kitap daha elimizde bulunmaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 31)

⁹ Bkz. Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.86 (Dipnot); bu tercümelerin bazıları Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bkz. No: 2626, 4050, 6195, 6741

¹⁰ Bu kitabın nüshaları hakkında Bkz. Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.91 (Dipnot)

¹¹ İbn-u Tavus'un diğer eserleriyle ilgili, Etan Kolberg Kitabhane-i İbn-u Tavus da tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. Bab-e Dovvom 49-119

**Seyyid b. Tavus'un 664 yılında gerçekleşen vefatından,
Kef'emî'nin vefat ettiği 905 yılına kadar Şîu dua
metinlerine birçok yeni eser daha eklenmiştir. Bu
eserler içerisinde en yaygın olanlarından biri, İbn
Fehd Hilli diye meşhur Ebu'l Abbas Ahmed'in (ö.841)
"Uddetu'd Dai Ve Necahu's Sai" kitabıdır.**

Ayetullah Mar'aşî kütüphanesinde 596 numaralı bir dua kitabı bulunmaktadır. Bu kitap belirgin bir tertip üzere olmayıp fihrist yazarının belirttiği üzere hicri sekizinci yüzyıla ait bir eserdir.¹²

Şîu edebiyatının en parlak çehrelerinden biri de İbn Kef'emî diye meşhur Takiyyud-din İbrahim b. Ali b. Hasan b. Muhammed b. Salih Amuli Cebe'i'dir. O, Şeyh Bahai'nin dedesi Şemsuddin Cebe'i'nin kardeşidir. O, hicri dokuzuncu yüzyılın en büyük Şîu ulemasından sayılmaktadır. Vefat tarihi hicri 905'tir. Kef'emî, Şîu dualarından oluşan birçok kitap kaleme almış ve dua metinlerini yeni bir metot ve tertip üzere düzenlemiştir. Onun bu eserlerinin şöhreti ve birçok kez tercüme olunması, bu eserlerin Şîu kültür camiasındaki öneminin bir göstergesidir.

Kef'emî'nin, Şia kültür tarihinde uzun süreli bir nüfuz elde eden iki eseri şunlardır: "El Beledu'l Emin" ve "Cunnetu'l Emami'l Vakiye Cennetu'l İman'il Bakiye". Kef'emî birinci kityabı 868 yılında telif etmiş ikinci kitabını ise 27 Zilkade 895'te tamamlamıştır.

Cunnetu'l Eman, Misbah-ı Kef'emî diye meşhur olmuştur. Bu kitap elli fasıl/bölüm çerçevesinde düzenlenmiştir. Anlaşılan Kef'emî, İbn Tavus'un izinden yürüyerek başvuru kaynaklarını zikretmiştir. Kitabın sonuna bir de "Mülhakat" yani eklemeler başlığıyla bir tetimme/tekmile eklenmiştir. Bu bölümün de Kef'emî'nin kendisi tarafından

¹² Fihrist-e Nushahay-e Hattî Kitabhane-i Mar'aşî, c.2, s.188

kaleme alınmış olması muhtemeldir.¹³ Her iki kitapta, müellifin kendi kalemiyle birçok haşiye bulunmaktadır.

Kef'emî, dua kitaplarından yaptığı alıntılarda İbn açık bir dille belirtmese de İbn Tavus'un nakillerine istinat etmektedir. O, *El Cunne* haşiyelerinin sonunda bir fihrist düzenlemiş ve başvurduğu 239 kitabın listesini çıkarmıştır. *El Beledu'l Emin*'de vermiş olduğu fihristte 260 kitabın adını anmıştır.¹⁴

Bu eser, şu başlıklar altında üç kez Farsça 'ya tercüme edilmiştir:

1-*Rahetu'l Ervah*

2-*Nikbahtiyye: Munisu'l Abidin* diye de meşhur olan bu eser, Mahmut b. Mirza Ali kalemiyle yazılmış olup Mu'temedu'd Devle Ağa Nikbahta'ya takdim olunmuştur. Kaleme alındığı tarihin 1055 yılı olduğu bilinmektedir. (Fihrist'e Radavi 2/248; Fihrist'e Mişkat 1/240; Fihrist'e Mar'aşî 838, 8897)

3-*Tercüme-i El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye/ Abduazim b. Muhammed Masum*: Bu kitabın 25 Recep 1261 tarihli bir nüshası elimizde bulunmaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, 3957)

4- *Tercüme-i El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye*, Seyyid Muhammed Rıza b. Muhammed Kasım Huseyni Kazvini: Bu eser, 1090 yılında tercüme olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, 3356)

Bu kitap, şu başlıklar altında birçok kez özetlenmiştir:

1- *El Cunnetu'l Vakiye Ve'l Cennetu'l Bakiye* (Fihrist'e Mişkat 1/91): bu özet, Kefe'mi'nin kendi kalemiyle yazılmıştır. *Zeria* yazarının kaydettiği üzere (4/94, 95) dört kez Farsça'ya tercüme olunmuştur.

2- *El Envaru'l Muktebese* (*Zeria* 5/156)¹⁵

3- *Davu'l Misbah*, Seyyid Mesud b. Fadlullah Hasani Huseyni: Bu eser, Kefe'mi'nin *Misbahı*'nın bir özetidir. Bu eserin, kapağı üzerinde 1107 tarihi kaydedilmiş bir nüshası mevcuttur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:898)

4- *Ziyau's Sakaleyn*, Mirza Hatem b. Nizamu'l Mulk Nizamu'l Mulki: Bu eser, Kef'emî'nin *Misbahı*'ndan alıntıdır. Esere sadece bazı taharet ve namaz ahkâmı eklenmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6587)

Tercüme-i El Beledu'l Emin, Davud b. Şeyh Muhammed Kerbelai: Bu eser, Şah Sultan Huseyn'in emriyle 1153 yılında kaleme alınmıştır. Dua metinlerini içeren her satırın bir altına Farsça tercümesi yazılmıştır. (Fihrist'e Mişkat 1/35)

¹³ Fihrist-i Mişkat, c.1, s.224

¹⁴ Kitabhane-i İbn-u Tavus, s.154-155

¹⁵ Fihrist-i Mişkat, c.1, s.90

Kef'emî'nin *Muhasebetu'n Nefs* adında bir kitabı daha bulunmaktadır. Bu kitap "Ya Nefs" hitabıyla başlayan cümlelerden oluşmakta ve kitabın sonunda manzum bir münâcat bulunmaktadır. (Fihrist-e Daneşgah c.12, s.2606)

Kef'emî'den Hacı Şeyh Abbas Kummi'ye Kadar En Seçkin Dua Kitapları

Safevîler'in İran'da zafere erişmelerinden sonra Şîî edebiyatı bütün alanlarda gelişmeye başladı. Bu gelişime hem telif hem de tercüme sahasında gerçekleşmekteydi. Başka bir yerde de değindiğimiz üzere, bu tercüme hareketi bütün alanlarda ve bütün Şîî metinlerini kapsamaktaydı.¹⁶ Bir önceki bölümde Şeyh Tusi ve Kefe'mî'nin kitaplarının tercümelerine değindiğimizden, burada yeniden ele almayacağız. Buna mukabil, bu tarihsel süreçte telif edilmiş eserleri alfabetik sıralamaya göre ele alacağız¹⁷:

1- *Adab-e Abbasi*, Sadruddin Muhammed b. Muhim Ali Tebrizi: Bu eser, Şeyh Bahai'nin *Miftahu'l Felah* kitabının tercümesidir. Mütercim, Şehy Bahai'nin bizzat kendi öğrencisidir.¹⁸ (Fihrist'e Mar'aşî, 3953,8988)

2- *Ebvabu'l Cinan Ve Beşairu'r Rıdvan*, Şeyh Hıdır b. Şelal Âl-i Huddam Necefi: Yazar, Şeyh Cafer Kaşifu'l Gıta'nın öğrencilerindendir ve hicri 1255'te vefat etmiştir. (Fihrist-e Mişkat, 1/1)

3- *A'mal-e Devazdeh Mah-e Sal*: Yazarı bilinmiyor. (Fihrist'e Mar'aşî, No:31)

4- *El Elvahu's Semaviyye*, Mirr Seyyid Muhammed Huseyn b. Muhammed Salih b.Abdulvasi' Huseyni Hatunabadi (ö.1151 Fihrist-e Mişkat, 1/9)

5- *Enisu'l Abidin*, Molla Muhammed Tabib: Onuncu yüzyıl âlimlerindedir. Bu kitap, Kef'emî'nin *Beledu'l Emîni*'ne benzetilmektedir ve 1071 yılında Farsça 'ya çevrilmiştir. (Fihrist-e Mişkat, 1/17; Fihrist'e Mar'aşî, No: 5218)

6- *Bakıyat-e Salihat*, Seyyid Ebu'l Hasan b. Muhammed Hadi Tonekabuni ö.1255 (Fihrist'e Mar'aşî, No:5412)

7- *Bahru'l Mağfiret*, Seyyid Muhammed Rıza b. Muhammed Kasım Kazvini: Bu eser, on ikinci yüzyılda telif olunmuş olup 1123'te yazılmış bir nüshası, müellifin yaşadığı dönemde kaleme alınmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No:376,902, 6472) Bu yazar aynı zamanda Cennetu'l Bakiye'nin mütercimlerindedir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 3356)

8- *Tabsiratu'l Müctehidin*, Şeyh Ali b. Bakır Buruceni: 14. Yüzyıl âlimlerindedir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:2927)

9- *Tuhfetu'l Ebrar Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Yazarı bilinmiyor. Feyz'in *Hulasatu'l Ezkarı'nın* bu tercümesi 1129 yılında kaleme alınmıştır. (Fihrist-e Mişkat, 1/29)

¹⁶ Yadname-i Lahici, "Tercüme-i Mutun-e Arabi Be Parsi Der Dovre-i Safevi ve Nakş-e An Der Revac-e Teşeyyü' Der İran" makalesi.

¹⁷ Açık olsa gerektir ki biz burada, mevcut bütün eserleri sıralama niyetinde değiliz. Yoksa elimizdeki makale birkaç katına ulaşırdı.

¹⁸ Bkz. *Miras-e İslamiyye İran, Defter-e Sovvom*, s.369; Fihrist-e Kitabhane-i Meclis, c.22, s.294, Dipnot

Safeviler'in İran'da zafere erişmelerinden sonra Şîi edebiyatı bütün alanlarda gelişmeye başladı. Bu gelişime hem telif hem de tercüme sahasında gerçekleşmekteydi. Bu tercüme hareketi bütün alanlarda ve bütün Şîi metinlerini kapsamaktaydı.

10- *Tuhfetu'l Abidin*, Molla Abdullah b. Huseyn Baba Simnani: On birinci yüz-yıl âlimlerindedir. Bu eserin 1077 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1741, 8482)

11- *Tuhfetu'n Nasikin Ve Zadu's Salikin*, Lutfullah b. Kemaluddin Huseyn b. Lutful-lah (on birinci yüz-yıl): Bu eserin telifi 28 Cemadissani 1090 da tamamlanmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 3993)

12- *Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Molla Muhammed Şefi' Necat: (Fihrist'e Mar'aşî, No:35)

13- *Tercüme-i Duahay-e Emirülmüminin (a.s)*: Seyyid Muhammed b. Muhammed Emin Huseyni (12.yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9266)

14- *Tercüme-i Miftahu'l Felah*, Ağa Cemal b. Ağa Huseyn Hansari: Fihrist-e Mişkat, 1/39; (Fihrist'e Mar'aşî, No: 819, 992, 2816, 7208,7710)

15- *Tercüme-i Münacat-e Alevi*, Ebu Muhammed Huseyni Musevi Hadım: Şah Sultan Huseyn Safevi için kaleme alınan birkaç dua tercümesidir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 612)

16- *Tercüme-i Hulasatu'l Ezkar*, Muhammed Zaman b. Kelb Ali Tebrizi: Bu mütercim, aynı zamanda bu satırların yazarının çalışmasıyla yayımlanan *Feraidu'l Fevaid* kitabının yazarıdır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5214)

17- *Camî'u'l Fusul Ve Kami'u'l Fudul*, Mevla Tacuddin İsfahani (Fazıl Hindi'nin babası): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2046)

18- *Camî'u'l Fuyuzat*, Esedullah b. Muhammed İbrahim: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 8981)

19- *Camî'-e Müeyyedi ve Feyz-i Müebbedi*, ?: Üçüncü cildi, Kitabhane-i Mar'aşî'de bulunan çok çeşitli dualar içeren tafsilatlı bir kitaptır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1347)

20- *Cenahu'n Necah İla Berahi'l Rebah*, Alemu'l Huda lakabıyla tanınan Nureddin Muhammed b. Muhsin b. Murtaza: (Fihrist-e Mişkât, 1/88)

21- *Cevahiru'd Deavat*, Mir Muhammed b. Abdalbaki Hatunabadi (13. yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No:2932)

22- *Cevahir-e Mekkune*, Molla Mustafa b. Muhammed Hoi: Bu kitap, 1255 yılında yazılmış olup 1266'da müellifin kendisi tarafından yeniden yazılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1951)

23- *Cevahiru'l Mensure Fi'l Ediyeti'l Me'sure*, Seyyid Abdulhasib b. Ahmed Alevi Amuli (on birinci yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1146)

24- *Hablu'l Metin Ve'l Urvetu'l Vuska Li'l Mütemessikin*, Esedullah b. Muhammed İbrahim Kazvini (On üçüncü yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 44)

25- *Husun-e İlahiyye*, Ebu Ali b. Muhammed Bakır Huseyni: Bu kitap, Ağa Cemal'in emriyle Safevi sultanına ithafen yazılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2000)

26- *Hezain-e Cevahir-e Sultani*, Mir Muhammed Huseyn b. Muhammed Salih Hatunabadi (ö.1151): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 713, 6201, 6223)

27- *Hulasatu'l Ezkar*, Molla Muhsin Fey-i Kaşani: Yazar, bu kitabı 1033 yılında 26 yaşındayken telif etmiştir. (Fihrist-e Mişkât, 1/105)

28- *Hulasatu'l Mutaabbidin Ve Zahiretu'l Müctehidin*, Nureddin b. Abdussamed b. Huseyn Huseyni Musevi Bahrani: Bu kitap 1116 yılında telif olunmuştur. (Fihrist-e Dâneşgah No: 3679)

29- *Deavatu's Salihin ve Necatu't Talihin*, Selahuddin Mesud b. Mahmud Latifi (onbirinci yüzyıl): Bu Kitap 1093 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1629)

30- *Zahiretu'l A'mal*, Yahya b. Muhammed Bakır Meraği: Bu kitapta daha ziyade Merhum Meclisi'nin eserlerinden faydalanılmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1831)

31- *Zari'atu'z Zerae*: Molla Muhsin Feyz_i Kaşani: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 598)

32- *Zeriatu'n Necat*, Mir Muhammed Salih b. Abdulvasi' Hatunabadi (ö.1116): Denildiği üzere, Merhum Meclisi *Zadu'l Mead*'ı yazmadan önce halkı bu kitaba yönlendiriyordu. (Fihrist'e Mar'aşî, No:413)

33- *Rebiu'l Esabi'*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: Gece ve gündüzlerde, özellikle de Cuma günleri okunacak virt ve duaları içermektedir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:8955; Fihrist-e Mişkât, 1/118)

34- *Ruhu'l Cinan Fi Muhtasari A'mali Şehr-i Ramazan*, Şeyh Huseyn b. Ali Kudeyhi Behrani: bu kitap, 1353 yılının Sefer ayında telif edilmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9162)

35- *Ravdatu'l Ezkar*, Meczub mahlasıyla meşhur Şerefuddin Muhammed b. Muhammed Tebrizi: Bu kitap 1083 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1092)

36- *Ravdatu'l Felah*, ?: Bu kitap, namaz ahkâmı, namaz duaları ve meşhur duaların çoğunu içermektedir. Bu eser, Şah Süleyman Safevi'ye ithaf edilmiştir. (Mişkât 1/1)

37- *Riyazu's Salihin*, ?: Bu eserin Hicri on ikinci yüzyıldan kalma bir nüshası elimizde bulunup gece ve gündüzlerde okunan duaların yanı sıra birçok dua içermektedir.

38- *Riyazu'l Müctehidin*, Radiyuddin Muhammed b. Muhammed Şefi' Müstevfi: 1079 yılının Cemadissani ayında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:789, 9952)

39- *Riyazu'l Müminin Ve Hadaiku'l Muttakin*, Muhammed Taki Meclisi: Dua adabıyla ilgilidir. (Fihrist'e Mar'aşî, No:9850)

40- *Zadu'l Abidin Li Yevmi'd Din*: Molla Muhammed Alil b. Muhammed Berğani: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 717)

41- *Zadu'l Ukba*, Molla Muhsin Feyz-i Kaşani: Recep, Şaban ve Ramazan duaları. (Mişkât 1/122)

42- *Zadu'l Mead*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: Bu kitap 1107 yılında telif olunmuş olup 200 yıl boyunca halkın umumu arasında bir dua kitabı olarak revaç bulmuştur. Bu kitap, onlarca kez basılıp yayımlanmıştır. (Mişkât 1/123)

43- *Zübdetü'd Deavat*, Ebu'l Hasan muhammed b. Yusuf Askeri Bayreyni: Şeyh Bahai'nin öğrencilerinden olup 998, 999 ve 1000 yıllarında ondan icazet almıştır. (Mişkât 1/126; Fihrist'e Mar'aşî, No:5971; Daneşgah No:355; Fihrist-e Mescid-i A'zam No:3902) *Nuzhetu'z Zahid* bu kitabın kaynakları arasındadır.

44- *Zübdetü'd Deavat*, Muhammed Hadi b. Mir Levhi Musevi Huseyni: Bu eser, 1081 yılında telif olunmuştur. (Fihrist-e Mescid-i A'zam No: 3192)

45- *Zübdetü'd Deavat Ve'l Adab*, Muhammed Süleyman b. Tarikuli El Corci (on ikinci yüzyıl): Kitabın üzerinde 1125 tarihi kaydedilmiştir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 7722)

46- *Zeynu'l Müminin*, Cafer b. El Ğazi razi: Bu eser 1086 yılında tamamlanmıştır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6177)

47- *Siracu'l Müctehidin*, (Fihrist'e Mar'aşî, No:3769)

48- *Sefinetu'n Necat*, Ali Aşğar b. Muhammed b. Yusuf Kazvini: Molla Halil Kazvini'nin (ö.1089) öğrencilerindedir. (Mişkât 1/128; Mar'aşî No: 6043)

49- *Salahu'l Abidin Ve Enisu'z Zakirin*, Seyyid Abdullah b. Muhammed Rıza Şubber Kazımeyni (ö. 1242) (Fihrist'e Mar'aşî, No: 705)

50- *Sahaifu'l A'mal*, Molla Haydar Ali b. Nimetukllah Tabasi: Bu kitap 1006 yılı Şevval ayında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No:1184; Fihrist-e Mişkât, 1/151)

51- *Es Sahifetu'l Alaviyye Ve't Tuhfetu'l Murtezeviyye*, Abdullah b. Salih Mahuzi (Fihrist'e Mar'aşî, No:3641, 9743)

52- *Ziyau's Sakaleyn*, Mirza Hatem b. Nizamu'l Mulık Nizamu'l Mulki: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6578)

53- *Ziyau'l Abidin*, Mirza Alikuli Han Karçağay Han: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6602)

54- *Aynu'l Hayat*, Muhammed Mehdi b. Ali Aşğar b. Muhammed Yusuf Kazvini: Birinci babı *Misbah*'tan nakledilen duaları içermekte ikinci babı diğer dualara şamildir. Bir nüshası 28 Zilkade 1118 tarihini taşımaktadır. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 3979)

55- *Çunyetu'l Mutaabbid*, Seyyid Ziyauddin Muhammed İbrahşm Huseyni Mar'aşî (13.Yy): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 109)

56- *Fethu'l Ebvab*, mirza Muhammed Hadi b. Ali BecestaniHairi (ö. 1368): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9201)

57- Farahu's Salihin, ?: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 7272)

58- *Kitabu'd Dua*, Muhammed Kerim b. Muhammed Sadık Meclisi: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1981)

59- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Amelu's Salih*, Mevlana Mir Mahmud b. Ali El Meşhedî (Şeyh Hurr ile muasır): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 127)

60- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Amelu's Salih Ve'l Ğaybu's Sayyib Ve'l Mizanu'r Racih*, Şeyh Abdullah b. Salih Semahici (ö. 1153): Bu eser 1132 yılında El Amelu's Salih Ve'l Mizanu'r Racih tercümesi yazıldıktan sonra telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 4260)

61- *El Kelimu't Tayyib Ve'l Ğaybu's Sayyib*, Sadruddin Ali Han b. Nizamuddin Ahmed Huseyni (ö.1120) (Zeria 18/128; Fihrist'e Mar'aşî, No:8963)

62- *El Leali's Seniyye Ve's Sahifetu'l Caferiyye*, Şeyh Muhammed b. Huseyn b. Muhammed Hasan Şeriatmedar Tebrizi: Bu eser 1318 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5223)

63- *Lubbu'l Hesenat*, Feyz-i Kaşani: 1073 yılında telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 8236)

64- *Mecmau't Tibyan Fi A'mali Şehri Ramadan*, El Fakir İbnu'l Fakir El İsfahani ?: On ikinci yüzyıla aittir. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 9349)

65- *Mecmua-i Duai*, ?: 913 yılında derlenmiştir. (Mişkât 1/1979)

66- *Mecmua-i Duai*, Abdulkерim b. Ebu'l Hasan Huraskani: On üçüncü yüzyıl alimlerindedir. (Mîşkat 1/196)

67- *Mahzenu'd Deavat*, Seyyid Muhammed Abdulhasib b. Ahmed Alevi Amuli: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 6029)

68- *Mir'atu's Salihin*, Huseyn b. Fazlali Tebrizi:bu kitabın on birinci yüzyıldan kalma bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3813)

69- *Mirkatu'l Cinan İla Revdatu'l Cinan*, Alemu'l Huda (ö. 1115): Feyz-i Kaşani'nin oğludur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 5823, 5827)

70- *Misbahu'l Abidin*, Seyyid Zeynulabidin Huseyni: Bu eser, Şah Safi (ö.1051) adına telif olunmuştur. (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2537, 2633)

71- *Mi'racu'l Müminin*, Rüstem b. Safi Kuli Han: Bu eser Şah Süleyman adına telif olunmuştur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3618)

72- *Mefatihü'n Necat-e Abbasi*, Molla Muhammed bakır b. Muhammed Mümin; Muhakkik Sebzevari (ö. 1090) lakabıyla meşhurdur: (Fihrist'e Mar'aşî, No: 1623)

73- *Miftahu'l Felah*, Şeyh Bahai: Bu kitap gece-gündüz dualarıyla ilgilidir ve defalarca Farsça 'ya tercüme edilmiştir. (Fihrist'e Mişkat 1/216; Kitabhane-i Fazıl Hansar No:396; Mar'aşî No:8197) Bu kitabın bir taklidi olan Mikladu'n Necah 1318 yılında telif edilmiştir. (Fihrist'e Mişkat 1/223)

74- *Miftahu'n Necah*, Molla Muhammed Cafer b. Muhammed Taki Meclisi: (Fihrist-e Mar'aşî No:5153)

75- *Mekasidu's Salihin*, Seyyid Muhammed Bakır b. Muhammed Şirazi (on üçüncü yüzyıl): (Fihrist'e Mar'aşî, No: 2671)

76- *Mekasidu'l Abidin*, Seyyid Muhammed Hasan b. Muhammed Askeri Simnani (On üçüncü yüzyıl): Yazar, bu kitabı Minhacu'l Arifin'den sonra kaleme almıştır. (Fihrist-e Mar'aşî No: 7600)

77- *Mikbasu'l Mesabih*, Molla Muhammed Bakır Meclisi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 37, 2911,4226)

78- *Melazu'd Dai Ve Meazu's Sai*, Molla Lutfali b. Ahmed Moğani Tebrizi (ö.1262): (Fihrist-e Mar'aşî No: 1245)

79- *Muntahabu'd Deavat*, Haydar b. Huseynali Tabasi: Bu kitabın 979 yılı 6 Rebiu'l Evvel ayında yazılan bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:2083)

80- *Muntahabu'd Deavat*, Muhammed Bakır b. Ebi'l Kasım Şirazi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 2091)

81- *Minhacu's Salah*, Refiüddin Muhammed b. Ali Rıza Geylani: 1110 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:1369)

82- *Minhacu'l Arifin Ve Mi'racu'l Abidin*, Seyyid Muhammed Hasan b. Muhammed Askeri Simnani (onüçüncü yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No:5972)

83- *Minhacu'l Felah*, Alib. Şah Muhammed Bafeki (on birinci yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 4050, 9495)

84- *Minhacu'l Müminin*, Seyyid Ebu Turab b. Ebu'lk Hasan Ezğedi: Bu kitabın 992 Ramazan ayında telif olunan bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No: 5219)

85- *Necatu'l Müznibin*, Hacı Ali Ağa İpekçi Tebrizi: (Fihrist-e Mar'aşî No: 30)

86- *Nuhbetu'd Deavat*, Şeyh Sadıkb. Ahmed (On ikinci yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 5219)

87- *Nefaisu'd Deavat*, Fihrist-e Mar'aşî No: 3561'de kaydedilmişse de o konumda tanıtılmamıştır.

88- *El Vesail İla'l Mesail*, Abdullah b. Muhammed Gencevi: 1327 yılında tamamlanmış bilinen bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî No:7307)

89- *Vesiletu's Şifa*, Seyyid Muhammed Bakır b. Muhammed Salih Razavî: Fihrist-e Mar'aşî No: 871)

90- *Vesiletu'n Necat*, Mirza Hasan b. Abdurresul Zenuzi (ö.1218): (Fihrist-e Mar'aşî No:7745)

91- *Hediyetu'l Ecille Fi Rü'yeti'l Ehille*, Abdulmutallib Hasan b. Muhammed İsfahani: Bu eser dokuz Zilkade 1089'da telif olunmuştur. (Fihrist-e Daneşgah No: 3539, 3612; Fihrist-e Mar'aşî No: 4056) Müellifin kaydettiği üzere bu kitap, kendi kaleminden Hibetu'l Visal Fi Ediyeti Rü'yeti'l Hilal kitabının bir özetiştir.

92- *Hediyetu's Sadat Ve Mecmuatu's Saadat*, Şeyh Muhsin b. Muhammed Refi' Reştî İsfahani (On üçüncü yüzyıl): (Fihrist-e Mar'aşî No: 8855)

"*Kitab-ı Dua*" adı altında fakat yazarı belirtilmeksizin muhtelif zamanlarda telif olunan yahut istinsah olunan kitap mecmuaları, kütüphanelerde mevcuttur. Bu cümleden 33, 569, 641, 751, 4352, 7022, 8304, 8688, 8690, 8699, 8726, 8968, 9004, 9018, 9073, 9082, 9221, 9236, 9288, 9430, 9820 numaralarını taşıyan bu kitaplar "*Kitab-ı Dua*" başlığı altında *Kitabhane-i Mara'si*'de arşivlenmiştir. *Kitabhane-i Astane-i Kuds-i Razavî*'de alfabetik sıralama göre 32 ve 33. Sayfalarda da yazarı bilinen-bilinmeyen ve muhtelif tarihlerde kaleme alınmış onlarca dua kitabı bulunmaktadır.

Çağdaş Dönemde Dua Edebiyatı

Geçen yüzyıl içerisinde birçok dua kitabı telif edilmiş ve içlerinden bazıları özel bir şöhrat elde etmişlerdir. Bu cümleden *Miftahu'l Cinan*, Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ı ve Allame Seyyid Muhsin Emin'in *Miftahu'l Cennat* kitapları örnek gösterilebilir. Bu üç kitaptan *Miftahu'l Cinan*, Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ından önceki dönemde elde ettiği gayet yaygın şöhretine rağmen yazarı bilinmeyen kitaplardandır. Bu

eserin, Şeyh Esedullah Tahrani Hairi'ye (ö.1333) ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu kitap, güvenilir bir kaynak olarak bilinmemektedir. Bu husus, Mirza Huseyn Nuri'nin *Lu'lu' Ve Mercan* kitabında belirtilmiştir.¹⁹ Mamafih bu kitabın şöhreti öyle bir düzeye erişmişti ki hatta günümüzde dahi ileri yaştaki şahıslar, Şeyh Abbas'ın *Mefatihi*'nden *Miftah* diye yad etmektedirler.

Dikkate şayan nükte, iki kitap arasındaki az bir farkla isim benzerliğidir. Hiç kuşkusuz son iki şahıs *Miftahu'l Cinan* kitabının ismini iktibas ederek kendi kitaplarının meşhur olmasına zemin hazırlamışlardır. Tüm bunların yanı sıra tabi ki Şeyh Abbas'ın çalışmasının titizliği ve kapsayıcılığı, kitabının hızla halk arasında şöhret kazanmasına sebep olmuştur. Öyle ki günümüzde *Mefatihu'l Cinan* kitabının olmadığı çok az Şiî ev vardır. Genellikle her evde *Kur'an, Nehcül Belağa ve Mefatihu'l Cinan* bulunmaktadır. Son dönemde yazılan eserler arasında Mirza Ağa Melik Tebrizi'nin *El Murakabat* kitabından da söz etmek gerekir. Zira bu eserin, nefis tezkiiyesine önem veren zümreler arasında özel talepleri vardır. Ayetullah Mişkini'nin *Misbahu'l Münir* kitabı da, içerdiği duaların dikkate şayan tercümesiyle birlikte sınırlı bir sahada ilgi odağı olmuştur.

Görebildiğimiz kadarıyla bizler halen eski metinlere istinat etmeye muhtacız ve bu metinlerin yeniden tercüme edilmeesi yomunda gayret sarf etmeliyiz. Son dönemlerde *Kur'an ve Nehcü'l Belağa* tercümelerini kaleme alan işinin erbabı yazarlar, eğer Şeyh'in *Misbahu'l Müteheccid* kitabının tercümesini de uhdedar olacak olurlarsa Şiî dua edebiyatında, mevcut problemlerden arındırılmış ve âlimane bir metnin hazırlanıp halka sunulması ümidini taşıyabiliriz.

Bir nüshası Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde bulunan *Muhtasar-ı Misbah* kitabının eski bir tercümesinin yayınlanması, yedinci yüzyılın şirin Farsçasıyla kaleme alınmış bir eserin ihyası doğrultusunda atılmış bir adım olmanın yanı sıra Fars edebiyatında Şiîlik konusuna dair değerli bir eserin ihyası anlamına da gelmektedir.

Ehli Sünnet ve Dua

Burada, bu konuyla alakalı dağınık bir şekilde elde ettiğimiz malumatı kısaca takdim etmeye çalışacağız. Zira bu konuda bağımsız bir çalışmanın kaçınılmazlığına inanmaktayız.

Sünnilerin derlemiş oldukları duaların büyük çoğunluğu, Allah Resul'ünden (s.a.a) rivayet olunan dualardır. Bu eserlerin en eskilerinden biri Abdulkерim b. Muhammed Sem'ani'nin (ö.562) *Kitabu'l Edi'yyeti'l Merviyje Ani'l Hadreti'n Nebeviyye* eseridir. Bu kitap, İbn Tavus'un kaynakları arasında da yer almaktadır.²⁰

Bir diğer eser, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed El Cezeri'nin *Hısnu'l Hasin* kitabıdır. Müellifin bu eser üzerine bir de *Müftahu'l Udde* adında şerhi bulunmaktadır. (Fihrist-e Mar'aşî, No:7282) *Hısnu'l Hasin*, Farsçaya da tercüme edilmiştir. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 300) *Hısnu'l Hasin*'in *Hırz-e Sin Tercüme-i Hısn-ı Hasin ve Feth-i Mübin*

¹⁹ Zeria, c.21, s.324

²⁰ Kitabhane-i İbn-i Tavus, 168

Sünnilerin derlemiş oldukları duaların büyük çoğunluğu, Allah Resul'ünden (s.a.a) rivayet olunan dualardır. Bu eserlerin en eskilerinden biri Abdulkerim b. Muhammed Sem'ani'nin (ö.562) Kitabı'l Edi'yyeti'l Merviyeye Ani'l Hadreti'n Nebeviyye eseridir. Bu kitap, İbn Tavus'un kaynakları arasında da yer almaktadır.

Der Tercüme-i Hısn-ı Hasin adında iki tercümesi daha bulunmaktadır. (Fihrist-e Mar'aşî, No:795, 4963, 1012)

Şeyh İbrahim b. Hasan Ahissai Hanefi, *Def'u'l Esa Fi Ezkari's Subhi Ve'l Mesa* adında bir kitap kaleme almış ve yine kendisi *Bastu'l Kisa LiDef'i'l Esa* adında bir kitapla bu eseri şerh etmiştir. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 7282)

Hilyetu'l Ebrar Ve Şi'aru'l Ahyar Fi Telhisi'd Deavat ve'l Ezkar: Muhyiddin Yahya b. Şerefuddin Nevevi Şafii (ö.676) (Fihrist-e Mar'aşî, No:920)

İbn Tavus'un *Fethu'l Ebvab* da alıntılarda bulunduğu *El Erbain Fi'l Ediyyeti'l Me'sure An Seyyidi'l Mürselin* adında bir kitaptan söz edilmektedir.²¹ Yine İbn Tavus *Muhcu'd Deavat* kitabında *El Behiyy Fi Deavati'n Nebi (s.a.a)* adlı bir eserden alıntılarda bulunmuştur. Bu eser Ebu Muhammed El Hurremi'ye (hicri altıncı yüzyılın ortalarında yaşamıştır) aittir.²²

Ebu Musa Muhammed b. Ebi Bekr Medeni'nin *Düsturu'l Müzekkirin Ve Menşuru'l Mutaabbidin* kitabı da Ehli Sünnet'in dua kitapları arasındadır. İbn Tavus *El İkbal'* de birçok kez bu kitaptan nakillerde bulunmuştur. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.247)

Nasr b. Yakub Dineveri'nin (Beşinci yüzyılın başlarında yaşamıştır) *Cami'u'd Deavat* kitabı Ehli Sünnet'in bir diğer dua kitabıdır. İbn Tavus *Cemalu'l Usbu'* da bu kitaptan faydalanmıştır. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.325)

Halef b. Abdulmelik b. Beşkval'in (ö.587) *Kitabu'l Müstağisin* eseri bir diğer dua kitabıdır. Bu kitap da İbn Tavus'un kaynakları arasında yer almaktadır. (Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.460)

Dua kitapları arasında ele alınan *Et Tuhfetu Fi'l Ediyeye* Abdurrahman b. Muhammed b. Ali Hulvani'ye (ö.546) aittir. İbn Tavus *El İkbal'* de bu eserden de nakiller yapmıştır. Kitabhane-i İbn-i Tavus, s.878)

²¹ Age. s.193

²² Age. s. 220

Silahu'l Mümin, Takıyuddin Muhammed b. Muhammed Mısri Ğernati (ö. 745): Bu kitabın 805 tarihli bir nüshası mevcuttur. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 1406)

Amelu'l Yevm Ve'l Leyle, Celaluddin Suyuti (ö.911): (Fihrist-e Mar'aşî, No: 2343)

Es Sihamu'l Musabe Fi'd Deavati'l Mucabe, Şerefuddin Ahmed b. Ali b. Yusuf El Buni (Fihrist-e Mar'aşî, No: 629)

Riyazu's Salihin, Nevevi: Bu kitap, Ehli Sünnet'in en yaygın dua kitabıdır. Subhi Salih, bu kitaba *Menhelu'l Varidin Fi Şerhi Riyazi's Salihin* adında bir şerh yazmıştır.

Ama mutlaka Sünni dua edebiyatı yukarıda ismini getirdiğimiz kitaplardan çok daha fazladır.

Sofiler ve Dua-Salavat Edebiyatı

Ehli Sünnet ve diğer fırkalara mensup sofilerin, kendilerinin bizzat vird ve zikir inşa ettikleri bilinen bir gerçektir. Bu tür dua ve zikirler, bu topluluk arasında oldukça yaygındır. Bir örneği *Mecmu'u'd Deavat* diye anılan ve Seyyid Ali Hemedani tarafından inşa olunan dualar, Muhammed b. Usame'nin virdleri ve Üveys Karani virdi gibi bu fırkanın kutuplarına ait zikirleri içeren bir mecmuadır. (Fihrist-e Mar'aşî, c.9, s.255, No:3654)

*Allah Resulü (s.a.a) ve Ehli Beyt (a.s) için bir tür dua olan salavat inşası da gayet yaygın bir edebiyattır. Bu "salavat" eserlerinin en meşhurlarından ikisi İbn Arabi ve Hacı Nasıruddin'e mensup eserlerdir. Daha sonraları birçok sofi bu tür salavat eserlerini kaleme almışlardır. Bir diğer örnek Ruzbehan Honci'nin *Salavatu'l Hadım İla'l Mahdum* kitabıdır ki bu kitap On Dört Masum'a salavat'ın şerhi üzerinedir. Feyz'in oğlu Alemu'l Hüda'nın *Salavatiyye-i Feyz* eseri de bu cümledendir.²³*

Bir diğer örnek, 4 Zilhicce 1129 tarihinde yazılan, *El İlmam Ve'l İ'lam Bi Nefseti Mevlana Abdusselam* kitabıdır ki "salavatiyye" formunda bir eserdir. (Fihrist-e Mar'aşî, No: 8581)

"Zahiretu'l Ahire" ve "Nuzhetu'z Zahid"

Farsça Şiî dua metinleri içerisinde en eski iki eserden biri *Zahiretu'l Ahire*, öteki *Nuzhetu'z Zahid ve Nühzetu'l Abid*'tir.

Daha önce de değindiğimiz üzere *Zahiretu'l Ahire*, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ebi'l Hüseyin Temimi'ye aittir. Biz, yazarın sadece 520 ila 533 hicri yılları arasındaki hayatıyla ilgili bazı bilgilere sahibiz. Bu dua eserini Fars edebiyatındaki en eski Şiî eser olarak bilmek gerekir. Burada bu kitabın mukaddimesinin bir bölümünü aktaracağız:

"... Efendimiz Muhammed ve onun tertemiz aline salat olsun! Emir Seyyid Reis Şerefu' Sade Cemalu'l İtre Muhammed b. Ebi Talib B Ebi Muhammed El Musevi dönemini – ki Allah beni onunla nimetlendirmiştir- bu kitabın yazarı Ali b. Şeyh Fakih Âlim Zahit

²³ Bkz. *Miras-e İslamiy'e İran, Defter-i Sovvom*

Muhammed b. Ebi'l Hasan b. Abdussamed Temimi tarafından sınamadan geçirdiğinde ahvalini rıza ve kerem ile bezenmiş buldu. Zahirin gereğine uygun, batını beğenilmeyen her hareket ve duruştan safi ve ari, gündüz ve geceleri olması gereken vecih üzere idi – Allah onun ecrini versin!- Şaşılabilir bir durum değildir bu, zira o, Risâlet ağacının bir dalı ve şeceresinin bir koludur. Ata ve dedelerinin güzel ahlaklarının taharet ve ismet bahçelerinde serpilmiş, o minval üzere hareket etmiş ve salah ve takvayı şiar ve libas edinmiştir. Onu bu hal üzere bulunca, onunla dostluk hakkına riayet etmek istedim ve onun ahvaliyle uyumlu bir kitap yazmayı kendime vacip bildim. Ashabımızın –Allah onlara rahmet etsin- kitaplarına müracaat ettim, öz ve hülasasını çıkardım. Üstesinden gelinmeyecek ve melal ve sıkıntı verecek şekilde çok uzun olmamasına ve amel edildiğinde ona sayısız sevap kazandıracak bir muhtevaya sahip olmasına dikkat ettim. Kitabın adını *Zahiretu'l Ahire* koydum. Kitabın akışı dört fasıl üzere düzenlendi:

Birinci Fasil: Farz ve sünnetlerin takibatını hatırlatmak

İkinci Fasil: Bazı günlerde yerine getirilmesi gereken ameller

Üçüncü Fasil: Sabah ve akşamları okunması gereken korunma ve benzeri amaçlı dualar

Dördüncü Fasil: Farklı konularla ilgili dualar ve İmam Rıza (a.s) ziyareti

Ümidim o ki Seyyid Reis ya da bu kitaptan faydalanan yahut okuyan herkes beni duayla yâd etsin.”

Nüzhetu'z Zahid altıncı veya yedinci yüzyıla ait dini bir eserdir. Lakin ne yazık ki Masum İmamların (a.s) pak Şiîlerinden olan ve Farsça konuşan yazarını tanımıyoruz. Bu eser, Masum İmamların (a.s) ölümsüz mirası ve ebedi Şîî dua irfan geleneğinin izinde ve Şiîlere, Allah'a giden yolda kılavuz olma gayesiyle yazılmıştır. Yazar, muteber Şiî kaynaklarından faydalanarak yıllık ibadet ve amellerle ilgili metinleri bir araya getirmiştir. Bu doğrultuda haftanın günleri, yılın aylarına mahsus ameller ve yıllık duaların yanı sıra namaz takibati, Ramazan ayı adabı, müstehap namazlar ve Kûsuf Namazı gibi bazı vacip namazlarla ilgili ahkâm ve duaları da içermektedir. Yazar, her bir bölümde duaları nakletmenin yanında o döneme özgü şirin Farsça şivesiyle çoğunlukla Masum İmamların (a.s) cana can katan buyruklarının tercümesi olan açıklamalarda da bulunmuştur. Yazarın kendisi mukaddimede şöyle der:

“Biz bu kitapta dinin rükünleri, hikmet ve yakın madenleri ve Hakk'ın yeryüzü sakinleri içerisinde seçtiği güzide insanlar olan Masum İmamlardan (s.a.a) nakledilmiş namaz ve dualardan öz ve hülasa olup ihlas ile amel edildiğinde her iki cihan saadetini kazandıranları bir araya getirdik.”

Sözün devamında ise kitabı nasıl telif ettiği hakkında şöyle der:

“Bu cümle içerisinde namaz ve duadan gayri bir şey getirmedi. Elimizde olanlar hususunda seçim ve özet yolunu kat ettik; yani gözün, sırf gözbebeğine kanaat ettik ve müsveddeler arasından en aydınlık olanıyla yetindik. Zira vakit dar ve himmetler gayet kurludur. Ümit şu ki bu kitaptan bir fayda sağlayan yahut amel eden herkes hayır duasını esirgemesin çünkü Hazreti İlah dergâhında asla eli sıkılık ve reddetme olmaz.”

Yazar daha sonra kitabın ismini açıklamaya başlar. Hatırlatmak gerekir ki ana nüshada kitabın adı *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* olarak kaydedilmişken bazı diğer nüshalarında kitabın adı *Nezhetu'z Zahid Ve Nühbetu'l Abid* diye anılmış bir diğerinde ise *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* şeklinde aktarılmıştır. Meclis nüshası ise başlangıç kısmı eksik olduğundan kitabın adının nasıl kaydedildiğini bilemiyoruz.

Yazarın kendisi kitap için seçmiş olduğu ismin açıklamasında şöyle der:

“Bu kitabı *Nuzhetu'z Zahid Ve ...* diye isimlendirdim. Olur ki zahitlerin gönül gözü için aydınlık kaynağı olur ve abidlerin canları onunla mutluluk bulur ve onu Hakkı'nın ganimetlerini yağmalama için bir fırsat zemini kularlar.”

Bu açıklamadan yola çıkarak kitabın en doğru isminin *Nuzhetu'z Zahid Ve Nühzetu'l Abid* olduğunu kabullenmek gerekir. Zira “Nühzet” burada fırsatı ganimet bilmek anlamındadır ve bu tabir yazarın “fırsatgah-e ğaret-i ganimet” ifadesiyle uyumludur. Yine hatırlatmaya şayan bir diğer husus *Nuzhetu'z Zahid* kitabının yazarıyla çok az bir zaman farkıyla muasır olması gereken Allame Tabersi'nin *Ğunyetu'l Abid Ve Münyetü'z Zahid* adının taşıyan bir kitaptan söz edilmektedir.²⁴ Bu tür isimlendirme benzerliği iki yazarın çağdaş olduklarının bir karinesi olarak görülebilir.

Nuzhetu'z Zahid'in Dini Edebiyatımızdaki Önemi

Bu eser birkaç açıdan önem arz etmektedir. Kitabın önemli özelliklerinden biri, Şeyh Tusi'nin (ra) *Misbahu'l Müteheccid* ve muhtemelen Temimi'nin *Zahiretu'l Ahire* kitaplarından sonra elimize ulaşan en eski dua kitaplarından biri olmasıdır. Unutulmamalıdır ki Şiî dua kültürü, Şeyh Tusi'nin (ö.460) paha biçilmez esrinden sonra, yedinci yüzyılın en önde gelen âlimlerinden Seyyid b. Tavus'un (ö. Zilkade 664) âlimane ve arifane çabalarının bir mirasıdır. Mamafih *Nuzhetu'z Zahid* Seyyid b. Tavus'un kıymetli eserlerinin zuhurundan çok kısa bir süre önce yazılmıştır ve bu itibarla Şiî dua edebiyatında önemli bir halka olarak bilinmelidir.

Yine unutulmamalıdır ki *Nuzhetu'z Zahid* yazarı, kesinlikle Şeyh'in *Misbahı*'ndan faydalanmıştır. Bu husus birçok konunun tertibi ve ayrıca özel bazı konularla ilgili rivayetlerin nakli göz önüne alındığında tam anlamıyla apaçıktır. Elbette tüm bunlara rağmen bu eserin, *Misbah*'ın bir iktibası olarak görülmesi gerektiği anlamına gelmez. Zira *Nuzhetu'z Zahid*'te yer alan duaların birçoğu *Misbah*'ta bulunmamaktadır. Aynı şekilde *Nüzhet*'te yer alan bazı dualar *Misbah*'takilerden çok farklı şekilde nakledilmiştir. Bu durum, *Nüzhet* yazarının birçok kaynaktan faydalandığı gerçeğinin bir göstergesidir. Bu husus, *Nüzhet*'i Şiî dua kaynakları içerisinde en asli kaynaklar arasında görmeyi gerektirecek kadar önemlidir.

Kitabın dini açıdan taşıdığı bir diğer özellik, özet bir çalışmasına rağmen kapsayıcı bir içeriğe sahip olması ve gece-gündüz içerisinde yapılması gereken en önemli amelleri içermesidir. Ki bu özellik *Nüzhet*'i bütün Müslümanların faydalanabileceği bir kitap kıvamına kavuşturmuştur. Malumdur ki bu tür eserler, tarihsel süreç içerisinde oldukça çok kalem almıştır. Bu sürecin başlangıcında Şeyh Tusi'nin *Misbahu'l Müteheccid*'i yer alırken son dönemlerin en yaygın eseri Merhum Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatihü'l Cinan*'ı

²⁴ Zeria, c.16, s.67

“İlah'ım! Sana sesleniyorum, bir tek Seni biliyorum, Seninle iftihar ediyorum, ihtiyaçlarımı sana arz ediyorum ve Sana sığınıyorum, Senden yine Sana firar ediyor ve her halükarda bir tek Sana güveniyorum, Senin fazl ve keremine ümit bağlıyor Sana kul olmakla övünüyorum! Ümit elimi Senin af ve mağfiretinin eteklerine uzatıyor Senin dostlarınla dost düşmanlarına düşman oluyorum! Muhammed ve Âl-i Muhammed'e Senin hatırına selam gönderiyorum! Onlar Senin, Âdemoğulları içerisinde seçkin kulların ve her iki âlemin başının tacı ve medarı iftiharındırlar!”

en son örneklerinden birini teşkil etmektedir. Safevilerin son dönemlerinde Merhum Meclisi değerli kitabı *Zadu'l Mead*'ı kaleme almış ve uzun yıllar boyunca gelip giden dua ve ibadet âşıklarının hizmetine sunmuştur. Mamafih *Nüzhetü'z Zahid* şirin Farsça şivesiyle yaptığı açıklamaları, konularının tertip ve düzeni ve her şeyden önemlisi kısa ve özlü anlatımı ile Şiî Dua edebiyatında önemli bir konuma sahiptir. Daneşpejoh Bey, bu kitabı diğer eserlerle karşılaştırma sadedinde şöyle yazar: “*Nuzhetu'z Zahid* gayet şirin ve akıcı biri Farsçayla kaleme alınmış olup Meclisi'nin *Zadu'l Mead*'ı ile Şeyh Abbas Kummi'nin *Mefatih*'nden daha latif ve daha güzel bir dua kitabıdır. Dahası söz konusu kitaplar, sahihlik ve akıcılıkta bu kitap karşısında birer hiçtirler. Görüldüğü kadarıyla son dönemlerde hiç kimse bu kitabı tanıymıyordu ve bilinen bir kitap değildi.”²⁵

Kitabın bir diğer özelliği, açıklamaların Farsça diliyle yazılmış olmasıdır. Bu husus, İmamiye Şiası'nın altıncı ve yedinci yüzyıl İran'ında ne düzeyde yaygın olduğunun bir göstergesidir. Başka bir tabirle, elimizdeki eser On İki İmam Şiîliğinin İran'da köklü bir varlığa sahip olduğunun sağlam bir belgesidir.²⁶

Söz konusu gayet cazip/şirin ifadelerin bir örneği, kitabın ilk satırlarında yer almaktadır:

“İlah'ım! Sana sesleniyorum, bir tek Seni biliyorum, Seninle iftihar ediyorum, ihtiyaçlarımı sana arz ediyorum ve Sana sığınıyorum, Senden yine Sana firar ediyor ve her halükarda bir tek Sana güveniyorum, Senin fazl ve keremine ümit bağlıyor Sana kul olmakla övünüyorum! Ümit elimi Senin af ve mağfiretinin eteklerine uzatıyor Senin dostlarınla dost düşmanlarına düşman oluyorum! Muhammed ve Âl-i Muhammed'e Senin hatırına selam gönderiyorum! Onlar Senin, Âdemoğulları içerisinde seçkin kulların ve her iki âlemin başının tacı ve medarı iftiharındırlar!”

Başka bir yerde namaza başlama niyeti hakkında şöyle der:

“O esnada yedi tekbirle namaz kapısını açarsın. Her tekbirde ellerini kulak memesini hizasına getirirsin. Başparmağın dışındaki parmaklarını birbirine bitiştirir başparmağı diğer

²⁵ *Mu'tekadu'l İmamiyye*, Mukaddime, s. On üç ve on dört

²⁶ Biz, bu tarz Farsça Şia eserleri hakkında “*Tarih-e Teşeyyü' Der İran*” ve “*Donbale-i Costecu Der Tarih Teşeyyü' Der İran*” kitaplarında sohbet etmişizdir.

parmaklardan ayırarak Allah-u Ekber dersin. Sonra ellerini salar diz kapağı hizasında dizinin üzerine koyarsın. Aynı şekilde bir tekbir daha getirirsin...”

Bu eserin metni, her ne kadar ilerleyen asırlarda bazı küçük değişikliklere uğrasa da nesir bakımından da Fars dili tarihinde büyük öneme sahiptir. Bu cazip nesir, Farsçanın o dönemlerindeki güçlü bünyesinden dolayı günümüzde dahi kendine özgü bir akıcılık, saflık ve duruluğa sahiptir. Dolayısıyla Fars Edebiyat Tarihi araştırmacıları için bir kılavuz olarak görülebilir.

Mu'tekadu'l İmamiyye ve Nüzhetü'z Zahid

Asıl nüshası Üstad Allame Seyyid Muhammed Ali Ravzati'nin elinde bulunan *Mu'tekadu'l İmamiyye* kitabı, üstadın kendisi tarafından İsfahan Kütüphanesi Yazma Eserler Fihristinde geniş bir şekilde tanıtılmış ve 1339 yılında Daneşpejoh Bey'in çabalarıyla basılmıştır. Farsça dilinde yazılmış olan bu kitap, Kelam, Fıkıh Usulü ve Fıkıh alanlarında Şia inançlarını ele almıştır. Yedinci yüzyılın ikinci yarısında telif olunduğuna dair ipuçları bulunan söz konusu eser, iki yerde *Nüzhetü'z Zahid* kitabından söz etmiştir. *Mu'tekadu'l İmamiyye* yazarı bir yerde şöyle der:

“Sünnet olan gusüller ve abdest ve gusül esnasında okunması gereken dualar çoktur. Bu sebeple konuyla ilgili kitaplar yazılmıştır; örneğin *Amelü's Sene*, *Misbah-ı Kebir*, *Nüzhetü'z Zahid* ve diğer kitaplar gibi. Bu taifenin farz ve nafile amelleriyle ilgili bilgi sahibi olmak isteyenler bu kitapları bulmalı ve okumalıdır.”²⁷

Mu'tekadu'l İmamiyye kitabının yazarı başka bir yerdeyse şöyle der:

“Peygamber'den (s.a.a) rivayet olunan sünnet namazlar çoktur. Bu hususta *Amelü's Sene*, *Misbah-ı Kebir*, *Nüzhetü'z Zahid* ve diğer kitaplar gibi eserler yazılmıştır.”²⁸

Bildiğimiz kadarıyla *Mu'tekadu'l İmamiyye*, *Nüzhetü'z Zahid*'ten söz eden en eski eserdir. Fakat asıl problem, bu kitabın yazarının da tıpkı *Nüzhetü'z Zahid*'in yazarı gibi tanınmıyor olmasıdır. Ayrıca kitabın yazıldığı tarih te bilinmemektedir. Fakat her halükarda önemli olan, bu iki kitabın yazım dilinin birbirine çok yakın olmasıdır. Daha da ötesi *Mu'tekadu'l İmamiyye* kitabının muhtemel yazılış tarihi açıktır ve bu, en azından *Nüzhetü'z Zahid*'in yazıldığı yüzyılı tespit etmek noktasında bize yardımcı olmaktadır. *Mu'tekad* kitabının tahmini yazılış tarihi, bazı küçük karinelere dikkatle yedinci yüzyılın ikinci yarısıdır. Mu'tekad yazarı, Şia'nın “Yeryüzü bir imam ve Allah'ın hüccetinden yoksun kalamaz” ilkesinin ispatı konusunu işlerken söz arasında şöyle der:

“Fakat bundan önce Abbas oğullarından İmamet iddiasında bulunanlar masum değillerdi ve zalimlerdi. Hepsini bu dönemde yok olup gittiler. Onlar dışında imamet iddiasında bulunan İsmaililer ve Zeydilerin hepsi de inkraz buldular.”²⁹

²⁷ Mu'tekadu'l İmamiyye, s.200

²⁸ Age. S.224

²⁹ Age. s. 120-121

Kitabın tahkikini yapan araştırmacının da önsözde belirttiği üzere bu tespit, Bağdad'ın 656 yılında Moğollar eliyle düşmesinden kısa bir süre sonra yapılmış olabilir. “Bu dönemde yok oldular” tabiri, Abbasi Devleti'nin zeval bulmasından çok fazla sonrasında ilgili kullanılmış olamaz. Bu durumda *Nüzhetü'z Zahid*, bu dönemden önce yazılmış olsa gerektir. Fakat arada ne kadar fasıla olduğu pek açık değildir. Lakin yedinci yüzyılın birinci yarısı ya da hatta altıncı yüzyılda yazılmış olması mümkündür.

Nüzhetü'z Zahid'in Sonraki Eserlere Etkisi

Nüzhetü'z Zahid'ten faydalanılan eserlerden biri, Şeyh Bahai'nin öğrencilerinden Ebu'l Hasan Muhammed b. Yusuf Bahrani Askeri'nin (Aslında Kazvini'in) *Zübdetü'd Deavat* kitabıdır. Bu kitabın iki nüshası, Ayetullah Mar'aşî Kütüphanesinde 5971 ve 6543 numaralarıyla mevcuttur. Yazar kitabın mukaddimesinde şöyle der:

“...İmdi Allah Teâla'nın inayetiyle bugünlerde telif etmeye başladım ve seçtiğim muteber kitap isimlerinin son harfini bir nişane olarak belirlemeyi prensip edindim; şu yöntem üzere... “dal” harfi *Nüzhetü'z Zahid*.”³⁰

Safevi döneminde *Nüzhetü'z Zahid* kitabından istifade edilen kitaplardan biri de *Sefinetu Ehli'l Beyt* kitabıdır ki ne yazık ki bu kitabın yazarı tanınmamaktadır. Bu kitap, Sultan Ali Adışah'a ithafen 1079 yılında telif olunmuştur. Bu kitabın bir nüshasını gören Şeyh Ağabozurk şöyle der:

“Bu kitapta *Nüzhetü'z Zahid*, *Miftahu'n Necat*, *Negarestan*, *Ruhu'l Ervah*, *Sahaifu'l A'mal*, *Misbahu'n Necah*, *Cihanara* ve *Kef'emî'nin Cedvelu't Tevarih* kitaplarından nakillerde bulunulmuştur.”³¹

Muhtemelen on ikinci yüzyılda Hindistan'da yazılan *Kifayetu'l Mühimmat* kitabında da *Nüzhetü'z Zahid*'ten nakiller yapılmıştır.³²

Yazarı bilinmeyen *Cami'-i Müeyyedi Ve Feyz-i Müebbedi* kitabında da *Nüzhetü'z Zahid*'ten faydalanılmıştır. Bu kitabın son dönemlere ait olması gerekir. Zira Safevilerin son dönem eserleri; bu cümleden Merhum Meclisi'nin *Zadu'l Mead* kitabından nakiller içermektedir.³³

Kazvin'de ikamet eden Emir Muhammed Rıza b. Seyyid Mir Muhammed Kasım Huseyni'nin 1107'de Ramazan ayı amelleriyle ilgili telif ettiği bu kitapta “*Nüzhetü'l Abid*” diye bir kitaptan nakiller mevcuttur. Ki güçlü bir ihtimalle bu kitap *Nüzhetü'z Zahid* ve *Nühzetü'l Abid* kitabıdır. Elbette Şeyh Ağabozorg *Nüzhetü'l Abid*'i *Nüzhetü'z Zahid*'ten farklı bir kitap olarak ele almıştır.³⁴

³⁰ Kitabhane-i Ma'aşî, Nüsha No: 5971, yaprak 2; Bkz. Zeria, c.12, s.26

³¹ Zeria, c.12, s.195

³² Age. c.24, s.117

³³ Fihrist-e Mar'aşî, No:1347

³⁴ Bkz. Zeria, c. 15, s.103, No:694 ve c.24, s.118

İmam Sâdık ve Ca'ferî Mezhebinin Şekillenmesi

Halil Hakîkî

Özet

Şia imamlarının varlığı ve rolü sadece siyasî ve toplumsal olaylar üzerinde müessir olmakla kalmamış, bu şahsiyetlerin ilmî ve kültürel rolleri genel olarak İslâmî kültürün, özel olarak da Şîlik kültürünün şekillenmesinde ve yapılanmasında inkâr edilemez etkiler bırakmıştır. İmam Sâdık (a.s) bilgin bir şahsiyet unvanıyla, eğitimde yeni bir yöntem ortaya koyarak köklü Şia kültürünün temellerini atmış ve düşüncelerini ıslah etmiş; bir şekilde kendi zamanının, hatta sonraki asırların İslâmî kültür ve medeniyetinde ciddi bir değişime sebep olmuştur. Şüphesiz Şîlik kültürü günümüz dünyasında ve hatta gelecek dönemlerde yaşaması ve varlığını sürdürmesini, o bilgin İmam ve mercîin mücadelesine ve zahmetlerine borçludur.

Giriş

Günümüzde İslâm diniyle alakalı tarihî araştırmaların çoğunda genel olarak onun siyasî ve toplumsal konuları mihveri etrafına odaklanılmış ve Müslümanların beşerî kültür ve medeniyeti ileriye taşımadaki rolü

ve hizmetlerine daha az teveccüh gösterilmiştir. Elbette Şia imametinin fikrî ve siyasî hayat boyunca süren tarihsel rolünü ve İslâm'a hizmetlerini siyasî gazezlerle gölgede bırakma çabaları olmuştur. Her ne kadar geçtiğimiz on dört asırda İslâm dininin iki büyük mezhebinin defalarca şiddetli siyasî ve askerî çarpışmaları acı ve hoş olmayan olayların gerçekleşmesine sebep olmuşsa da şunu hatırlatmak gerekir ki kimse Şia imametinin tarihî rolünü tahrif ve tahrip edemediler. Şia mezhebi veya daha meşhur tabire göre Ca'ferî (İmamiye) mezhebi yaşamını sürdürmesini genel olarak imamlarının, özelden altıncı imamlarının mücadelelerine ve kahramanlıklarına borçludur. Bu makalede o büyük şahsiyetin ilmî ve kültürel konumuna ve rolüne, siyasî çehresinden daha fazla teveccüh gösterilmeye çalışılmıştır.

Emevîlerin Çöküşü ve Abbasîlerin Güce Ulaşması

Siyasî, toplumsal, kültürel vb. şartların, şahsiyetlerin şekillenmesinde derin tesirleri olduğunu, bunların dikkate alınmamasının

tarihî araştırma ve mütalaa sonuçlarını etkileyeceğini kabul etmek gerekir. Bu yüzden Ca'ferî mezhebinin kurucusu unvanıyla İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî konumu meselesine giriş yapmadan önce, altıncı imamın faaliyet zeminini ortaya çıkaran ve girişimlerde bulunmasına sebep olan dönemsel ve tarihsel şartlara kısaca değinmemiz gerekir. Belki de bu şartlar ve tarihî fırsat gerçekleşmeseydi, Şia mezhebi de başka bir şekilde hayatını sürdürürdü. Emevîlerin dönemi hükümetin fikrî ve akidevî fesat ve ikiyüzlülükleriyle doluydu (Edib, s. 181). Bu yaygın fesat ve ikiyüzlülük iki şekilde kendisini gösteriyordu: Bir taraftan siyasî inhiraf, yönetici sınıfında kök salmış, diğer taraftan halkın mevcut olaylardan habersiz kalması durumunu ortaya çıkarmıştı

(a.e., s. 182). Bu vaziyet o kadar esef vericiydi ki Schacht'ın tabiriyle Emevîler'in dinle ve din hükümleriyle hiç bağları yoktu (Ca'ferî, s. 308).

Her ne kadar Emevî saltanatı sona ererken, hatta Abbasîlerin hükümeti başlarken dönemin siyasî kurumlarından Emevîleri kurtarmak veya Abbasîlerin yerini sağlamlaştırmak amacıyla imamların himayesini cezbetmek için geniş kapsamlı çabalar gösterilse de işe yaramadı (Vekîliyan, s. 5253). Hatta Emevîlerin çöküşünün sonunda bir yere kadar vaziyeti düzelten Ömer b. Abdülaziz'in varlığı bile kesin bir netice doğurmadı (Cündî, s. 167). Yapılan araştırmalara göre Emevîlerin çöküşüne sebep olan çeşitli etkenler vardır ve bunların en bilinenleri şunlardır:

İmam Sâdık (a.s) bilgin bir şahsiyet unvanıyla, eğitimde yeni bir yöntem ortaya koyarak köklü Şia kültürünün temellerini atmış ve düşüncelerini islah etmiş; bir şekilde kendi zamanının, hatta sonraki asırların İslâmî kültür ve medeniyetinde ciddi bir değişime sebep olmuştur.

1. Hükümetin verasete dayanması. 2. Hükümet gelirlerinin çok fazla israf edilmesi. 3. Halkın görülmemiş biçimde katliamı. 4. Şia fıkhnının gelişmesi. 5. Fesat. 6. Eşitliğin olmaması. 7. Irkların eşit sayılması (Pişvâyî, s. 381).

Aynı zamanda Emevî hükümetinin Kerbela gibi bir faciaya karışması ve halka, özellikle de Şiilere çok zorluk çıkarması da şartıcı biçimde Abbasîlerin yeni hareketine münasip bir fırsat sağladı. Abbasîler bu ortamda kendi düşüncelerini ve inançlarını saklayarak girişimde bulundular ve enerjilerini en çok da İranlıların ve Alevîlerin himayesini kazanmaya harcadılar (Spuler, s. 84). Bu silsile 132/750 yılından itibaren İslam dünyasına musallat oldu. Hak üzere bir silsile olduklarını, kendileri ve İslâm için adalette, takvada, saadette ve İslâm ümmetine rehberlikte yeni bir asır başlattıklarını iddia ettiler (Lambton, s. 159). Bu silsilenin güce kavuşmasında kendilerine yardımcı olan mühim meselelerden biri de iktisadî perişanlık ve siyasî vaziyetin kötü olması idi (a.e., s. 160). Bu harekette Ebu Seleme el-Hallâl ve Ebu Müslim gibi kişiler Emevîlerin aleyhine ve görünürde Alevîleri ve Hâşimîleri himaye ederek imamın adının belli olmaması stratejisiyle Emevîlerin kabilevî hükümetlerine ağır bir darbe indirdiler (a.e., s. 161).

İslam Tarihi adlı kitabın yazarı Lambton'a göre Ebu Seleme el-Hallâl, Emevîleri ortadan kaldırarak Şiilerden bir kişinin iktidara gelebilmesine zemin hazırlamak istiyordusa da bu yolda başarılı olamadı (Lambton, s. 162). Diğer taraftan Ebu Seleme'nin ölümlüyle ve Ebu Müslim'in şöhret kazanmasıyla bir grup, Abbasîleri daha büyük bir hareket olan Kisaniye içerisindeki Hâşimî Şia hareketinin rehberleri kabul ediyorlar (a.e.,

s. 162). Ancak bu teoriler, pratikte aynı şekilde olmadı, zira Abbasîlerin harekete rehberliği, güç kazanmalarıyla beraber, hızla kendilerini Ali'nin (a.s) çocuklarından üstün görmeleriyle ve onları kenara itmeleriyle sonuçlandı (a.e., s. 164). Ancak İranlıların varlığı ve geniş çaplı işbirlikleri, Abbasîlerin hak iddialarına da, Abbasîler aleyhine çeşitli iddialarla çok sayıda ayaklanmanın çıkmasına da engel olamadı (a.e., s. 165).

Bu siyasî rekabetlerin ve Emevîlerle Abbasîler arasında iki silsilenin de bozulması sebebiyle gerçekleşen şiddetli askerî çatışmaların yanında her biri saf halkı kandırmaya çalışan rengârenk mezhepler ve düşünceler ortaya çıktı. Tüm bunlar din ile Emevî ve Abbasîlerin siyasî sultanı arasındaki çatışmaların neticesiydi (Muzaffer, s. 153 ve 154). Abbasîler ilerde Alevîlere karşı şiddete başvurmalarına ilaveten, güce ulaşmalarında kendilerine yardımları ve takdire şayan fedakârlıkları bulunan kimselere de kötü davrandılar. Öyle ki Ebu Müslim'in ibretli ölüm hikâyesi tarihî kaynakların çoğunda meşhurdur. İbn Esîr'in iddiasına göre o döktüğü kanlarla güçlenmesi sayesinde, Ebu Müslim vesilesiyle Horasan halkından Mansur için biat alabilmişti. Ebu Müslim de bütün askerleriyle beraber Mansur'a dönemin halifesi unvanıyla biat etti (İbn Esîr, c. 7, s. 3328). Bu halife, İmam Sâdık (a.s) zamanında onunla en fazla çatışan kimsedir. Ancak o, hac meselesini ve Ebu Müslim'in davranışını bahane ederek onu yanına çağırıldı ve kontrol altına alınmış bir muhitte, hakkını vermek gerekirse Abbasîlerin hükümetinin temellerinden birini oluşturan ve bu hükümetin gücünü sağlamaştıran biri olan Ebu Müslim'i vahşice ortadan kaldırdı (Dîneverî, s. 360). Bu arada İmam Ca'fer Sâdık (a.s), İmam Muhammed Bâkır'ı (a.s) göz hapsinde tuttu.

Onu (İmam Ca'fer Sâdık) ikinci grup Şia imamları arasında saymak gerekir. Birinci grubun vazifesinin İslâm'ı korumak ve ikinci grubun vazifesinin Şiîlik'i tanıtmak olduğunu söyleyebiliriz ve bu vazifeyi çok hassas bir muhitte çok güzel bir şekilde yerine getirmeyi başarmıştır.

Onu (İmam Ca'fer Sâdık) ikinci grup Şia imamları arasında saymak gerekir. Birinci grubun vazifesinin İslâm'ı korumak ve ikinci grubun vazifesinin Şiîlik'i tanıtmak olduğunu söyleyebiliriz ve bu vazifeyi çok hassas bir muhitte çok güzel bir şekilde yerine getirmeyi başarmıştır (Edib, s. 169-170).

Özetle Abbasîlerin iktidara gelmesini sağlayan etkenleri şu şekilde beyan edebiliriz:

1. Emevîlerin zayıf noktalarından, özellikle de kabilevî savaşlarda yenilmesinden istifade etmek.

2. Alevî ve İranlı muhaliflerin Emevîlere karşı olan mevcut enerji ve gücünden faydalanmak. İranlıların mevali unvanıyla daha fazla zulme maruz kalmaları da dikkate alınmıştır.

3. Şiîlerin siyasî açıdan vaziyete müdahale etmemeleri, Abbasîlerin hükümete ulaşabilecek güce kavuşmalarına zemin hazırlamıştır. Zira Şiîler, bu dönemde takkiye yaparak daha çok İslâm'ı koruma peşindediler. Daha önceki hoş olmayan olaylardan dolayı hükümet meselelerinde daha az faaliyet gösteriyorlardı.

4. Bir strateji olarak Abbasî hareketinin rehberlerinin ve hedefinin belirsiz olması. Bu etken, Emevîlere karşı zafer kazanabilmeleri ve hedefe ulaşabilmeleri yolunda önemli imtiyazlarından biri sayılıyordu.

5. Kandırmaya müsait sloganlardan istifade etmek. Örneğin "Muhammed ailesinden herkes tarafından kabul edilebilecek bir kişi" cümlesiyle Şiîleri ya kıskırtmış ya da işbirliğine teşvik etmiş oluyorlardı.

6. İktidar iddiasında bulunma ihtimali olan herkese ağır tepki vermek, hatta onları iktidara ulaştıran gruplara bile. Bu yöntem, iktidarlarının emniyeti için çok önemliydi.

7. Düşünce ve kültüre dayalı fırka ve grupların oluşturulması veya var olanların muhaliflere karşı takviye edilmesi. Zira muhaliflerin çoğu Abbasîler üzerinde düşünmek yerine düşünce ayrılıkları ve siyasî farklılıklarla uğraşıyorlardı ve birlikleri azalmış oluyordu.

İmam Sâdık'ın Asrında İlmî ve Kültürel Durum

Daha önceki bölümde de söylendiği üzere İmam Sâdık (a.s) aynı baba İmam Bakır (a.s) gibi, öğrencileriyle beraber İslâm'ı tanıtılabilmek için çok çaba gösterdi ve siyasî şartların uygun olmaması sebebiyle en önemli girişimi düşmanlar karşısında ilmî ve kültürel hareket etme yönünde oldu: Bu sebeple İmam'ın ilmî hizmetlerini açıklamadan önce, onun asrındaki ilmî ve kültürel durumu açıklamamız gerekir. Böylece onun hizmetlerini daha iyi anlayabilir ve bunun yanında mevcut hassasiyetlerden haberdar olabiliriz.

İmam Sâdık'ın (a.s) döneminde siyasî güç değişiminin şekillendiğini dikkate aldığımızda, iki noktayı daha dikkate almamız gerektiğini görürüz. Bir taraftan Emevîlerle ilgili eğitimler, düşünceler ve inançlarla, diğer taraftan Abbasîlerin güce kavuşmaları ve de öğretileri ve inançlarıyla beraber yeni ortaya çıkmaları durumuyla karşı karşıyadılar. Bu yüzden faaliyet alanı ve girişimlerinin kapsamı çok müşkül ve karışık bir vaziyetteydi. Zira İmam Sâdık'ın (a.s) zamanındaki idareciler İslâmî hükümleri ve meseleleri uygulama konusunda çok acizdiler (Edib, s. 170). Bunun yanında halkın düşünceleri, siyasî sorun ve engeller yüzünden bozulmaya uğramıştı (a.e., s. 176). Siyasî şartların oluşmasından dolayı, İmam Ali'nin (a.s) hakkının alınacağına dair konular,

daha önce görülmemiş bir biçimde konuşuluyordu. Aynı şekilde sahabe ve tâbiin zamanında başvuru kaynağıyla ilgili açık bir programın uygulanmamış olması, vaziyeti çok karıştırmış, birçok sahabe Kur'an'dan ve sünnetten uzaklaşmışlardı. Askerî ilerlemelerle beraber yeni düşünceler, açık naslar olmadan her yerde artmış ve yayılmıştı (a.e., s. 177-178). Her yerde rey, kıyas ve istihsâna başvurulduğu ve bunların medreselerde öğretildiği görülmüyordu (a.e., s. 179). Halkın zihninde doğru ve net bir inancın olmaması, bozulmaların yayılmasına ve takat bırakmayan çekişmelere sebep olmuştu (a.e., s. 182). Zındıkların ortaya çıkmasından sonra toplumsal ve ahlâkî baskı ve fesat her tarafı kaplamıştı (a.e., s. 186). Elbette bu zaman diliminde, Emevîlerin çöküşü, Abbasîlerin yükselişi ve bunlarla ilgili meseleler nedeniyle İmam için iyi bir kültürel fırsat oluşmuştu (Pişvâyî, s. 354).

Vaziyet böyleyken Cebriye, Mu'tezile, Mutasavvıfa gibi yeni mezhepler ve düşünceler ortaya çıktı (a.e., s. 357). Öyle ki İmam Sâdık'ın (a.s) asrını, onun hükümete bağlı fıkıh ve hadise karşı münazarası asrı saymamız mümkündür. O, uydurma hadis ve fikhî somutlaşturmaya ve bunlara karşı tepki vermeye mecbur oldu (a.e., s. 363 ve 1375). İmam aynı şekilde geleneksel eğitim yöntemini de yeniden gözden geçirdi (Mağz-ı Mütefekkir-i Cihân-ı Şia, s. 26). Elbette muhtelif ilimlerin öğretildiği ve İskenderiye gibi bazı medreselerin eserleri de çokça görülmüyordu (a.e., s. 2536). Merhum Zerrinkub'a göre İslâm'ın ilmî ve kültürel vaziyeti, buna bağlı camianın genişlemesiyle beraber ırk, âdet ve geleneklere dair sorunlara sebep olmuştu (Zerrinkub, s. 134). Bazıları siyasî ve askerî çekişmeler sebebiyle Emevîler ve Abbasîler döneminin baştan sona savaşı, karanlık ve şiddet

dolu olduğunu zannediyorlar. Oysa Safa'ya göre Halid b. Muaviye, 85 yılında akli ilimleri nakletmesiyle tanınıyordu ve sonraları Mervan el-Hakem onu geçti. Çeşitli ilmî kitapların, özellikle de tıp kitaplarının tercümesine Emevîler döneminde başlanmıştı ama savaş ve Emevîler döneminde gücün Araplarda olması sebebiyle, ilimle iştiğal etmeyi mevalinin vazifesi olarak görüyorlardı. Abbasîlerin döneminden itibaren, özellikle de Mansur döneminde ise ilmî hareket, tarih ve tıp ilimlerinin revaç bulmasıyla başladı. Halife Mehdi dönemine gelince o, zındıklarla savaş ve inançsızlık meseleleriyle uğraştı (Safa, s. 56 ve 59). Zeydan, *Medeniyet Tarihi* adlı eserinde, Müslümanların ilimlerini, bir şekilde İskenderiye'den ictibas yoluyla aldıklarını iddia eder (Zeydan, s. 606).

İskenderiye'nin şöhret kazanmasından ve parlak dönemlerinin sona ermesinden sonra, Bizans mntukasının muhtelif ilimleriyle her ne kadar Müslümanlara çok etki ettiklerini kabul etmek istemesek de muhakkak Müslümanlar üzerinde birtakım etkileri olmuştur. Hristiyanlık öğretileri, inançları ve düşünceleri alanında şüphesiz dikkate değerdirler (a.e., s. 21-22). Okulların, kiliselere bağlı medreseler unvanıyla gösterdikleri faaliyetler, örneğin Keşiş Tatin'in Mer Mari okuluyla beraber geniş kapsamlı faaliyeti, Galenos'un, Aristo'nun ve Eflatuncuların düşünceleri, İslâm dünyasını etkisi altına almıştı (a.e., s. 29-30). Bu arada Hinduların düşünceleri, İran ilkokulları vasıtasıyla İranlıların düşünceleri, Hristiyanların düşünceleri ve rahiplerin eserlerinin tercümeleri çoğu Müslümanın zihnini meşgul etmişti (a.e., s. 30-31).

Durum böyleyken Abbasîler sadece Karmatilerin, Haricîlerin ve Şiaların düşüncelerine tepki vermişlerdir. İranlılara

yapılan zulümler, bir tür tepkiyle sonuçlandı ve Araplarla İranlılar arasında, milliyetçi bir hareket sayılabilecek olan Şuubiye hareketini ortaya çıkardı (Spuler, s. 87 ve 94). Şiinin inanç ve düşüncelerindeki bu karmaşıklık ve maalesef uzak düşmüşlük, İslâmî felsefe alanında ve diğer ilimlerde daha çok Yunanlı filozofların inanç ve düşüncelerine, sünnî mütekellimlere ve hatta sufilere özel bir teveccüh gösterilmesine yol açtı (Corbin, s. 40). Nefisî, tasavvuf meselesine dair yaptığı araştırmasında şu sonuca varıyor: Coğrafi yakınlığı nedeniyle Buda düşüncesi İslâm öncesi İran'da ve sonraları tasavvuf şeklinde revaç bularak İranlılar yoluyla diğer memleketlere girmiştir. Buda takipçileri sahip oldukları düşünceleriyle Maniheizm hareketi ve Şuubî görüşleri üzerinde çok etkili olmuşlardır (Nefisî, s. 16 ve 33). İlmî açıdan şartlar o kadar uygundu ki Abbasîlerin altın çağına hâkim olan İran unsuru, o dönemin en belirgin özelliği olmuştu. Edward Brown bu teoriyi ispat etmek için çeşitli deliller ortaya koymuştur (Sabbagh, s. 91). Bu doğrultuda İmam Sâdık'ın (a.s) ve babasının zamanında iki çeşit tefekkür vardı:

1. Mu'tezile liderliğinde akılcı tefekkür.
2. Mürcie tefekkürü.

Şia imamları çok dakik bir yöntemle onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Musevî Bojnourdi, s. 162-163). Hatta vaziyet o kadar karmaşıklaşmıştı ki içtihatla savaş havası Şia fikhî mahfillerine bile hâkim olmuştu (a.e., s. 167). Allah'ın sıfatları, kader, günahkârların konumu, cebir ve ihtiyar gibi konular en meşhur ilmî ve kültürel meseleler arasındaydı (a.e., s. 163). Maalesef siyasî ve askerî çekişmeler de felsefî düşünce ve inançların gidişatı üzerinde oldukça etkili olmuş, husumetler

ve muhalefetler o ilmin yükselmesini veya alçalmasını sağlayabilmiştir (Dînânî, s. 1).

Şimdiye kadar bahsedilenleri özetlemek istersek:

1. İlmî ve kültürel faaliyetlerinin çok yakın irtibat halinde ve iç içe olması, bu ikisinin siyasî durumun etkisi altında kalması. Öyle ki Emevî hükümeti muhalif inançları eziyor ve Abbasîler düşünceleri dağıtma yoluna gidiyor, bazen de ilmî hareket adı altında mevcut durumdan kendi faydalarına olacak şekilde yararlanıyorlardı.

2. Batılı düşüncelerin tesiri (Örneğin İskenderiye okulu ve tercüme kitaplar). Bazılarına göre İslâm dünyası sadece batının kazanımlarından istifade ediyordu.

3. Müslümanların, İranlıların düşüncelerinden ve inançlarından etkilenmesi. Müslümanların ilmî hareketi de, Şuubiye gibi hükümete muhalif inanç ve düşüncelerin revaç bulması da İranlıların imtiyaz elde etmesine ve genel olarak Abbasîlerin siyasî kurumlarında hızla ilerlemelerine sebep oldu.

4. Akılcı hareketler, Mu'tezile ve Cebriye önderliğindeki çatışmaları vaziyeti iyice karıştırmışlardı. Abbasîlere muhalif olanlar, geleneksel Cebriye görüşüyle Emevîleri destekliyorlardı ve Abbasîler de Mu'tezile'nin özgür düşüncesini kullanarak kendilerine taraftar toplama peşindeydiler.

5. Hıristiyan inancı ve hurafeler ve de bunların bazı Müslüman âlimlerine ve medreselerine sirayeti. Maalesef bu hurafe düşüncelerin ve bozuk Yahudi, Hıristiyan ve Yunan düşüncelerinin sirayetiyle ilgili ciddi ve dakik hiçbir araştırma yapılmıyordu. Bundan kaynaklanan ilmî ve kültürel sorunlar uzun bir müddet İslâm dünyasını kendisiyle meşgul etmiştir.

6. Emevîlerin son, Abbasîlerin başlangıç döneminde siyasî durumların kötü olmasına rağmen ilmî hareket şaşırıcı değişimler ortaya çıkardı. Her ne kadar bu düşüncelerden bir kısmı, ilmî düşüncelere bağlı sayılsa da, İslâm dünyası çoğu ilimde ilerleme sağlayarak insanlığın ve İslâm'ın kültür ve medeniyetinde altın dönemini yaşadı.

7. Şiîlerin ilmî havzalarına içtihat ve akıl karşıtı düşünce ve inançlar nüfuz ediyordu. Bunun asıl sebebi Abbasîlerin gücünün başlaması ve Emevîlerin hükümetinin sonlanmasıyla ilgili olabilir. Zira İmam Sâdık (a.s), imametinin kesinleşmesiyle beraber bu alanı aydınlatma çalışmalarına başladı.

İmam Sâdık ve İslâmî Fırkalar

İmam Sâdık'ın (a.s) İslâmî fırkalara, hatta gayrı İslâmî fırkalara karşı tutumuyla ilgili muhtelif meseleleri dikkate almak gerekir. Zira bazı İslâmî fırkaların, başlarda daha çok siyasî tarafları ağır basıyordu, sonraları felsefî ve fikhî düşünce ve inançlara yöneldiler. Örneğin Zeydiler, Haricîler ve Mu'tezile gibi diğer bazı grupların felsefî ve fikhî görüşlerle, daha sonraları da siyasî hareketlerle bir şekilde irtibatları olmuştur. Burada sadece İmam Sâdık'ın (a.s) bu fırkalara karşı başvurduğu yöntemlere genel bir bakışla yetinilecektir. İmam Sâdık (a.s) kendisini yalnız belli bir mezhebin veya grubun imamı ve rehberi olarak görmediğinden, her yerde ve her zaman muhtelif mezheplerin fakihleri tarafından sorulara, onları aydınlatmak amaçlı cevaplar vermiş ve (fikhî, fikrî, dinî ve ilmî) sorunlarını gidermeye çalışmıştır (Edib, s. 172). Yöntem olarak özel bir açıklıktan ve netlikten istifade ediyor, karanlık bir noktanın kalmamasına dikkat gösteriyordu (a.e, s. 175). Siyasî durumun muhaliflerden

Abdulmelik b. Mervan zamanında ortaya çıkmış olan Mu'tezile, Allah'ın kullarının ihtiyar ve özgürlük sahibi olduklarına inanıyordu ama onların karşısında Cebriye hareketi yer alıyordu. Cebriye de Haricilerin, halkın ahvalinden habersiz olduklarını düşünüyor ve onlar hakkında hüküm vermeyi kıyamet gününe bırakıyordu.

çoğunun gözünü korkuttuğunu dikkate aldığımızda, İmam (a.s) öyle bir netliğe sahipti ki bu, onun yönteminin diğerleriyle olan farkını açıkça gösteriyor.

Elbette İmam'ın İslâmî fırkalara karşı tavrı ve onlarla olan irtibatı, sadece onların ilmî açıdan önünü açmakla kalmıyor, bazı durumlarda devrimci hareketleri ve Şîîlerin hareketlerini onaylama girişiminde bulunuyordu. Öyle ki devrimci şehitlerin eşlerinin geçimini üstleniyor, Zeydiye ve hatta Hasan oğulları hareketini bile gizliden himaye ediyordu (a.e., s. 197 ve 199). İmam Sâdık (a.s) özel zamanlarda defalarca tasavvuf, gulat ve zındık fırkalarının düşünce ve inançlarını ifşa ederek onların asıl yüzlerini ortaya seriyordu (a.e., s. 191). Bazen uydurma hadislerin çokluğu ve bunları rivayet eden fakihlerin dönemin siyasî kurumuna olan bağlılığı nedeniyle İmam, onların çirkin yüzleri ve tahrifleri üzerindeki perdeyi kenara çekiyordu (Pişvâyî, s. 367-368). İmam'ın zamanındaki faal gruplardan biri Zeydiye fırkasıydı. Bunlar, imametini Fatıma evlatlarına ait olduğuna ama

toplumdaki şeyhlerin onlardan birini seçmesi gerektiğine inanıyorlardı (İbn Haldun, s. 379). Onlar dördüncü imamı bile dışarı çıkmadığı için imam kabul etmiyorlardı. Her ne kadar bazı durumlarda İmam bu fırkayı üstü örtülü olarak teyit etmişse de tam anlamıyla onaylamamıştır (a.e., s. 379). Maalesef onların inancı, Şia mezhebinin İmamiye ve Zeydiye olarak iki kola ayrılmasına sebep oldu (Musevî Bojnourdi, s. 158). Bazen Zeydiye'nin ifratı sebebiyle, İmam bu gruba karşı babasının siyasetini izliyordu. Yani pasif ve seyirci kalarak tepki gösteriyordu (Ca'ferî, s. 31). Böylece aşırı grupların ve bu grupların rehberlerinin onun konumunu suistimal etmesinin ve gerçek Şîîler için tehlike oluşturmasının önünü almış oluyorlardı.

Rafizî kelimesinin ilk kez Zeydiye'nin rehberi tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Ca'ferî Şîîlerinin kendilerine olan uzaklığı nedeniyle, bu kökten türettikleri "Siz beni bıraktınız" anlamında kullanmışlardır (a.e., s. 310). Bu cümleler ve alınan mevziler, İmam'ın başarısız siyasî hareketler karşısındaki görüşünün derinliğini gösteriyordu. Bu yüzden o, kendine has bir dırayetle onları koruma tuzağına düşmüyordu. Bu doğrultuda İmam Sâdık (a.s), Nefsu'z-Zekiyye'nin Mehdilik iddiasını da defalarca reddediyor ve ihtiyatlı bir siyaset güderek onları takip ediyordu (a.e., s. 319). İslâmî fırkalar alanındaki meşhur yazarlardan biri olan Hutcheson, Kufe Şialarından birçoğunun İmam'a gittiğini ve Zeydiye'yi, nassa fazlasıyla teveccüh göstermesi nedeniyle terk ettiklerini yazmaktadır (a.e., s. 336). Bu fırka, Kisaniye'ye yakınlığı ve birçok benzerliklerine karşı, tek imam üslubunu ortaya çıkardı. Aynı şekilde imametini Ali'den

(a.s) ve iki oğlu Hasan ve Hüseyin'den sonra Muhammed b. Hanefiye'ye, ondan sonra da Ebu Haşim'e ait olduğuna inanıyorlardı. Bu sebeple onlara Haşimiye de deniyordu (İbn Haldun, s. 382). Ancak bu hareketler, Kisanıye de, Haşimiye de sonraları Abbasî halifesinin rehberliğine eğilim gösterdiler ve Mansur, halife unvanıyla onları siyasî alanın dışına itti (Lambton, s. 162 ve 167).

İmam Sâdık (a.s) Zeydiye'ye gösterdiği tavırın aynısını, Kisanıye ve Haşimiye'ye karşı da gösterdi. Her ne kadar İmam'ın asrında dinî münazara ortamı ve siyasî anlaşmazlıklar çok revaçta olsa da, yukarıda bahsettiğimiz siyasî hareketlerin yanında, bazı fikrî görüşler de ortaya çıkmıştı. Özellikle Mu'tezile ve Mürcie hareketleri, birbirinin iki sıkı rakibi olarak Abbasîler devrinde faldiler. İmam Sâdık (a.s) gerçek müminlere her birinin ifrat ve tefrit tehlikesini anlatarak onları bilinçlendiriyordu.

Abdülmelik b. Mervan zamanında ortaya çıkmış olan Mu'tezile, Allah'ın kullarının ihtiyar ve özgürlük sahibi olduklarına inanıyordu ama onların karşısında Cebriye hareketi yer alıyordu. Cebriye de Haricilerin, halkın ahvalinden habersiz olduklarını düşünüyor ve onlar hakkında hüküm vermeyi kıyamet gününe bırakıyordu (Meşkûr, Mukaddime, s. 36 ve 38). İmam Sâdık (a.s) defalarca Mu'tezile ve Mürcie'nin iddialarını ilmî delillerle reddederek onları doğru yola hidayet etmişti. Bu görüşlerin yanında bir grup da Şia gulatı unvanıyla imamların ve hatta İslâm Peygamberinin şahsiyeti hakkında aşırıya gidiyorlar, onları tanrılık ve ulûhiyet makamında görüyor, bedaya, ric'ate ve tenasühe inanıyorlardı. İmam ise onları lanetliyordu (a.e., Mukaddime, s. 40). Şialar bu zamanda da daha küçük iki gruba ayrıldılar: Nefsu'z-Zekıyye'den sonra İbrahim

b. Abdullah b. Hasan el-Müsenna'yı takip eden ve İmam'ın kendileriyle muvafık olmadığı İbrahimiye ve yedinci imamın ve geri kalan imamların imametine inanan Kat'iyye. Kat'iyye'nin karşısında da yedinci imamın imametine dair şüphesi olan Vakıfiyye yer alıyordu. İmam, bu yanlış düşünce sahiplerine kılavuzluk etmeye çalışıyordu (a.e., s. 11 ve 361).

İmam Sâdık (a.s) Abbasîler döneminde ortaya çıkan düşünce ve inançların yanında, sadr-ı İslâm'dan kalan Haricîler gibi bir grubun düşünceleriyle de savaştı. Haricîler eşitliğe ve hilafetin seçimle olması gerektiğine inandıkları için Emevîlerin ve Abbasîlerin gasıp olduklarını düşünüyorlardı (Dickson, s. 237) ve Şiîlerle geniş kapsamlı bir mücadele içerisindeydiler. Çoğu zaman Şiîlerin bütün gücü onlarla savaşa harcanıyordu. Bu Arap düşüncelerinin yanında, bir grup da Ravendîler gibi İranlıların düşünce ve inançlarının etkisinde kalmışlardı. Bunlar tenasühe ve bazı kişilerin, örneğin Ebu Müslim'in, hulul edeceğine inanıyorlardı (İbn Haldun, s. 341). Bu yüzden Mansur, çok sakınmasına rağmen sonunda onları katletti (Bel'ami, s. 1099). Onların bir fırsat bulup Abbasîlerin hükümetine taarruz etmelerini istemiyordu.

Yukarıda bahsi geçen düşünce ve inanç gruplarının toplumda bulunması, İmam Sâdık'ın (a.s) da tepki göstermesine sebep olmuştu. Ancak önemli olan nokta şuydu ki hükümet, bu siyasî ve fikrî hareketleri yok etmek yerine onların kendine hizmet etmesini istiyordu. Tevhid, adalet ve akfî marifete inanan Mu'tezile gibi bir düşünce (Şehristânî, 8) sonraları tamamen hükümet tarafından himaye edildi. Bu etken de kuvvetli hassasiyetlere ve siyasî gerginliklere yol açtı.

Bu açıklamalara dikkat edilirse, İmam Sâdık (a.s) zamanındaki belki en tartışmalı fırkalardan birinin İsmailiye fırkası olabileceği görülür. İsmailiye, İmam'ın oğlu İsmail'in Şialarından olduklarına inanırlar. Onlar kendilerini Museviye'den üstün görüyorlardı. Bir grup, İsmail b. Ca'fer'in imametinin İmam tarafından açıklandığına inanırlar ve bu grup, imamet in hem zâhiri, hem de bâtını olduğuna inanırlar. Diğer Şia gruplarından ayrılmak için kendilerini İsmailiye demekte kararlıydılar (Şehristânî, s. 261). Burada en önemli düşünce ve gruplar dikkate alındı ve kastımız bunları genişçe anlatmak değildi ama bu çok karmaşık ve müşkül şartlar altında İmam Sâdık (a.s) ümmeti yapılandırmaya, siyasî girişimlerden daha çok teveccüh göstermiştir. (Edib, s. 85). Diğer taraftan da sahih düşüncelerin temelini atmaya ve inançsızlık ile yanlış düşünceleri yıkmaya çalıştı (a.e., s. 193). Aynı şekilde o, yeni bir yorumla imamet teorisini düzeltme girişiminde bulundu. O, imamet teorisini ortaya atan kişi değildi, aksine siyasi arena münasip değilse hilafet için siyasî güç iddiasında bulunmanın doğru olmadığına inanıyordu (Ca'ferî, 327-328). Bu doğrultuda onun stratejisi:

1. Şîî mezhebinin temel ideallerini korumak ve diğer gruplara kapılmasını önlemek.

2. Onu aşırın, programsız ve provoke hareketlerden arındırmak (a.e., s. 334).

3. O nassı, Peygamber'in Allah'a dayanarak imameti tayin etmesi şeklinde tanıttı. Sonra da imamet in geniş ilmiyle sapkın gruplara karşı koydu (a.e., s. 335 ve 339). Zira imameti şüpheli ve saldırı odağı olan bir toplumun ilmî ve dinî başarılarına ulaşması mümkün değildi.

Özetle, İmam Sâdık (a.s) gibi meşhur ve maruf bir şahsiyet, o zamanki şartlarda

önemli ve çok kapsamlı bir ekol olan Ca'ferî Şîî mezhebinin temellerini atmaya çalıştı ama o zamanın şartlarında:

1. Gulat, tasavvuf ve Allah'ın cismaniyeti gibi inançsızlığa götüren düşüncelerle savaştı.

2. Kadim İran kültürünün Müslümanlar üzerinde etkisi fazlaydı.

3. Abbasî hükümeti tarafından ikili siyaset yapılıyordu. Yani görünürde muhaliflerin ezilmesi ama onların siyasî düzene çekilerek dâhil edilmesi, imameti bunlara karşı geniş bir müdahalede bulunmaya mecbur bıraktı.

4. İmamet in istifade edilerek imametin ilmi meselesi gündeme getirilmesi, şartlardan kendi stratejilerini hayata geçirerek geliştirmek için faydalanılması ve düşmanların fırsatçılığını önlemek için çok ihtiyatlı davranılması, onu büyük bir başarıya ulaştırdı. Böylece gerçek Müslümanlar, siyasî niyetlerden, hükümete bağlı bulanık düşüncelerden ve sapkın düşüncelere sahip gruplardan kendilerini koruyabildi.

Ca'ferî Mezhebinin Şekillenmesinde Siyaset in Rolü

Belki de şu, her okuyucunun zihnini meşgul edebilecek olan çok önemli bir soru olabilir: Neden İmam Sâdık (a.s) kendisinden önceki diğer imamlar gibi, örneğin Ali (a.s) gibi siyasî hareket veya askerî bir atak girişiminde bulunmadı da yeni ve çok başarılı olan ilmî bir yol seçti?

Daha önce de hatırlattığımız üzere Emevî hükümetinin muhaliflere şiddetle karşı koyması, Kerbela hadisesi gibi çok mühim ve büyük bir facianın gerçekleşmiş olması, Hucr bin Adıyy'in şehadeti ve

diğer gaddarlıklar ortadaydı ve Abbasîlerin zamanında da siyasî ve toplumsal kötü vaziyet aynı şekilde devam ediyordu. Öyle ki Abbasî hükümetinin kurucusu lakaplarından biri olan “Seffah (Kan dökücü)” lakabıyla meşhur ve maruftu. Onlar kimseye dostluk göstermiyorlardı. Bu nokta yeni, muhtelif ve sapkın inanç ve düşüncelerin girmesiyle ve inançla ilgili yeni sorunların ortaya çıkmasıyla beraber, yeni bir hareketi de ortaya çıkardı (Edib, s. 176). Sahabe ve tabiinin Kur'an ve sünnetten uzak düşmüş olması, İmam'ın kılıçla kıyam etmeyi uygun bulmamasına sebep oldu (a.e., s. 184). O, inanç ordusunu, askerî ordudan daha önemli görüyordu (a.e., s. 183). İmam Sâdık (a.s) vaziyetin halkın menfaatine olmadığını gördüğünden, silahlı kıyamdan uzak durdu. O, siyasî girişime karşı çok kapsamlı bir şekilde toplum mühendisliği yapma peşindeydi (a.e., s. 185). İmam halkın güvenini kazanmak ve sahih düşünceleri geliştirmekten ibaret olan çok önemli iki hattı çizerek çok değerli bir eylemde bulunmuş oldu (a.e., s. 188). Onun izlediği yeni yöntem, takiyye yöntemi idi. Zira İmam, siyasî hareketlerin sonucunun kesin olacağını düşünmüyordu, bu yüzden de böyle bir harekete girişmedi (a.e., s. 200). Onun esas hedefi, halkın fikrini değiştirme yoluyla hükümeti değiştirme faaliyetinin gerçekleşmesiydi (a.e., s. 204). Abbasî hükümeti siyasî açıdan kendisini sadece görünürde İslâmî hudutları uygulamakta Peygamber'in sünnetinin takipçisi kabul ettiği için yavaş yavaş İmam Sâdık'a (a.s) siyasî açıdan muhtelif baskılar yaparak bir nevi İmam'ın kendisine karşı ilmî harekete yönelmesi doğrultusunda bir hassasiyet oluşturdu (Spuler, s. 86). Bu baskının şiddeti Mansur zamanında o kadar artmıştı ki zamanın halifesi unvanına sahip olan Mansur, Devanîk lakabıyla

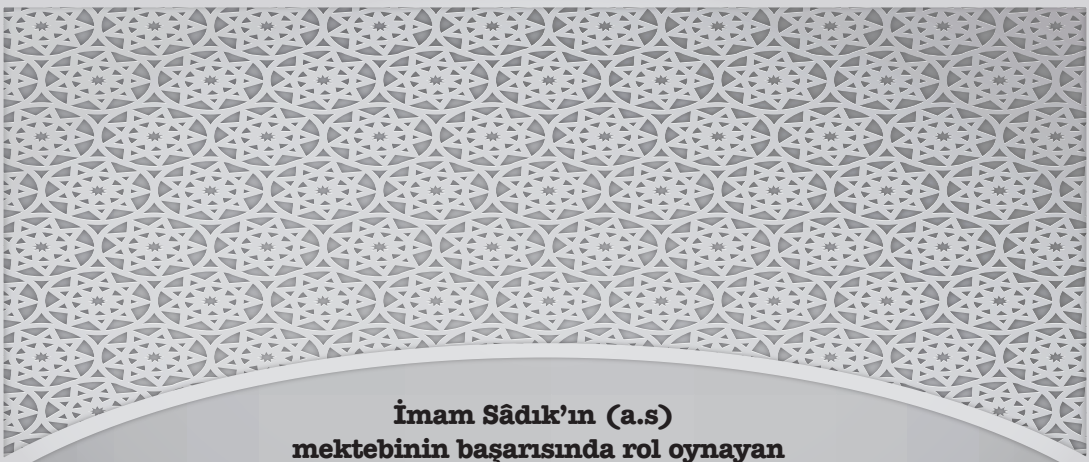
meşhur olmuştu ve İmam onun hakkında şöyle buyurmuştu: الحمد اله الذی لطف له حتى ابتلا ب الفقر فی ملكه (Feyyaz, s. 213).

Bu cümle iktisadî açıdan Mansur'un ruhsal vaziyetiyle ilgiliymiş gibi görünse de, bu ruhsal deliller İmam Sâdık'ın (a.s) sıkıyönetime tâbi tutulmasına sebep oldu ve İmam, siyasî yöntemleri bırakıp ilmî ve kültürel faaliyetlere özel bir teveccüh göstermeye mecbur kaldı.

Mansur'un İmam'ı maruz bıraktığı çeşitli sıkıntılar Şebenci'nin (*Nuru'l-Ebsar*) ve Sabt b. Cevzî'nin kitaplarında ve Meclisî'nin tezkiresi *Biharu'l-Envâr*'da, aynı şekilde Şeyh Saduk'un *İrşad*'ında ayrıntılarıyla işlenmiştir (Muzaffer, s. 187). İmam Sâdık'ın (a.s) elinde her ne kadar hem Peygamber'in ilmi hem de silahı olsa da hiçbir siyasî iddiaya sıcak bakmadı (Ca'ferî, s. 339). Abdullah b. Hasan'ın iddiada bulunduğu zaman İmam Sâdık'a (a.s) “Ebu Müslim beni, halkın harekete geçmesi için yanına çağırıldı” dediği ve İmam'ın da “*Onun bu işi yapmaya gücü yoktur, o bu kavmin Mehdi'si değil ve eğer kıyam edip kılıç çekerse öldürülecektir.*” diye cevap verdiği meşhurdur (Mes'udî, s. 259). Bu olayın kendisi, siyasî şartların İmam'ın kıyam etmesi için uygun olmadığını göstermektedir. O yeni bir strateji belirledi ve bu meselelerin yanında bazen de yalancı imamlar konusuna eğildi.

Kuleynî, *Usul-i Kâfi*'de Ebu Basîr'den şöyle nakletmiştir: “Ehli olmadığı halde imamet iddiasında bulunan kimse kâfirdir.” (Kuleynî, s. 199).

Sonunda siyasî şartların müsait olmaması sebebiyle İmam, mühim ve gizli bir araç olarak kullandığı takiyye örtüsü altında düşüncelerini yaymaya ve İslâm ilimlerini ve kültürünü geliştirmeye başladı

**İmam Sâdık'ın (a.s)
mektebinin başarısında rol oynayan
kendine has özelliklerden biri, âlim ve muhaddis
yetiştirmek amacıyla eğitim havzaları kurmuş olmasıdır. Bu
yolla değerli kişileri eğitebilmek istemiştir.**

(Muzaffer, s. 154) ve bu yoldan hedeflediği sonuca varmak istedi. Abbasî hükümeti siyasî ve askerî meşgalesi, fesat ve meşhur bin bir gece masallarına zemin hazırlaması sebebiyle ilmî alanda gaflete düştü. İmam Sâdık (a.s) ise ihtiyatına, siyasî meselelerin çoğuna dehalet etmemesine ve asil ve pak islâm kültürüne olan özel teveccühüne ilaveten izlediği yolda zafere ulaşmak için takkiye örtüsünden de faydalandı. Böylece hükümetin onu, siyasî hile yapmakla itham etmesinin önüne geçti. İmam Sâdık'ın (a.s) en önemli başarısı, hükümetin Şialar aleyhine tepkisini önlemek ve Şia mektebinin kültürel istikrarı için uygun fırsattan istifade etmek olmuştur.

İmam Sâdık'ın Mektebinin İlmî Özellikleri

Günümüzde dünya eğitim sistemlerinin ve yöntemlerinin başarısı, şüphesiz onların kendilerine has özelliklerini ve becerilerini göstermektedir. Bu özellikler de onların muazzam ve düzenli teşkilatının, dikkatinin

ve derinliğinin habercisidir. Bunlar incelenerek bu modellerden başarılı bir eğitim ve düşünce sistemi geliştirilmesi yolunda faydalanılabilir. Ancak bu cümleler daha çok huzurlu, halkın eşit siyasî, toplumsal ve kültürel haklara sahip olduğu bir toplumda anlam kazanır, hâkim din içerisindeki siyasî, ilmî ve kültürel otoritelerin bile tuhaf inançlara ve düşüncelere bulaştığı bir toplumda değil. Bu kısa mukaddimeyle, İmam Sâdık'ın (a.s) kendi dönemindeki, hatta gelecekteki halkın ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek çok boyutlu bir mektep ortaya koyma yolundaki girişimlerinin ve zahmetlerinin derinliği kavranabilir. Bu mektep, şüphesiz imamların Şia dünyasına ve genel olarak beşeriyete asırlar boyunca sürece en önemli hizmetlerinden biri olacaktır.

İmam Sâdık'ın (a.s) mektebinin başarısında rol oynayan kendine has özelliklerden biri, âlim ve muhaddis yetiştirmek amacıyla eğitim havzaları kurmuş olmasıdır (Edib, s. 173). Bu yolla değerli kişileri eğitebilmek istemiştir. Zira o zamana kadar medreseler

hükümete bağlıydılar. Aynı şekilde İmam, kendisine ait iki yöntemle:

1. Halka nüfuz edebilmek için halk merkezleri oluşturma.

2. İslâm ümmetini toplumsal vicdan açısından harekete geçirme yöntemleriyle onları ilme teşvik etmeye ve isteklendirmeye çalıştı (a.e., s. 184).

Bu hareketin kuvvetli bir eğitim programına ihtiyacı vardı. Bu sebeple İmam, inançsızlığı yok edebilmek için böyle bir program hazırladı (a.e., s. 189). O, ilmî inançlar ve düşünceler alanında şeriatı tanıtarak ve kendi özel üniversitesindeki âlimleri geliştirip harekete geçirecek geniş kapsamlı bir faaliyette bulundu (a.e., s. 191). Bu girişimlerin yanında takiyeye yaparak, Şialarını kontrol ederek ve onları hükümetten uzak tutarak onları yeni bir yola yönlendirdi (a.e., s. 196). Böylece Şîî toplumunu aceleci eylemin zararlarından, siyasetin getireceği belalardan ve de sapkın düşüncelerden korumak istedi.

Pişvâyî, kitabında, İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî ve fikrî gelişme için şunları yaptığına inanmaktadır:

1. Düşünce ve inanç özgürlüğünü geliştirdi.

2. İlmî gelişmede dinî etkenleri kullandı.

3. Hoşgöründen çokça istifade etti (Pişvâyî, s. 354-355). Aynı şekilde İmam'ın, içinde Ebu Hanife'nin de bulunduğu Ehl-i Sünnet âlimleriyle yaptığı münazaraları, onun girişimlerine canlılık katıyordu (a.e., s. 363). Her ne kadar çeşitli ilmî konuları ispat etmeye çalışıyorduydu da çoğu zaman uydurma hadisler ve muhaddislerin hükümete bağlılığı konularına da değiniyordu (a.e., s. 367-368). İmam Sâdık (a.s) eğitimin

çocukluk döneminde başlaması gerektiğine inanıyordu. Bu yüzden çocuklara çocuksu yöntemle eğitim veriyordu (Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia, s. 32). İlmî eğitimlere ilaveten ahlâkî eğitimleri de ihmal etmiyordu (a.e., s. 33). Bu şartlarda özellikle de Ca'ferî mektebinde düşünce özgürlüğünün olması, onu aynı dönem Avrupa okullarından ayırıyordu. İlmin nuru, cehaletin karanlığının üzerinde parlıyordu (a.e., s. 51). Öyle ki *Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia* kitabının Avrupalı yazarları, İmam Sâdık'ın (a.s) siyasî güç yerine daha çok Şîîlik kültürünün gelişmesine teveccüh gösterdiği ve ilmî bahislerde kullanılan özgürlük üslubunun sadece Ca'ferî mektebine münhasır olup bir tür kültür inşasının gerçekleştirdiği üzerinde hemfikirdirler (a.e., s. 135 ve 139). Öyle ki felsefe ilmi yasak olmasına rağmen İmam'ın huzurunda bu ders işleniyordu (a.e., s. 208). Bu da İmam'ın muhtelif ilimlere teveccühünden ve hepsine özgürlük tanınmasından kaynaklanıyordu.

O şartlarda kültür, ilim, edep ve irfandan ibaret dört rükün İmam için çok önemliydi ama ilmin ve edebînin rolü daha öndeydi. İmam (a.s) edebî ilim olduğunu kabul etmiyordu ama onun yanında edebî nesre çok özel bir ilgisi vardı (a.e., s. 230 ve 232). Burada teveccüh gösterilmesi gereken bir noktayı zikretmemiz gerekir ki o da şudur: Maalesef Şia dünyasında imamların ilimleri genelde onların mucizesiyle irtibatlandırılmış ve bu mesele ihmal edilmiştir. Öyle ki İmam Sâdık'ın (a.s) mektebinde ilimleri incelerken akıldan yararlanmak ve ilmî yöntemler açıklanabilecek türden değildi ve işte bu arada İmam'a göre ilim ve amel zikredilecek türdendi (a.e., s. 99 ve 583).

Yukandaki açıklamalarla beraber merhum Zerrinkub'a göre İslâmî mirasın ehemmiyeti

ne ilim, ne sanat, ne felsefe ne de irfan ileydi, bu ehemmiyet İslâmî edepteydi ve bu edepte baştanbaşa Kur'an'ın nüfuzu hissediliyordu (Zerrinkub, s. 159). İmam Sâdık'ın şahsiyeti, kişisel açıdan çok maruf ve meşhurdu. *Yakubî Tarihi* yazarının tabirine göre İmam Sâdık (a.s), Allah'ın kulları arasında en âlim ve en üstün olandı (Yakubî, s. 373-374). İmam bu girişimlerine ve maruf şahsiyetine rağmen maalesef siyasi ve toplumsal şartların uygun olmaması yüzünden takiiyeyi faaliyetleri için sağlam ve gizli bir siper gibi kullanıyordu. Gerçi takiiye hususunda çoğu Şia uleması arasında icmâ vardır ama bu yöntem daha çok İmam Sâdık (a.s) vesilesiyle Şia'nın siyasi zaafı ve imkânlarının az olduğu zamanda kullanılmıştır (Muzaffer, s.155 ve 164). İmam şahsen babasının mektebinde eğitim almıştı ve ilmi, ledünni ve ilham kaynaklı bir ilimdi ama yine de özel bir yerden gelen ilme muhataptı.

“Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.”¹ ayeti dikkate alınarak İmam'ın mektebinde ulema için de özel bir rol belirlenmişti (a.e., s. 213-214). Vekiliyan'ın naklettiğine göre mescitlerde beşerî ilim ve İslâmî maarif dalları, İmam Sâdık (a.s) tarafından deneysel meselelerle beraber diyalektik ve münazara yöntemi kullanılarak ve mantık ve analiz yoluyla işleniyordu (Vekiliyan, s. 52). Mufaddal b. Ömer gibi tanınmış kişiler ve âlimler eğitiliyordu. Rivayetlere göre Mufaddal, imamların ilmini biliyordu ve İmam'ın (a.s) özel teveccühüne mazhardı (Danışname-i Cihân-ı İslâm, s. 14). İmam, akli ilimlere ilaveten geçmişle ilgili fıkıh ilmini ve rivayetlerini ıslaha girişti ve İmam Ali'nin (a.s) zamanına ait fıkıh rivayetlerini köklü bir değişime tabi tuttu (Musevi Bojnourdi, s. 167). İmam nassa özel bir teveccüh gösteriyordu

zira nasla beraber olan ilim, Ca'ferî ve asıl olan Şiîlik'i diğer fırkalardan ayırıyordu (Ca'ferî, s. 335 ve 336).

O, Kisa Hadisi ile imametın sınırlarını diğerlerinden ayırdı ve özellikle Tathir ayetini açıklayarak bu meseleyi daha da netleştirdi. Hadisler, İmam'ın takiiye yolu ve yöntemiyle bulunmasının en önemli vesilesiydi (Ca'ferî, s. 344). İmam Sâdık (a.s) hadisin yanında İslâm fıkıhına da eğildi. İmam'ın ilim kaynağı muhaddisler, tabiin ve fakihler değil, bir tek yoldu; yani babası ve diğer imamlardı. Hadislerde İmam'ın “حدثنا” (Bize bildirdi) kelimesini kullanmasına da gerek yoktu. Buna rağmen maalesef Ehl-i Sünnet uleması hata ederek onu âlimler arasında saymamış ve onun kaynağa ihtiyacı olduğunu söylemişlerdir (Dairetü'l-Mearifi Teşeyyü, s. 358). Ca'ferî fıkıhı ise doğrudan Allah'ın ilim ve vahiy kaynağına dayandığı için kıyasa karşıdır (a.e., s. 359). İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî üslup ve metodu kelâm bahislerinde taklitten uzak olmasıyla çok şöhret bulmuştu (Gulpayganî, s. 37). İmam'a göre kelim, fıkıh ve hadise oranla çok yüksek bir mertebededeydi. Zira kelim konularının yöntemlerinden biri hem usul-i dini, hem de fûru-i dini savunmayı uhdesine almıştı ve hala da öyledir (a.e., s. 47, 55 ve 102).

Bu kelim konuları daha çok Ehl-i Hadis diye bilinen ve İslâmî ve usûlî meselelerde akli dikkate almayan, ona muhalif olan ve onu haram kabul eden bir grup karşısında dile getiriliyordu. Bu grubun en tanınmış rehberlerinden biri Ahmed b. Hanbel'di (Mutahharî, Kelam bölümü, s. 102). Elbette mantıkta kıyasın değeri vardır ve bilinen kıyaslardan biri iktiranî kıyasıdır. Bu kıyas türü bütün mekteplerde ve

¹ Fatır: 28

mezheplerde ilgi görmüştür (Mutahharî, s. 109). Şiaların reddettiği kıyas, mantıktaki kıyas değil, fıkhıdaki kıyastır.

Bitirirken şuna da değinmemiz gerekir ki İmam Sâdık'ın (a.s) en meşhur üsluplarından biri, onun mektebinin müşahede, art niyet taşımama ve anlam çıkarma mektebi olması idi. İmam ilmi arayın, çünkü ilim sizin Allah ile bağınızdır, diyordu (el-Cündî, s. 309). İmam'ın safsatacılarla mücadelesi ve aklın yanında Kur'an'a, sünnete ve icmaya da özel teveccüh göstermesi, onun düşüncesinin temel esaslarındandı (a.e., s. 312). İmam taklidi, aklın aşığılanması ve ruhun köleliği şeklinde niteliyor ve helal-haram meselelerine ölçüp tartmadan uymayı, canını başkalarının eline teslim etmeye benzetiyordu (a.e., s. 316).

İmam Sâdık'ın Mektebini Zafere Ulaştıran Etkenler

Konuya devam etmeden önce yapılan açıklamaları dikkate alarak bir noktayla ilgili uyarıda bulunmamız gerekir, o da şudur: İmam Sâdık'ın (a.s) mektebine neden Ca'ferî mektebi deniliyor? Bu unvandan bahsederken, İmam'ın mektebinin zaferinin onun içinde gizli olduğu görülür. Şia mezhebinin Ca'ferî adıyla anılmasının delillerinden biri, diğer pak imamların imamelerinden ve ilimlerinden ayrı olarak, hiçbirinin İmam Sâdık (a.s) kadar fazilet ve ilmi kullanabilme fırsatına sahip olmamalarıdır (Muzaffer, s. 207). Özellikle onun, diğer imamlara nispeten çok daha iyi bir vaziyette olmasının İmam'a dikkate değer bir yardımı olmuştur (a.e., s. 207). Bu etkenlerden bazıları:

1. İmam'ın yaşadığı sürenin uzun olması.
2. İmam'ın asrının fıkıh, kelim, ilmî münazaralar, hadis ve diğer ilimlerin tomurcuklandığı asır sayılması.

İmam Sâdık'ın (a.s) en meşhur üsluplarından biri, onun mektebinin müşahede, art niyet taşımama ve anlam çıkarma mektebi olması idi. İmam ilmi arayın, çünkü ilim sizin Allah ile bağınızdır, diyordu. İmam'ın safsatacılarla mücadelesi ve aklın yanında Kur'an'a, sünnete ve icmaya da özel teveccüh göstermesi, onun düşüncesinin temel esaslarındandı.

3. İmam Sâdık'ın (a.s) döneminde, emniyetin diğer imamlara oranla daha fazla olması.

4. Ca'ferî veya İmamiye fıkhı adının, İmam'ın kendi zamanında, dört mezhep kurucusu vesilesiyle tanınıp dillendirilmesi (a.e., s. 210). Elbette bu faaliyetler sadece yukarıda zikredilen zaman dilimiyle sınırlı değildir. İmam Sâdık (a.s), Hz. Ali'den (a.s) sonraki fıkıh ve rivayet kaynaklarına şaşılabilecek bir dikkat göstermiş, onları tekrar gözden geçirmiş ve asıl Alevî öğretile-riyle beraber Ca'ferî fıkhı adıyla dakik bir öğreti yapısı ortaya çıkarmıştır (Musevî Bojnourî, s. 167).

İmam Sâdık'ın (a.s) mektebini zafere ulaştıran sebepler ise şunlardır:

1. Siyasî meselelere karışmama ve kı-lıçla kıyam etmeme. Bunların yerine inanç ordusu hazırlama girişiminde bulunmuştur (Edib, s. 183).

2. Halkın İslâmî vicdanını harekete geçirme ve bir ümmet oluşturma girişimi (a.e., s. 185).

3. Asıl İslâm inancını yaymak için Ha-şim b. Hikem, Mümin et-Tak, Muhammed b. Müslim, Zürare b. Ayun gibi meşhur öğ-rencileri eğitmesi (a.e., s. 19).

4. a) İlmî ve fikhî işler için merci oluş-turması. b) Hadislerdeki hataları düzeltmesi. c) İslâmî inançları sahih kaidelere göre şerh etmesi (a.e., s. 193).

5. Münazara özgürlüğünü, hoşgörüyü ve düşünce özgürlüğünü yaygınlaştırması.

6. Eğitim yöntemini değiştirmesi (Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia, s. 26).

7. Sahih irfanın yaygınlaştırılması ki bu hem Şialar, hem de Ehl-i Sünnet tarafından kabul görmüştür (a.e., s. 85).

8. İtikafı, ruhu temizlemek için bir vesile unvanıyla kullanmak (a.e., s. 211).

9. İlim taliplerini dikkat ve gözlem al-tında tutmak ve onları riyakârlıktan, böbürlenmekten, cidal ve çekişmeden alıkoymak (Muzaffer, s. 221).

10. Eğitim ve öğretim yoluyla velayet hattını genişletmek (Vekiliyan, s. 52-53).

11. İlim kesbetme ve o ilimleri diğerle-rine intikal ettirme hususunda İmam'ın gü-venilir olması (Ca'ferî, s. 304).

12. Savaşlara ve fırkalarla ilgili meselelere karışmaması (a.e., s. 339).

13. İmam Sâdık'ın (a.s) varlığının ilim deryası olması. Öyle ki kendisinin “Bana sorun, bana sorun” dediği duyulmuştu (Dairetü'l-Mearifi Teşeyyü, s. 359).

14. İmam'ın öğrencilerini, zafere ulaş-mak için çatışmaya girmekten kesinlikle men etmesi (el-Cündî, s. 308).

Neticede İmam Sâdık (a.s) ittihat ve düzen oluşturarak, sahih ilmî yöntemle ve akılcılıkla Şiflik mektebi için büyük zaferler elde etti.

Ehl-i Sünnet'in ve Âlimlerin İmam Sâdık'la İlgili Görüşleri

İmam Sâdık'ın (a.s) bol hadiseli ve istisnâî şartların hâkim olduğu bir zamanda mühim ve büyük bir şahsiyet olduğunu ve İslâm camiasının rehberi unvanını taşıdığını biliyoruz ama onun itibarı ve azameti günümüze kadar ulaştı ve aynı şekilde asırlarla da sürecektir. Bu bölümde bazı Ehl-i Sünnet ulemasının ve de yerli ve yabancı âlimlerin onunla ilgili görüşlerine değin-miz yerinde olacaktır. Böylece hem onun

azameti, hem de sıfatları ve özellikleri hakkında daha fazla bilgiye ulaşabiliriz.

Malik b. Enes, Süfyan Sûrî ve İbn Ayun gibi kişiler İmam Sâdık'ın (a.s) öğrencileri arasında sayılıyorlardı ve her zaman ona karşı özel bir saygı gösteriyorlardı (Edib, s. 191). Ehl-i Sünnet'in önderlerinden olan Ebu Hanife, İmam Sâdık'tan (a.s) daha âlim bir şahıs görmedim, demiştir (Pişvâyî, s. 356). Aynı şekilde Malik b. Enes, İmam'ı her zaman ya namaz kılarken, ya Kur'an okurken ya da oruç tutarken gördüğünü söylemiştir (a.e., s. 351). Yine Ebu Hanife, İmam'ın yanında eğitim almanın itibarını gösteren şu sözleri sarfetmiştir: İmam Sâdık'ın (a.s) yanında aldığım iki yıl eğitim olmasaydı ben helâk olmuştum (a.e., s. 359).

Avrupalı âlimlere göre İmam Sâdık (a.s) İslâm Peygamber'inden sonra gelen en büyük âlimdir (Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia, s. 59). Bu doğrultuda İbn Ebi'l-Hadid, dört mezhebin fıkından bahsederken, tüm mezheplerin ilmî açıdan İmam Sâdık'a (a.s) borçlu olduklarını söylemiştir (Muzaffer, s. 219). İmam Sâdık (a.s) anne tarafından Ebu Bekir'in nesebindendi ve büyük babası Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir, meşhur muhaddislerdendi (Ca'ferî, s. 303). Bu âlim aileye teveccühle, İmam'ın ilmî itibarı Hz. Ali'den (a.s) az ama diğer bütün imamlardan daha fazla söz konusuydu (a.e., s. 303). Malik b. Enes bu bağlamda, İmam'ın hadis naklinde, halkın en muteberi ve en güvenilir olduğunu söylemiştir (a.e., s. 304). Hepsinin İmam'ın azametini ve faziletini anlattığı bütün bu beyanlara rağmen Miklas b. el-Hattab el-Ecda Esedî gibi bazı nâdân kimseler İmam hakkında aşırıya gitmiş ve onun lanetine mazhar olmuşlardır (Dairetü'l-Mearifi Teşeyyü, s. 361). Ancak bu beyanlar İmam'ın yüceliğini ve itibarını azaltamıyordu. Ömer b.

Ebi'l-Mukaddem'in rivayetine göre İmam Sâdık (a.s) Cemre'de durmuş, şöyle söylüyordu: Bana sorun, bana sorun. (a.e., s. 359). Bu nokta İmam Sâdık'ın (a.s) kendi asrındakilere oranla ilmî azametini bir delildir.

Son olarak İmam Şâfiî'nin şöyle söylediği nakledilir: İmam Ca'fer Sâdık (a.s) İslâm'ın kalbi konumundadır. O dinde ve fıkhıta önder, tabî ilimlerde de bir deryaydı (el-Cündî, s. 226). İmam Sâdık (a.s), ihlasını ve ilmî azametini gösteren bu özellikleriyle, dinin yerine oturması için İslâm dünyasında kendine has dinî ve ilmî bir yöntem oluşturmayı başardı.

İmam Sâdık ve Muhtelif İlimler

Belki de halkın genelinin gözündeki İmam Sâdık (a.s) sadece din ilimleri, hadisler ve İslâmî rivayetler alanında âlim idi. Ancak yukarıdaki açıklamalar, onun kendi zamandaki bütün ilimlerde en âlim olan kişi olduğunu gösteriyor ve burada bunların sadece küçük bir bölümüne değinilecektir. İmam Sâdık (a.s) harflere nokta koyma girişiminde bulunan ilk kişiydi (Edib, s. 173). Zira o zamana kadar Arapça harflerde nokta yoktu. Aynı şekilde o, felsefede, kelimada, matematikte ve kimyada ilim kapısını genişletti ve bu ilimlerde tanınmış öğrenciler yetiştirdi (a.e., s. 192). Sonraları ilmî mekteplerin ve uygun kültürel zeminin gelişmesiyle İmam Sâdık (a.s) o ilimlerin yanında astroloji, tıp ve matematiğin dallarına özel bir teveccüh gösterdi (Pişvâyî, s. 354).

İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî faaliyetleriyle ilgili bir grup Avrupalı bilim adamının yazdığı *Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia* (Şia Dünyasının Mütefekkir Beyni) adlı meşhur kitaptan daha iyi bir kaynak bulmak belki de mümkün değildir. Bu kitapta, İmam'ın gece

“

Gece-gündüz teorisini sunması, güneşin yeryüzü etrafında döndüğü teorisini düzeltmesi, maddenin bulanık ve şeffaf görünmesinin sebebini açıklaması, insan bedeninin, haşerelerin, otların ve canlıların anatomisini incelemesi, hastalıkların sebeplerini açıklaması, Ca'ferî tıp okulunu kurması ve tüm bunların konuşma ve tartışma özgürlüğüyle beraber olması ve ilmî görüşlerin öğrencilere dayatılmaması, İmam Sâdık'ın (a.s) ve onun okulunun özelliklerindendi.

”

gündüz yürüttüğü faaliyetlerle, Batlamyus'un eski ve yanlış teorilerini eleştirip reddettiği geçmektedir (Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia, s. 40). O, yeni araştırmalarla birçok fizik kanununu iptal etti ve sonraları yeni yüzyıldaki âlimlerin anlayabildiği yeni görüşler sundu (a.e., s. 65). Gece-gündüz teorisini sunması, güneşin yeryüzü etrafında döndüğü teorisini düzeltmesi, maddenin bulanık ve şeffaf görünmesinin sebebini açıklaması, insan bedeninin, haşerelerin, otların ve canlıların anatomisini incelemesi, hastalıkların sebeplerini açıklaması, Ca'ferî tıp okulunu kurması ve tüm bunların konuşma ve tartışma özgürlüğüyle beraber olması ve ilmî görüşlerin öğrencilere dayatılmaması,

İmam Sâdık'ın (a.s) ve onun okulunun özelliklerindendi (a.e., s. 48).

Yasak olmasına rağmen felsefe eğitimi verilmesi, tarihin akla dayanılarak ilmî eleştirisinin yapılması, Hıristiyanlık dininin tarihi hakkında geniş bilgi verilmesi, İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî ve kültürel malzemele-rindendi (a.e., s. 253-258). Maalesef Müslümanlar, özellikle de zahitler ve fakihler felsefeye iyi gözle bakmıyorlardı ama ilk kez İmam vesilesiyle İslâm'da kelim ve İslâmî felsefe konuları işlendi (Zerrinkub, s. 108). İmam Sâdık (a.s) altı öğrencisine aklî ve dinî ilimler eğitimi vererek takdire şayan bir hizmette bulunmuştur. Örneğin Kimya ilminin babası olan meşhur Cabir b. Hayyan, bir şekilde İmam Sâdık'la (a.s) irtibatlıydı (a.e., s. 73). İmam “*Denizlere dalmanız ve tufan dalgalarını yarmanız gerekse de ilim peşinde olunuz*” beyanıyla birçok insanı, âlimi ve bilim adamını teşvik etmiştir (Muzaffer, s. 221). Aynı şekilde şu alanlarda rol model olmuştur:

- 1- İlmi korkusuzca öğrenmek.
- 2- O ilme amel etmek.
- 3- Ezberlemek yerine yazmak.
- 4- Âlimlere saygı.

İmam Sâdık'ın (a.s) mektebinin model olmuş ve hadis ilmi 4000 âlimle beraber genişlemiştir (a.e., s. 226). İmam Sâdık muhtelif ilim dallarında; ahlâk, irfan, tefsir, kelim, hadis, cibr ilmi, fıkıh, fizik, tıp, astroloji, kimya, dinler tarihi, coğrafya, mekanik ve diğerlerinde kendi zamanının âlimlerinin başında geliyordu. Âlûsî, Ehl-i Sünnet'in başında olan Ebu Hanife'nin şöyle söylediğini nakletmiştir: “Son iki senem olmasaydı Numan helâk olmuştu.” (a.e., s. 227). Bunlar İmam Sâdık'ın (a.s) ilmî ve ahlâkî konumunun yüceliğini gösteren hususlardır.

Dairetü'l-Mearif-i Teşeyyü adlı eserin ikinci cildinde İmam'a nisbet edilen eserlerden bazılarına işaret edilmiştir. Bunlar:

- 1- Abdullah b. Neccaşî risalesi.
- 2- Hisal'de Şeyh Saduk risalesi.
- 3- Tevhid-i Mufaddal.
- 4- el-İhlilice.
- 5- Misbahu'ş-Şeria.

Son olarak İmam Sâdık'ın (a.s) kendine özgü ilmî üslubuyla ilgili Cabir b. Hayyan'ın şu noktaları zikrettiği nakledilmiştir:

- 1- Açık manalar kullanması.
- 2- Anlatılan konuyla sınırlı ibareler kullanması.
- 3- Kıyas üslubunu kullanmayı sınırlaması. (el-Cündî, 1372: 324-325)

İmam Sâdık ve Siyasî Konumlanması

Önceki bölümlerde İmam Sâdık'ın (a.s) siyasî meselelere karışmamasının sebeplerini işlemiştik ve başlıcaları şunlardı:

- 1- Siyasî ve toplumsal şartların uygun olmaması.
- 2- Halkın öldürülmesinde ve çatışmasında artış.
- 3- Hükümetin gücünde artış.
- 4- Toplumun ilmî ve kültürel sorunlarını giderilmesine duyduğu ihtiyaç.
- 5- Halkı yönlendirmek için fırsattan istifade etmek ve bunun yanında hükümeti değiştirmek için ümmeti harekete geçirebilmek, İmam Sâdık'ın (a.s) ana siyasetlerindendi.

İmam Sâdık (a.s) kendisi için muhtelif sorunlar ortaya çıkmasına rağmen, bu

vaziyette yine de Müslümanların maslahatını gözetmeye çalışıyordu. Siyasî meselelerde mühim noktalara riayet etmeyi başardı. Sadece bir seyirci değildi, halkın kaderinden ve geleceğinden endişelenerek, bu iş için bir vesile olan takıyyeye başvurdu. Görünürde İmam, siyasî hiçbir meseleye katılmıyordu ama gizliden meseleleri kontrol ve gözetim altında tutuyordu. Örneğin devrimci hareketleri onaylıyor, hatta devrimci şehitlerin eşlerinin geçimini üstleniyordu (Edib, s. 198). Aynı şekilde İmam, temsilcilerini tebliğ için etrafa göndererek, halkın bilinçlendirilmesiyle mevcut vaziyeti değiştirmeye çalışıyordu (Pişvâyî, s. 378). *Velayet-i Fakih* kitabında Ayetullah Humeynî, onun Ömer b. Hanzala makbulesiyle halkı, hak veya haksızlık için hükümete ve hükümetin kadılarına başvurumaktan men ettiğini ve hükümetin asıl mahiyetini ifşa ederek onu tağut hükmünde tanıttığını söylemektedir (İmam Humeynî, s. 89). İmam'ın siyaseti, herkesin ona yönelmesine sebep oldu ve İmam bu sayede yukarıda bahsedilen siyasî girişimlerde bulunabildi (Ca'ferî, s. 305). Bu muhtasar açıklamaları dikkate alarak İmam Ca'fer Sâdık'ın (a.s) siyasî faaliyetlerinden şu çıkarımları elde etmek mümkündür:

1- İmam görünürde hiçbir siyasî harekete karışmıyor, yalnızca ilmî faaliyetlerle meşgul oluyordu.

2- İmam Sâdık (a.s) muhtelif kesimlerde hükümetin meşruiyetini reddediyor, (zâlim ve tağut) mahiyetini ifşa ediyordu.

3- Takıyye bu harekette İmam Sâdık (a.s) için bir örtü, bir siper unvanıyla siyasî, toplumsal, özellikle de ilmî ve kültürel hayatında kullanabileceği çok uygun bir araçtı. İmam Sâdık (a.s) siyasî hareketlere yönelseydi, şehadete ulaşması durumunda İslâm dünyasının, özellikle de Şiîlik mezhebinin

İmam Sâdık (a.s) siyasî faaliyetlerden de habersiz değildi. Gerektiğinde ilmî ve kültürel faaliyetlerinin yanında, toplum mühendisliği ve de âlim ve bilim adamı eğiterek bu şekilde sağlıklı bir fikrî ve siyasî atmosfer oluşturma yoluyla hükümeti değiştirmeye çalışmıştır. Aklî ve naklî ilimlere rağbeti artırmanın yanında yanlış düşünceleri ve inançları ıslah ederek dikkate değer bir çaba sarf etmiş ve İmamiye Şiası veya Ca'ferî mektebi adını taşıyan bir mektebin kurucusu olmuştur.

tamamen ortadan kalkmasından korkuluyordu. Bu yüzden Şîlik mezhebini korumak ve tanıtmak için en iyi yöntem, siyasî mücadele yerine ilmî ve kültürel mücadeleydi.

Sonuç

Giriş bölümünde de değinildiği üzere maalesef İmamların ilmî ve kültürel hayatları boyunca bu alanlarda yaptıkları hizmetlerden

gaflet edilmesi, bu alanlarda yargıları ve tarihî birçok olayda unutkanlığı doğurmuştur. Öyle ki günümüzde o değerli imamların keşifleri, hatta icatları ve ilmî metotları olan çoğu şey, başka âlimlerin hesabına yazılmıştır. Bu yüzden o büyük imamların hizmetleri hakkında daha fazla bilgi edinebilmek için, İslâm araştırmacılarının tarihi ve diğer ilmî metinler üzerinde yeniden çalışmalarını gerekmektedir. Bu doğrultuda İslâm tarihinin, hatta insanlık tarihinin kesin iddiasına

ve de Şia ve Sünnî âlim ve fakihlerin çoğunun itirafına, hatta yabancı âlimlere binaen, en meşhur ve en maruf ilmî ve kültürel şahsiyetlerinden biri olan İmam Ca'fer Sâdık (a.s) temel konular üzerinde durmuş ve fikir özgürlüğü, körü körüne taklidin önüne geçme, ilimleri eleştirirken akıldan istifade etme, siyasî meselelere karışmama yöntemlerini kullanarak asıl İslâm mektebinin ve kültürünün, özellikle de Şia mektep ve ekolünün canlanmasını sağlamıştır. İmam Sâdık (a.s) yine de siyasî faaliyetlerden de habersiz değildi. Gerektiğinde ilmî ve kültürel faaliyetlerinin yanında, toplum mühendisliği ve de âlim ve bilim adamı eğiterek bu şekilde sağlıklı bir fikrî ve siyasî atmosfer oluşturma yoluyla hükümeti değiştirmeye çalışmıştır. Aklî ve naklî ilimlere rağbeti artırmanın yanında yanlış düşünceleri ve inançları ıslah ederek dikkate değer bir çaba sarf etmiş ve İmamiye Şiası veya Ca'ferî mektebi adını taşıyan bir mektebin kurucusu olmuştur.

Kaynakça

- Abdurrahman b. Haldun, *Mukaddime-i İbn Haldun*, Farsçaya çev. Pervin Gonâbâdî, 1. Cilt, İlmî Ferhengî, Tahran, 1362.
- Ahmed b. Ebi Vâzıl, *Tarih-i Yakubî*, Farsçaya çev. İbrahim Âyetî, 2. Cilt, İlmî Ferhengî, Tahran, 1366.
- Bel'amî, *Tarihname-i Taberî*, Farsçaya çev. Muhammed Ruşen, 4. Cilt, Sürüş, Tahran, 1380.
- Bir grup yazar, *Dairetü'l-Mearif-i Teşeyyü*, 2. Cilt, Neşr-i Şehid Said Muhibbî, Tahran, 1380.
- Bir grup yazar, *Mağz-ı Mütefekkir-i Cihan-ı Şia*, Farsçaya çev. Zebihullah Mansurî, Cavidan, Tahran, 1386.
- Corbin, Henry, *Tarih-i Felsefe-i İslâmî*, Farsçaya çev. Cevad Tabatabâî, Kevir, Tahran, 1380.
- Cündî, Abdülhayim, *İmam Ca'fer Sâdık (a.s)*, Farsçaya çev. Abbas Celâlî, Sazman-ı Tebligat-ı İslâmî, y.y., 1372.
- Dickson, Abdulemir, *Hilâfet-i Emevî*, Farsçaya çev. Gâtî Şükri, Tahurî, Tahran, 1381.
- Dineverî, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *Ahbârü't-Tivâl*, Farsçaya çev. Mahmud Mehdevî Damgânî, Neşr-i Ney, Tahran, 1368.
- Dineverî, İbn Kuteybe, *Tarih-i Hulefa*, Kaknüs tercümesi, Tahran, 1380.
- Edib, Âdil, *Zendegânî-yi Tahlîli-yi Pişvâyân-ı Ma*, Farsçaya çev. Esedullah Mübeşşirî, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî (Gum), 1366.
- Feyyaz, Ali Ekber, *Tarih-i İslâm*, İntişarat-ı Danışgah-ı Tahran, Tahran, 1369.
- Humeynî, Ruhullah, *Velayet-i Fakih*, Müessesesi-i Tanzim ve Neşr-i Âsâr-ı İmam Humeynî, Tahran, 1381.
- İbn Esîr, İzzeddin, *Tarih-i Kâmil*, Farsçaya çev. Hüseyin Ruhanî, 7. Cilt, Esatir, Tahran, 1374.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *el-İber*, Farsçaya çev. Abdulmuhammed Âyetî, 2. Cilt, Pejuheşgâh-ı Ulum-i İnsânî ve Mütalaat-ı Ferhengî, Tahran, 1383.
- İbrahimî Dinanî, Golamhüseyn, *Macera-yı Fikr-i Felsefî der Cihan-ı İslâm*, 1. Cilt, Tarh-ı Nev, Tahran, 1379.
- Komisyon, *Danışname-i Cihan-ı İslâm*, Bonyad-ı Dairetü'l-Mearif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran, 1369.
- Kuleynî, Muhammed b. Yakub b. İshak, *Usul-i Kâfi*, Farsçaya çev. Seyyid Cevad Mustafavî, 2. Cilt, İntişarat-ı Mes-cit, Tahran, t.y.
- Lambton, A.K.S., *Tarih-i İslâm*, Farsçaya çev. Ahmed Ârâm, Emir Kebir, Tahran, 1381.

- Mes'udî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Murucu'z-Zehab*, Farsçaya çev. Ebu'l-Kasım Pâyende, 2. Cilt, İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1370.
- Meşkûr, Muhammed Cevad, *Ferheng-i Fırak-ı İslâmî*, Âstân-ı Kuds-i Rezevî, Meşhed, 1368.
- Muhammed Ca'ferî, Seyyid Hüseyin, *Teşeyyü der Mesir-i Tarih*, Farsçaya çev. Seyyid Muhammed Taki Ayetullahî, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, Gum, 1366.
- Musevî Bojnourdi, Kazım, *Dairetü'l-Mearif-i Bozorg-i İslâmî*, 10. Cilt, Merkez-i Dairetü'l-Mearif-i Bozorg-i İslâmî, Tahran, 1380.
- Mutahharî, Murtaza, *Âşnâyî ba Ulum-i İslâmî*, Sadra, Tahran, t.y.
- Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Safahâtî ez Zendeğânî-yi İmam Sâdık (a.s)*, Risalet-i Kalem, y.y., 1376.
- Nefîsî, Said, *Serçeşme-i Tasavvuf der İran*, Fûrugî, Tahran, 1368.
- Pişvâyî, Mehdi, *Sîre-i Pişvâyân*, İntişarat-ı Tevhid, Gum, 1375.
- Rabbânî Gulpaygânî, Ali, *Der-âmedî Ber İlm-i Kelâm*, İntişârât-ı Darü'l-Fıkr, Gum, 1378.
- Sabbagh, Georges ve Hovanissian, Richard, *Huzur-ı İraniyan der Cihan-ı İslâm*, Farsçaya çev. Feridun Bedreî, Merkez-i Bazşinasi-yi İslâm ve İran, Tahran, 1381.
- Safa, Zebihullah, *Tarih-i Ulum-i Aklî der Temeddün-i İslâmî*, İntişarat-ı Mecid, Tahran, 1384.
- Spuler, Bertold, *Cihan-ı İslâm*, Farsçaya çev. Kamer Aryan, Emir Kebir, Tahran, 1384.
- Şehristânî, Ebu Eftah Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milelu ve'n-Nihal*, Farsçaya çev. Mustafa Hâlık-dâd Hâşimî, 1. Cilt, İkbâl, Tahran, 1373.
- Vekiliyan, Menuçehr, *Tarih-i Amuzeug ve Perveruş der İslâm ve İran*, Danışgah-ı Peyam-ı Nur, Tahran, 1376.
- Zerrinkub, Abdülhüseyin, *Karnâme-i İslâm*, Emir Kebir, Tahran, 1376.
- Zeydan, Corci, *Tarih-i Temeddün-i İslâm*, Farsçaya çev. Ali Cevahir Kelâm, Emir Kebir, Tahran, 1373.

Tevekkül ve İlahî Kadere Hoşnutluk

Üstad Muhammed Taki Mîsbah

Kuran'a Göre Tevekkül Gerçeği

Vekâlet kökünden gelen tevekkül kavramı, İslâm literatüründe; insanın Allah'ı kendisine en güçlü dayanak olarak seçip, bütün işlerini O'na bırakması demektir.¹

Kuran-ı Kerim'de Allah'a tevekkül hakkında birçok âyet bulunmaktadır. Fakat âyetlerin hepsine burada yer veremeyeceğimizden, konunun daha iyi anlaşılması için sadece birkaçını nakletmekle yetineceğiz. Yüce Allah tevekkülü imanının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edip şöyle buyurmaktadır:

“Mü'minler yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler.”²

Başka bir âyette de şöyle buyruluyor:

“Eğer Allah'a inanmışsanız, öyleyse sadece O'na tevekkül edin.”³

Diğer bir âyetteyse mü'min insanların en önemli ve en belirgin özelliği olarak, Allah'a tevekkül etmeleri ve sadece O'na güvenmeleri gösteriliyor. Yüce Allah, Enfâl Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

“Mü'minler, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen (tevekkül eden) kimselerdir.”⁴

¹ Bir hadiste nakledildiğine göre; Peygamber (s.a.a.) Cebrail'e tevekkülden maksadın ne olduğunu sordu, Cebrail de şöyle dedi: “Tevekkül, yani insanın, bütün faydaların, zararların ve kazandığı her şeyin diğer insanlardan olmadığına kesin inanarak, herkesten ümidini kesmesidir. Kul bu makama ulaştı mı bütün işlerini sadece Allah için yapacaktır, O'ndan başka hiç kimseden korkmayıp, O'ndan başkasına ümit bağlamayacaktır. İşte Allah'a tevekkül bu demektir.”

² Âli İmran, 122.

³ Mâide, 23.

⁴ Enfal, 2.

Bütün işlerimizi O'na bırakmamız gerekir. Her işte O'nu hatırlayıp amellerimizi O'nun için yapsak ve sadece O'nu kendimize dayanak olarak seçsek, hiç şüphesiz ruhumuz sonsuz bir huzur bulacak, kalp bağımız hiçbir zaman hazan olmadan hep yemyeşil kalacaktır.

**Gönlümüz lâlelerle, güllerle doludur,
Üzüntü ve keder asla bizde yoktur.**

Aşağıdaki âyette ise Yüce Allah daha sert bir şekilde sadece kendisine tevekkül edilmesi gerektiği emrini veriyor:

“O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnızca O'na tevekkül edin.”⁵

“Doğunun ve batının Rabbidir” cümlesinden kasıt, Allah'ın bütün âleme ve dünyaya hâkim olduğudur. Âyet, Allah'ın her şeye ve her yere hâkim, gücü yeten olması dolayısıyla sadece O'nun ibadete lâayık olduğunu anlatmaktadır. Böylesine güçlü birisine nasıl olur da tevekkül edilmez ve sadece O'na güvenilmez.

Bütün işlerimizi O'na bırakmamız gerekir. Her işte O'nu hatırlayıp amellerimizi O'nun için yapsak ve sadece O'nu kendimize dayanak olarak seçsek, hiç şüphesiz ruhumuz sonsuz bir huzur bulacak, kalp bağımız hiçbir zaman hazan olmadan hep yemyeşil kalacaktır.

*Gönlümüz lâlelerle, güllerle doludur,
Üzüntü ve keder asla bizde yoktur.*

İşte bu tevekkül sayesinde insan, kendisi için hiçbir şey istemez, iki âlemi bile ona verseler sahip olduğu o yüce değeri hiçbir şeyle değişmez. Hafız'ın dediği gibi:

*Gönlümüzde sevgiliden başkasına yer yoktur,
Sen iki âlemi de düşmana ver, bize sevgili yeter.*

⁵ Müzzemmil, 9.

Genelde insanlar işlerinin daha iyi yolunda gitmesi ve daha fazla yarar sağlayabilmek için kendilerine o işleri en iyi şekilde idare edecek vekiller tutmaktadırlar. Allah'a ulaşmak isteyen kula da yakışan, hem dünyevî hem de uhrevî bütün işlerini Allah'a bırakarak, O'nu kendisine vekil kabul etmesidir. Böylelikle bütün isteklerine en güzel şekilde ve strese girmeden ulaşacaktır. Başka bir deyişle, insanın istek ve arzularına ulaşması için üç yol bulunmaktadır:

- 1- Kendi gücüne güvenerek çabalaması,
- 2- Başkalarına güvenerek, sürekli onların yardımını beklemesi,
- 3- Ne kendine ne de başkasına güvenmeyip, sadece Allah'a güvenerek, O'na tevekkül etmesi.

Bu üç yolun içinde en kötü olanı insanın başkalarına güvenmesidir, bunu din kabul etmediği gibi günümüz psikolojisi de kabul etmemektedir. Başkalarına güvenmek isteklere ulaşmak için seçilen en akılsızca yoldur. Ayrıca böyleleri zamanla tembel, toplum için bir fazlalık, gün geçtikçe izzet-i nefislerini kaybeden ve hep başkalarına muhtaç insanlar olacaklardır.

Birinci yol ise; psikolojide “özgüven” olarak ifade edilmektedir. İnsanın sadece kendine güvenerek bütün işlerini bu doğrultuda yapmasını iki aşamada inceleyebiliriz:

Birincisi; insanın her açıdan kendine güvenmesidir. Bu her ne kadar psikolojide çok güzel ve önerilen bir düşünce olsa bile, tevhid ve İslâm kültüründe asla kabul edilmemektedir. Çünkü insan, kendisini ve Allah'ı tanıdıkça, ne kadar aciz, güçsüz, yetersiz olduğunu anlayacaktır. Tanıma çoğaldıkça, durumunun bir öncekinden daha zayıf olduğunun farkına varacaktır.

Kuşkusuz insanın sahip olduğu bütün güç ve kudret Allah tarafından, O'nun vermesi sonucu oluşmaktadır. Öyleyse nasıl olur da insan bunu bile bile, kendisinden olmayan bir takım yeteneklere güvenebilir.

Allah'a tevekkül edip, O'na güvenmek sadece ilâhî rububiyete inanışla mümkündür. Eğer sadece Allah'ı yaratıcısı, sahibi, mâlikî ve her şeyinin O'nun elinde olduğu biri olarak kabul eder ve böyle inanırsa; ancak o zaman Allah'a tevekkül edebilir ve yalnızca Allah'a tevekkül ettiğinde ise bir şeye ihtiyacı olduğu zaman başkasına muhtaçlık elini uzatmaz.

İkincisi; “özgüven” yani insanın her açıdan kendisinden başka hiç kimseye güvenmemesidir. Bazı insanlarda bulunan bu durum hem psikoloji ve hem de İslâm'daki tevhid inancıyla uyumsuzdur. İnsanın kendine güvenmesi, her iki dünya görüşü tarafından kabul edilmektedir. Kur'an ve Masumların (a.s.) sözlerinde bu konu hakkında çok değerli bilgiler bulunmaktadır. Özet olarak bildirilen; Allah'tan başkasına güvenmek, ümitleri suya düşürüp, güveni boşa çıkaracaktır. Bu konu hakkında olan âyetler aslında “Tevekkülde Tevhid”i bildirmektedir. Örnek olarak birkaç âyeti zikrederim: İnsanın, hiç ölmeyip uyumayan bir dayanağı olmasına rağmen, başkalarını kendisine dayanak kabul etmesinin hiçbir mantıklı cevabı yoktur. Bu durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmektedir:

“Ölümsüz ve daima diri olan Allah’a güvenip dayan.”⁶

“O halde sen Allah’a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.”⁷

Nasıl olur da Allah gibi bir varlıktan sonra insan başkasına el uzatabilir, O’nun gibi yüce bir varlık insana yetmiyor mu? Bunun içindir ki, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Allah kuluna kâfi değil midir?”⁸

“De ki: Göklere ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah’tan başkasını mı dost edineceğim!”⁹

İnsanın başına bir belâ ve hoşlanmadığı bir musibet gelecek olsa; bütün zararları ondan uzaklaştıracak, kuluna hayır kapılarını açacak olan sadece O’dur. Bunu bize âyetlerinde şöyle bildiriyor:

“Eğer Allah seni bir zarara uğrattıysa, onu kendisinden başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayır verirse, (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz O her şeye kadirdir.”¹⁰

Sonuçta kim Allah’ı kendisine sığınak olarak seçerse, Allah ona yeter.

“Kim Allah’a tevekkül ederse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.”¹¹

“De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O’na güvenip dayanırlar.”¹²

Hadislerde Tevekkül

İmam Bakır (a.s.) şöyle buyuruyor:

“Kim Allah’a tevekkül ederse asla mağlûp olmaz ve kim O’na sarılırsa asla yenilmez.”¹³

İnsan bir şeyi arzulayıp, ona ulaşmak istediğinde bunun için tek dayanağı Allah olmalıdır; çünkü normal sebepler sadece Allah’ın belirlemiş olduğu kısıtlı ölçülerde bizim işimize yarar, çoğunun zannettiği gibi tek başına etkili değildir. Aslında bütün etkiler ve sebepler sadece Allah’ın elindedir. İmam Sâdık (a.s.) şöyle buyuruyor:

“Sizden kim bir hacet ve isteğinin giderilmesini dilerse, herkesten ümidini keserek sadece Allah yönelmelidir ve bütün ihtiyaçları giderenin Allah olduğunu bilmelidir.”¹⁴

⁶ Furkan, 58.

⁷ Neml, 79.

⁸ Zümer, 36.

⁹ Enam, 14.

¹⁰ Enam, 17.

¹¹ Talak, 3.

¹² Zümer, 38.

¹³ Müstedrekü'l-Vesâil, c. 2, s. 288.

¹⁴ Misbahü'ş-Şeria, s. 134.

Merhum İbn-i Fahd değerli eseri *Uddetü'd-Daî*'de İmam Sâdık (a.s.) vasıtasıyla Peygamber (s.a.a.)'den şöyle bir rivâyet nakletmektedir:

“Yüce Allah, peygamberlerinden birisine şöyle vahyetti: İzzet ve celâlime and olsun ki, kim benden başkasına ümit bağlar, güvenirse; ümidini boşa çıkaracağım, halkın içinde ona zillet ve eziklik elbisesini giydireceğim, onu kendi fazlum ve genişliğimden mahrum edeceğim. Bütün sıkıntılar benim sayemde giderildiği halde, kulum benden başkasına mı güveniyor? Nasıl olur da hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bağışlayan ve bütün kilitli kapıların anahtarını elinde olan Ben'den başkasına el uzatarak, ona güvenip ümit bağlayabilir?!”¹⁵

İnsanın sadece Allah'a tevekkül ederek sadece O'na güvenmesi hakkında nakledilen bir diğer rivâyet de şudur:

Hüseyin b. Ulvan diyor ki: “İlim öğrenmek için bir toplantıda bulunuyordum, ihtiyaçlarımı karşılamak için gerekli olan tüm param da bitmişti. Arkadaşlarımdan biri bana dönerek ‘Bu sıkıntılardan nasıl kurtulacaksın, kime güveniyorsun?’ diye sordu. Ben de: ‘Falanca kimseye’ dedim. O da bana şöyle dedi: ‘Allah’a yeminler olsun ki, isteğine ulaşamayacaksın ve ihtiyacın karşılanmayacak.’”

Arkadaşının bu şekilde yemin ederek konuşmasına şaşırın Hüseyin b. Ulvan ona: “Allah seni affetsin, peki sen nerden biliyorsun?” diye sorar. O da şöyle cevap verir: “Ben İmam Sâdık (a.s.)'ın şöyle buyurduğunu duydum:

‘Kitapların birinde Allah'ın şu buyruğunu okudum: İzzet ve celâlime, büyüklüğüme, yüceliğime, arşa olan istilâma yeminler olsun ki, kim benden başkasına ümit bağlarsa ümidini boşa çıkaracağım. Ona insanların içinde zillet elbisesi giydireceğim, onu kendimden uzaklaştırıp, onunla alâkamı keseceğim.

Zorlukları kulumun karşısına ben çıkarıyorum, öyleyse onlardan kurtulmanın yolu da bendedir. Kulum bu zorluklardan kurtulmak için benden başkasına güvenip, ondan yardım istiyor; hâlbuki onlar bu sıkıntılarının oluşmasında hiçbir role sahip değillerdi, peki nasıl olur da başkasının gücü buna yeter.

Acaba zorluk ve sıkıntılarda benden başkasını mı çağırıyorsunuz, hâlbuki bütün sorunlar benim elimdedir. Benden başkasına mı güvenip kapısını çalılıyorsunuz, oysa bütün kapıların kilidi benim elimdedir ve benim kapım her çalanın yüzüne açıktır.

Zorluklar esnasında bana güvenip de sonra onu yalnız bıraktığım bir kulum var mıdır? Büyük bir işinde bana ümit bağlayan ve sonra onun ümidini boşa çıkardığım bir kulum var mıdır?

Ben kullarımın isteklerini kendi katımda korudum, oysa onlar buna razı olmadılar ve gökleri benim zikrimden asla yorulmayanlarla (melekler) doldurdum, hepsine, kendimle kullarım arasındaki kapıları kesinlikle kapamamaları emrini verdim, oysa kullarım benim bu sözüme inanmadılar.

Acaba benden başkasına güvenen kimse, bütün sıkıntılarının sadece benim iznimle giderileceğini bilmiyor mu?

¹⁵ el-Mizan Tefsiri, Bakara, 186. ayetin tefsiri.

Peki, niçin kulum bana sırt çeviriyor, o benden istemeden ben kendi lütfumla ona verdim, sonra geri aldığımda gelip benden istemek yerine, gidip başkalarından istedi.¹⁶

O istemeden ben ona veriyorum, oysa şimdi istediği halde ona vermeyeceğimi mi zannediyor?! Niye ben cimri miyim ki, kulum beni cimri olarak görüyor?! Acaba bütün varlık ve keremler benden değil midir? Bağışlama ve rahmet benim elimde değil mi? Acaba ben isteklerin kaynağı değil miyim? Öyleyse benden başka kim isteklerin önünü alabilir? Ümitlerini benden başkasına bağlayanlar hiç mi korkmuyorlar?

Eğer bütün yeryüzünde ve gökyüzündekiler sadece bana ümit bağlasalar, bir karıncanın ayağı kadar mülkünden hiçbir şey eksilmeden onlara ümitleri miktarınca veririm. Mülkün sahibi ben değil miyim, peki nasıl olur da eksilir?¹⁷ Öyleyse vay benim rahmetimden ümitlerinin kesenlerin haline ve yazıklar olsun o kimselere ki hiç çekinmeden bana isyan ettiler.”¹⁸

Bu rivâyet açıkça, Allah’tan başkasına ümidi bağlayıp, başkalarına güvenmenin ne kadar kötü bir iş olduğunu bildirmektedir. İnsanda böyle bir özelliğin bulunması tevhidin özüyle asla uyuşmamaktadır.

Ne yazık ki, buna rağmen günümüzde insanlar sürekli “özgüvene” davet ediliyor ve bu özelliğin kişide oluşması için çaba sarf ediliyor. “Kendine güvenmek” insan için güzel ve beğenilir sıfatlardan birisi olarak kabul edildiğinden bu konuda birçok kitap yazılmıştır. Bu eserlerde, söz konusu özelliğin kazanılmadığı takdirde insanı ne denli zararların beklediği anlatılmaktadır. İnsanın kendi güç ve yeteneklerine güvenmesi her ne kadar akıl tarafından onaylansa dahi, tevhidî dünya görüşü açısından kabul edilemez. İnsanın sadece kendine güvenmesi İslâm’a göre kötü bir sıfattır; çünkü bizim sahip olduğumuz her şey borçtur, kendimize ait hiç bir şey bulunmamaktadır, her neyimiz varsa hepsi Allah tarafından. Öyleyse başkasının olan bir şeye nasıl olur da güvenip, itimat edebiliriz. Mal sahibinin, malını ne zamana kadar bizim elimizde buldurmamıza izin vereceğini bilmiyoruz; öyleyse sadece Allah’a güvenmeli ve O’na ümit bağlayıp, sığınmalıyız.

Bu düşünce (sadece Allah’a tevekkül etmek) Allah tarafından Kur’an’ın birçok âyetinde beğenilir bir sıfat olarak gösterilmiştir, öyle ki, bunu uygulayabilenler için Allah’ın onlara yeteceği vaadi verilmiştir.

“Kim Allah’a güvenirse O, ona yeter.”¹⁹

“Allah kuluna kâfi değil midir?”²⁰

¹⁶ İnsan Allah’tan istemeden, Allah ona birçok nimetler vermiştir. Örneğin; sağlıklı bir beden, göz kulak, baba, anne, iyi bir arkadaş, onu eğitecek öğretmenler. Hatta insan doğmadan önce bile Allah nimetlerini onun için önceden göndermiştir. Annenin göğsünde oluşan süt gibi. Ama bazen Allah imtihan etmek için bir nimeti elinden aldı mı, asıl sahibinden yeniden isteyeceği yerde hemen başkasının peşine düşer.

¹⁷ Yüce Allah şöyle buyuruyor: Eğer insanların hepsinin isteğini, bir kişiye dahi verecek olsam, iğne ucu kadar bile benim mülkünden ve varlığımdan hiç bir şey eksilmeyecektir. Bu şekilde kullarına her istediğini vermesi, kesinlikle O’nun için zor değildir, O bir şeyi istedi mi sadece irade etmesi yeterlidir. “Bir şey yaratmak istediği zaman O’nun yaptığı ‘Ol’ demekten ibarettir. Hemen olur.” (Yâsîn, 82)

¹⁸ Usûl-ı Kâfi, c. 3, s. 107.

¹⁹ Talak, 3.

²⁰ Zümer, 36.

Demek ki, eğer Allah'ın rububiyetine inanıp, O'nu rabb, varlık âleminin hayat kaynağı ve âlemin tek sahibi olarak kabul ettiğimiz takdirde, ihtiyaçlarımız için O'ndan başkasına el açmanın hiçbir anlamı yoktur.

Üstalarımızdan birisi şöyle bir olayı anlatmıştı: “Komşumuzun çocuğu kapının önünde oturuyordu. Bir dilenci geldi ve çocuğa, annesinden bir parça ekmek alarak getirmesini söyledi. Çocuk da o dilenciye şöyle dedi: ‘Sen gidip kendi annenden istesene.’ (O çocuk, annesi olan birisinin her türlü ihtiyacını annesinden istemesi gerektiğini biliyordu.)”

Üstâd daha sonra şöyle buyurdu: “Eğer bizim Allah’a olan tanıma ve bilincimiz, bu çocuğun annesini tanuması kadar olsaydı, yani bir şeye ihtiyacı olan onu karşılayacak kişiden istemeli bilincinde olsaydık, işte o zaman Allah’tan başkasına ağız açmazdık. Allah ki, herkesten daha güçlü ve aynı zamanda herkesten daha sevgi dolu; öyleyse niçin ihtiyaçlarımızı başkasından isteyelim?”

Allah’a İmanın Şartı; Tevekkül

Bütün peygamberlerin en büyük hedefi insanların Allah’a iman edip, sadece O’na tevekkül etmelerini sağlamalarıdır. Zaten Allah’a imanun en belirgin özelliği de insanın sadece O’na tevekkül etmesidir. İnsanoğlu, eğer âlemin tek sahibinin Allah olduğuna inanıp, buna yakîn ederse işte o zaman Allah’tan başkasına ihtiyaçlarını götürmeyecektir. Her şeyinin sahibi olarak yalnız Allah’ı bilen, her ihtiyacında ve her sıkıntısında sadece O’nun dergâhına sığınan, her halükarda O’ndan yardım dileyecektir. Kuran-ı Kerim birçok yerde tevekkülü, imanlı insanların en belirgin özelliği olarak göstermektedir. Âl-i İmran Sûresi’nde şöyle buyruluyor:

“Mü’minler, yalnız Allah’a tevekkül edip, güvensinler.”²¹

Mü’min ve imanlı insanlar, yalnızca Allah’a tevekkül etmeleri sayesinde sonsuz kemale doğru sürekli hareket halindedirler; çünkü insan mükemmelliğe sadece Allah’a olan yakınlık, aşk ve sevgiyle ulaşabilir. Tevekkül, Allah’la

Mü’min ve imanlı insanlar, yalnızca Allah’a tevekkül etmeleri sayesinde sonsuz kemale doğru sürekli hareket halindedirler; çünkü insan mükemmelliğe sadece Allah’a olan yakınlık, aşk ve sevgiyle ulaşabilir. Tevekkül, Allah’la olan yakınlığı gün be gün geliştirip, çoğaltmaktadır. Hiçbir şey olmayan ufacak bir zerre, sırf Allah’a olan tevekkülü ve aşkı sonucu sonsuz kemale erişiyor. Küçük bir damlayken okyanusa ulaşıyor ve kendisini de okyanus oluyor.

²¹ Ali İmran, 122.

olan yakınlığı gün be gün geliştirip, çoğaltmaktadır. Hiçbir şey olmayan ufacık bir zerre, sırf Allah'a olan tevekkülü ve aşkı sonucu sonsuz kemale erişiyor. Küçük bir damlayken okyanusa ulaşıyor ve kendisini de okyanus oluyor. Hafız'ın dediği gibi:

*Bir zerreden de aşağı değilsin, hep sevsene
Güneşe ulaşasın koşar adımlarla, koşana
Hakir bir zerre olsan da, aşka ulaştın mı?
O aşk ile büyük bir devlete ulamışsındır.*

Tevekkül ve Çalışmanın Gerekliliği

İnsanın her işini Allah'a bırakarak, O'na tevekkül etmesi gerektiğini söyledik; ama bu tevekkül onun çalışmaması ve çaba göstermemesi anlamında değildir. Bir cami köşesine çekilip, kendini toplumdan soyutlayarak, gece gündüz sadece ibadet, zikir ve münacatla meşgul olup hiçbir iş yapmadan "Allah'a tevekkül ettim, O benim rızkımı verecektir" demek, çok yanlış bir düşüncedir. Böyle düşünenler doğru yoldan çıkmış, tevekkül gerçeğini doğru algılayamamış ve gerçek İslamî öğretilerden uzaklaşmış kimselerdir. Bu şekildeki bir tevekkülün ne denli yanlış olduğunu en güzel şekilde şu rivâyet göstermektedir: Allah'ın Resûlü (s.a.a.) bir grubun hiçbir işte çalışmayıp, ticaret ve çiftçiliği bıraktığını gördü, onlara ne yaptıklarını sordu. Onlar da Peygamber'e şu cevabı verdiler: "Bizler Allah'a tevekkül ettik." Peygamber buyurdu: "*Hayır, sizler tevekkül edenler değilsiniz, sizler toplumun yüklerisiniz.*"²²

Allah'a gerçek manada inanmış olan birisi; ilâhî hikmet gereği dünyada her şeyin oluşabilmesi için belli bir sebep ve doğal etkenlerin olması gerektiği bilincindedir. Bu etkenler ister maddî olsun ister manevî fark etmez, velhâsıl her şey için bir etken olmalıdır, bir şey oluşmak istiyorsa onu oluşturacak sebep öncelikle bulunmalıdır. Her şeyin böylesine sebep ve sonuç ilişkisinde olması, zaten insanın tekâmülü için en önemli şartlardan biridir. Eğer dünya bu şekilde olmasaydı insanın imtihanının da bir anlamı olmazdı; çünkü insanın mükemmelliğe ulaşması özgürce yapmış olduğu işlere bağlıdır ve bu işler ancak başka insanlarla ilişkide olduğumuz takdirde oluşacaktır, bunu oluşturan da nedenselliklerdir. Öyleyse eğer insan inzivaya çekilip toplumdan uzaklaşarak sadece bir takım ibadetlerle meşgul olursa aslında ilâhî hikmetin karşısında durmuş demektir. Böyle bir insanın Allah tarafından rızık beklemesi çok yersizdir. Bunu Mevlâna şöyle dile getiriyor:

*Tevekkül ediyorsan, öyleyse çaba da göster,
Önce tohumu ek, sonra Rabbine tevekkül göster.*

Demek ki, Allah insanın bir şeye ulaşması için doğal yollara başvurmasını istiyor. Eğer sadece Allah'tan istemekle ve yalnızca bir "Ya Allah!" demekle insanlara rızık verilecek olsaydı, işte o zaman kimse rızkının peşine düşmeyecek, böylelikle de kimse sınınanmış olmayacaktı.

²² Müstedrekü'l-Vesâil, c.11, s. 217.

Sorunlar ve sıkıntılar hep imtihan içindir, eğer başarılı olursa kemale doğru yükselecek, aksi takdirde alçaldıkça alçalacaktır. İnsan yaşamının her anı için belli bir hüküm belirlenmişse bu, çaba harcıyıp etkenlerin peşine düşmesi gerektiğini gösterir. Acıktıysa yemek için çalışması gerekir, bir işe girip çalışması sonucu işveren ve işçi hakları oluşacaktır. Böylelikle; zulüm, başkasının hakkına saldırı, zalim-mazlum, müstekbir-mustazaf, ezen ve ezilen gibi durumlar ortaya çıkacaktır.

Dünyada insanlar sadece iki rekât namaz kılıp sonra da cennetten gelen yemeklerle beslenselerdi, o zaman imtihanın manası kalmazdı; herkes iyi, herkes günahsız olurdu, sonuçtaysa günahkârla günahsızlar, itaatkârla isyankâr belli olmazdı ve kimin Allah için zorluklara katlandığı ortaya çıkmazdı.

Evet, bazı istisnâî durumlarda, Yüce Allah sebep-sonuç ilişkisini ortadan kaldıracaktır. Hz. Meryem'in kisasında olduğu gibi:

“Zekeriya, onun yanına, mabede her girişinde orada bir rızık bulur ve ‘Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?’ der; o da: ‘Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir’ derdi.”²³

Bu gibi istisnai durumlar, Allah'ın hikmeti neticesinde insanlara veya iyi kullarına nasıl lütuflar da bulunduğunu göstermek için olur. Aynı zamanda sebepsiz yere nimet verdiği kulun, Allah'a karşı şükürünü nasıl yerine getirdiğini görmek için bir imtihan sebebi de olabilir. Bu gibi olaylar çok nadir görülmektedir, asıl olan, insanın çalışıp çabalaması sonucu bir şeye ulaşmasıdır.

Fakat insanın, Allah'ın bu düzenini kabul etmeyerek, hiçbir şey yapmadan ilâhî dergâhtan rızık beklentisi içerisinde olması bir çeşit isyandır. Eğer gerçekten Allah'ın sâlih kuluysa, bütün işleri ve ibadeti Allah'ın hoşnutluğu doğrultusunda olmalıdır. Allah bu sistemi koyup beğenmişse nasıl olur da bu düzene karşı gelebilir, acaba kendi bilgisinin Allah'tan daha fazla olduğunu mu zannediyor? Allah rızka hangi yolla ulaşacağını göstermiştir, ama insan, “Hayır, ben sadece senin bana rızık vermeni istiyorum” derse bu, tevekkül değil, itaatte hiç değildir. Bu, sadece tembellik ve ilâhî hikmete karşı gelmektir.

“Rızıkının peşine düşmelisin” deniliyorsa bundan maksat, rızıkının sadece toprak, ekmek, çalışma vb. sonucu sana ulaştığı anlamında değildir. Bütün sebeplerin üstesinde olan asıl sebep Allah'tır. Senin vazifen rızıkına ulaşmak için, ilâhî düzenin gerektirdiği ve kemale ulaşmanın şartı olan etkenlerin peşine düşmektir; ama bilmelisin ki, bütün etkenlerin üstünde Allah bulunmaktadır.

Allah'a tevekkül etmeyenler de çalışıyor, fakat tevekkül edenler önce tevekkül edip sonra çalışmalı. Bu iki grubun farkı kalplerindedir. Allah'a tevekkül eden O'nun emrine itaat edip, O'na dayanıp güvenerek çalışmaktadır. Allah'a tevekkül etmeyen de rızıkının başkalarının elinde olduğunu zannederek çalışmaktadır. Tevekkül eden kimse Allah'tan başkasına ümidini bağlamamıştır, hatta eğer bütün sebepler yüzüne kapansa dahi onun

²³ Âl-i İmran, 37.

Allah'a nasıl tevekkül edilmesi gerektiğine dair en güzel örneklerden biri de Hz. İbrahim'dir. Allah'ın bu sâlih kulu ömründe bir an dahi Allah'tan başkasına güvenmemiştir. Puta tapanlar onu ateşe atarak yakmak istediklerinde bile, o yalnızca Allah'a güvenerek, sadece O'ndan yardım dilemiştir.

ümidinde zerre kadar azalma olmaz. Rivâyetlerden de anlaşıldığı gibi, mü'minin rızıklı sadece Allah'ın katındadır; çünkü kendi elinde olan çalınabilir, yok da olabilir, ama Allah'ın hazinesinde bulunan asla zayi olmaz.

Hız. İbrahim'in Allah'a Olan Tevekkülü

Allah'a nasıl tevekkül edilmesi gerektiğine dair en güzel örneklerden biri de Hz. İbrahim'dir. Allah'ın bu sâlih kulu ömründe bir an dahi Allah'tan başkasına güvenmemiştir. Puta tapanlar onu ateşe atarak yakmak istediklerinde bile, o yalnızca Allah'a güvenerek, sadece O'ndan yardım dilemiştir. Bunu Kur'an âyeti şöyle bildiriyor:

“(Bir kısmı:) ‘Eğer is yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin!’ dediler.”²⁴

Büyük müfessir Şeyh Tabersî (r.a.), *Mecmaü'l-Beyan* adlı eserinde şöyle yazıyor: Bütün halk odun toplamaya başladı, biri o esnada hasta idiyse hemen vârislerine, malının bir kısmını alarak İbrahim'i yakmak için odun almada harcamasını vasiyet ediyordu. Hatta yün eğiren kadınlar bile aldıkları ücretle, tanrıların rızası için İbrahim'i yakmak üzere odun satın alıyorlardı. Görülmemiş büyüklükte odun yığdılar, sonra hepsini yaktılar, ateş o kadar büyük olmuştu ki, kimse yanına yaklaşamıyordu, bunun üzerine İbrahim'i bir mancınığın üzerine koyarak ateşin içine fırlattılar. Bundan sonrasını İmam Sâdık (a.s) şöyle anlatıyor:

“İbrahim'i mancınığın içine koyup, ateşe atmak istediklerinde, Cebrail yanına gelerek selâm verdi ve dedi ki: ‘Bir isteğin var mı?’ İbrahim: ‘Senden istediğim bir şey yok’ dedi.²⁵ Bunun üzerine Cebrail: ‘Öyleyse Rabbinden iste’ dedi. İbrahim: ‘Halimi ve durumumu görüyor bu bana yeter’ cevabını verdi. Ateşe fırlatacakları zaman İbrahim şöyle diyordu: ‘Ya Allah, ya Vâhid, ya Ehad, ya Samed, ya Men Lem Yelid ve Lem Yûled ve Lem Yekûn Lehu Kufuven Ehad.’ İbrahim hemen ateşin içine düştü, ama her şey Allah'ın

²⁴ Enbiya, 68.

²⁵ el-Mizan, c. 14, s. 336.

emrinde olduğu için ateşin sıcaklığı ona hiç bir zarar vermedi: ‘Ey ateş! İbrahim için sevinlik ve esenlik ol! Dedik.’”²⁶

Demek ki insan sadece Allah’a tevekkül edip, O’na güvenirse, Allah da her zorlukta onun yardımcısı olacak, onu sıkıntılardan kurtarıp huzur ve rahatlığa kavuşturacaktır.

Tevekkül ve İlahî Kadere Hoşnutluk

Yüce Allah’ın her bir kulu için bir takım takdirleri bulunmaktadır, belirlemiş olduğu bu takdirler bazen kulun mizacıyla uyuşur, hoşuna gider ve bazen de hiç hoşuna gitmez. Her hâlükârda, Allah’ın kulundan istediği, kaza ve kaderine razı olup Allah’ın hoşnutluğunu kendi hoşnutluğundan önde tutmasıdır. Takdirât insan için teşrî ve tekvinî olarak iki şekilde gerçekleşir:

1-Teşrî Takdirât

Allah’ın kulları için koymuş olduğu bir takım kanunlar bulunmaktadır. Kullar vacipleri yerine getirerek haramlardan uzak durmalıdırlar, her ne kadar da nefislerine ağır gelse bile bu hükümlere razı olup onları yapma mecburiyetindedirler. Gönülsüzce bile olsa Allah’ın emirleri yerine getirip razı olmak kulluğun en düşük derecesidir. İnsan tüm ilâhî hükümleri isteyerek yapmalıdır, ama hoşlanmadan yapanlar da bulunmaktadır. Bunların mukabilinde öylesine Allah dostları bulunmaktadır ki, ibadet sonucu O’nun emirlerini canı gönülden, keyifle yapmaktadırlar.

2-Tekvinî Takdirât

Kişinin, Allah tarafından başına gelenlere razı olması gerekir. Olaylar insanın hoşuna gitsin veya gitmesin sonuçta metin olup isyan etmemesi gerekir. Rivâyette şöyle buyrulmaktadır:

“Kullar, Allah’ın onlar için belirleyip, taksim ettiğine razı olmalıdırlar.”

Şüphesiz hiçbir şey kendi elimizde değildir, hatta konuşmamız bile! Biz elimizde olduğunu zannediyoruz, hâlbuki öyle değil. Konuşabilmek için dilin, boğazın, ses tellerinin, havanın vb. öğelerin olması gerekir. Bu saydıklarımızın hiç birisinin kontrolü elimizde değil, dolayısıyla bunlardan biri olmadığı zaman konuşamıyoruz.

Demek ki, elimizde olduğunu sandığımız en basit işler bile bazen irademizin dışında gelişebilir. Birçok insan konuşmaya başlamış, ama sonunu getirememiştir yahut sözünü bitirmeden can vermiştir. Öyleyse tamamen kontrolümüz dışında ve özgür irademizde olmayan bir takım işler, bunların Allah tarafından olduğunu göstermektedir. Örneğin, deprem veya oluşmasında insanın hiçbir etkisinin olmadığı hastalıklar tamamen ilâhî mukadderattır.

²⁶ Enbiya, 69.

Elbette olaylar bir takım doğal etkenler veya insanî faktörler sonucu oluşmaktadır. Mesela, depremin oluşum aşamaları bilim tarafından bellidir, ancak bu, Allah'ın kulları karşısında yenildiği ve kendi isteği dışında bazı işlerin olduğu anlamına gelmez. Allah'ın mülkünde hiçbir şey O'nun iradesinin aksine oluşmaz. Sadece O, kendi isteğiyle bu âleme bir düzen ve intizam vermiştir, her ne kadar bu düzende bazen istenilmeyen şeyler olsa bile.

Yüce Allah'ın âlemde koymuş olduğu bu düzen en mükemmel haliyledir, bu yüzden de filozoflar "Nizam-ı ahsen/En güzel düzen" tabirini kullanmışlardır.

Öyleyse Allah, bütün sebeplerin üstündedir ve onları kontrol edemez durumda değildir, başıboş da bırakmamıştır. Yapmış olduğu işlerde hiç şüphesiz büyük hikmetler bulunmaktadır, bunlardan belki de en önemlisi insanın imtihan ve sınava tâbi tutulmasıdır. İnsanoğlu, nasıl bir tepki gösteriyor diye, hoşuna gitmeyen musibetlerle denenmektedir.

Bütün insanlar ilk başta genel bir imtihandan geçmektedir, böylelikle zorluklar esnasında kimlerin hemen isyan ettiği ve kimlerin de sabrederek itaat ettiği ilk aşamada belli olmaktadır. Bundan sonra, sadece Allah'ın bazı özel kulları için çok daha zorlu imtihanlar bulunmaktadır. Büyük belâlara duçar olma sonucunda, Allah'a karşı neler düşündükleri ortaya çıkmaktadır. Acaba hemen şikâyetçi mi oluyorlar yoksa susarak O'ndan gelen her şeye razı mı oluyorlar? İşte bu, sabır makamıdır, bu makamdan daha üstün olanı ise rıza makamıdır. Rıza makamına ulaşmış kullar; hem zorluk, sıkıntı ve kederlere tahammül ediyorlar, hem de tüm bunlar Allah katından geldiği için hoşnut ve razıdırlar. Bu, imandaki en üstün aşamadır. İnsanın imanı ve bilinci çoğaldıkça ilâhî kaza ve kadere hoşnutluğu da o denli rahat olacaktır.

Öyleyse imanın en önemli aşaması, mü'min insanın her ne kadar hoşlanmasa bile başına gelen olaylar karşısında önce sabretmesi ve sonra da gönülden razı olmasıdır.

Miraç hadisinin başında Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Katımda en çok sevilen amel tevekküldür ve ondan sonra takdir ettiğim her şeye razı olmaktadır."

Bu cümleden, rızanın tevekkülden üstün olduğu anlaşılmaktadır. Tevekkül, yani işlerde Allah'tan yardım dilemek ve sadece O'na güvenmek. Her zaman okuduğumuz şu âyette geçtiği gibi:

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."

Ama rıza makamı, Allah'ın yapmış olduğu her şeye razı ve hoşnut olmaktır, başka bir şeyin oluşması için çalışıp çabalamak değildir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan çalışmanın gereksiz olduğunu söylemek istediğimiz anlaşılmasın. Çalışmak Allah'ın takdirlerinden biridir. İnsan çalışmalı, hedefine ulaşmak için çaba sarf etmeli; ama karşısına Allah'ın hikmeti gereği ne çıkarsa ona da teslim olmalıdır, gönül açıklığıyla kabul etmelidir, çünkü Allah'ın yapmış olduğu her şey bir hikmet üzeredir.

Allah'ın İnsan İçin Hep İyilik İstemesi

Başka bir kudsi hadiste Yüce Allah Hz. Musa (a.s.)'a şöyle buyuruyor:

“Ey Musa! Mü'min kulum, yarattıklarım arasında en sevdiğim olanıdır. Eğer onu bazı musibetlere duçar edersem şüphesiz bu, onun yararınadır ve eğer onu bir şeyden sakındırırsam bu, onun faydasınadır; çünkü ben, kulumun hayrını en iyi bilenim. Öyleyse belâ ve musibetlere sabredip, nimetlerime şükretsin. Kaza-kadere razı olsun, öyleki onu doğrulardan kılayım. Doğrulardan olabilmesi yalnız benim rızam doğrultusunda hareket etmesi ve emirlerime itaate etmesine bağlıdır.”

Sevdiğimiz birisinin üzülmelerini ve zorluğa düşmesini asla istemeyiz. Allah da sevdiği bir kulu belâlara müptelâ ediyorsa bu, ona düşman olduğu veya onu sevmediği anlamına gelmez. Bilakis sevdiğini ve gönderdiği belâların da kulumun yararına olduğunu gösterir. Anne eğer hasta çocuğuna bazı güzel şeyleri yemesini yasaklayıp, acı ilâçları zorla ona içiriyorsa bu durum, yavrusunu sevmediğini, ona düşman olduğunu göstermez; aksine ne kadar önem verip, değer verdiğini gösterir. İşte, Allah'ın da kulları için göndermiş olduğu belâlar bu ilaçlar gibidir. Yine, yasaklamış olduğu haramlar da onların zararlı olmasından kaynaklanmaktadır. Şair bunu şöyle dile getiriyor.

*Anne yavrusuna der, gözümün nuru,
Bağırsam sen de görsen bu siniri,
Bu sinirlenmeler başka türlü sevgidir,
Sinirlenip bağırمام hepsi anne sevgisidir.*

İmam-ı Ümmet (r.a.) defalarca konuşmalarında şunu vurgulardı: Bizler sadece vazifeyle amel etmek zorundayız, sonuç bizi ilgilendirmez; çünkü âlemin bir yöneticisi var ve O, neyi isterse ancak o olacaktır.

Başka bir rivâyette Hz. Musa, Allah'a şöyle soruyor:

“Rabbim, katında en sevgili olan kul hangisidir?” Yüce Allah da cevap olarak buyuruyor ki: “Katımda en çok sevilen kul, en sevdiği şeyi dahi elinden alacak olsam bana isyan etmeyen ve bana olan saygısını yitirmeyendir.”

Bazıları çok sevdiği birisini kaybettiği zaman hemen ileri geri konuşarak Allah'a isyan etmekte, şikâyet etmekte ve sızlanarak karşılaştıkları acı olaylara karşı hoşnutsuzluk göstermektedirler; çünkü sevdiklerinden ayrılmak istemiyorlar. En ufak bir acı karşısında hemen şikâyet eden ve sevdiği şeylerin elinden alınmasıyla Allah'a razı olmadıklarını gösterenler Allah'ın sevdiği kimseler değildir. Yukarıdaki rivâyetin devamında Hz. Musa şöyle arz ediyor:

“Peki, Rabbim, hangi kulunu hiç sevmezsin?” Allah buyurdu: ‘Bütün hayır ve faydaları benden isteyen ve benim onun hayrına olan şeyi takdir ettiğimde de hemen sinirlenip razı olmayan kimseyi.’”

Allah’a güvenerek sadece O’na tevekkül edip hayırları O’ndan diledikten sonra başımıza gelen olaylar ve nefsimizin hoşuna gitmeyen şeyler karşısında şikâyetçi olmamalıyız. Mesela; Allah katından hastalık gelmişse bilelim ki, bunda bizim anlayamadığımız nice hayır ve faydalar bulunmaktadır. Allah Resûlü (s.a.a.) şöyle buyuruyor:

“Yüce Allah buyurdu: ‘Kim benim kazama razı olmazsa, verdiğim nimetlere şükür etmezse, zorluk ve belalarda sabırlı olmazsa gidip kendisine benden başka bir ilâh edinsin.’”²⁷

Yine Peygamber Efendimiz (s.a.a.) şöyle buyuruyor:

“Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ‘Kullarımdan bazıları; sadece zenginlik, rahatlık ve sağlıkla dinlerinde kalıcı olacaktır (eğer bunları onlardan alacak olursam kesinlikle dinî emirlerini uygulamayacaklardır) bunun için ben de onları zenginlik, rahatlık ve sağlıkla imtihana tâbî tutacağım ki bu şekilde dinî durumları düzelsin.’”

Allah’ın kullarını imtihan etmesi sadece zorluklarla, belalarla ve fakirlikle değildir, bazen de Allah kuluna nimetler vererek sınava tâbî tutmaktadır. Böylelikle kimin vazifesine amel ettiği ve kimin de etmediği ortaya çıkmış olur. Yukarıdaki kudsî hadisin devamında Resûlullah (s.a.a.) şöyle naklediyor:

²⁷ Bihârü’l-Envâr, c. 5, s. 95.

İnsanda bu ruh haletinin oluşmasının dünyadaki en büyük faydası; insanın korkulardan, stresten ve endişeden kurtulmasıdır. Her zaman mutlu ve sevinçlidir, çünkü Allah’ın rızasına boyun eğip, vazifesine amel etmiştir. Oysa “Rıza makamına” ulaşamayanlar her zaman üzgün, korkak, endişeli ve ruhsal çöküntü içerisinde dirler. Zorluklar karşısında hemen sinirlenir, isyan eder, Allah’a karşı gelirler.

“Bazı kullarımın dini sadece; fakirlik, yokluk ve hastalıkla düzelecektir. Bunun için ben de onları fakirlik, yokluk ve hastalıkla sınıyorum ki, dindar kalabilsinler. Ben kullarımın dinî durumlarının nasıl düzeleceğini en iyi bilenimdir.”

Bütün bunlar ancak kulun mü'min olup, işlerini Allah'a bırakması, bütün hayırları O'ndan dilemesiyle olabilir, Allah da onun için ne hayırlıysa verecektir. Eğer zenginlik hayırlıysa zengin ve eğer fakirlik hayırlıysa fakir kılacaktır. Ne kadar çalışıp çabalasa bile asla zengin olamaz, çünkü onun hayrı fakirliktedir. O zaten Allah'tan neyin kendisi için hayırlıysa onu nasip etmesini istemişti ve böylelikle Allah da duasını kabul etmiş oluyor.

Yine şunu önemle tekrar edelim; insanın işlerini Allah'a bırakması ve O'ndan hayır dilemesi, boş boş oturarak hiçbir iş yapmaması demek değildir. Çalışma ve işleri Allah'a bırakmak farklı şeylerdir. İnsan kendisinin ve ailesinin rahatlığı için çalışmalı, hastalanmamak için sağlığına dikkat etmeli; ama elinde olmadan Allah tarafından bir şey geldiğinde ise bunu kabullenmelidir.

Gördüğümüz gibi bazıları sağlıklı olabilmek için birçok yola başvurup, dikkat ediyorlar, ama yine de hastalanıyorlar. Bunun aksine bazıları da sağlıklarına hiç dikkat etmiyorlar, ama hiç de hastalanmıyorlar; çünkü Allah onların sağlığı için herkesin ulaşamayacağı diğer etkenler bırakmıştır.

Peşinde koştuğumuz her şeye ulaşacağız diye bir zorunluluk bulunmamaktadır, birçok şeye istediğimiz ve çabaladığımız halde yine de ulaşamayabiliriz. Hoşumuza gitmeyen ve isteyip de ulaşamadığımız noktalarda duruma razı olup, Allah'a isyan etmemiz gerekir.

İnsanda bu ruh haletinin oluşmasının dünyadaki en büyük faydası; insanın korkulardan, stresten ve endişeden kurtulmasıdır. Her zaman mutlu ve sevinçlidir, çünkü Allah'ın rızasına boyun eğip, vazifesine amel etmiştir. Oysa “Rıza makamına” ulaşamayanlar her zaman üzgün, korkak, endişeli ve ruhsal çöküntü içerisindedirler. Zorluklar karşısında hemen sinirlenir, isyan eder, Allah'a karşı gelirler. Naklettiğimiz hadisin devamında şöyle buyruluyor:

“Benim bazı kullarım, ibadet için çaba sarf ederler, gece yarısı kalkar ve sadece benim için gece namazı kılar, kendilerini zahmete sokarlar. Bazen o kuluma olan lütfumdan dolayı bir iki gece uykuyu ona galip kılarım, sabaha kadar uyur, uyandığında üzgündür, kendisine sinirlenir (niçin gece namazına kalkamadım diye). Ama eğer ben onu kendi haline bıraksaydım ve o da ibadet etseydi, bu sefer gururlanacaktı. Bu gururlanma ve kendini beğenmişlik onun helâk olmasına sebep olacaktı; öyle ki bütün ibadet edenlerden üstün olduğunu ve çok fazla ibadet edip, eksik bir yönünün olmadığını zannedecekti. Bundan dolayı da bana yaklaştığını sandığı halde aslında benden uzaklaşacaktı.

Öyleyse sevap ve mükâfat kastıyla ibadet edenler asla yaptıklarına güvenmesinler, çünkü insan bütün ömrü boyunca ibadet etse ve benim için zahmet çekse bile yine de hakkını eda edemez, yine de bana tapınmanın derinliklerine ulaşamaz. Bütün ibadetleriyle beraber, gene de benim cennet nimetlerimi ve kenarımdaki yüce mertebelere ulaşma hakkını kazanamaz. Lakin benim rahmetime sığınmalılar, fazlıma ümitli ve bana olan hüsn-i zana

güvenmelidirler. Ancak o zaman rahmetim onlara ulaşacak, cennetime girip, başışlanma elbisesini giyebileceklerdir. Hiç şüphesiz ben Rahman ve Rahîm olan Allah'ım ve böyle adlandırılmışım.”²⁸

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz:

İnsan, yaşamında ve işlerinde Allah'a ümitli olup O'nun lütuf ve inâyetine güvenmelidir, bununla beraber amellerine güvenmeden çalışıp çabalamalı, boş durmadan vazifesini yerine getirmeye gayret etmelidir. Amellerimiz, Allah'tan alacağımız nimetlerin karşılığı olamaz, eğer inceden inceye yaptığımız güzel işlerin hesabını verecek olursak, o zaman hiçbir şeyi hak etmediğimizi göreceğiz. Allah'ın kullarına verdiği nimetler lütfedilmiştir, ihsan edilmiştir.

Bizler Allah'a ibadet ediyorsak, bunlar, verdiği nimetlerin şükürü içindir. Ağzımızla konuşabiliyorsak, konuşma gücünü O vermiştir, öyleyse nasıl olur da Allah'a minnet koşabiliriz? En güzel amelleri yapsak dahi, hesap anında borçlu olduğumuzu göreceğiz. Dolayısıyla amellerimize güvenerek karşılığında büyük nimetler bekleyemeyiz, ibadetlerimizle enbiyanın, evliyanın ulaştığı makamları arzulayamayız, çünkü onlar bu makamlara bir karşılık umarak ulaşmadılar, onlar her şeyi sadece Allah için ve O'na güvenerek yaptılar.

²⁸ Bihârü'l-Envâr, c. 72, s. 327.

Dinin Kemali ve Gadir-i Hum Olayı

Allame Şeyh Abdülhüseyin Eminî

Gadir-i Hum Olayı

Hicretin üzerinden tamtamına on sene geçmişti. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.a) Hac yolculuğu için yola koyulmuş ve bu konuyu da herkese çoktan duyurmuştu. Oldukça kalabalık bir grup, Hac vazifesini yerine getirmek ve Allah Resûlü'nün ardınca hareket etmek için Mekke yollarına düşmüşlerdi.

“*Haccetü'l Vedâ*”, “*Haccetü'l İslam*”, “*Haccetü'l Belağ*”, “*Haccetü'l Kemâl*”, “*Haccatü't-Tamam*”¹ ile anılan bu Hac farızası Resûl-i Ekrem'in hicretten sonra gerçekleştirdiği tek Hacctır.

Cumartesi, Zilkade ayının bitimine beş ya da altı gün kalmıştı. Gusüller alınmış, tedhin yapılmış,² tende yalnızca ihrah

kiyafetiyle yürünerek Medine'den çıkmıştı. Eşlerini de Kecavelere³ bindirerek kendileri ile Mekke'nin yolu tutulmuştu.

Bütün Ehl-i Beyt, Muhacir, Ensar ve hatta birçok farklı Arap kabilesinden insan da onunla beraber yola koyulmuşlardı.⁴ O dönemde çiçek hastalığı ve tifonun bir hayli yayılması, birçoklarının bu bereketli ve nurani yolculuktan geri kalmalarına neden olmuştu. Ama tüm bunlara rağmen o denli kalabalık bir grup vardı ki; bunun sayısını Allah'tan başka kimse bilemiyordu. Bazıları, bunun sayısını doksan bin veya hatta da üstü olarak aktarmışlardır.

O Hac hengâmesinde bu insan seline Mekkeliler de eklenmiş ve hatta Yemen ellerinden Ali İbn Ebû Talib ve Ebû Musa

¹ “*Haccetü'l Belağ*” isminin verilme sebebi şu ayet-i kerimeden kaynaklanmaktadır;

“يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ” “Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.” Maide/67

“*Haccetü'l Kemâl*”, “*Haccatü't-Tamam*” isminin verilme sebebi ise şu ayetten;

“الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي” “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım.” Maide/3

² Tedhin (تدهين): Güzel kokulu yağ ile bedeni yağlamak.

³ Deve üstüne konulan bir cins tahtrevan

⁴ et-Tabakât, İbn-i Sad, 225:3; İmtâ'ü'l-Esmâ, Makrîzî, 510; İrşadü's-Sari, 429:6

himayelerindeki kalabalık bir grup da onlara katılmıştır.⁵

Bir vakit sonra Hac ibadetleri yerine getirilmiş ve Hz. Nebi'nin beraberinde gelen kalabalıkla ve hatta daha fazlasıyla Medine'ye dönüş yolu tutulmuştu.

Yolculuğun ortalarına doğru Medine, Mısır ve Irak yollarının kesiştiği "Cuhfe" denilen bölgede yer alan ve "Gadir-i Hum" olarak adlandırılan bir su birikintisinin yanına varılır.

Perşembe,⁶ Zilhicce ayının on sekizinci günü. İşte bu anda, o su birikintisinin yanına varıldığında Cebrail-i Emin, Hz. Nebi'ye Allah Teala'nın katundan bir ayet getirmişti:

﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ﴾

"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun."⁷

Bu ayet, Ali İbn Ebû Talib'in hidayet alemi ve dinin bayraktarı olması yönünde, herkes tarafından ona itaat edilmesi ve velayetinin kabulü emrini getirir.

Bunun üzerine Hz. Nebi, gruptan ayrılıp ilerleyenlerin geri dönmesi ve geride kalanların da yetişme emrini verir.

Birbiri yanında yetişmiş beş büyük ağacın bulunduğu alan toplanma yeri olarak en uygun olanıydı. Derhal o bölgenin temizliğine başlanır, kaktüs ve diğer dikenli bitkilerden arındırılır. Hz. Resûl'ün emri üzerine

temizliği yapılan bu alana, bütün herkes toplanana kadar kimsenin girmesi yasaklanır.

Oldukça sıcak bir yaz günü idi. Erkekler üzerlerine giyindikleri uzun Arap elbiselerininin bir kısmını başları üzerine çekmiş ve bir kısmını da yerin sıcaklığından ötürü ayaklarının altına yaymışlardı. Büyükçe bir kumaş parçasını da ağaçların üzerinden aşağı sarkıtarak Allah Resûlü için güzelce bir gölgelik hazırlayıvermişlerdi.

Derken öğle namazı vakti girmiş ve Resûl-i Ekrem kendisi için hazırlanan yere geçerek halkla beraber cemaat namazını kılmıştı. Namazdan sonra halkın arasına⁸ girerek, deve eyerlerinden yapılmış olan minbere çıktı⁹ ve yüksek bir sesle, herkesin işiteceği şekilde hutbesini okumaya başladı ve şöyle buyurdu:

الحمد لله ونستعينه و نؤمن به، و نتوكل عليه، و نعوذ بالله من شرور أنفسنا ، و من سيئات أعمالنا الذي لا هادي لمن ضل، و لا مضل لمن هدى ، و أشهد أن لا اله الا

الله، و أن محمداً عبده و رسوله

أما بعد أيها الناس قد تبأني اللطيف الخبير وأنى أوشك أن أدعي فأجيب و إني

مسؤول و أنتم مسؤولون فماذا أنتم قائلون ؟

"Bütün hamd ve senalar yalnızca O'nadır ve biz de yalnızca O'ndan yardım dile- riz. O'na inanmış ve O'na tevekkül et- mekteyiz. Kendi nefsimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüğünden O'na sığı- rız. Allah Teâlâ'nın doğru yola ilettiğini

⁵ es-Siretü'l-Halebiyye, 283:3; es-Sire, Dahlân, Ahmed bin Zeyni 3:3; Tarihü'l Hülefa, İbn-i Cevzi, IV. cüz, Tezkiretü Havvasü'l Ümme: s.30; Dairetü'l Maarif, Ferîd Vecdî, 542:3

⁶ Ber'a İbn-i Azib gibi bazı Gadir-i Hum hadisini nakledenlere göre

⁷ Maide/67

⁸ Mecmu'üz-Zevaid, Hafız Heysemi, 106:9

⁹ Semarî'l Gulub:51

saptıracak, saptırdığımı da doğru yola iletcek yoktur. Şahadet ederim ki Allah'tan başka tapınılacak yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.

Ey İnsanlar! Latif¹⁰ ve Habir¹¹ olan Allah bana şunu ilettiler: Her bir peygamberin ömrü, kendisinden bir önce gelen peygamberin ömrünün yarısı kadardır.¹² Çok yakında O'nun davetine icabet edip (yanınızdan ayrılacağım). Benim sorumluluklarım var ve sizin de kendinize göre sorumluluklarınız var. (Hal böyleyken) O gün ne cevap vereceksiniz?"

Halk şöyle dedi:

"Evet, yemin ederiz ki, bize tebliğ ettin, tavsiyelerde ve öğütlerde bulundun. Bu yönde çokça çabaladın. İşte böylece şahadet ederiz. Allah sana mükâfatını versin!" Daha sonra Hz. Nebi şöyle sordu:

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna, cennet ve cehennem hak olduğuna şahadet etmez misiniz?" Onlar da:

"Şahadet ederiz." dediler. Hz. Peygamber de:

"Allah'ım sen de şahit ol!" diye buyurdu. Allah Resûlü:

"Benim sesimi duyuyor musunuz?" diye sordu.

"Evet, duyuyoruz!" diye cevap aldı.

"Ey insanlar! Ben sizden önce (Cennet'e) ve Kevser Havuzu'na varacağım ve daha sonra sizler de o havuzun başında bana geleceksiniz.

O öyle bir havuzdur ki, genişliği San'â'dan¹³ Busrâ'ya¹⁴ kadardır. O havuzun kenarında, gökteki yıldızların sayısından fazla kadehler vardır. Ben orada, sizin aranızda emanet bıraktığım iki paha biçilmez şeyi soracağım. O halde benden sonra o iki şey (Sekaleyn'e)¹⁵ nasıl davranmanız gerektiğine dikkat edin!"

O sırada halkın içerisinde biri şöyle seslendi;

"Ey Allah Resûlü! O iki paha biçilmez şey nedir?" Hz. Nebi (s.a.a) şöyle buyurdu:

"Onlardan biri, Allah'ın kitabıdır. Onun bir tarafı Allah Azze ve Celle'nin elinde ve diğer tarafı ise sizin elinizdedir. Ona yapışın; sapmayın ve değiştirmeyin; diğeri ise, İtretim olan Ehl-i Beytim'dir. Latif ve her şeyden haberdar olan Allah, bu ikisinin

¹⁰ Allah Teala'nın (Esmâü'l Hüsnâ) güzel adlarından birisi olan Latif; nüfuz edici, ince hoş, yumuşak, gizli ve derin gibi anlamları ihtiva eder.

¹¹ Allah'ın güzel adlarından bir diğeri ise Habîr'dir ve o da; her şeyden haberdâr olan, her şeyin iç yüzünü ve gizli tarafını her yönüyle bilen, onlara yumuşak davranarak cezâlarını erteleyen manasındadır.

¹² Veda Hutbesinde geçen bu ibareyi Şii rivayet kitapları içerisinde bulamadık ve görüldüğü üzere cümlelerin manası da tam olarak bariz değildir.

¹³ San'a; Yemen'in başkentidir.

¹⁴ Busrâ; Günümüzde Kuretu Havran olarak da anılan Suriye'nin başkenti Şam'ın 120 km güneyinde Ürdün sınırına yakın bir bölge.

¹⁵ "Sekaleyn" Ezheri, Salebi, İbn-i Esir ve Firuzabadi gibi meşhur lügatçılara göre Sekal (سَكَلٌ); her bir önemli ve değer arzeden şeye sekal denmekte ve öte yandan yolcunun azık, eşya, yükü ve özenle korunmasına çaba gösterilen her bir değerli ve kıymetli şey manasına gelmektedir. Lügat bilimcilerinden bazıları "Sıkl" (سِكْلٌ) ve "Sekal" (سَكَلٌ) kelimelerinin bir anlama geldiğini söyleseler de; bazıları bu iki kelimenin birbirinden farklı olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Allah Resûlü'nün Kuran ve Ehl-i Beyt için buyurduğu "Sekaleyn" aşğıdaki şu anlamlara gelmektedir:

a) Her ikisinin de birbirinden değerli ve kıymetli olduğunu belirtmek için bu tabir kullanılmıştır.

Biri, Allah'ın kitabıdır. Onun bir tarafı Allah Azze ve Celle'nin elinde ve diğer tarafı ise sizin elinizdedir. Ona yapışın; sapmayın ve değiştirmeyin; diğeri ise, İtretim olan Eh-i Beytim'dir. Latif ve her şeyden haberdar olan Allah, bu ikisinin (Kevser) Havuzu'nun başında bana ulaşınca kadar birbirlerinden ayrılmayacağını bildirdi. Ben Allah'tan bunu (birbirlerinden asla ayrılmamalarını) istedim.

O halde, o ikisinin önüne geçmeyin, yoksa helak olursunuz ve gerisinde de kalmayın ki, yoksa yine helak olur (gidersiniz)."

(Kevser) Havuzu'nun başında bana ulaşınca kadar birbirlerinden ayrılmayacağını bildirdi. Ben Allah'tan bunu (birbirlerinden asla ayrılmamalarını) istedim.

O halde, o ikisinin önüne geçmeyin, yoksa helak olursunuz ve gerisinde de kalmayın ki, yoksa yine helak olur (gidersiniz)."

O sırada Resûl-i Ekrem Ali İbn Abi Talib'in elinden tuttu ve koltuk altlarından beyazlığı görününceye kadar havaya kaldırdı. Bu şekilde Ali'yi tüm herkese göstermiş oldu. Ardından şöyle buyurdu:

"Ey İnsanlar! Her mümine kendi nefsinde daha evla ve daha lâıyk olan kimdir?" Halk şöyle dedi:

"Allah ve Resûlü daha iyi bilirler!"

Ardından Hz. Nebi sözlerine şöyle devam etti:

إن الله مولای و أنا مولی المؤمنین و أنا
أولی بهم من أنفسهم

"Allah benim mevlamdır, ben de (siz) müminlerin mevlasıyım. Ben müminlere kendi nefislerinden daha evla ve üstünüm.

فمن كنت مولاه فعلى مولاه

O halde ben kimin mevlası isem, bu Ali de onun mevlasıdır."

b) Her ikisine sıkı sıkıya sarılmak ve onlara amel etmek ahiret için hazırlanmış bir azık ve yolculuk gereksinimleri olarak tabir edilmiş.

c) Son olarak da o ikisine de sarılmanın ve amel etmenin oldukça çetin ve ağır olduğu için Sakaleyn kelimesi kullanmıştır.

bak: Tehzibü'l-Lügat; en-Nihaye fi Garibu'l Hadis, İbn-i Esir; Lisanü'l A'rab, İbn-i Manzur; Kamusu'l Muhit, Firuzabadi: (ث ق ل) maddesi.

Hız. Nebi bu cümleyi üç kere tekrar etti; Ahmed İbn Hanbel bunu dört kere tekrar ettiğini söylemektedir.

Bunun ardınca Allah Resûlü sözlerine şöyle devam etti:

اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و
أحب من أحبه و أبغض من أبغضه و انصر
من نصره و اخذل من خذله، و أدر الحق
معه حيث دار، ألا فليبلغ الشاهد الغائب

“Ya Rabbi! Kim onu severse sen de onu sev! Kim ona düşmanlık ederse sen de ona düşman ol! Kim onu mahabbet ve alakası olduğu için yüceltir ve üstün görürse sen de onu yücelt ve ulula! Kim onu kini ve düşmanlığı üzere hor görmeye çalışırsa sen de onu alçalt ve rüsva eyle! Kim ona yardım ederse yardım et, onu yalnız bırakanı yalnız bırak! O nereye dönerse doğruluğu onunla döndür! Dinleyin! Bu sözleri burada bulunanlar, olmayanlara bildirmelidirler.”¹⁶

Daha henüz kalabalık yeni dağılmaya başlamıştı ki Cebrail-i Emin şu ayet-i kerimeyi ulaştırdı:

﴿الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ

نِعْمَتِي﴾

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım.”¹⁷

¹⁶ “Velayet” içerisinde yardım ve omuz omuz verilen bir dostluk demektir ve bunun aksi ise haddi aşmak ve kötülük etmek anlamındaki “a-d-v” kökünden türeyen adâvet, “düşmanlık ve zulmetmek” demektir. Bunun manası da kin ve düşmanlığından yardım etmemek ve sırt çevirmek demektir.

Ama “mahabbet ve sevgi” arzulamak ve ululamak ile ortaya çıkan sevgiye denilirken bunun aksi ise “Buğuz” kin besleme, nefret etme manalarını içinde barındıran tahkir ve ihanet etmekle içiçe olan kelimedir. bak: el-Farukü'l Lügaviyye, İbn-i Hilal Askeri, “Adavet ve Buğuz arasındaki fark” bahsi

¹⁷ Maide/3

İşte bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.a) şöyle buyurdular:

الله اكبر على اكمال الدين و اتمام النعمة و
رضا الرب برسالتى و ولاية على من بعدى

“Allah-u Ekber! Din kemale erdi, nimet tamamlandı, Allah benim risaletime ve benden sonra Ali'nin velayetine razı oldu.”

Hız. Nebi'nin bu sözlerinden sonra halk Emirü'l Mümini'ni tebrik edip selamlamaya başladılar.

Ebû Bekir ve Ömer, sahabeler arasında Hız. Ali'yi ilk kutlayan kimseler olmuştu. Onlardan her biri şöyle diyordu:

بِحِّبِّكَ يَا بِنِ ابْنِ ابِي طَالِبٍ اصْبَحْتُ وَ
امْسَيْتُ مَوْلَايَ وَ مَوْلَا كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ

“Tebrikler sana ey Ebû Talib'in oğlu! Artık sen, her zaman için her mümin erkek ve kadının mevlası oldun!”

İbn Abbas diyor ki:

وجبت والله فى اعناق القوم

“Allah'a andolsun (Ali'nin velayeti) herkesin boynuna borç oldu.”

Yukarıda okuduğumuz bu metin, Gadiri Hum konusunun yüzeysel ve nispeten kısa bir özeti. Tüm İslam ümmeti de bu konu hakkında aynı görüşü paylaşmaktadır.

Ayrıca “Gadir” adıyla aynı ismi taşıyıp birbiri ile karıştırılacak İslami mesele ve konularda bunun dışında yeryüzünde başka bir olay da yoktur. Yani “Gadir-i Hum Günü” hakkında konu açılacak olursa bu olay dışında kimsenin aklına başka hiçbir şey gelmemektedir.

Aynı zamanda “Gadir Yeri” denildiğinde de “Cuhfe” yakınlarında bulunan “Hum” adındaki su birikintisi akla gelmektedir.

Gadir Hadisine Verilen Özel Önem

Yüce Allah, Gadir hadisesinin iyice duyulup, yayılması konusunda özel bir inayet buyurmuş ve sonunda bu olay ravilerin dillerinde nesilden nesile eksilmeden aktararak İslam dininin hamisi olan Ali'nin İmamlığı ve iktidarı müminlere her zaman ulaşmıştır.

İşte bu yüzden, Hz. Nebi'nin Hac dönüşü toplanan insanların kalabalığı bu tebliğin yerine getirilmesi adına oldukça isabetli olmuş ve Hz. Resûl de Allah'tan gelen bu emri yerine getirmek için acele etmiştir.

Çeşitli İslam beldelerinden gelen insanlar onun etrafında toplanmaya başlamış ve bu gruplardan ayrılanlar tekrar geriye çağırılmış ve geride kalanların da gelmesi beklenmişti. Bu hadis böylece orada bulunan herkesin kulağına çarpmış¹⁸ ve Hz. Nebi'nin

Gadir hadisesinin iyice duyulup, yayılması konusunda Yüce İslam Peygamberi de özel bir inayet ve çaba göstermiştir; Hz. Nebi, o seneki Hac vazifesine katılması için birçok gruba ve kabileye haber vermiş, mümkün olduğunca insanlara ulaşma gayretinde bulunmuştu. Çünkü bu emrin ve büyük bir haberin kendisine iletilip, duyurması gerektiğini biliyordu.

¹⁸ Nesai'nin Zeyd b. Erkam'dan naklettiği bir rivayette şunlar geçmektedir: Ebu'l-Latif şöyle sordu: “Acaba bu hadisi Allah Resulü'nden bizzat mı duydu?” o da cevap verdi: “(Evet) ve Peygamber'in hutbe verdiği yerde onu iki gözüyle gören ve o hadisi iki kulağıyla işitenlerin dışında kimse yoktu.” Hasais:21, s.96. h.79; es-Sünen-i Kübra 5: s.130, h.8464.

Bu hadisin sıhhat ve doğruluğu konusunda Zehebi de onay vermektedir. Tarih-i İbn-i Kesir, 5:208 şöyle geçmektedir: “Resulullah olabildiğince yüksek sesle sözlerini söylüyordu.”

emri ile orada olanlar bu konunun duyulması için olmayanlara haber vermekle yükümlendirilmiş ve sonuçta orada bulunan tüm bu insanlar birer ravi oluvermişlerdi. Bu da yüz bini aşkın bir ravi kitlesi demek oluyordu.

Ne varki Yüce Allah bununla da yetinmemiş ve ayetlerle de bu konuyu ölümsüzleştirmiştir. Bu şekilde cereyan eden hadise sabah-akşam yeni nesil Müslümanlar tarafından tilavet edilmiş ve her asırda yaşayan insanlar için olayın tekrar tekrar hatırlanması ve onların hidayet ve kemal yolunda ilerlenmesi ve dini konuda kendilerine önderlik edecek insanın tanıtılması sağlanmıştır.

Gadir hadisesinin iyice duyulup, yayılması konusunda Yüce İslam Peygamberi de özel bir inayet ve çaba göstermiştir; Hz. Nebi, o seneki Hac vazifesine katılması için birçok gruba ve kabileye haber vermiş, mümkün olduğunca insanlara ulaşma gayretinde bulunmuştu. Çünkü bu yolculuğun sonunda İlahi bir emrin ve büyük bir haberin¹⁹ kendisine iletilip, duyurması gerektiğini biliyordu.

Bu öyle büyük bir haber olmalıydı ki; dinin kalesi, en sağlam haline bürünmeli

ve onun bunca zaman bünyesinde barındırdığı tüm kanunlar tek mil olmalıydı. Artık bu toplumun bireyleri ellerinde olan bu değerli formülle doğudan batıya her yere hükmedebilir ve diğer tüm insanların efendileri olabilirlerdi. Elbette basiretli davranıp, ellerinde olan bu değerli hazinenin kıymetini bilselerdi.²⁰

Ehl-i Beyt İmamları bu doğrultuda kendilerinin selefi olan Hz. Ali'nin önderliği konusunda hiç aralıksız bu konuyu her daim canlı tutmuş ve bunun için birçok deliller sunmuşlardır. Aynı şekilde Müminlerin Emiri Ali de, Hz. Nebi'den sonra yaşadığı o değerli ömürleri boyunca halkla yaptığı toplantılarda özellikle de Gadir-i Hum'da Veda Hutbesini işitip, hali hazırda hayatta olan sahabelerden bu ictimai toplantılarda defaatla konunun doğruluğu hakkında tasdik almıştır.

Aslında tüm bunların hepsi Gadir-i Hum konusunun üzerinden geçecek olan yüzyılların yorgunluğu ile unutulup gitmemesi ve ilk günkü canlılığını koruması içindi. Bu yüzden, Ehl-i Beyt İmamları kendi taraftarlarına Gadir gününü bayram olarak geçirmeleri, birbirlerini tebrik etmeleri ve o günü mutluluk içinde geçirmeleri yönünde emir

İbn-i Cezvi "Menakib" adlı eserde şöyle yazmıştır: "İçerisinde Sahabelerin, Bedevi Arapların ve Mekke ve Medine çevresinde yaşayan yüz yirmi bin kişi Allah Resulüne eşlik etmiş, hepsi Veda Haccına katılmış ve bütün o söylenen sözleri işitmişlerdir."

¹⁹ "نبا عظیم" Nebei Azîm

²⁰ Müsned-i Ahmed, 1:109, h.861, Zeyd b. Yeşi'i Ali'den o da Peygamber'den şöyle nakletmektedir: "Eğer Ali'yi kendinize yönetici yaparsanız -ki bunu öyle görmüyorum- onu (Hadi) doğru yolu gösteren, icraatlarında doğruyu izleyen ve sizi (Mehdi) hidayet yoluna sevk eden olarak bulursunuz."

Tarih-i Hatib-i Bağdadi, 11:47, h.5728, Hüzeyfe'ye atfedilen, başı tahrir olup bozulmuş ve eklemeler yapılmış bir hadiste Allah Resulü'nden şöyle nakledildiği yazmaktadır: "Eğer Ali'yi kendinize yönetici yaparsanız -ki biliyorum bunu asla yapmayacaksınız- onu Hadi ve Mehdi olarak sizi doğru yola iletirken bulursunuz."

Bazı kaynaklarda bunu şu şekilde de görmek mümkündür; Kitabü't-Tevhid, s. 4-19; "Eğer Ebu Bekir'i başınıza geçirirseniz, onu dininde güçlü, bedenen zayıf bulursunuz, Eğer Ömer'i kendinize yönetici yaparsanız onu dinde ve bedenen güçlü bulursunuz. Eğer Ali'yi kendinize yönetici yaparsanız onu doğru yolu gösteren, icraatlarında doğruyu izleyen ve sizi hidayet yoluna sevk eden olarak bulursunuz."

verilmiş ve bu şekilde her sene bu heyecan tekrar tekrar yaşanmış oluyordu.

İmamiye Şiîleri bunu bir gelenek haline getirerek her sene Necef'te Hz. Ali türbesinde bu etkinliği uzak-yakın dünyanın birçok yerinden gelen ziyaretçiler, İslam dünyasının önde gelen isimleri ile kutlamaktadırlar.

Hatta bu konuda Ehl-i Beyt İmamlarından nakledilen, içerisinde Hz. Ali'nin imametine ve Peygamber Efendimizin halefi olduğuna dair Kuran, Sünnet ve akli birçok delilin geçtiği, Gadir-i Hum'da cereyan eden o tarihi olayın önemli kesitlerine değinildiği bir ziyaretname de okunmaktadır.²¹ Hatta Şiîler arasında bu konu o denli önemlidir ki; bugüne özgü yapılan namaz ve oruç gibi dini içerikli ibadetler de vardır.

Ama eğer sıra hadis, tefsir, tarih ve kalam konularında kaleme alınmış Şiî kaynak kitaplarına gelirse; işte o zaman bu konunun ne denli mühim olduğu ve bu yazılı metinlerde konunun ne şekilde çok yer tuttuğu bariz bir şekilde müşahade edilecektir.

Bu konuda Ehl-i Sünnet'in geneli de kaynak kitaplarında bu meseleye ilişkin birçok hadis ve rivayeti getirmiş, onun sıhhat ve muteber olduğuna dair²² eserler kaleme almıştır. Ama bir kısım art niyetli ve içlerinde Ehl-i Beyt'e karşı kin olan taassup dolu ruhlar; bu cereyan eden olayı ya

kelime oyunlarına çevirerek ya da görmezlikten gelerek tahrif etmeye çalışmışlardır. Onların bu görüşü özünde Ehl-i Sünnet'in değil bilakis kendi şahsi görüşleridir.

Ashabtan Gadir Hadisinin Ravileri

"*el-Gadir*"²³ adlı eserinde Gadir hadisini nakleden 110 kişilik sahabenin büyüklerinin isimleri detaylı bir şekilde nakledilmiştir.²⁴

Şimdi biz de burada özetlemek kasıtlı olarak yalnız bu ravilerden sadece 25 tanesinin adını kayda düşmekle iktifa edeceğiz.²⁵

1- Ebû Hüreyre Abdurrahmân bin Sahr ed-Devsî (ö.678/Medine) 78 sene yaşamıştır.

2- Esmâ bint-i Ümeys el Has'amiyye.

İbn Ukde Kûfi, Kitabü'l Velayet²⁶ adlı eserinde kaynakları ile ondan rivayette bulunmaktadırlar.

3- Allah Resûlü'nün eşi Ümmü Seleme²⁷

4- Ebû Talib'in kızı Ümmü Hani²⁸

5- Hz. Nebi'nin hizmetlilerinden Ebû Hamza Enes bin Malik bin Nadr el-Ensari el-Hazreci (ö.709/Basra) 103 sene yaşamıştır.²⁹

6- Cabir bin Abdullah-i Ensari, (ö.697/Medine) 94 sene yaşamıştır.³⁰

7- Ebûzer Cündub bin Cünade bin Sekan el-Gifari (ö.652/Rebeze)

²¹ Biharü'l Envar, 97/359, h.6

²² Ahmed İbn-i Hanbel 40 kanaldan, İbn-i Cerir-i Taberi 70 kanaldan, Cezeri 80 kanaldan, İbn-i Ukde 105 kanaldan, Ebu Said Sicistani 120 kanaldan, Kadı Ebu Bekir el-Cuabi 125 kanaldan rivayet etmiştir.

²³ el-Gadir, c.1, s.41-144

²⁴ el-Gadir, c.1, s.144

²⁵ Mezkur isimler Arap alfabesine göre sıralanmıştır.

²⁶ Kitabü'l Velayet, s.152

²⁷ Cevahirü'l Akdeyn, s.174, Yenabiü'l Mevedde, 40/38, 4. bab

²⁸ Cevahirü'l Akdeyn, s.174, Yenabiü'l Mevedde, 40/38, 4. bab

²⁹ el-Mearif: 291; Maktel-i İmam Hüseyin, Hârizmî, 1/48; Tarih-i Hülefa, 114; Kenzü'l-Ummâl, 6:154

³⁰ el-İsti'ab fi Marifeti'l Ashab, İbn-i Adilber en-Nemeri, 2:473; Kenzü'l-Ummâl, 6:398

8- Hassan Bin Sabit (ö. 682/Medine)

Bu ravinin konuyla ilgili yazdığı şiirleri ve ayrıca hicretin birinci yüzyılında Gadiri Hum hakkında şiir yazar diğer şairler için ilgili bölüme bakınız.

9- Allah Resûlü'nün torunu İmam Hasan el-Mücteba

İbn Ukde Kûfi, Kitabü'l Velayet'te³¹ İmam Hasan'ın rivayetini kaynakları ile zikretmekte ve Harizmi de onu Gadiri Hum ravileri arasında saymaktadır.³²

10- Resûl-i Ekrem'in torunu Seyyidü'ş-Şüheda İmam Hüseyin³³

11- Zübeyr bin Avvam Kureyşi, (656 yılında Cemel Savaşında öldürüldü)

Zübeyr'in de içerisinde bulunduğu Cennet'e girecekleri Allah tarafından vâdedilmiş on kişi için kullanılan bir Sünnî İslâm terimi olan *Aşere-i Mübeşşere*'nin³⁴ hepsi

İbn Meğazeli tarafından Gadiri Hum ravileri arasında sayılmaktadırlar.

12- Ebû İshak Sa'd bin Ebû Vakkas (ö. 675/Akik)³⁵13- Ebû Abdullah Selmân el-Fârisi (ö. 656/Medain) Yaklaşık yüz sene bir hayat sürmüştür.³⁶

14- Ebû Bekir'in kızı ve Allah Resûlü'nün eşi Aişe

İbn Ukde Kûfi, Kitabü'l Velayet'te onun ağzından Gadiri hadisini nakletmiştir.

15- Hz. Nebi'nin amcası Abbas bin Abdumuttalib bin Haşim³⁷16- Abdullah bin Cafer bin Ebû Talib Haşimi³⁸ (ö.619)

İbn Ukde, yine Kitabü'l Velayet'te ondan Gadiri hadisini nakletmiştir. O da nakledilen bu hadis ile Muaviye'yi birçok yerde protesto etmiştir.

³¹ Kitabü'l Velayet, s.150

³² Zehebi, Kitabü'l Gadiri, h.121; Salihani ve Şehabuddin İci, Tevzihi'l Delail, 197; Bunlar onu Gadiri Hum ravileri arasında saymaktadır.

³³ Maktel-i İmam Hüseyin, Hârizmî, 1/48

³⁴ *Aşere-i Mübeşşere* olarak bilinen Allah Resûlü'ne atfedilen ve III. Halife Osman döneminde uydurulan bu hadiste; İslâm Peygamberi tarafından yaşarken Cennet'le müjdelemiş aşağıdaki on kişiden bahsedilmektedir.

1- Ebu Bekr-i Sıddık

2- Ömer ibn-i Hattab

3- Osman ibn-i Affan

4- Ali ibn-i Ebu Talib

5- Talha bin Ubeydullah

6- Zübeyr bin Avvam

7- Abdurrahman bin Avf

8- Sa'd bin Ebi Vakkas

9- Said bin Zeyd

10- Ebu Ubeyde bin Cerrah

Ama ne gariptir ki bu hadisle beraber Ali ve ona düşman olan sahabeler Cennet'te birbirlerinin yanında bulunmaktadırlar. Sünen-i Tirmizi, 5/311, h.3830, 3831, 3832; Sünen-i Ebu Davud, 2/401, h.4648; Müsned-i Ahmed, 11/193, s.951-959

³⁵ Hasais-i Emirü'l Mü'minin, Hafız Nesai, 3:s.28, h.9; es-Sünen-i Kübra, 5/1047, h.42

³⁶ Feraid'üs Simtayn, 58. bab, 1/315, h.250

³⁷ Esne'l-Metâlib, 3, s.48

³⁸ Bak: Süleym İbn Kays el-Hilâli'nin kitabı, 832/2, h.42

17- Abdullah İbn Abbas³⁹ (ö. 687/Taif)

18- Ebû Abdurrahman Abdullah bin Ömer İbn Hattab Adevi⁴⁰ (ö. 644/Medine)

19- Ebû Abdurrahman Abdullah bin Mes'ud el-Huzeli⁴¹ (ö. 653/Baki)

20- Osman İbn Affan (ö. 656/Medine)

O da Aşere-i Mübeşşere ile müjdeleyen sahabeler arasında ve İbn Megazeli onu kendi kanalıyla Gadir hadisi rivayet eden 100 sahabe arasında saymaktadır.

21- Emirü'l Mü'minin Ali İbn Ebû Talib⁴²

O Hazretin Gadir'e okuduğu şiir oldukça meşhurdur ve onu oldukça güvenilir raviler nakletmişlerdir.

Kitabımızda I. asır şairleri incelendiğinde bu şiiri ve onu nakledenleri de inceleyeceğiz. Öte yandan Hz. Ali'nin "Şura" ve "Cemel" vakıalarına da Gadir hadisini ne şekilde değindiğini de inceleyeceğiz.

22- Ömer İbn Hattab⁴³

23- Amr İbn As⁴⁴

O Gadir konusunda şiir okuyan şairlerden birisidir ve bu eserimizde I. asır şairleri incelendiğinde bu konu da gözden geçirilecektir. "Bord" adlı Hamedanlı bir şahıs

ona Gadir günü bu okuduğu şiiri okumuş ve olayın doğruluğuna dair kendisinden itiraf almıştır.⁴⁵

24- Allah Resûlü'nün değerli kızları Fatimetü'z-Zehra⁴⁶

25- Hamza bin Abdülmuttalib'in kızı Fatime

İbn Ukde Kûfi⁴⁷ ve Mansur-i Razi "el-Gadir" adlı eserde ondan hadis nakletmişlerdir.

Tabiin'den⁴⁸ Gadir Hadisinin Ravileri

"Mevsu'al-Gadir"⁴⁹ adlı eserde Gadir hadisini nakleden 84 Tabiin'in ismini zikredilmiştir. Biz burada bunlardan yalnızca 6 tanesinin adına değineceğiz:

1- Ebû Kasım Esbağ bin Nubate et-Temimi el-Kûfi⁵⁰

Acili ve İbn Müin onu Tabiin'in sika ve güvenilir isimleri arasında nakleder.

2- Salim bin Abdullah bin Ömer İbn Hattab el-Kureysi el-Adevi el-Medeni (ö.725)

3- Emevi Halifesi Ömer bin Abdülaziz⁵¹ (ö. 720)

³⁹ Hasais-i Emirü'l Mü'minin, Hafız Nesai, 7:s.47, h.24; Sünen-i Kübra, 112/5, h.8405

⁴⁰ Camiü'l-Ehadis, 369/7, h.23003, Tarihü'l Hülefa, 114, s.158, Kenzü'l Ummal, 154/6, h.3295

⁴¹ ed-Dürri'l-Mensûr, 298/2, 117/3; Fethu'l Kadir, 60/2; Ruhü'l Meani, 348:2, 193/6

⁴² Müsned-i Ahmed, 152:1, 246/1, h.1313

⁴³ Menakib-i Ali ibn-i Ebu Talib, s.22, h.31

⁴⁴ el-İmamet ve's-Siyaset, İbn-i Kütaybe, 93, 97/1

⁴⁵ el-İmamet ve's-Siyaset, İbn-i Kütaybe, 93, 97/1

⁴⁶ Esne'l-Metâlib, 3, s.50, Meveddetü'l Gurba, Ali bin Şehabeddin Hamedani

⁴⁷ Kitabü'l Velayet, 153

⁴⁸ "Sahabe" Peygamber'i görmüş Müslümanlara denilirken bazıları da Sahabe'yi görmeyen yanı sıra Allah Resulü'nden rivayet de nakletmesi şartını getirmişlerdir. Mecmue'l Bahreyn, "S-H-B" maddesi.

"Tabiin" ise Hz. Nebi'yi görmemiş ama Sahabeleri görmüş olan Müslümanlara verilen isimdir. İslâm dininde Tabiin, Hz. Muhammed'i hayattayken gören Müslümanları (sahabeleri) gören kişilere denir.

⁴⁹ Bak. el-Gadir, 145/1-166

⁵⁰ Usedu'l Gabet 307:3, 205:5,469/3, sayı 3341

⁵¹ Hilyatu'l Evliya, Ebu Naim, 364:5, Tarih'u Medinetü'l Dimesşk, 320:5, 251/6

4- Ömer bin Ali İbn Ebû Talib, “*Takrib*”⁵² adlı eserinde şöyle yazılmıştır:

“O üçüncü tabakanın güvenilir ravileri arasında bulunmaktadır. Velid zamanında vefat etmiştir.”

5- Muhammed bin Ömer bin Ali İbn Ebû Talib, 719 senesinde Emevi Halifesi Ömer İbn Abdülaziz zamanında vefat etmiştir.

6- Maruf bin Herbutz⁵³

İbn Hibbân⁵⁴ onun sika ve güvenilir olduğundan bahsetmektedir.

Râvilerin Tabakalarından Olan Alimler

el-Gadir'de⁵⁵ Hicri Kameri II. yüzyıldan ta XIV. yüzyıl kitapları arasında Gadir hadisini nakleden alimlerden 360 tanesinin ismi zikredilmiştir. Aşağıda bu alimlerden bazılarına değinilmektedir:

1- Şafii Mezhebi İmamı, Ebû Abdullah Muhammad İbn İdris eş-Şafi'i (ö. 820)

İbn Esir⁵⁶ “*Nihaye*” adlı eserinden onun Gadir hadisini naklettiğini dile getirmektedir.⁵⁷

2- Muhammed İbn Kesir, Ebû Abdullah Abdi Basri, kendisinden yaklaşık elli yaş büyük Süleyman İbn Kesir'in kardeşidir.

3- Hanbeli Mezhebi İmamı, Ebû Abdullah Ahmed bin Hanbel-i Şeybani (ö. 855)

O da Gadir hadisini birçok kereler sahih kanallardan “*Müsned*”⁵⁸ kitabında ve aynı şekilde “*Menakib*” adlı eserinde zikretmiştir.

4- Hafız Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail Buhari, (ö. 870).

Hazırlanmış olduğu “*Sahih*” Ehl-i Sünnet'in altı kaynak kitabı arasında sayılmaktadır. O da bu hadisi kendi tarih kitabı içerisinde nakletmiş.⁵⁹ Ama çok enteresandır ki, kalem almış olduğu “*Sahih-i Buhari*” kitabının içerisinde bu hadise asla değinmezken, mezkur kitap içerisinde bu hadisi nakletmiş ve bu şekilde “*Tarih-i Buhari*” adlı eserini ister istemez zan altında bırakmıştır!

5- Hafız Muhammed bin İsa Tirmizi (ö. 892)

O da altı büyük Sahih kitabı yazarlarından birisidir.

6- Hafız Ahmed bin Yahya Belâzürî (ö. 892)

Mezhep İmamları ve diğer alimler onun “*Ensâbü'l-Eşrâf*” eserine oldukça güvenmiş ve hatta “*Fütûhu'l-Buldân*” kitabını da diğeri gibi o günden bugüne nakletmişlerdir. Belâzürî, Gadir hadisini “*Ensâbü'l-Eşrâf*”⁶⁰ kitabında nakletmiştir.

7- Hafız Abdullah bin Ahmed bin Hanbeli, Ebû Abdurrahman Şeybani (ö. 855) Hatib-i Bağdadi kendi tarihinde⁶¹ onun oldukça güvenilir bir ravi olduğunu, kaydetme

⁵² Takribu'l Tazhib, 281, sayı 490, Ayın harfi

⁵³ Hazreci, *Hülase*'de onun adını “*Herrebutz*” olarak zikretmiştir.

⁵⁴ es-Sikat, 439/5

⁵⁵ Bak. *el-Gadir*, 1/167-311

⁵⁶ en-Nihayetu fi Garibi'l Hadis ve'l Eser, 4:246, 228/5

⁵⁷ Menakibu's-Şafii, Beyhaki, 1/337

⁵⁸ Müsned-i Ahmed, 1/84, 118, 119, 152, 331; 4/281, 368-372; 5/347, 366, 370 ve 419

⁵⁹ Tarih-i Buhari, c.1, I. bölüm, s.375

⁶⁰ Ensâbü'l-Eşrâf, 2/108-112

⁶¹ Tezkiratu'l Huffaz, 1:237, 2/665, sayı 685

ve konuları kavrama yeteneğinin oldukça yüksek olduğundan övgüyle bahseder.⁶²

8- Hafız Ebû Abdurrahman Ahmed bin Şuayb Nesai (ö. 915), Sünen'in yazarı, 88 yaşında öldü.

O Gadir hadisini kendi kitapları olan hem *Sünen*'de⁶³ hem de *Hasais*'de⁶⁴ bir çok sahih kanaldan ve güvenilirliği ispatlanmış ravilerden nakletmiştir.

9- Hafız Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir el-Taberî, (ö. 923)

10- Ebû Abdullah Muhammed bin Abdusselâm bin Sa'lebe el-Huşenî el-Kurtubî (ö. 899) Hadis ve dil âlimi.

11- Hafız Ebû'l-Hasan Ali bin Ömer bin Ahmed ed-Dârekutnî⁶⁵ (ö. 995) Hadis hafızı ve kıraat âlimi.

12- Ebû Bekir Muhammed bin Tayyib bin Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî (ö. 1013)

Ünlü Basralı Eş'ari kelamcısı ve Maliki mezhebi fakihli.

Hatib-i Bağdadi *Tarih-i Bağdat*'ta⁶⁶ ondan övgüyle bahseder ve onun maharetlerini bir bir anlatır.

13- Ebû İshâk Ahmed bin Muhammed bin İbrahim es-Sa'lebi en-Nişaburî⁶⁷ (ö. 1035)

14- Hafız Muhammed bin Hüseyin Ebû Bekir Beyhaki (ö. 1077)

Yetmiş dört sene hayat süren, Tarih-i Beyhaki adlı eseriyle tanınan Gazneliler devri tarihçisi ve devlet adamı olan Beyhaki, genel olarak tezkire ve biyografiler üzerine derin çalışmalar yapmıştır.

15- Hafız Ebû Ömer Yusuf bin Abdullah bin Muhammed İbn Abdilber Nemrî Kurtubî, "*el-İstiyab fi Ma'rifeti'l-Ashab*" adlı kitabı kaleme alan Kurtubî, Müslümanların İspanya'ya hakimiyeti sırasında Kurtuba'da doğmuş ve 1071 senesinde vefat etmiştir. O hadis ve rical ilminde oldukça mahir ve bilgi birikimi oldukça yüksek bir alimdir.⁶⁸

16- Ebû'l-Hasan Ali bin Osman bin Ebû Ali el-Cüllabî Şafii, İbn Magazeli lakabı ile meşhurdur; (ö. 1077)

Yazmış olduğu "*Menakıb-ı Megazeli*"⁶⁹ adlı kitap onun ne derece hadis ilmi ve bu alanda dikkatli ve başarılı olduğunun bir göstergesidir.

17- Hafız Ebû Hamid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazzâlî et-Tusî (ö. 1111)

Onun hakkında birçok övgü ve olumlu görüşü farklı kaynak ve biyografi kitapları içerisinde görmek mümkündür.⁷⁰

⁶² Tarih-i Bağdad, 375:9

⁶³ es-Sünen-i Kübra, 5/45,108 ve 130-136

⁶⁴ Hasais-i Emirü'l Mü'minin, Hafız Nesai, 50, 64, 94-96, 100, 104

⁶⁵ bak. İlelu'l Dârekutnî, 3/224; 91/4

⁶⁶ Tarih-i Bağdat, 12:34

⁶⁷ Tarih-i Bağdat, 5:379

⁶⁸ Tezkiretu'l Huffaz, Zehebi, 3:1128, sayı 1013

⁶⁹ Zehebi, onun kitabını "*Menakıb-i Ali*" olarak adlandırmıştır. Bu Menakıb'de Hz. Nebi'nin "*Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.*" sözünü dokuz sahabeden 17 ayrı kanaldan naklederek düşmüştür. sayı23-39

⁷⁰ Sübki'nin *Tabakatu's-Şafiiyye-yi Kübra* adlı eserinde onun şerh-i hali vardır. 4:101-182, 191/6, sayı1694,

18- Ebû'l Kasım Carullah Mahmud bin Ömer Zemahşerî⁷¹ (ö. 1141)

19- Ebû'l Feth Muhammed bin Abdulkarim bin Ebûbekir Ahmed eş-Şehristani (ö. 1154) Eş'ari kelamcısı ve Şafii mezhebi önderlerinden.

20- Muhammed bin Ömer bin Hüseyin Fahreddin er-Râzî (ö. 1210)

Şafii mezhebi imamlarından ve Eş'ari kelamcısı. O, *Tefsir-i Kebir* (Ulu Tefsir) adlı eseri kaleme almıştır.

21- Kabe fakihlerinden Hafız Ahmed İbn Abdullah Muhibbeddin Ebû Abbas Taberî Şafii (ö. 1295)

Sübki, *Tabakatu's-Şafiiyye-yi Kübra*'da⁷² onu uzadı uzadı yazmış ve birçok yerde ondan övgüyle bahsetmiştir.

Ebû Abbas Taberî Şafii, Gadir hadisini “*er-Riyazu'l-Nazire*” ve “*Zehairu'l Akabi*”⁷³ adlı kendi iki kitabında bir kaç farklı kanaldan nakletmiştir.

22- Hafız Ebû'l Fazl Şihabuddin Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Askalanî (ö. 1449),

Mısır'ın tanınmış Şafii mezhebi önderlerinden İbn Hâcer el-Askalanî olarak bilinen bu alim “*el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*” ve “*Tehzibü't-Tehzib*”⁷⁴ gibi birçok değerli eseri kaleme almıştır.

23- Hafız Celaleddin Abdurrahman bin Kemâleddîn el-Huzayrî es-Süyuti (ö. 1505), Şafii mezhebinin büyüklerinden.

24- Ebû'l Abbas Şihabüddin Ahmed bin Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî el-Ensarî (ö. 1567) Şafii fakih, muhaddis ve Edebiyatçı.

İbn Aydirus “*en-Nuru's-Safir*”⁷⁵ adlı eserinde Heytemî'nin hayatına dair uzadı uzadıya giden bir bölüm hazırlamıştır.

25- Seyyid Muhammed bin. Abdullah Hüseyini Ebû's-Sena Şihabuddin Mahmud el Alusi (ö. 1854).

Osmanlı dönemi Irak'ında doğup ölen Alusi, Irak'ın en üstün yetenekli din alimlerinden birisi olarak kabul görülmektedir. Birçok ilim dalına hakim olan Alusi, aynı zamanda Irak'ın önde gelen ailelerinin birinde yetişmiş ve ilim hayatında “*Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim*”⁷⁶ gibi oldukça değerli bir tefsire de imza atmıştır.

﴿ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ

أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴾

“Muhakkak ki bunda, kalbi olan yahut şahid olarak (zihnini toplayarak dikkatle) kulak veren kimse için bir öğüt vardır.”⁷⁷

⁷¹ Zemahşer, günümüzde İran, Türkmənistan, Özbekistan ve Tacikistan sınırları içinde kalan ve Ceyhun Nehri boyunca uzanan tarihsel bir bölge olan Hârizmî'nin bir kısmıdır.

⁷² Tabakatu's-Şafiiyye-yi Kübra, 9:5., 18/8, sayı1046

⁷³ Zehairu'l Akabi, 67-68, 87-88

⁷⁴ İbn Hâcer el-Askalanî'nin Sahih-i Buhari'nin şerhi olarak yazdığı *Fethu'l Barî*'nin yanı sıra “*Buluğu'l Meram*” “*Nuhbetü'l Fiker*” “*Tağliku't Ta'lik*” “*Lisanü'l Mizan*” “*ed-Dürerü'l Kâmine*” eserleri de vardır.

⁷⁵ en-Nuru's-Safir, 289-292

⁷⁶ Alusi'nin diğer eserleri; “*Garaibu'l İğtirab*” “*Neşvetü's Şümül*” “*Neşvetü'l Müdam*” “*Şehiyü'n Neğam fi Tercemet-i Şeyhi'l İslam Arifi'l Hikem*”

⁷⁷ Kaf/37

Ehl-i Sünnet'in Güvenilir Hafızlarından Gadir-i Hum'a Dair Bazı Sözleri

Şu anda değindiğimiz bu konu; Gadir-i Hum hadisinin sıhhat ve güvenilirliğini ispat etmek için değildir. Çünkü Gadir-i Hum konusu inkar edilemeyecek derecede sahih ve güvenilirliği yüksek kanallardan günümüze ulaşmış bir gerçektir.

Bir çok ravisi ve aktaramı “*Sahih-i Müslim*” ve “*Sahih-i Buhari*” gibi Ehl-i Sünnet'in iki büyük eserinde geçen bir hadis tevatürü de; hem lafzi ve manevi hem de icmali olarak inkar edilecek bir şey olmasa gerek?!

O gün orada yakın ve uzak olan herkes bu olayın doğruluğuna dair rivayette bulunmuş ve hatta bu konuyu kaleme alan yazarların çoğu da hadis, tarih, tefsir ve kelam kitaplarında ona yer vermişler; bununla da yetinmeyip bu hadis hakkında müstakil ve konuya münhasır kitaplar yazmışlar ve uzadı uzadıya bu meseleyi tahlil etmişlerdir.

Mevzu bahis olan bu konunun, Sünni ve Şia âlimlerinin Gadir-i Hum hadisinin sahih olup tevatürü üzerinde ittifak ettiklerini bildirmek ve siz değerli okuyucularımıza, böylesi açık ve aydınlık yoldan sapanların, İslam ümmetinin üzerinde icma edip, birleştiği bir mesele karşısında olduklarını göstermektir. Hâlbuki Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

“Ümmet hata üzere icma etmez.”

Merhum Allame Emîni, el-Gadir'de⁷⁸ bu hadisin mütevatir⁷⁹ ve güvenilir olduğunu

**Büyük Şafii Fakih Ebû'l
Hasan İbn Magazeli
(ö. 1077)**

“Menakıb” kitabında bu hadisi naklettikten sonra hocası Ebû'l Kasım Fazıl bin Muhammed-i İsfehani'nin ağzından şöyle yazıyor:

“Ebû'l Kasım diyor ki: Bu Hz. Resûlullah'ın sahih hadislerindedir. Aşere-i Mübeşşere'nin de içinde bulunduğu yaklaşık yüz sahabe bu hadisi rivayet etmiş şüphe götürmeyen, kesin bir hadistir. İşte böylesi bir fazilet hiç bir şerik ve ortağı olmadan yalnızca Ali'ye aittir.”

⁷⁸ el-Gadir, 1/543-572

⁷⁹ *Mütevatir*: Hadis bilimcilerine göre bir haber birçok kişi tarafından rivayet edilmişse ve bu ravilerin bir araya gelip haber uydurmaları, durumları itibarıyla teknik olarak

dair 43 önemli İslam bilgininin adını tek zikretmiştir. Biz de aşağıda bu isimlerin bazılarına değineceğiz:

1- Hafız Muhammed bin İsa Tirmizi (ö. 892)

Tirmizi kendi kitabında Gadir-i Hum hadisini naklettikten sonra şöyle yazmıştır: “*Bu hadis kusursuz ve sahihtir.*”⁸⁰

2- Hafız Abdusselâm bin Sa‘lebe el-Huşenî el-Kurtubî (ö. 899)

Kurtubî, “*İstiab*”⁸¹ adlı eserinde “*Muahat*”⁸² “*Velayet*” ve “*Gadir-i Hum*” hadislerini yazdıktan sonra; “*Bunların hepsi, doğru-luğu ispat edilmiş hadislerdir.*” demiştir.

3- Büyük Şafii Fakih Ebû’l Hasan İbn Magazeli (ö. 1077)

“*Menakıb*”⁸³ kitabında bu hadisi naklettikten sonra hocası Ebû’l Kasım Fazıl bin Muhammed-i İsfehani’nin ağzından şöyle yazıyor:

“Ebû’l Kasım diyor ki: Bu Hz. Resûlullah’ın sahih hadislerindedir. Aşere-i Mübeşşere’nin de içinde bulunduğu yaklaşık yüz sahabe bu hadisi rivayet etmiş şüphe götürmeyen, kesin bir hadistir. İşte böylesi bir fazilet hiç bir şerik ve ortağı olmadan yalnızca Ali’ye aittir.”

4- Hüccetü’l İslam Ebû Hamid Gazzâlî (ö. 1111)

mümkün değilse buna “*mütevâtir*” haber denilir. Mütevâtir habere de “*tevatür*” adı verilir. Tevatür: kelime anlamı olarak “*kuvvetli haber; içinde yalan ihtimali olmayan ve bir cemaate dayanan kuvvetli haber*” demektir. Büyük Lugat-Tür-Dav, 3003

⁸⁰ Sünen-i Tirmizi, 2:298, 5/519, h.3713

⁸¹ el-İstiab fi Ma‘rifeti’l Ashab, 2:373, III. Bölüm/1098-1100, sayı 1855

⁸² Allah Resulü ve Hz. Ali’nin kardeşliğinin geçtiği hadis.

⁸³ Menakıb-i Ali ibn-i Ebi Talib, s.27, h.39

⁸⁴ Sırru’l A’lemin, 9, s.21

⁸⁵ Şerh-i Nehcü’l Belaga, 2:449, 9/166, Hutbe 154

⁸⁶ Fethu’l Barî, 7:61, 7/74

*Sırru’l A’lemin*⁸⁴ adlı eserinde şunları yazmaktadır:

“Bütün âlimler, hadisin metni üzerinde Hz. Nebi’nin sözleri olduğu konusunda icma etmişlerdir ve senesinde hiçbir aykırılık müşahade etmemişlerdir. Allah Resûlü hadisin bir bölümünde: “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır.” sözlerini söyledikten sonra, Hattab oğlu Ömer (Hz. Ali’yi tebrik etmek maksadı ile) “Ne mutlu, Ne mutlu sana Ya Ali!..” demiştir.”

5- İbn Ebû’l Hadid Mütezili (ö. 1257)

O, Nehcü’l Belaga Şerhi’nde⁸⁵ Gadir-i Hum hadisinin oldukça bilinen ve meşhur bir hadis olduğunu söyleyip, onun Emirü’l Mü’minin Ali’nin faziletlerinden birisi olarak saymıştır.

6- Şemsuddin-i Zehebi eş-Şafii (ö. 1347),

Gadir-i Hum hadisi hakkında müstakil bir kitap yazan Zeheb’i, *Telhisü’l Müstedrek*’te bu hadisi birçok kanalla rivayet etmiş ve buna dair senetlerini de sahih bilmiştir. Hadisin ilk bölümünü mütevâtir bilen Zehebi; “*Şüphesiz Allah Resûlü onu (Gadir-i Hum hadisini) buyurmuştur.*” diye yazmıştır.

7- Hafız İbn Hâcer el-Askalanî (ö. 1449)

Hâcer-i Askalanî, Fethu’l Barî’de⁸⁶ şöyle der:

“Ve “Gadir-i Hum hadisine geldiğimizde onun Tirmizi ve Nesai tarafından, bir kaç

farklı yerde ve bir çok farklı kanaldan nakledildiğini görmekteyiz. İbn Ukde ise Gadir-i Hum üzerine; hadisin nakil kanallarını bir araya topladığı ve onu yetmiş yakın sahabeden rivayet ettiği müstakil bir eser kaleme almıştır.”

İmam Ahmed de şöyle demiştir:

“Hiç bir sahabenin, Ebû Talib oğlu Ali kadar faziletleri rivayet edilmemiştir.”

8- Hafız Celaluddin-i es-Süyuti eş-Şafii (ö. 1505)

O, Gadir-i Hum hadisini mütevatir ve sahih bilmiş ve zaten ondan sonra gelen alimlerin çoğu da bu hadisi ondan nakletmişlerdir.

9- Hafız Şehabuddin İbn Hacer-i Heytemi el-Mekki (ö. 1566)

10- Seyyid Mahmud-i Alusi el-Bağdadi (ö. 1853)

Alusi şöyle yazmaktadır:

“Evet, Allah Resûlü'nün (Gadir-i Hum'da) emir ve önderlik hakkında buyurduğu şu söz: “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır...” bizim için yeterli ve doyurucudur. Ancak bu hadis, İmamet-i Kübra⁸⁷ iddiasında bulunanlar için asla bir delil olamaz.”

﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُضُونَ ﴾

⁸⁷ Önderlik ve liderlik, Hilafet makamı.

⁸⁸ En'am/115-116

⁸⁹ Maide/67

“Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek hiçbir kuvvet yoktur. En iyi işiten, en iyi bilendir O. Yeryüzünde bulunan(insan)ların çoğuna uysan, seni Allah'ın yolundan saptırlar. Onlar sadece zannediyorlar ve onlar sadece saçmalıyorlar.”⁸⁸

Kuran-ı Kerim'de Gadir-i Hum

Görüldüğü üzere Yüce Allah, Gadir-i Hum konusunun her daim tazeliğini korumasını, gece ve gündüzün, yıllar ve asırların onu eskitmemesini ve tarih boyunca dipdiri kalmasını; bu cereyanın ardınca yol aldığı ayet ile garanti altına almıştır. Asırlar boyunca her yeni nefes ile bu ayet-i kerime gece-gündüz tilavet edilecek ve bu şekilde Allah sanki muhataplarına Gadir-i Hum gününü tekrar anlatacaktır. Bu şekilde, bir İlahi emir olan bu gerçek hilafet makamı; okuyan ve duyan herkes için bir hüccet, burhan ve kanıt sayılacaktır.

1. Tebliğ Ayeti

﴿ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ﴾

“Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur.”⁸⁹

Bu ayet-i kerime, Zilhicce ayının 18. günü Veda Haccı'nda (h.10/m.632) nazil

oldu. Aziz İslam Peygamber'i, Gadir-i Hum'a ulaştığında; tan ağarması ve şafak sökmesinin üzerinden yaklaşık beş saat geçmişti ve o esnada Cebrail-i Emin göğden inerek şöyle buyurdu:

“Ey Muhammed! Yüce Allah sana selam göndererek; şöyle buyurmaktadır:

Ey Resûl! (Ali hakkında) Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun...”

Yaklaşık yüz bin veya daha fazla olan bir grup Cuhfe'ye yaklaşmıştı. Yüce Allah Elçisine önden gidenlerin geri dönmesini, geride kalanların ise derhal yetişip bu mekanda diğerlerine katılmasını ve ardından Ali'yi orada bulunan halka gösterip, hakkında nazil olan ayeti onlara tebliğ etmesini emretti ve onu halktan koruyacağına dair de teminat verdi.

Bu bahsi geçen konu, Şifilerin üzerinde icma edip, birleştikleri bir konudur. Ama biz burada tanınmış Ehl-i Sünnet alimlerinin bu konu üzerine neler söylediğine bakıp, bazılarının isimlerini zikredeceğiz:

Merhum Allame Emîni, *el-Gadir*'de⁹⁰ konuyla alakalı Sünni ulemanın naklettiği 30 hadisi nakletmektedir. Aşağıda bunlardan birkaç tanesine değinilmektedir:

1- Hafız Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir el-Taberî, (ö. 923)

Taberî, Gadir-i Hum meselesini enine boyuna irdelediği “*Kitabü'l Velayet*”⁹¹ adlı eserinde kendi senet ve kanallarından bu hadisi Zeyd bin Erkam'a dayandırmakta ve şöyle rivayet etmektedir:

⁹⁰ el-Gadir, 1/424-434

⁹¹ el-Velayetu fi Turuk-i Hadisi'l Gadir

“Allah Resûlü, Veda Haccından dönüşünde; o öğle vaktinin kavurucu sıcağında Gadir-i Hum adlı yere ulaştılar. Daha sonra büyük ağaç gövdelerinden gölgelikler kurulmasını ve o bölgenin süpürülmesini (bu şekilde hutbe okunacak alanın hazırlanmasını) emretti. Gölgelikler kurulduktan sonra cemaat namazı için ezan okundu. Namazı bittikten sonra alanda toplandık; Allah Resûlü bizlere bir hayli uzunca bir hutbe okuyarak şöyle buyurdu:

“Yüce Allah bana şu ayeti nazil etti: **“Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun.”** ve Cebrail bana işte bu mekanda Rabbimin şu emrini; tüm beyaz ve siyah insanlara iletmemi emretti:

“Ali İbn Ebû Talib benim kardeşim, idarecim ve halifemdir. O benden sonra İmamdır.”

Ama ben (aranızda) takvalı olanları oldukça az gördüğüm için Cebrail'den bana verilen bu sorumluluğu omuzlarımdan almasını istedim. Ali'yle çok sık bir arada olduğum ve onu çokça dinleyip, istişare ettiğim için, birçok kimse bana eziyet etmekte ve hatta bu yüzden bana “Kulak” lakabını dahi yakıştırmaktan çekinmemekteydiler. Bu nedenle Yüce Allah şöyle buyurdu:

﴿ وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلٍّ أَدْنَىٰ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

“İçlerinden bazıları da Peygamberi incitirler: “O, (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır.” derler. De ki: “(O), sizin için hayır kulağıdır. Allah’a inanır, müminlere inanır. Sizden inananlar için de (O), bir rahmettir, Allah’ın Elçisini incitenlere acı bir azap vardır.”⁹²

Aslında burada onların isimlerinin hepsini bir bir ifşa edip, onları rezil-rüsve edebilirim ama onları rezil etmeyeceğim ve Allah’ın bana emretmiş olduğu işi yapacağım.

Ey İnsanlar! Bu hakikati gerçekten anlamaya çalışın; Allah onu sizlere veli ve İmam olarak atadı. Onun itaatini bütün herkese farz kıldı; onun sözü ve hükmü geçerli ve haktır. Kim ona karşı gelirse lanetlenmiş ve kim onu tasdik eder ve sözlerine uyarsa da rahmet içerisine girmiştir.

İyi dinleyin ve iyi belleyin; Allah sizlerin mevlası ve Ali de sizlerin imamınızdır. Kıyamete değin gelecek imamların hepsi onun sulbünden olan benim evlatlarımdır. Helal olan bir şey ancak Allah ve Resûlü helal kılmuştur. Haram olan bir şey ise ancak Allah, Resûlü ve onlar⁹³ tarafından haram kılınmıştır.

Allah’ın bana vermediği hiç bir ilim yoktur ve ben de onların (hepsini) Ali’ye intikal

ettirdim. Onun için ondan sakın ayrılıp uzaklaşmayın, ona asla kibir ile yaklaşmayın; çünkü o hakka hidayet edenin ve uyanın ta kendisidir.⁹⁴ Kim onu inkar ederse Allah onun tövbesini asla kabul etmeyecek ve hiç bir zaman onu bağışlamayacaktır. İnanın Allah aynen böyle yapacak ve onları sonsuz azapla cezalandıracaktır.

O, benden sonra herkesten daha üstün ve faziletli olandır. Ona karşı gelen herkes melundur. Tüm bu dediklerimin hepsi Cebrail’in Allah tarafından bana getirdiği haberlerdir. Kişi yarın (Kıyamet günü) için ne (yapıp) gönderdiğine baksın.⁹⁵

Kuran’ın muhkem ayetlerini⁹⁶ tanıyın ve müteşâbih ayetlerini⁹⁷ ardına düşmeyin. Bu elinden tutup, kolunu kaldırdığım⁹⁸ dışında başka hiç kimse onları size tefsir edip açıklayamaz. (Zaten bu yüzden) “Ben kimin mevlası isem, bu Ali de onun mevlasıdır; bu Aziz ve Yüce olan Allah tarafından bana bildirilmiştir.”

Bilin ki; ben Allah’ın mesajını ilettim. Bilin ki; ben bunu tebliğ ettim. Bilin ki; ben bunu halka duyurdum. Bilin ki; ben bunu izah ettim. (Öyleyse bilin ki) benden sonra halka egemen olma hakkı ondan başka hiç kimseye caiz değildir.”

Daha sonra Resûl-i Kibriya Ali’nin (belinden kavrayarak) ayakları dizlerinin

⁹² Tevbe/61

⁹³ İmamlar

⁹⁴ Allah Teala Yunus suresi 35. ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır:

أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ / “Hakka götürülen mi uyulmağa daha layıktır, yoksa (tutulup) yola götürülmedikçe kendisi doğru yolu bulamayan mı?”

⁹⁵ Yüce Allah Haşr suresi 18. ayette şöyle buyurmaktadır: وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَلَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ / Ve her benlik, yarın için önden ne gönderdiğine bir baksın. Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

⁹⁶ Muhkem (محکم) yani; Kuran’ın açık ve kesin olarak hüküm veren ayetleri nitelendirmek için kullanılan bir terimdir.

⁹⁷ Müteşâbih (متشابه) yani; Kuran’ın manası açık olmayan ve diğer ayetler ile benzeşen veya mecazi manaları olan ayetlere verilen isimdir.

⁹⁸ Ali ibn-i Ebu Talib’e işaret ederek.

hizasına gelecek şekilde kaldırdı ve sonra şöyle buyurdu:

Ey insanlar! İşte bu benim kardeşim, vasım, ilmimin sahibi, bana iman edenler içinde benden sonra Rabbimin kitabını tefsir edecek halifemdir.

Ey Allah'ım! Ona dost olana dost ol, ona düşman olana düşman ol, onu inkar edene lanet et, onun hakkını inkar edenlere gazap et!

Ey Rabbim! Sen Ali'nin imametini hakkında; "İşte ben bugün dininizi sizler için tamamladım." ayetini nazil etmekle onun İmametini ile dini kemale erdirdin. Bundan dolayı kim ona ve kıyamet gününe kadar onun soyundan gelen evlatlarına uymazsa, amelleri batıl olup, sonsuz ateşte azap içerisinde kalacaklardır.

İblis haset ve kıskançlığı yüzünden Allah'ın seçkin kulu Adem'i Cennet'ten çıkarttı, öyleyse amelleri yok eden ve insanın ayağını kaydıran hasedi kendinizden uzak tutun. İşte bu yüzden Allah; "Asra andolsun ki, İnsan, gerçekten tam bir hüsrana içindedir!"⁹⁹ ayetlerini nazil etti.

Ey insanlar! Allah, elçisine ve onunla inen nura¹⁰⁰ iman edin. "Ey kendilerine kitap verilenler! Biz bir takım yüzleri silip arkalarına çevirmeden yahut Cumartesi Ashabı'nı lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce yanınızda bulunanları tasdikleyici olarak indirdiğimize inanın."¹⁰¹

Yüce Allah bu (inen) nuru bana yerleştirmişti; benden de Ali 'ye intikal ettirerek sürecektir.

Ey İnsanlar! Benden sonra ateşe davet eden önderler olacaktır ve onlar kıyamet gününde yar ve yardımcısız kalacaklardır. Yüce Allah ve ben onlardan beriyiz. Onlara yardımcı ve tabi olanların hepsi cehennem dibinde olacaklardır. Onlar ancak kısa bir dönem gaspettikleri hilafet makamında oturup, saltanat sürerler. İşte kısa bir zaman sonra bu iş sizin hesabınıza tamamlanacaktır.¹⁰²

﴿يُوسَلُّ عَلَيْكُمَا سُوءَ ظَنٍّ مِنْ نَارٍ وَتُحَاشَى فَلَا تَنْتَصِرَانِ﴾

"İkinizin de üzerine, ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman (yahut erimiş bakır) gönderilir, başaramazsınız."¹⁰³

2- Hafız Hakim Haskani Ebû-l Kasım (ö. 1097)¹⁰⁴

Kaleme aldığı "*Şevahidü't-Tenzil li Kavaidi't-Tafsil ve't-Ta'vil*" adlı kitabında kendi senediyle İbn Abbas ve Cabir-i Ensari'den bu hadisi nakletmektedir.

3- Şafii mezhebi büyüklerinden Hafız Ebû-l Kasım bin Asakir (ö. 1177) kendi senet ve kanalıyla Ebû Said-i Hudri'den bu konu hakkında nakil yapmaktadır.¹⁰⁵

⁹⁹ Asr/1-2

¹⁰⁰ "O'na inanan, destekleyerek O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'nunla beraber indirilen nura uyanlar, işte kurtuluşa erenler onlardır." A'raf/157

¹⁰¹ Nisa/47

¹⁰² "Ey ağırlıklı ve onurlu iki topluluğunuz! Sizin de meşgul olacağız (sizin de hesabınızı göreceğiz)" Rahman/31

¹⁰³ Rahman/35

¹⁰⁴ Şevahidü't-Tenzil, 255/1, h.249

¹⁰⁵ Tarih'u Medinetu'l Dimeşk, 237/12

4- Şafii mezhebinin önde gelen alimlerinden Ebû Abdullah Fahrüddin-i Razi (ö. 1210) Tefsir-i Kebir adlı meşhur eserinde bu cereyanı Maide suresi 67. ayet-i kerimenin iniş sebebi olarak zikretmektedir.¹⁰⁶

5- Yine Şafii mezhebinin büyüklerinden Hafız Celaleddin Abdurrahman bin Kemâleddîn el-Huzayrî es-Süyuti (ö. 1505)¹⁰⁷

6- Kadı Şevkani (ö. 1834), “*Fethu’l Kadir*” adlı kendi tefsirinde bu rivayete uzadı uzadıya yer verir.¹⁰⁸

7- Şafii dünyasının isim yapmış alimlerinden birisi olan Seyyid Şehabuddin Alusi el-Bağdadi (ö. 1853)¹⁰⁹

8- Hanefi Mezhebi büyüklerinden Şeyh Süleyman Kunduzi (ö. 1876)¹¹⁰

9- Şeyh Muhammed Abduh el-Mısri (ö. 1905)¹¹¹

Hâsılı Kelam

Gadir-i Hum günü nazil olan “*Tebliğ*” ayeti için birçok farklı nüzul sebebi nakledilmiştir. Bu konu hakkında birçok görüşü bir araya toplayan ilk şahıs ise; bildiğimize göre “*Tefsir-i Taberî*” ile Ebû Cafer Taberî’dir.¹¹² Zaten ondan sonra gelenler de ona tabi olup, takip etmişlerdir. Fahr-i Razi¹¹³ ise kendi tefsirinde Tebliğ ayetinin nüzul sebebiyle ilgili dokuz farklı görüş zikretmiş

ve onuncu görüş olarak da bizim bu kitapta zikrettiğimizi kaleme almıştır.

Fahr-i Razi’nin bu konuda getirdiği tüm hadislerin senedinde ravileri zikretmeksizin doğrudan doğruya Hz. Peygamber’in adını anarak rivayet ettiği mürsel hadislerdir ve aynı zamanda anlatıcıları belli olmayan senetsiz hadislerdir. Tefsir-i Nizamuddin-i Nişabur’ide, bu hadis “*Kıyl*”¹¹⁴ olarak yani “*Denilmiştir*” şeklinde zikredilerek anlatıcısının belli olmayıp, itibarının da o denli olmadığını beyan etmektedir. Velayetle ilgili görüşünü; birinci ihtimal olarak zikretmiş ve senedi de başta İbn Abbas olmak üzere Berâ bin Âzib, Ebû Said-i Hudri ve Muhammed bin Ali’ye¹¹⁵ dayandırmıştır.

Enteresan olan Taberî’nin, her ne kadar diğerlerine oranla hem daha önce yaşamış olup hem de Gadir-i Hum konusunu daha iyi bilmesine rağmen, tüm ihtimalleri zikretmiştir ama Gadir hadisini nakletmemiştir. Ama buna rağmen Taberî “*Velayet Hadisi*” ismiyle anılan Gadir-i Hum olayını her ne kadar zikretmemişse de, bu konuda özel bir kitap yazmış ve bu hadisi yetmiş aşkın kanaldan okuyucularına sunmuştur.

Sözün Özü

Kurtubî kendi tefsirinde¹¹⁶ Maide/67’ye düştüğü notta şöyle demektedir:

¹⁰⁶ et-Tesfiru’l Kebir, 636:3, 49/12

¹⁰⁷ ed-Dürri’l-Mensür, 298/2

¹⁰⁸ Fethu’l Kadir, 57:3, 60/2

¹⁰⁹ Ruhü’l Meani, 348:2, 192/6

¹¹⁰ Yenabiu’l Mevedde, 120, 119/1, 39. bab

¹¹¹ Tesfiru’l Menar, 463:6

¹¹² Camiu’l Beyan, c.6, s.307

¹¹³ et-Tesfiru’l Kebir, 636:3, 49/12

¹¹⁴ قيل

¹¹⁵ “محمد الباقر” Ehl-i Beyt İmamlarının beşincisi İmam Muhammed Bakır

¹¹⁶ el-Camiu’l Kuran, 242:6, 157/6

“Allah bu Rafizileri kahretsin; çünkü Peygamber halkın ihtiyacı olan gerçekleri saklamış ve gelen vahyi de onlara anlatmamıştı derler.”

Hatta bu konuyu Ehl-i Sünnet alimi Kastalânî daha da abartmış ve şunları eklemiştir:

“Şîî şöyle der: Peygamber bazı önemli konuları takiiye yoluyla gizli tutmayı tercih etmiş ve bu meseleyi açıklamamıştır.”

Halbuki Şîî inançlarının temellerinden birisi Allah Resûlü'nün ne olursa olsun asla ve asla takiiyeye baş vurmayacağıdır. Takiiye konusu tarihin bazı dönemlerinde Masum İmamlar hakkında cereyan etmiştir ama Hz. Nebi bu durumdan her zaman beri kalmıştır.

Keşke bu iki din alimi Şia'ya attıkları bu iftiralar için delil ve kaynak getirselerdi de; biz de bunları değerlendire bilseydik. Şiaların böyle bir şeyi hele ki gelen bir ayet ile vacip hükmüne bürünmüş bir mesele hakkında söylemeyeceği gün gibi aşikardır.

Ebû Abdullah Fahrüddin-i Razi bu konuda şu ihtimalleri sıralamıştır:

1- Bu ayet, bir Yahudi kıssasında geçtiği üzere “*Recm ve Kısas*” meselesi hakkında nazil olmuştur.

2- Yahudilerin şiddetle kınanması ve İslam dini ile alay etmeleri hakkındadır.

3- “*Ey Elçi! Eşlerine deki:...*” mealinde ki “*Tahayyür Ayeti*”¹¹⁷ nazil olunca; Peygamber Efendimiz, eşlerinin dünyayı

seçeceklerinden korktuğu için bu ayeti onlardan saklamış ve bunun üzerine Tebliğ ayeti nazil olmuştur.

4- Zeyd ile Zeyneb'in meselesi hakkında nazil olmuştur.

5- Peygamber'in cihat konusunda münafiklara söz geçiremediği için nazil olmuştur.

6- Allah Resûlü, Müşriklerin ilahlarının kusurlarından söz etmediği zaman nazil olmuştur.

7- Resûl-i Ekrem Veda Haccı'nda İslam hukukunu ve Hac görevlerini beyan ettikten sonra; “*Acaba tebliğ ettim mi?*” diye buyurmuş; halk da, “*Evet*” demişti. Bunun üzerine; “*Allah'ım şahit ol*” diye üç kere buyurdular. Bu esnada mezkur ayet nazil oldu.

8- Allah Resûlü, bir ağacın gölgesi altında uzanmışken, Bedevi bir Arab'ın gelip Hz. Nebi'yi öldürmek istemesi üzerine nazil olmuştur.

9- Peygamber Efendimiz, bazı konularda başta Kureyşliler olmak üzere Yahudi ve Hristiyanlardan çekindiği için Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirerek o korkuyu Peygamber'in kalbinden giderdi.

10- Gadiri Hum konusunda nazil olmuştur.¹¹⁸

وَأِنَّهُ لَتَذِكْرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُّكَذِّبِينَ

“Şüphesiz Kur'an, takvâ sahipleri için bir öğüttür. İçinizde onu yalanlayanların olduğunu elbette biliyoruz.”¹¹⁹

¹¹⁷ Ahzab/28

¹¹⁸ Elbette tüm bunlara delilleri ile cevap vermek mümkündür ve cevapsız da kalmayacaktır.

¹¹⁹ Hakka/48-49

2. Dinin Velayet ile Kemale Ermesi

Gadir-i Hum günü Emirü'l Müminin hakkında nazil olan ayetlerden birisi de şu aşağıdaki ayet-i kerimedir:

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾

“Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam’a razı oldum.”¹²⁰

İstisnasız bütün İmamiye mensupları en başından beri bu ayet-i keriminin Peygamber’in açık-seçik lafızlarla, Hz. Ali’nin velayetini açıkladıktan sonra nazil olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bu ayet, gayet açık bir nassı içermiş, sahabe onu iyi bellemiş, Araplar onu iyice derk etmiş ve kendisine bu haber ulaşanlar ise onu ciddiye alıp, bir delil ve dayanak olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet’in tefsir ve hadis alimlerinin birçoğu da, bu manada İmamiyeye aynı görüşe sahiptirler.

Akli ve rasyonel bakış açısıyla da bu görüş desteklenmektedir. Zaten Fahr-i Razi’nin tefsirinde¹²¹ yer alan eser sahiplerinin nakillerine baktığımızda bunun güçlendiğini açık bir şekilde görmekteyiz; şöyle denmektedir:

“Bu ayet, Allah Resûlüne nazil olduktan yaklaşık seksen bir ya da seksen iki gün kadar Hz. Peygamber yaşadı...”

Ehl-i Sünnet alimleri¹²² kitaplarında Resûl-i Ekrem hakkında şöyle yazmaktadırlar:

¹²⁰ Maide/3

¹²¹ et-Tesfirü'l Kebir, 523:3, 139/11

¹²² el-Kamil fi't-Tarih, 134:2, 9/2, h.k. 11 senesi olayları; Tarih-i İbn-i Kesir 332:6; es-Siretu'l-Halebiyye, 282:3

¹²³ Sahih-i Buhari, 4/1600, h.4145; Sahih-i Müslim, 5/517, h.3

“Resûlullah’ın vefatı Rebiülevvel ayının on ikisine denk gelmektedir.”

Ehl-i Sünnet din bilginlerinin geneli Fahr-i Razi’den etkilenerek bu vefat tarihini kayıt altına almışlardır; Gadir-i Hum ve Hz. Nebi’nin vefat günlerini bu zaman diliminden çıkardıktan sonra yine de geriye seksen iki günden bir gün fazla kalması, sanki biraz dikkatsizlikten ileri gelmektedir. Her halükârda bu bilgi, İkmal ayetinin Arife günü nazil olduğu görüşünden daha da hakikate yakındır. Nitekim Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim¹²³ başta olmak üzere diğer kitaplar da bu şekilde nakletmişlerdir. Eğer bu ayetin Arife günü nazil olduğunu kabul etmiş olursak; işte o zaman yaklaşık on gün ya da bir fazlasını elde etmiş oluruz. Öte yandan İkmal ayetinin Veda Haccı dönüşü Gadir-i Hum’da nazil olduğuna dair elde birçok rivayet de mevcuttur. Aşağıdaki isimler, bu ayetin Gadir-i Hum’da nazil olduğunu teyit edip, nakletmektedirler:

1- Hafız Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir el-Taberî, (ö. 923)

O, “*Kitabü'l Velayet*” adlı eserinde Zeyd bin Erkam’dan İkmal ayetinin Gadir-i Hum’da Emirü'l Müminin hakkında indiğini nakletmektedir.

2- Hafız Ahmed bin Merdeviye el-İsfahanî (ö. 1019)

Merdeviye el-İsfahanî, Ebû Harun el-Abdi kanalıyla Ebû Said-i Hudri’den İkmal ayetinin Gadir-i Hum’da nazil olduğuna dair bir hadis nakletmektedir:

“Bu ayet Gadir-i Hum günü Allah’ın elçisine nazil oldu, işte o zaman Ali’ye şöyle buyurdu: “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.”

Daha sonra bu hadisi Ebû Hüreyre’den nakletmiş ve şunları yazmıştır:

“O gün, Zilhicce ayının on ikinci günüydü; yani Allah Resûlü Veda Haccı’ndan dönüyordu.”¹²⁴

3- Hafız Ebû Nuaym el-İsfehanî (ö. 1038)

4- Hafız Ebû'l Kasım Hakim el-Hasakanî (ö. 1097)

5- Hafız Ebû'l Kasım bin Asakir eş-Safii ed-Dimeşkî (ö. 1175)

6- Ahtabü'l Hüteba Harezmî (ö. 1172)

7- Celaleddin Süyutî eş-Şafiî (ö. 1505)

Bu isimlerin dışında İkmal ayetinin Hz. Ali İbn Ebû Talib’in velayeti hakkında nazil olduğuna değinen birçok Ehl-i Sünnet uleması da vardır.¹²⁵ Ama tüm bunlara rağmen, oldukça gariptir ki; Alusi “*Ruhu'l Meani*”¹²⁶ adlı eserinde şunu söylemektedir:

“Şia, Ebû Said-i Hudri’den şöyle rivayet etmiştir: “Bu ayet-i kerime, Peygamber-i Ekrem’in Gadir-i Hum’da, Ali’ye (kenemallâhü veche); “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.” sözlerini buyurduktan sonra nazil oldu. Nazil olduktan sonra ise Peygamber şöyle buyurdu: Allah-u Ekber! Din kemale erdi, nimet tamamlandı, Rabbim, benim elçiliğime ve benden sonra Ali’nin velayetine razı oldu.” Şunu iyi bilin ki; bu tamamen Şiîlerin bir uydurmasıdır. Zaten bir hadisin başının

kaba saba olması, onun uydurma olduğuna delalet eder.”

Biz, Alusi’nin bu hadisin geldiği kanal ve ravileri görmediğini yani konuya cahil kaldığı için onu yalnızca Şia’ya nispet edilmesini haliyle kabul edemeyiz. İşin özü, onun içerisinde gizli-saklı olan taassup ve diğer unsurların onu gün gibi açık olan bu hakikatin karşısında demagoji yapıp, lafları çarpıtmasına neden olmuştur.

Alusi sanırsız ki; kendisinden sonra gelen araştırmacıların, Ehl-i Sünnet kitaplarında bu konuyla ilgili yer alan hadis ve rivayetleri araştırıp, gündeme getirecek başka kimse olmadığını düşünmüştür.

Acaba aramızda Alusi’ye, bu hadisi neden yalnızca Şia’ya isnat ettiğini soracak birisi var mıdır? Halbuki bu rivayeti yukarıda da görüldüğü üzere hadis, tefsir ve tarih konusunda nam yapmış Ehl-i Sünnet büyükleri de nakletmiştir.

Peki yine bu hadisin senedini, yalnızca Ebû Said-i Hudri ile sınırlamasının sebebini sorsak? Oysaki başta Ebû Hüreyre olmak üzere Cabir bin Abdullah, İmam Muhammed Bakır ve İmam Cafer-i Sadık da bu hadisi rivayet edenler arasındadır.

Yine bu hadiste iddia ettiği o kaba-sabalık ve bozukluğun ne olduğunu sorsak! Bunu Şiîlerin iftira ve uydurmalarından birisi olarak görmesine dair elinde ne delil bulundurduğunu öğrenmek istesek acaba buna ne cevap verecektir?

Bu bahsi geçen kaba-sabalık ve bozukluk hadisin lafzında mıdır acaba? Halbuki bu hadis de diğer hadisler gibi oldukça açık,

¹²⁴ Tefsir-i İbn-i Kesir, 14:2

¹²⁵ Hafız Ebu Bekir Hatib-i Bağdadî ve Ebu'l Hasan bin Meğazilî eş-Şafiî

¹²⁶ Ruhu'l Meani, 249:2, 6/61

net, düzenli ve gramerine uygun bir Arapça ile ağızdan dökülmüştür.

Yoksa bu bozukluk hadisin manasında mıdır? Oysa ki hadisin manasında herhangi bir dil kabalığı ve gramer bozukluğu da yoktur.

Ama eğer Alusi, Hz. Ali'nin faziletleri hakkında rivayet edilen hadisleri ve yahut ona isnat edilen faziletler bozuk ve uydurmadır derse, o başka! Çünkü görüldüğü üzere mezkur hadis, Hz. Ali'nin fazileti hakkındadır. İşte bu görüş, Nasibiler'in yani Ali'ye karşı kin besleyenlerin görüşüyle tıpatıp aynıdır. Bu da sahibini tehlike uçurumuna götüren yersiz bir çabadır.

﴿ كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ ذَكَّرَهُ ۖ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ﴾

“Hayır (iyi bilsinler ki) o (Kur’an) bir ikazdır. Dileyen onu düşünür, öğüt alır. Ancak Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar.”¹²⁷

3. Vuku Bulacak Azap

﴿ سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ ۖ وَقِيعٍ ۖ لِلْكَافِرِينَ ۖ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ۖ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴾

“Soran birisi, yükselme yollarının sahibi Allah tarafından kâfirlere kesinlikle incek olan ve hiç kimsenin uzaklaştıramayacağı azabı sordu.”¹²⁸

Şia, bu ayetin Hz. Ali hakkında indiği konusunda ittifak etmiştir. Öte yandan

Ehl-i Sünnet'in birçok alimi de bu ayeti tefsir ve hadis kitaplarında yer vererek kabul etmişlerdir.

Merhum Allame Emîni el-Gadir'de¹²⁹ bu konuda 29 Sünnî bilgininin adını sıralamıştır ve aşağıda da bunlardan bazıları zikredilmiştir:

1- Hafız Ebû Ubeyd-i Herevi (ö. 838/ Mekke)

Herevi, “*Garibu'l Kuran*” tefsirinde şöyle rivayet eder:

“İşte o zaman Allah'ın Elçisi söylenmesi gereken şeyleri söyledi ve bu sözler birçok bölgede yankı buldu. Cabir bin Nazr bin Haris bin Kelde Abdi Rey, o Hazret'in yanına geldi ve dedi:

- Ey Muhammed! Sen bizim Allah'tan başka bir ilah olmadığına ve senin O'nun elçisi olduğuna şahadet etmemizi istedin ve biz de bunu kabul ettik. Namaz kılmamızı, zekat vermemizi, oruç tutmamızı emrettin; onları da kabul ettik. Ama bununla da yetinmedin. Amcaoğlunun elini kaldırdın ve onun bizden daha üstün olduğunu belirterek “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. dedin. Acaba bu sözler sana mı ait yoksa Allah'ın bir emri mi? Resûl-i Kibriya şöyle buyurdu:

- Allah'a ant olsun ki; O'ndan başka bir ilah yoktur ve bu sözler Allah tarafından. Bunun ardından Cabir¹³⁰ bineğine doğru yola koyuldu ve ilerlerken şöyle diyordu:

- Ey Allah'ım! Eğer Muhammed'in söyledikleri hak ise gökten başımıza taş yağdır veya bize elemli bir azap gönder! Daha

¹²⁷ Müddessir/56-56

¹²⁸ Me'âric/1-3

¹²⁹ el-Gadir, 1/460-471

¹³⁰ Bu soru soran zat hakkında ihtilaf vardır. İbn-i Abbas; “O, *Nazr bin Haris*'tir” demiş, bazıları da onun “*Haris bin Numan*” olduğunu söylemişlerdir.

- Ey Muhammed! Sen bizim Allah'tan başka bir ilah olmadığına ve senin O'nun elçisi olduğuna şahadet etmemizi istedin ve biz de bunu kabul ettik. Namaz kılmamızı, zekat vermemizi, oruç tutmamızı emrettin; onları da kabul ettik. Ama bununla da yetinmedin. Amcaoğlunun elini kaldırdın ve onun bizden daha üstün olduğunu belirterek "Ben kimin mevası isem Ali de onun mevasıdır. dedin. Acaba bu sözler sana mı ait yoksa Allah'ın bir emri mi? Resûl-i Kibriya şöyle buyurdu:

- Allah'a ant olsun ki; O'ndan başka bir ilah yoktur ve bu sözler Allah tarafındandır.

henüz bineğine ulaşmamıştı ki; gökten düşen bir taş, başından girdi ve altından çıkarak onu helak etti. Bunun ardından şu ayet-i kerime nazil oldu:

"Bir soran, incek azabı sordu."¹³¹

2- Ebû Bekir Yahya Kurtubî (ö. 1171)

﴿وَأَنْ تَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَّمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾

"Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Elçiye düşen, yalnız açıkça duyurmaktır."¹³²

Hadis Üzerine Bir İnceleme

Dost ve düşmanın bu hadisin nakledilişine dair aleyhte bir yorum yaptığı görülmemiştir. Elbette İbn Teymiyye¹³³ hariç.

¹³¹ Me'âric/1

¹³² Ankebût/18

¹³³ Bilindiği üzere İbn-i Teymiyye, dinin gereksinimlerini inkara yeltenen, Müslümanlar arasında fitne çıkarp, onları tekfir etmeye çalışan bir zattır. Bu yüzden, sapkın fikirlerinin ortaya çıktığı günden bugüne değin büyük Ehl-i Sünnet alimlerinin eleştirileri oklarına hedef olmuştur. Bu konunun aydınlığa kavuşması için Şevkani'nin "Bedrû't-Tali" adlı eserine bakmak yeterli olacaktır. Bedrû't-Tali, 260:2, sayı 515 "Hanefî mezhebi büyüklerinden Muhammed Buhari, (ö.1437) onun bir bidatçi olduğunu açıklayıp onu tekfir etmiştir. Daha sonra kendi meclisinde halka şöyle hitap etti: Kim İbn-i Teymiyye'ye Şeyhü'l İslam derse, kafir olur."

¹³⁴ İcmâ: İslam hukukuna göre, İslam bilgin ve müçtehidlerinin, İslami hükümlerin bir meselesi konusunda aynı hükmü vermeleri, aynı hükümde birleşmeleridir.

Gadir-i Hum hadisi üzerine araştırma yapan bilginler onun kanal ve ravilerinin güvenilirliği karşısında saygıyla eğilmişlerdir. Ama İbn Teymiyye "Minhacü's-Sünne" adlı kitabında çeşitli yollarla bu hadisin yalnızca bir yalandan ibaret olduğunu ispatlamaya ve içinde barındırdığı kin ve hastalığı bu şekilde dışarı vurmaya çalışmıştır.

Aslında onun bu yöntemi tüm din bilginlerinin karşısında takındığı tavır ile aynıdır. Bu onun her konuda itirazda bulunarak farklı bir görüş ortaya koyması alışa gelmiş bir adettir. Aşağıda onun eleştirilerine kısaca değinip, cevap vereceğiz:

Bir Şüphe:

Bir taraftan İcma¹³⁴ ile Gadir-i Hum olayının, Allah Resûlü'nün Veda Haccı dönüşünde vuku bulduğu söylenmekte ve bir taraftan da şöyle bir hadis ile karşı karşıya gelmekteyiz; Gadir-i Hum hadisi çeşitli belde

ve şehirlere yayılınca, Haris adında birisi, Ebtah'da¹³⁵ Resûlullah'ın yanına geldi ve konu hakkında sorular sordu. Ebtah ise bilindiği üzere Mekke'dedir. Halbuki bu durum, olayın yani Haris'in Allah Resûlü'nün yanına gelme meselesinin Medine'de olmasını gerektirir; Öyleyse bu rivayeti uyduran kimse, Gadir-i Hum meselesinin tarihini araştırmadan yorumlayan cahilden başkası değildir.

Cevap:

İlk olarak; Halebî kendi siresinde,¹³⁶ Sıbt İbni'l-Cevzî kendi tezkiresinde¹³⁷ ve Şeyh Muhammed Sadru'lalem de "*Mearicü'l U'la*" adlı eserinde yer verdikleri rivayette; Soru soranın mescide, Resûl-i Ekrem'in yanına geldiğini bildirmektedir. (Elbette bu rivayetin şüpheye cevap vermesi için bu mescidin Medine olması gerekmektedir.) Zaten Halebi de, özellikle Sail'in yani soru soran şahsın, Medine'de Resûlullah'ın yanına geldiğine vurgu yapmaktadır. Ama görüldüğü üzere tüm bunlar sanki İbn Teymiyye'nin gözünden kaçmış ve bunları görmeden alelacele bir karara vararak bu hadisin uydurma olduğu kanaatine varmıştır.

İkinci olarak; İbn Teymiyye'nin lügat ve gramer gerçeklerini görmezlikten gelmesi veya kendisiyle gerçekler arasına gözlerini kör edecek derece taassup perdeleri çekmesi; onu bu sapkınlığa düşürmüştür. Bu yüzden "*Ebtah*" kelimesini sadece Mekke'nin çevresinde aramıştır. Eğer hadis kitaplarına, lügat, atlas ve edebiyat eserlerine müracaat

etmiş olsaydı, o kitaplarda *Ebtah*'ın ne manaya geldiğini kolaylıkla anlardı.

Ebtah, Arapça'da "*kumlu, çakallı dere, suyun yayılarak aktığı geniş tabanlı vadi*" anlamında kullanılan bir isimdir. *Bathâ* da aynı mânaya gelmektedir. Ebtah'ın diğer adı olan *Bathâ* aynı zamanda Mekke'nin isimlerinden biridir. Yani kısaca her şehir bir *Bathâ*'sı olabilir ve bu Mekke ile de sırlı değildir anlamına gelmektedir.

Bir Diğer Şüphe:

İlim adamlarının ortak görüşü; Me'âric suresinin Mekki olduğu üzerinedir. Hal böyle olunca da Gadir-i Hum olayından on sene ya da daha fazla bir zaman önce nazil olmuştur.

Cevap:

Din alimlerinin hepsi, bu surenin genelinde Mekki olduğu yönünde ortak bir görüşe varmışlardır. Ama bu onun içerisinde yer alan ayetlerin hepsinin Mekke'de nazil olduğu anlamını taşımamaktadır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de Mekki olup da ayetlerinin bir kısmı Medeni olan birçok sure vardır.¹³⁸

Başka Bir Şüphe:

Bir diğer ortaya atılan mesele de; bu ayetin Allah'a ortak koşan Mekke müşrikleri hakkında indiği şeklindedir. Lakin Allah Resûlü'nün de Mekke'de ikamet etmesi onlara inmesi gereken azabın önünü almıştır. Çünkü Yüce Allah kitabında şöyle buyurmaktadır:

¹³⁵ Ebtah'ın Mekke ile Mina arasında bulunduğu kesin ise de mevkii ve bunun sınırları konusunda görüş ayrılığı vardır. Ezrakî'ye göre Ebtah, Mekke'den Mina'ya çıkılırken Hacûn'dan Hurmâniye'nin sınırına kadar olan sol taraftaki bölgedir. Burası günümüzde Ca'feriye adıyla bilinir.

¹³⁶ es-Siretu'l-Halebiyye, 274:3

¹³⁷ Tezkiretu Havvasu'l Umme, s.30

¹³⁸ Ankebut suresinin ilk on ayeti dışında, geri kalan tüm ayetleri Mekki'dir. Nitekim Taberî, Kurtubî ve Hatip Şirbinî bunu rivayet etmişlerdir. Tefsir-i Taberî c.20, s.86; Tefsir-i Kurtubî, c.13, s.323; es-Sirâcü'l-Münir, c.3, s.116

﴿ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ

اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾

“Oysa sen onların içinde bulduğukça Allah, onlara azab edecek değildi ve onlar istiğfar ederlerken (içlerinde istiğfar edenler var iken) de Allah, onlara azab edecek değildi.”¹³⁹

Cevap:

Ayette bahsi geçen azabın Mekke’deki müşriklere inmemesiyle, mezkur hikayede geçen o şahsa azabın nazil olmaması arasında herhangi bir bağlantı yoktur; zaten Allah Teala’nın eylem ve fiilleri hikmetlere göre değişiklik göstermektedir. Yüce Allah kendi ilmiyle bir müddet sonra, onlardan bir grup insanların iman edeceğini veya onların neslinden Müslümanların geleceğini biliyordu. Eğer onları bir azapla helak etseydi, Peygamberin gönderilmesindeki hedef ve hikmet oldukça yersiz olurdu.

Yüce Allah bu hikmeti, sarf ettiği sözler yüzünden dininden dönen bu şahıs hakkında görmediği için aynı Nuh Kavmi’nde olduğu gibi onu elim verici bir azapla ortadan kaldırmıştır.

Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de Nuh Kavmi için şöyle buyurmaktadır:

﴿ إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا

إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴾

“Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını şaşırurlar ve sadece ahlsız, nankör (insanlar) doğururlar.”¹⁴⁰

Hız Muhammed’in varlığı büyük bir rahmettir; bu rahmet elbette İslam ümmetinden azabı uzaklaştırmaktadır. Ama asıl ve kamil olan rahmet; İslam’ın nurlu yollarında yürümeye mani olan engelleri onunla ortadan kaldırılmasıdır. İşte bu yüzden hilafet konusunda Allah Resûlü’nün tüm ısrar ve çabalarına rağmen, ona karşı geldiği ve alaycı tavırlar takındığı için Yüce Allah, o habisin ve pespaye adamın kökünü bu şekilde kazıdı. Nitekim Resûlullah yaptığı savaşlarda keskin kılıcıyla, İslam yolundaki engelleri bu şekilde ortadan kaldırıyor. Zaten Allah Resûlü’nün azgınlığa bel bağlamış ve iman etmesinden ümidini kestiği kimseler aleyhine ettiği beddualar kabul olurdu ve bu da o örneklerden bir tanesiydi.

Sahih-i Müslim’in¹⁴¹ kendi senediyle İbn Mesud’tan naklettiği bir rivayet şu şekildedir:

“Artık Kureyşliler, Resûlullah’ın aleyhine toplanıp İslam’ı kabul etmeyeceklerine dair bir karara varınca ve onun önüne olmadık zorluklar çıkartınca, Allah’ın Elçisi şöyle buyurdu:

“Ey Allah’ım! Yusuf’un yedi kıtlık yılı gibi, yedi kıtlık yılı ile onlara karşı bana yardım et.”

Bunun ardından onlar öyle büyük bir kıtlığa düşer oldular ki; her ne varsa yok olup gitti. Artık çürümüş leş ve ölü yemek zorunda kalmışlardı. Aralarından birisi açlıktan gökle kendi arasında duman ve buhar görür oldu. Bunun ardından Allah şöyle buyurdu:

﴿ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ ﴾

¹³⁹ Enfal/33

¹⁴⁰ Nuh/27

¹⁴¹ Sahih-i Müslim, 468:2, h.39

**“Artık sen göğün açıkça izlenen bir du-
man getireceği günü gözle.”¹⁴²**

Bu ayet mezkur hikayeye işaret etmekte-
dir. Buhari de¹⁴³ bu hikayeyi rivayet etmiştir.

*el-İsabe*¹⁴⁴ adlı eserde Hafız Muhammed
bin Hüseyin Ebû Bekir Beyhaki'den¹⁴⁵ Ma-
lik bin Dinar kanalıyla şunu nakletmektedir:

“Peygamber eşi Hind bin Hatice şöyle
nakletmektedir:

Allah'ın Elçisi bir gün Hakem'in¹⁴⁶ ya-
nından geçerken, Hakem alaycı bir şe-
kilde Resûl-i Ekrem'i parmakla göster-
meye başladı. Hz. Resûlullah onun bu
halini görünce şöyle buyurdu:

“Allah'ım ona titremeli bir felç ver!”¹⁴⁷
Bunun akabinde Hakem yavaşça dizleri
üzerine çöktü ve o halde bütün bedeni tit-
remeye başladı.”

Diğer Bir Şüphe:

Eğer bu olay doğru olmuş olsaydı, mez-
kur ayet, Fil ayeti gibi meşhur ve bilinen bir
ayet olurdu ve dolayısıyla onu nakleden ra-
viler de çok olurdu. Hal böyle olunca başta
Müsnet ve Sihah sahipleri olmak üzere; tef-
sir, siyer ve diğer konularda kitap yazan ilim
adamlarının onu nakletmediklerini veya sa-
dece zayıf bir senet ile rivayet ettiklerini gör-
düğümüzde; böyle bir şeyin gerçek dışı ve
yalan olduğu ortaya çıkmış oluyor.

Cevap:

Bu olayla Fil Ashabı'nın olayını mu-
kayese etmek başlı başına bir safsatadır.

Çünkü, bu hadise kişisel bir olay iken top-
lumda ilgi uyandıracak büyük bir etkiye
de sahip değildir. Üstelik bu hadisenin ar-
kasında bazı gizli maksatlar da vardır. Ni-
tekim görüldüğü üzere Gadir-i Hum gibi
on binlerce şahidi olan bir meseleyi dahi
unutturmaya çalışmışlardır.

Ama Ashab-ı Fil hadisesine baktığımızda,
orada büyük bir Nebevi mucizeye şahit ol-
maktayız. O cereyanda büyük bir toplum,
insanların gözleri önünde yok olup gitmiş
ve bir diğer grup da seçkin bir millet olarak
bu durumdan kurtulmuştur. Ayrıca kendileri
için mukaddes saydıkları, her yıl tavaf
etmek için bazılarının binlerce kilometre
yol kat ederek geldiği ve Hacı olarak geri
döndükleri, Allah'ın yeryüzündeki mazhar-
larından birisi olan o belde de amanda ka-
lıp, yıkılmaktan kurtulmuştur.

Hal böyle olunca sanırsanız ki, böylesi bü-
yük bir hadiseyi, o kişisel hadiseyle kıyas-
lamak gerçekten insafsızlık olacaktır. Şu bir
gerçektir ki, ilk hadisede vuku bulan tahrik
ve diğer unsurlar, sonraki hadisede yoktur.
Peygamber mucizeleri içerisinde bu fark-
ları açıkça müşahede etmek mümkündür.
O mucizelerden bazıları kah tek kanaldan,
haber-i vahitle nakledilmiştir, kah da onlar-
dan bazıları tevatür ve güvenilirlik haddine
ulaşmıştır. Yine o mucizelerden bazıları,
senedine itina edilmeksizin Müslümanlar
arasında sorgusuz sualız kabul görmüştür.
Bunun sebebi de, vuku bulan mucizelerin
konum, içerik ve hedeflerinin farklı boyut-
larda olmasıdır.

¹⁴² Duhan/10

¹⁴³ Sahih-i Buhari, 125:2, h.4416

¹⁴⁴ el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe, 346:1

¹⁴⁵ Delailü'l Nübüvve, 240/6

¹⁴⁶ Mervan'ın babası, Hakem bin Ebu'l As bin Ümeyye

¹⁴⁷ Günümüzde bu hastalığa müzmin, ilerleyici, tedavisiz iyileşmeyen bir hastalık olan Parkinson hastalığı de-
nilmektedir.

Ama İbn Teymiyye'nin:

“*Mussanifler bu hadisin adını zikretmişlerdir.*” sözüne gelince, bunun yalnızca bir paradoksal durum ve saçmalık olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Çünkü daha önceki bölümlerde tefsir, tarih ve lügat gibi diğer ilim adamlarının mezkur hadisi mükerrer naklettiklerini, isimleriyle beraber yazmıştık.

Ama tüm bunlar bir yana bizim için hala ve hala muallakta kalan şu konunun izahını henüz bulabilmiş değiliz; Nasıl olur da İbn Teymiyye bu hadis için:

“*Bu, senedi tanınmayan ve bilinmeyen bir hadistir.*” diyebilmektedir? Halbuki bu hadis, ilim, tefsir ve hadis konularında sorun yaşamayan ve güvenilirlikleri kabul edilen Hüzeyfe bin Yeman¹⁴⁸ ve Süfyan bin Uyeyne gibi büyük sahabelere dayanmaktadır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye hiç bir delil sunmaksızın hadisin senedinin zayıf saymış ve onun metni üzerinde münakaşa etmiştir. Çünkü bu hadisin hiçbir yönü, kendi çirkin planlarıyla uyum içerisinde değildir.

Diğer Başka Bir Şüphe:

Bu hadisten anlaşıldığına üzere “*Haris*” adı ile zikredilen şahıs İslam dininin temelleri olan imanın şartlarını kabul eden bir zattır. Öte yandan da Müslümanlar Allah Resûlü'nün hayatta olduğu Asr-ı Saadet'te her hangi bir azaba uğramamıştır.

Cevap:

Bu hadis onun Müslüman olduğunu kanıtladığı gibi, Peygamber'in sözlerinde şüpheye düşmesi ve onu reddetmesi de mürtet olduğunun bir kanıtıdır. Yani o ilahî azap,

onun Müslüman olduğu zamanda vuku bulmamış, bilakis daha önce de değinildiği gibi Resûl-i Kibriya'nın sözlerini duyuktan sonra, Hz. Nebi'nin Peygamberliğinden şüphe edip, inkarı üzerine küfre düştüğü için olmuştur.

Ayrıca, Müslümanlar arasında, Hz. Peygamber'e ihanet ederek azaba uğrayan kimseler de olmuştur. Bunun örneğine üçüncü şüphe için verilen cevapta değinmiştik.

Müslim,¹⁵⁰ kendi sahihinde Seleme bin Ekvâ'dan şöyle rivayet etmiştir:

“*Adamın biri, Peygamber'in yanında sol eliyle yemek yiyordu; Allah Resûlü ona:*

- *Sağ elinle yemeğini ye! diye buyurdular. O adam da (inat olsun diye):*

- *Sağ elimle yiyemiyorum. deyince, Resûlullah:*

- *(Öyleyse) Hiç bir zaman yapamaysın! diye ona beddua etti. O adam ondan sonra sağ elini ağzına doğru bir daha kaldıramadı.”*

Başka Bir Şüphe:

Haris bin Numan Sahabe arasında tanınmış birisi değildi. Ayrıca İbn Abdilber en-Nemeri, *el-İstiab fi Marifeti'l Ashab* adlı eserinde, aynı zamanda İbn Münde, Ebû Nu'aym-i İsfahanî ve Ebû Musa, Sahabeler hakkında yazdıkları kitaplarda onun adını zikretmemiştir.

Cevap:

Sahabeler hakkında kaleme alınan eserlerin illa da bütün Ashab'ın ismini içermesi ve yazması gerekmiyor; her yazar kendi

¹⁴⁸ Sahih-i Müslim, 411/5, h.24; et-Takrib, İbn-i Hacer, 82

¹⁴⁹ Tezkiretu'l Huffaz, 161:1, sayı 249

¹⁵⁰ Sahih-i Müslim, 259/4, h.107

çaba ve bilgisi doğrultusunda bu isimleri bir araya toplayabilmiştir. Onlardan sonra gelen muhakkik ve araştırmacılar da, seleflerinin göremediği ve bulamadığı isimleri, bir çok eser ve kitap arasından bulup eklemiştir;¹⁵¹ Öyleyse, bir şahsın ismini, bu kitaplarda bulmadığı için hem onu ve hem de olayı inkar etmeye kalkışmak, in-safsızlıktan başka bir şey değildir.

Ayrıca, büyük bir ihtimalle, Sahabeler hakkında kitap yazan araştırmacılar, onun mürtet olmasından sonra onu sahabe listesi içerisinde zikretmemişlerdir.

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾

“İnsanlardan öylesi var ki, Allah uğrunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın mücadele eder.”¹⁵²

İslam Dininde Gadir-i Hum Bayramı

Hiç şüphesiz Gadir-i Hum hadisini baki kılıp, adından her dönem söz ettirilmesini sağlayan mesele; o günün bir bayram günü olarak addedilmesi ve gecesine mahsus özel ibadetlerin İslam literatürüne eklenmesidir. Hayır işlerde bulunmak, yoksulların elinden tutmak, aile ve akrabayı ziyaret etmek ve güzel elbiseler giyinmek yine o günün amellerinden sayılmaktadır.

Dini toplumlar, o günde gerçekleştirilen bu eylemleri gördüklerinde bunun neden ve felsefesini ister istemez sormak durumunda kalıyorlar. Bu hadise eskiden bugüne dek

devam etmekte ve her yıl tekrarlanmasıyla; cereyan eden bu önemli hadisenin zinde kalması ve önemini yitirmeden hem nesilden nesile aktarılıyor hem de tekrar edilen rivayetler sayesinde kesintisiz olarak elimize ve gelecek kuşaklara ulaşmış oluyordu.

Bu bayram hakkında araştırmacıların yarına olacak iki konuya değinmek istiyoruz:

Birinci Konu: Bu bayram, her ne kadar Şii’ler tarafından özel bir alâka ile kutlansa da; diğer İslam fırkaları arasında da önem bir yer tutmaktadır.

Ebû Reyhan Biruni “*Asaru’l Bakiye ani’l Kuruni’l Haliye*”¹⁵³ adlı kitabında Müslümanların o günü bayram olarak kutladıklarını yazmaktadır. İbn Talha-yi Şaffî de “*Metalibü’s-Suul*”¹⁵⁴ kitabında şöyle yazıyor:

“Emirü’l Mü’minin Ali bir şii’rinde Gadir-i Hum gününe değinmiş ve o gün Müslümanların bayramı olarak kutlanmıştır; çünkü Resûl-i Ekrem, o gün hiç kimseye vermediği makamı ona vermiştir.” Ve şöyle demektedir:

“Allah Resûlü hakkında kullanılan “Mevla” kelimesinden anlaşılan bütün manalar, Hz. Nebi’nin başkalarına değil yalnızca Ali’ye mahsus kıldığı makamın ta kendisidir; bu ise gerçekten büyük bir derece, yüce bir makamdır. Bu sebepten dolayı o gün bayram kabul edilmiş ve Ali dostları arasında sevinç günü olmuştur.”¹⁵⁵

Tarih kitaplarında müşahede edildiği üzere, doğudan batıya bütün İslam coğrafyasının bu günün bayram ilan edilmesi hususunda ittifak ettiklerine dair bir çok

¹⁵¹ el-İsabe fi Temyizi’s-Sahâbe, 2-4:1

¹⁵² Lokman/20

¹⁵³ Asaru’l Bakiye ani’l Kuruni’l Haliye, s.334

¹⁵⁴ Metalibü’s-Suul, 53, s.16

¹⁵⁵ Metalibü’s-Suul, 56, s.16

kayıtlar vardır. Mısırlılar, Faslılar ve Iraklılar da geçmişte Gadir-i Hum'a çok önem vermiş; o günü namaz, dua ve benzeri ibadetlerle, aynı zamanda şiir ve diğer etkinliklerle ayakta tutmaya çalışmışlardır.

Öte yandan İbn Hallikân "Vefiyat"¹⁵⁶ adlı eserinin birçok yerinde Müslümanların ittifak içinde Gadir-i Hum'un bir bayram günü olarak kabulünü zikretmiştir.

Mesudi de Gadir-i Hum hadisini zikrettikten sonra şöyle der:

"Ali'nin evlatları ve onların taraftarları bu günü ulu bir gün olarak kabul etmektedirler."¹⁵⁷

Ayrıca Ebû İshak Salebî, "Simaru'l Kulub"¹⁵⁸ adlı kitapta Gadir ve diğer önemli dini geceleri saydıktan sonra şöyle der:

"Gadir gecesi Allah Resûlü'nün Gadir-i Hum'da deve semerleri üzerine çıkıp:

"Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Ey Allah'ım! Onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et ve onu terk edeni terk et." şeklinde bir hutbe okuduğu günün gecesi olduğu için Şiîler bu güne bir hayli önem verirler ve bu günün gecesini ibadetle meşgul olarak geçirirler."

Ayrıca Şeyheyn yani I. ve II. Halife Ebû Bekir ve Ömer'in, bunun yanı sıra Peygamber hanımlarının ve bir kısım sahabenin Resûlullah'ın emriyle Emirü'l Mü'minin Ali'yi tebrik edip, kutlamaları da o günün bayram ve kıvanç dolu bir gün olduğunun delilleri arasında sayılabilir.

İkinci Konu: O günün bayram olarak kutlanması, Resûlullah'ın zamanında bugüne değin sürmüştür. Gadir-i Hum günü Veda Haccı ile başlamıştır. O günde, Hila-fet gibi oldukça önem arz eden bir mesele açıklığa kavuşturulmuş ve Hz. Ali halife

¹⁵⁶ Vefiyatü'l-A'yan, İbn-i Hallikân, 1:60; 2:232

¹⁵⁷ Tenbihatü'l Eşraf, s.221-222

¹⁵⁸ Simaru'l Kulub, s.636, sayı 1068

tayin edilmiş ve onun dünyevi ve manevi makamları Resûl-i Kibriya tarafından dillendirilmiştir.

Bir çok insanın tanıklık ettiği o gün, sevinç ve kutlu bir gün olarak Müslümanlar arasında meşhur olmuştur. O gün İslam şeriatı ve onun nurani hükümleri tekrar beyan edilmiş ve artık hiçbir müphem ve belirsiz mesele kalmamıştır. Hal böyle olunca o günden daha önemli başka bir gün olabilir mi?

O günde sünnete dair tüm her şey açıklanmış, din kemale ermiş ve nimet tamamlanmıştır. Artık kimse için gizli saklı kalmasın diye bu mesele Kur'an-ı Kerim'de de açık, seçik beyan edilmiştir.

İşte bu yüzden Allah Resûlü, bu mesele'nin gereği olarak; ümmetinden orada bulunanlara başta Şeyheyn, Kureyşliler, Ensar'ın büyükleri ve kendi hanımları olmak üzere emrederek; Hz. Ali'ye verilen bu velayet ve yöneticilik makamından ötürü onu kutlamalarını buyurmuştur.

Tehniyet Hadisi

(Hz. Ali'nin tebrik edilip, kutlaması)

İmam Muhammed bin Cerir-i Taberî "el Velaye" adlı kitabında, kendi senediyle Zeyd bin Erkam'dan bir rivayet nakletmektedir:

"Allah Resûlü şöyle buyurdu:

- Ey İnsanlar! Söyleyin; Bizler sana yüreğimizin derinliklerinden iman ettik, dillerimizle sana söz verdik, ellerimizi ellerinin üzerine koyup burada olup biteni hiçbir surette tahrif edip, değiştirmeden evlat ve akrabalarımıza ulaştıracağımıza

dair ant içeriz ve bunun için Allah'ın şahitliği yeterlidir.

Size ne diyorsam aynısını söyleyin! Ali'ye, Emirü'l Mü'minin diye hitap ederek şunları söyleyin:

﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَيْنَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَيْنَا اللَّهُ ﴾

"Lütfedip bizi buraya getiren Allah'a hamdolsun, Allah bizi getirmeseydi, biz bu (nimetlerle dolu yolu) bulamazdık!"¹⁵⁹

Aynı şekilde Allah bütün sesleri işitip kalpte gizli kalan şeylerin hepsini çok iyi bilir:

﴿ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَةٌ بِهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾

"Kim ahdini bozarsa, kendi aleyhine bozmuş olur. Ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa Allah ona büyük bir mükafat verecektir."¹⁶⁰

Allah'ın rızasını kazanacak sözler söyleyin yoksa:

﴿ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّي وَعَنْكُمْ ﴾

"Eğer nankörlüğe saparsanız şu bir gerçek ki, Allah size muhtaç olmayacak bir Gani'dir."¹⁶¹

Zeyd bin Erkam diyor ki: *Bu sıra halk hep bir ağızdan bağıarak şöyle dedi:*

- Evet, işittik ve can ü gönülden Allah ve O'nun elçisinin emrine itaat ediyoruz! Daha

¹⁵⁹ A'raf/43

¹⁶⁰ Fetih/10

¹⁶¹ Zümer/7

sonra ilk olarak Ali'ye biat eden Ebû Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyir oldu. Ardından Muhacir, Ensar'ın geri kalanları ve daha sonra ise orada bulunan halkın hepsi bu biate iştirak etti.

Bu biatleşme Resûl-i Ekrem'in öğle ve ikinci namazlarını cem ederek kıldığı zamana değin devam etti ve daha sonra kaldığı yerden akşam ve yatsı namazı beraber kılınana kadar sürdü. Biatleşme ve kutlama merasimi tam üç gün boyunca devam etti.”

Mirhand adıyla meşhur ünlü tarihçi Muhammed bin Havendşah 1474'te kaleme aldığı “*Ravzatü's-Safa*”¹⁶² adlı genel tarih kitabında Gadiri-i Hum konusuna değindikten sonra şöyle yazıyor:

“Daha sonra Allah Resûlü kendisine mahsus çadırında oturdu ve Ali'yi de bir başka çadıra göndererek halkın orada onu tebrik ve biat etmesini emretti, kutlama merasimi bittikten sonra Hz. Nebi eşlerini de Ali'yi tebrik etmeleri için onun yanına gönderdi. Nitekim onlar da gidip onu kutladılar. Sahabeler arasında Hz. Ali'yi tebrik edenlerden birisi de Ömer İbn Hattab idi; o şöyle diyordu:

“Ne mutlu sana ey Ebû Talib'in oğlu! İşte sen benim ve bütün mümin olan erkek ve kadınların mevlası oldun.”

Tehniye hadisi, bir çok Ehl-i Sünnet muhaddis, müfessir, tarihçi, rical alimi ve araştırmacı tarafından göz ardı etmeyip, önem arz ettiği için özellikle Şeyheyn yani Ebû Bekir ve Ömer'den bir çok rivayet nakletmişlerdir. Bir çoğu da bu hadisi sahih senet ve güvenilir olan ravilerden rivayet

ederek onu İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Berâ bin Âzib ve Zeyd bin Erkam gibi sahabelere dayandırmışlardır.

Merhum Allame Eminî el-Gadir'de¹⁶³ Şeyheyn'in Ali'yi tebrik ettiğini nakleden 60 raviyi bir bir zikretmektedir. Aşağıda onlardan bazılarının isimlerine değinilmektedir:

- 1- Hanbeli Mezhebi İmamı, Ebû Abdullah Ahmed bin Hanbel-i Şeybani (ö. 855)
- 2- Hafız Ebû Cafer Muhammed İbn Cerir el-Taberî, (ö. 923)
- 3- Hücetü'l İslam Ebû Hamid el-Gazzâlî (ö. 1111)
- 4- Ebû'l Feth Şehristani (ö. 1154)
- 5- Fahrüddin-i Razi (ö. 1210)
- 6- Celaleddin Süyuti (ö. 1505)

Sözün Başına Dönüş

Görüldüğü üzere, bu kutlama tamamen Allah Resûlü'nün emri ile gerçekleşmiş ve yine Hz. Ali'yi ilk tebrik eden de zat-ı şahaneleri olmuştur. Bu tebrikin hemen ardından iftiharla şöyle buyurmuştur:

“Bizi, tüm insanlara üstün kılan Allah'a hamdolsun!”

Öte yandan Yüce Allah, İkmal ayeti ile o gün dinini kemale erdirdi ve nimetlerini tamamladı.

Dönemin meşhur Ehl-i Kitap alimlerinden Tarık bin Şihab, bir gün Ömer İbn Hattab'ın tertiplemediği meclise katılmış ve bu konuyu açarak şöyle demişti: “Eğer bu ayet¹⁶⁴ bizim hakkımızda nazil olsaydı,

¹⁶² Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'l-Mülük ve'l-Hülefa, ikinci cüz, 1:173

¹⁶³ el-Gadir, 1/510-527

¹⁶⁴ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ Maide/3

biz bu günü bayram olarak ilan ederdik.”¹⁶⁵ Orada bulunanların hiç birisi onun bu sözlerini reddetmedi ve Ömer İbn Hattab da bunu destekledi.

Bunların hepsi o günün gerçekten özel bir önem taşıdığına göstergesidir. O gün, Allah Resûlü’nü, hidayet önderlerini ve onların yolunda giden tüm müminleri sevindirmiştir.

O günü bayram olarak kabul etmemizin nedeni de zaten bundan başka bir şey değildir; Resûl-i Ekrem de bu konuya defalarca değinmiştir.

Hicri Kameri III. yüzyılın önemli alimlerinden birisi olan Furat bin İbrahim el-Kufi, babasından o da kendi babasının kanalından İmam Cafer-i Sadık’a dayandırdığı hadiste Resûlullahın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“Gadir-i Hum günü, ümmetin en büyük bayramlarındandır; bu öyle bir gündür ki; Yüce Allah, benden sonra ümmetin hidayet ve liderliği için kardeşim Ali İbn Ebû Talib’i tayin etmemi emretmiştir; Yüce Allah o günde dini kemale erdirmiş, nimetlerini tamamlamış ve onlar için İslam dinini seçerek buna razı olmuştur.”¹⁶⁶

Konuyla alakalı olarak Ebû Said-i Haruşî en-Nişaburi “*Şerefu’l Mustafa*” adlı eserinde, Ebû Said-i Hudri’nin kanalıyla şöyle bir hadis rivayet etmektedir:

“Allah Resûlü Gadir-i Hum gününde şöyle buyurdular:

“Beni kutlayın! Beni kutlayın! Çünkü Yüce Allah beni Peygamberlik ve Ehl-i

Beyti’ mi de imamet makamıyla diğer kimselerden üstün kıldı.”

﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴾

“Andolsun Allah’ın Elçisinde sizin için Allah’a ve ahiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah’ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır.”¹⁶⁷

Peygamberimizden sonra Emirü’l Mü’minin Ali de o günü bayram olarak kabul etmiştir. Rivayet edildiği üzere kendi hilafeti döneminde Gadir-i Hum günü, bir Cuma günü ile denk gelmiştir ve Hz. Ali, o gün minbere çıkarak uzun uzadıya daha önce emsali görülmemiş bir hutbe okumuştur. O hutbenin bir bölümü şu şekildedir:

“Ey Müminler Topluluğu! Yüce Allah bugün sizler için iki büyük bayramı bir araya getirmiştir ve onlardan biri olmaksızın bir diğeri asla ayakta duramaz.

Gaflet uykusundan uyanın! Ecel gelip de kapınızı çalmadan hayırlı amele koşun. Bâtını rahmet ve zahiri azap olan o surlar çekilmeden, Rabbinizden olan mağfiret ve bağışlanmaya ulaşmak için birbirinizle yarışın. Zaman gelecek sesleneceksiniz; fakat sesiniz duyulmayacaktır. Feryat üfigan edeceksiniz; fakat feryadınız kale alınmayacaktır. Yardım dileyip de karşılık bulamadığınız o gün gelmeden süratle Allah’ın itaatine koşun.

Ey Müminler Topluluğu! Allah’ın rahmet ve mağfireti üzerinize olsun. Buradan

¹⁶⁵ Hadis İmamlarının beşi de bu hadisi kendi eserlerinde zikretmişlerdir. Sahih-i Müslim, 517/5, h.3 vb.

¹⁶⁶ Biharu’l Envar, 109/37, Beşşaretü’l Mustafa babı/49

¹⁶⁷ Ahzab/21

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي جعل لنا من أمتنا من أئمة عليين صلوات الله عليهم أجمعين

سپاس خدا را که ما را از جمله یاری جویندگان به

ولایت امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام و اولاد

پاک و مطهرش

قرارداد.

ayrılıp gittiğinizde ailelerinizin kalkınması (ve eğitimi) ile uğraşın, kardeşlerinize ihsan ve yardımda bulunun, Allah'ın size bağışladığı nimetten dolayı O'na çokça şükredin. Birleşin ki; Allah sizin dağınıklığınızı gidersin, birbirinize iyilikte bulunun ki; Allah sizin birbirinize olan ülfet ve mahabbetini daha da çoğaltsın. Allah'ın nimetlerini birbirinize hediye verin. Çünkü Yüce Allah size bu günü, ondan öncesi ve sonrasındaki bayramlarda verdiği sevabın katlarca fazlasını vererek sizi kutlamıştır. Bugün ihsan ve yardımda bulunmak malı çoğaltır, ömrü uzatır. Bugün birbirinize karşı şefkatli olmak Allah'ın rahmet ve şefkatine nail olmak demektir. Kardeşlerinize ve aile efradınıza zahmet çekerek kazandığınız mallarınızdan ve gücünüz

yettiği şeylerden ihsanda bulunun, birbirinizle karşılaştığınızda güler yüzlü ve sevinçli olun..."¹⁶⁸

Aynı şekilde diğer Ehl-i Beyt İmamları da, Gadir-i Hum gününü bayram olarak kutlayıp Allah Resûlü'nün izini takip etmişlerdir. İmamlar bugünün bir bayram olduğuna vurgu yaparak; bütün Müslümanlardan bugünü bayram olarak kutlamalarını istemişler; Gadir-i Hum gününün faziletlerini izah edip, güzel işler ve iyi ameller yapanları sonucunda ulaşacakları sevapları açıklamışlardır.

Furat bin İbrahim el-Kufi kendi tefsirinde,¹⁶⁹ Maide suresinde senetlerle İmam Cafer-i Sadık'tan şu rivayeti nakletmektedir:

¹⁶⁸ Merhum Şeyh Tusi bu hutbenin senedini "Misbahü'l Mûteheccid" adlı eserin 697. sayfası olarak belirtmiştir.

¹⁶⁹ Tefsir-i Furat el-Kufi, s.117, h.123

“Ben İmam Cafer-i Sadık’a şöyle sordum:

- Canım size feda olsun! Söyleyin bana Müslümanların Ramazan, Kurban, Cuma ve Arife gününden daha faziletli bir bayramı var mıdır? Hazret cevaben şöyle buyurdular:

- Elbette bunlardan daha faziletlisi, daha üstünü ve Allah katında daha şerefli olanı; Yüce Allah’ın Elçisine; “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam’ı/Allah’a teslim olmayı seçtim.”¹⁷⁰ ayetini indirerek dinini kemale erdirdiği gündür.”

Merhum Kuleyni, *Usul-u Kafi*’de¹⁷¹ Ali bin İbrahim’den o da babasından, Kasım bin Yahya’dan o da Hasan bin Raşid’den o da İmam Cafer-i Sadık’tan şu rivayet nakledilmiştir:

“İmam’a şöyle dedim:

- Canım size feda olsun! Acaba Müslümanların Ramazan ve Kurban bayramından

başka bir bayramları var mıdır? İmam Cafer-i Sadık:

- Evet, Ey Hasan! Onlardan daha büyük ve daha şerefli olanı vardır.

- Bana o bayram hangisidir söyley misiniz? diye sordum. İmam da:

- Emirü’l Mü’minin Ali’nin halka İmam olarak tayin edildiği gün. diye buyurdular.

- Canım feda olsun size, söyleyin bana; bizler o günde neler yapmalıyız? İmam buyurdu:

- Ey Hasan! O gün oruçlu ol. Muhammed’e ve onun Ehl-i Beyti’ne çokça salavat getir. Onlara zulüm edenlerden beri olduğunu dile getir. (Unutma ki) Bütün peygamberler, halka kendi vasilerini tayin ettikleri günü bayram olarak geçirmelerini emretmişlerdir. Bunun ardından şöyle sordum:

- Peki o gün oruç tutanın mükafatı nedir? İmam Cafer-i Sadık şöyle buyurdu:

- O gün oruç tutan kimseye altmış ay oruç tutma sevabı verilir.”

¹⁷⁰ Maide/3

¹⁷¹ el-Kafi, 203:1, 148/4, h.1

İmamları Tanıma, Guluv ve Taksir Meselesi

Dr. Cafer Yusufi

İmamet, Kur'an'ın en fazla önem verdiği konulardan olup Kur'anî beyana göre Rab-bimizin insanları terbiye edip geliştirmek için devreye koyduğu en yüce yöntemle-rindedir. Allah her zaman kullarını hidayet etmek ve onları kendisine yönlendirmek için birtakım insanlar seçer. Seçtiği bu insanları halis kılar, şeytanların tuzaklarını onlardan savar, kendi katından onlara ilim öğretir, onlara vahyeder, akıllarının derinliğinde onlara fısıldar ve onların elleriyle birtakım kerametler ortaya çıkarır. Bunlardan bazıları peygamberler, bazıları vasiler ve imamlardır. Bazıları da Allah'ın hüccetleri ve evliya kullarıdır. Onlar bu makama birtakım zor imtihanlar ve bu imtihanları başarıyla tamamlamalarının ardından gelirler. Allah onları bu imtihanların tümünde kalplerini takva ile imtihan edip kurtardıktan sonra bu dereceye ulaşırlar.

Tüm bunlar Kur'an ve hadislerde açıkça ifade edilmiştir. Dolayısıyla biz yakinen şunu söylüyoruz: İmamet, yönetim ve hükümet değildir. Aksine velayet ve ilahî bir ahittir. Onun için imam, sırat-ı müstakimdir; onu tanımaksa doğru yolu tanımaktır. Ona dair cehl/bil-gisizlik ise –her ne kadar görünüşte din olsa da aslında – cahiliyettir. Bu yüzden imala-rın yetenekleri ve özellikleri ile bilgi ve kapasitelerinin alanı hakkında araştırma yapmak ve bilgi edinmek gerekir. Çünkü onları tanıma hakkında birçokları sapkınlığa düşmüş-tür; bazıları işi guluv boyutuna taşımış ve sadece Yüce Allah'a isnat edilmesi gereken iş-leri onlara isnat etmiş, bazıları ise taksire düşerek onları sıradan yöneticiler, hâkimler ve âlimlerin seviyesine indirmiştir.

Bunların tamamı ise Kur'an ayetleri ile Peygamber (s.a.a) ve imamlardan (a.s) gelen hadisler üzerinde düşünmemekten kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu iki kaynak üzerinde düşünmek ve Allah'a yakarıyla vasat yolu bulmak mümkündür. Bu bağlamda Kur'an ve sünnetten istifade edilen gerçeği şu şekilde sunabiliriz:

Biz Ehlibeyt ekolü takipçileri ile Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaat ismiyle meşhur olan Hilafet ekolü arasındaki en önemli ihtilaf konusu hiç kuşkusuz imamet meselesi; onun tanımı, şart-ları ve mısdaqları hakkındadır. Diğer konulardaki ihtilaflarımız ise genellikle fer-i ve içtihadı

Ehlibeyt ekolü takipçileri ile Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaat ismiyle meşhur olan Hilafet ekolü arasındaki en önemli ihtilaf konusu hiç kuşkusuz imamet meselesi; onun tanımı, şartları ve mısdaıkları hakkındadır. Diğer konulardaki ihtilaflarımız ise genellikle fer-i ve içtihadî farklılıklar olup Ehlisünnet'in dört mezhebi arasında ve Ehlibeyt ekolü takipçilerinden olan müçtehitler arasında da mevcuttur.

farklılıklar olup Ehlisünnet'in dört mezhebi arasında ve Ehlibeyt ekolü takipçilerinden olan müçtehitler arasında da mevcuttur. Bu yüzden imamet meselesi ve onunla ilgili konulara yoğunlaşmak daha yerinde ve uygun bir yaklaşımdır.

Daha önce Kur'an-ı Kerim'de imametın kıstaslarına dair bahsederken imamın iki temel özelliğe sahip olması gerektiğini ifade etmiştik. Bunlardan biri Allah katından bahşedilmiş olan ve içeriğinde en ufak bir hatanın bulunmadığı ledünni ilimdir. Rabbimiz onların sahip olduğu bu ilmi şu sözü ile muteber saymıştır:

﴿سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ﴾

“Allah, onların nitelendirmelerinden münezzehtir. Allah'ın ihlâşlı kulları müstesnadır. (Onlar Allah'ı niteleyebilirler).”¹⁷²

Ayete göre Allah'ın ihlâşlı kullarının ilmi en müşkül ve en üstün ilimlerde dahi hüccet kabul edildiğine göre daha alt seviyedeki konularda hayli hayli delil olarak kabul edilebilir. Yüce Allah evliya kullarına ilişkin bu hakikate Hızır'ı tanımlarken şu şekilde işaret etmiştir:

﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾

“(Orada) kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.”¹⁷³

¹⁷² Saffat 159-160.

¹⁷³ Kehf 65.

Ayete baktığımızda üç hasletten söz edildiğini görüyoruz: Kulluk, Allah katından rahmet ve ledünni ilim. İsmet (masumiyet) ise muhles (ihlase erdirilmiş) kulların özelliğidir. Nitekim şeytan onları saptıramayacağını açıkça şu şekilde ilan etmiştir:

﴿لَا غُورِيَهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ﴾

“Onların tümünü yoldan çıkaracağım; sadece içlerinden muhles/ihlâslı kulların müstesna.”¹⁷⁴

Yüce Allah da bu ihlâslı kullar hakkında şöyle buyurmuştur:

﴿إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ﴾

“Kullarıma karşı (ey şeytan) senin bir egemenliğin yoktur.”¹⁷⁵

İlahi seçim onların ihlâsından kaynaklanmaktadır. Nitekim Yüce Allah, buna ilişkin şöyle buyurmuştur:

﴿إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُضْطَفَيْنِ الْأَخْيَارِ﴾

“Biz onları katışıksız bir özelliikle, o yurdu anma özelliği ile arındırdık. Kuşkusuz onlar, bizim katımızda seçkin ve iyi kimselerdendirler.”¹⁷⁶

Bu konuya Meryem’le ilgili kelimasında da şöyle işaret etmiştir:

﴿يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ﴾

“Ey Meryem! Allah seni seçti, arındırdı ve seni âlemlerin kadınlarından seçkin/üstün kıldı.”¹⁷⁷

Bu sadece Meryem’e has bir durum değildir. Aksine Yüce Allah’ın bazı kullarını diğerler insanları hidayet edebilmeleri için seçtiği hususundaki sünnetinin anlatımıdır. Ehli-sünnet’in ismeti inkâr konusundaki ısrarı ise Allah’ın kitabında geçen kelimasını anlamadaki yeter-sizliği, donukluğu ve din hususundaki taassuplarından kaynaklanmaktadır. Onlar şu gerçekten gaflet ediyorlar: Eğer günahtan arınmak imkânsız olursa bu, günahın insanın zati özelliklerinden olması anlamına gelir. İnsanın zati olan bir yönü konusunda neyh edilmesi çirkin ve kötüdür; Allah ise kötü bir işle iştigal etmekten münezzehtir. Eğer günah işlemek insan için zati bir özellik değil dersek – ki gerçek olan da budur – şu halde neden “peygamberler ve imamlar – günah işleme imkânına sahip oldukları halde – masumdurlar ve Allah’ın kendilerine verdiği emirlere asla âsi olmazlar” dediğimizde buna şaşırıyorlar. Oysaki imkân ihtiyar sahibi olmanın şartıdır. Eğer onların günah işlemesi muhaldir

¹⁷⁴ Sad 82-83; buna yakın bir ifade Hicr suresinin 39-40. ayetlerinde de vardır.

¹⁷⁵ Hicr 42.

¹⁷⁶ Sad 46-47.

¹⁷⁷ Ali İmran 42.

denilirse bu durumda ihtiyar inkâr edilmiş olur ki bu da batıldır. Eğer “günah, insandan ayrılamayan onun zati bir özelliğidir” denilirse o zaman insanı kendisinden ayırılmayan zati bir özelliğinden nehy etmek çirkin olur; çirkin bir işin Allah’a isnat edilmesi ise muhaldir. Şu halde tek bir seçenek kalıyor. O da şudur: Günah, insana bulaşması mümkün olan arzı özelliklerdendir; insandan sadır olabileceği gibi, insan ondan tamamen uzak da kalabilir. Nitekim tüm arzı özellikler böyledir. Dolayısıyla birisi derin bilgi sahibi olması, nefsi ile cihadi, ihlası ve Rabbinin onu arındırması neticesinde günahattan tamamen masum olabilir. Bu, aynı zamanda – daha önce ifade edilen – insanları hidayet etmek üzere seçilen kişiye bulunması gerekli iki temel özellikten ikincisidir.

Burada evliya hakkında başka hususlardan da söz edilebilir. Ezcümle; bazı gaybî konuları bilmeleri, insanların kalbinden geçen gizli duygularını bilmeleri, bazı olağanüstü işlere kâdir olmaları, dualarının müstecab olması, ism-i azamı bilmeleri, tayyü’l-arz ve’s-sema (bir anda birkaç yerde olabilme), hastalara şifa vermeleri, ölüleri diriltmeleri, ölümünü istedikleri kimseyi öldürmeleri vb. keramet veya mucize diye adlandırılan işler... Acaba Allah’ın evliya kulları gerçekten bu tür işleri yapabilir mi yapamaz mı?

Muhaliflerimiz bu konuda çoğu zaman bize muhalefette ısrar etmekle birlikte içlerinde evliyadan bazı kerametlerin görülebileceği konusunu ikrar edenler de vardır. Nitekim Ebu Hanife’nin *Fıkh-ı Ekber* kitabında ve diğer Ehlisünnet kaynaklarında bunu görmek mümkündür. Ancak onlardaki meşhur görüş, bizim bu alanda imamlarımız hakkında söylediklerimizi guluv olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde onlardan bazıları bizim imamların ismeti hakkındaki görüşümüzü guluv olarak nitelemiştir. Onlardan bazıları gibi bizden bazıları da – Şeyh Saduk ve Ahmed b. Muhamed b. İsa Eş’ari Kummi gibi – saydığımız işlerden birçoğunu guluvla itham edilmekten kaçınmak için inkâr yoluna gitmişlerdir. Şeyh Saduk ve Ahmed b. Muhammed, imam veya peygamberin hata yapmadığına veya gaybı bildiğine inanan kimseyi guluv etmek ve aşırıya gitmekle itham etmişlerdir. Aynı şekilde Ahmed b. Muhammed b. Halid, Muhammed b. Sinan diğerlerine de aynı isnatta bulunarak onların düşüncelerini şiddetle inkâr etmişlerdir. Dolayısıyla burada neyin hak, neyin batıl olduğunu ortaya koymak için şu hususları incelemek gerekir:

1. Guluv ve taksirden nehy eden bazı hadislerin incelenmesi.
2. Guluv sözcüğünün lügat ve ıstılah/terminolojik manası, tanımı, sınırları ve mısdağlarının belirlenmesi.
3. Peygamber (s.a.a) ve imamlardan (a.s) guluvvu inkâr eden bazı hadislerin incelenmesi.
4. Taksirin nefyi ve reddedilmesi, evliya ve imamlar hakkında Yüce Allah’ın izni doğrultusunda vasat yol ve gerçek bakış açısının belirlenmesi.

1. Guluv ve Taksirden Nehyeden Hadisler

1. Hadis:

قال رسول الله ﷺ : لا ترفعوني فوق حقي فان الله تعالى اتخذني عبداً قبل ان يتخذني نبياً

Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Beni hakkımın üstüne yükseltmeyin; zira Yüce Allah beni peygamber olarak seçmeden önce kul olarak kabul etmiştir.”¹⁷⁸

2. Hadis:

روى عن الرسول أنه قال: صنفان لا تنالهما شفاعتى سلطان غشوم عسوف و غال فى الدين

مارق منه غير تائب ولا نازع

Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “İki gruba benim şefaati ulaşmaz; zalim ve acımasız hükümdar, dinde guluv ederek ondan çıkan ve bundan tövbe edip vazgeçmeyen.”¹⁷⁹

Hadiste geçen “ğaşum” sözcüğü zalim anlamına gelir. Bu kelime tam olarak geceleyn odun topladığı için yaşla kuruyu ayırt edemeyen, bu yüzden her önüne geleni kesen birine benzetme vardır. Ğaşum hükümdar, insanlara zulmeder ve onun için cezayı hak edenle etmeyen arasında hiçbir fark yoktur. “Marik/مارق” sözcüğü ise dinden çıkmış anlamına gelir. “Nazi/نازع” sözcüğü ise “taib/تائب” için tefsir mahiyetinde bir atıftır. “Nazi/نازع”, kendisini guluvdan söken ve batıl düşüncelerinden dolayı Allah’a tövbe eden kimse demektir. Ancak bazı nüshalarda “nazi/نازع” kelimesinin yerine ilimde üstünlük sağlayamamış cahil manasında “bari/بارع” kelimesi gelmiştir.

3. Hadis:

عنقال: صنفان من امتى لا نصيب لهما فى الاسلام الغلاة والقدرية

Yine Peygamber’imiz şöyle buyuruyor: “Ümmetimden iki grubun İslam’da nasibi yoktur: Gulat (Aşırıya gidenler) ve Kaderiye (Kaderciler).”¹⁸⁰

4. Hadis:

يا على مثلك فى امتى مثل المسيح عيسى بن مريم افترق قومه ثلاث فرق: فرقة مومنون وهم الحواريون و فرقة عادوه وهم اليهود و فرقة غلوا فيه فخرجوا عن الايمان و انّ امتى ستفترق فيك ثلاث فرق: ففرقة شيعتك وهم المومنون و فرقة عدوك وهم الشاكون و فرقة تغلو فيك وهم الجاحدون و انت فى الجنة يا على و شيعتك و محبو شيعتك و عدوك والغالى فى النار

“Ey Ali senin ümmetim içinde misalin Meryem oğlu İsa Mesih’in durumuna benzer. Onun kavmi üç fırkaya bölündü: Bir fırka havarilerden ibaret olan müminlerdir. Bir fırka ona düşmanlık eden Yahudilerdir. Bir fırka ise onun hakkında guluv edip aşırıya giderek imandan çıkanlardır. Çok yakında benim ümmetim de senin hakkında üç fırkaya bölünecek: Bir fırka senin Şiandır/takipçilerindir ki onlar müminlerdir. Bir fırka düşmanlarındır ki

¹⁷⁸ Kutbu’d-Din Ravendi, Kitabu’n-Nevadir, s.125; Allame Meclisi de bu hadisi Biharul Envar kitabının 25. cildinin 265. sayfasında 5. hadis olarak getirmiştir.

¹⁷⁹ Kurb’ul-Esnad 64/204; Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.269, h.13.

¹⁸⁰ Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.270, h.14.

onlar şek etmektedirler. Bir fırka ise sende guluv edip aşırıya gidenlerdir. Onlar inkârcılardır. Sen –Ey Ali – Şian/takipçilerin ve Şiani sevenler cennettedir. Senin düşmanın ve guluv eden kimse cehennemdedir.”¹⁸¹

5. Hadis:

قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم : يا علي مثلك في هذه الأمة كمثل عيسى بن مريم أحبّه قوم فافرطوا فيه و ابغضه قوم فافرطوا فيه قال: فتنزل الوحي:

بقوله تعالى: و لما ضرب ابن مريم مثلاً اذا قومك منه يصدون¹⁸²

Resulullah (s.a.a) Ali'ye (a.s) şöyle buyurdu: “Ey Ali! Senin bu ümmet içindeki misalin Meryem oğlu İsa'nın misali gibidir. Bir grup onu sevdi ve bu sevgide aşırı gitti, bir grup da ona buğz etti ve düşmanlıkta aşırıya gitti. Bunun üzerine Yüce Allah şu vahyi indirdi:

Meryem oğlu örnek verilince, kavmin hemen bundan ötürü sevinip çığlık attılar.”¹⁸³

6. Hadis:

عن هذال لعلى: والذى نفسى بيده لولا انى اشفق ان يقول طوائف من امتى فيك ما قالت النصرارى فى ابن مريم لقلت اليوم فيك مقالا لا تمرّ بملاء من الناس الا اخذوا التراب من تحت قدميك و فضل و وضوءك يستشفون به ولكن حسبك ان تكون منى وانا منك ترثنى و ارثك

Resulullah'ın (s.a.a) Ali'ye şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Canımı elinde bulunduran (Allah)a yemin olsun ki eğer Nasara'nın Meryem oğlu hakkında söyledikleri şeyleri ümmetimden bazı grupların senin hakkında söylemesinden endişe etmeseydim bugün senin hakkında öyle bir söz söyledim ki insanlardan hangi grubun yanından geçsen ayaklarının altındaki toprağı alır ve abdestinden artan suda şifa ararlardı. Ancak sana şu kadarı yeter ki sen bendensin ve ben sendenim; sen benden miras alırsın ve ben senden miras alırım.”¹⁸⁴

7. Hadis:

قال على: يهلك فى اثنان محب مفرط و مبغض مفرط

Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: “Benim hakkımda iki kişi helak olmuştur: Sevgide aşırı giden ve düşmanlıkta aşırı giden.”¹⁸⁵

İmam Ali'den (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Benim hakkımda iki kişi helak olacak: Biri bana sevgide aşırı giderek bende olmayan şeyle beni öven kişi, diğeri ise bana buğzeden kimsedir ki bana duyduğuş öfkesi onu bana iftira etmeye itmektedir.”¹⁸⁶

¹⁸¹ Aynı kaynak, s.264, h.4.

¹⁸² Zuhuf 57.

¹⁸³ Aynı kaynak, s.284, h.34, Ahmet b. Hanbel de bu hadisi el-Mübtada'da, Ebu's-Seadat ise Fezail' ul-İtre kitabında rivayet etmiştir.

¹⁸⁴ Aynı kaynak, c.25, s.284, h.35; buna yakın bir manadaki hadisi İbn-i Ebi'l-Hadid de nakletmiş, Şerh-i Nehcül Belaga, c.2, s.6.

¹⁸⁵ Muhammed b. Ali b. Babaveyh Kummi es-Saduk, Uyun-u Ahbar'ir-Rıza (a.s), c.2, s.201, h.1.

¹⁸⁶ Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.285, h.37.

Şeyh Tusi El-Amali kitabında İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Gençlerinizi gulattan uzak tutun ki onları bozmasınlar. Zira gulat, Allah'ın en kötü mahlukatıdır. Onlar Allah'ın azametini küçültüyorlar ve Allah'ın kullarına Rablik isnadında bulunuyorlar. Allah'a yemin olsun ki gulat Yahudiler'den, Nasara'dan, Mecusiler'den ve müşriklerden daha kötüdür."

Yine o Hazretten şöyle nakledilmiştir: "Benim hakkımda iki kişi helak olmuştur; beni sevip hakkımda ileri giden ve sevmeyip aleyhimde konuşan."¹⁸⁷

Buna yakın mazmunda ve benzer şekilde rivayetler vardır. Konuyu fazla uzatmamak için onları nakletmekten sarfı nazar ediyoruz.

Ali (a.s) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım! Meryem oğlu İsa, Nasara'dan beri olduğu gibi ben de gulattan beriyim. Allah'ım! onları daima yüzüstü bırak (hayal kırıklığına uğrat), onlardan hiçbirine yardım etme (başarı verme)."¹⁸⁸

Yine şöyle buyurmuştur: "Bizim hakkımızda guluv etmekten (ileri gitmekten) kaçının. Bizim, terbiye edilen kullar olduğumuzu deyin ve hakkımızda istediğiniz fazileti söyleyin."¹⁸⁹

İmam Ali'den (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Bizi kulluğun ötesine geçirmeyin; sonra hakkımızda istediğiniz şeyi (fazileti) söyleyin, asla (gerçek faziletimizin beyanına) ulaşamazsınız. Nasara'nın guluv ettiği gibi guluvva düşmekten sakının; zira ben guluv edenlerden beriyim/uzağım."¹⁹⁰

Şeyh Tusi *El-Amali* kitabında İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Gençlerinizi gulattan uzak tutun ki onları bozmasınlar. Zira gulat, Allah'ın en kötü mahlukatıdır. Onlar Allah'ın azametini küçültüyorlar ve Allah'ın kullarına Rablik isnadında bulunuyorlar. Allah'a yemin olsun ki gulat Yahudiler'den, Nasara'dan, Mecusiler'den ve müşriklerden daha kötüdür."

İmam Sadık (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: "Guluv eden bize rücu eder ve biz onu kabul etmeyiz. Mukassir/ihmalkâr bize koşulduğunda ise onu kabul ederiz. Bunun üzerine İmam'a sordular: Nasıl böyle bir şey olabilir ey Resulullah'ın evladı?"

İmam buyurdu: Çünkü guluv eden kimse namazı, zekâtu, orucu ve haccı bırakmayı alışkanlık edinmiş olduğu için alışkanlığını terk etmeye ve Allah'a itaate geri dönmeye güç yetiremez; mukassir/ihmalkâr ise marifete erince amel eder ve itaatte bulunur."¹⁹¹

¹⁸⁷ Nehcül Belaga 469. Söz.

¹⁸⁸ Meclisi, Bihar, c.25, s.284, h.32, Muhammed b. Hasan Tusi, El-Emali, s.54.

¹⁸⁹ Muhammed b. Babaveyh Kummi Es-Saduk, el-Hisal, s.614, h.10.

¹⁹⁰ Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.274, h.20.

¹⁹¹ Şeyh'ut-Taife Muhammed b. Hasan Tusi, El-Emali, s.650, h.1349.

İmam Rıza'dan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Teşbih ve cebre inanan kâfirdir, müşriktir ve biz ondan dünya ve ahirette beriyiz. Ey Halid'in oğlu! Teşbih ve cebr hakkındaki hadisleri Allah'ın azametini küçülten gulas, bizim adımıza uydurmuşlardır. Onları seven bize buğz etmiştir, onlara buğz eden bizi sevmiştir. Onlara dost olan bize düşman olmuştur ve onlara düşman olan bize dost olmuştur. Onlarla bağ kuran bizden bağını koparmıştır ve onlardan bağını koparan bizimle bağ kurmuştur. Onlara cefa eden bize iyilik etmiştir ve onlara iyilik eden bize cefa etmiştir. Onlara saygı gösteren bizi küçümsemiştir ve onları küçümseyen bize saygı göstermiştir. Onları kabul eden bizi reddetmiştir ve onları reddeden bizi kabul etmiştir. Onlara iyilik eden bize kötülük etmiştir ve onlara kötülük eden bize iyilik etmiştir. Onları tasdik eden bizi tekzip etmiştir ve onları tekzip eden bizi tasdik etmiştir. Onlara veren (bağışta bulunan) bizi mahrum bırakmıştır ve onları mahrum bırakan bize vermiştir (bağışta bulunmuştur). Ey Halid'in oğlu! Her kim bizim Şiamızdan ise asla onlardan birini dost ve yardımcı edinmesin.”¹⁹²

İmam Rıza'dan (a.s) şöyle nakledilmiştir: “Kim tenasuha (reenkarnasyona) inanırsa kâfirdir. Sonra şöyle buyurdu: Allah gulata lanet etsin; onlar ne Yahudi oldular, ne Mecusi oldular, ne Nasara oldular, ne Kaderiye oldular, ne Mürcie oldular, ne Haruriye oldular. Daha sonra şöyle buyurdu: Onlarla oturmayın, onlarla arkadaşlık etmeyin ve onlardan uzaklaşın, Allah onlardan uzaktır.”¹⁹³

İmam'ın “onlar ne Yahudi oldular, ne Mecusi...” sözünün manası şudur: Onlar bu fırkalardan daha kötüdürler. Allah dünya ve ahirette bizi bunlardan korusun.

Rivayet olunan hadislerden şu hususlar anlaşılmaktadır: Ehlibeyt'in tümü veya bazıları hakkında guluv eden bir grup insan vardır. Onlar Ehlibeyt'in tümü veya bazıları hakkında birtakım sözler söyledikleri için guluv etmiş sayılmaktadır. Ehlibeyt bu tür insanlardan şiddetle beraat etmiş, onları şiddetle reddetmiş, onları lanetlemiş; Yahudilerden, Nasardan, Mecusilerden ve müşriklerden daha kötü saymıştır. İnsanları onlardan sakındırmış, onlarla arkadaşlık ve irtibat kurmayı yasaklamıştır. Onlar aynen Nasibiler (Ehlibeyt düşmanları) gibi bütün mahlukatın en kötüsüdürler.

Bu rivayetler tevatür haddine ulaşmış ve hatta tevatür haddini bile aşmıştır. Dolayısıyla bu rivayetlere itimat etme noktasında senetleri üzerinde bahsetmeye ve tartışmaya hiç gerek yoktur. Zira tevatür tek başına ilim sağlamaktadır. İlim ve yakinin hücciyeti ise zatidir, taabbudi (sebebi bilinmediği halde teslim olunması gereken konu) değil.

Ancak burada guluvun tanımını yapıp sınırlarını belirlemek, onun kıstas ve şartları ile aşına olmak gerekmektedir. Böylece hiç kimse birbirini guluv veya taksirle itham edemez. Zira herkes Ehlibeyt'i sevdiğini iddia ediyor. Bu meyanda gulasın Ehlibeyt'i sevdiğini iddia ettiklerini gördüğümüz gibi mukassirlerin de Ehlibeyt'i sevdiğini, ancak onlar hakkında keramet ve mucizelere inanan kimseleri guluvla itham ettiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla bu bölümde ayetler ve rivayetlere dayanarak guluvun lügat ve ıstılah manasını sunacağız.

¹⁹² Muhammed b. Ali b. Babaveyh Kummi, Uyun-u Ahbar'ir-Rıza (a.s), s.81 ve 82; Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.266, h.8.

¹⁹³ Es-Saduk, Uyun-u Ahbar'ir-Rıza (a.s), s.325; Meclisi, Bihar, c.25, s.273, h.18.

2. Lügat ve Istılahta Guluv

Guluv lügatta herhangi bir işte haddi aşmaktır. Nitekim lügat ve kamus kitaplarında açıkça buna tasrihte bulunmuşlardır. “Ğela yeğlu/يغلو”, “nesere yensuru/ينصر” vezninde olup “اد/ارتفع/yükseldi” manasına gelir. “Ğela fi emrihi” “haddi geçti” manasına gelir. Bitkinin boy atıp yükselerek birbirine sarınmasını ifade ederken “ğela’-nebtu” ifadesi kullanılır. Okun yükselerek gidip alanı geçmesini anlatırken “ğela’s-sehmu” denir. Oku elinde yükselterek onu gidebileceği en uzak noktaya göndermek istediğinde “ğela bi’s-sehmi” ifadesi kullanılır. Birinin bir konuda veya dinde sertleşip kabalığı, haddi aşarak ifrata düştüğü ifade edilirken “ğela fülânun fi’l-emr ve’d-din” denilir. Kelamda guluv, mübalağa etmek ve haddi geçmek manasına gelir. Tefaül babından “teğali” de sülasiyi mücerredde olduğu gibi ifrat ve mübalağa anlamına gelir. Bir şeyin fiyatı eğer haddinin üzerinde olduğu bu sözcükle ifade edilir. İf’al babından “iğla” şeklinde geldiğinde de mücerred haliyle ifade ettiği manayı yansıtır. Sıcaklık hususunda kullanıldığında kaynama ve fokurdama manası verir. Su ısınıp kaynama derecesine vardığında “galeyana geldi” denilir.¹⁹⁴

Guluv lügat manasından anlaşıldığı gibi bir işte, inançta, değerinde, anlatımda, övgüde veya yergide haddi aşmak demektir. Belirli ve ideal sınırı olan bir şeyde aşırıya gitmek ve haddin ötesine geçmektir. Dolayısıyla ancak haddi muayyen ve sınırları belli olan bir şeyde guluv olup olmadığı idrak edilebilir. Zira haddi muayyen bir şeyde haddin aşılması guluv sayıldığı gibi hadde ulaşılmama durumu ise taksir ve tefrit addedilir. Şu halde birinin inandığı şeyin veya muamelesinin ya da ahlaki değerinin haddini bilmeden onu guluv edici olarak nitelemek caiz değildir. Çünkü guluv haddi aşmak demektir ve biz bir şeyin haddini bilmeden onun aşılp aşılmadığına hükmedemeyiz. Bir malın rayiç değerini bilmeden onun pahalı olup olmadığına hükmedilemez. Mesela satıcı, “ben falan şeyi yüz liraya satıyorum” dediğinde onun pahalı olduğuna hükmedebilmemiz için rayiç fiyatının elli lira olduğunu bilmemiz gerekir. Yoksa rayiç fiyatı yüz lira ise “pahalıdır” demek yanlış olur. Hatta eğer rayiç fiyatı yüz elli lira ise satıcı onu ucuza satmaktadır ve bu da “pahalı” anlamında kullanılan “ğali” sözcüğünün zıddıdır.

Buradan da anlaşıldığı gibi birini evliya hakkındaki inancından dolayı guluvle itham etmeden önce muhakkak evliyanın akıl ve şeriat temelinde değeri ve makamının haddini açıklayıp tanımlamamız gerekmektedir. Ayrıca açık ayetler ve mütevatir hadisler veya sahih olup muarız bulunmayan ahad hadislerden bu konuda istifade etmemiz gerekir. Önemli olan evliyanın konumu, makamı ve değerinin haddini/sınırını belirlemektir. Böylece imamlara isnat edilen kerametler, makamlar, işler ve özellikler onlar için muayyen olan hududa tatbik edilir.

Şimdi evliyanın hududunun belirlenmesine dair Kur’ânî bir konuyu açıklamaya çalışacağız, öyleki bu sınırın aşılması haline guluv ve aşığına ise taksir diyebilelim. Biz

¹⁹⁴ Şu kaynaklara müracaat edebilirsiniz: El-Meani el-Cami, Muhtar’us-Sihah, El-Mucem’ul-Vesit, El-Lugat’ul-Arebiyyet’ul-Muasır, Er-Raid, Lisanu’l-Arab İbn-i Menzur, El-Ayn Halil b. Ahem el-Ferahidi, el-Kamus el-Lugat Firuz Abadi, Tacu’l-Lugat, Sihah’ul-Lugat, Tacu’l-Arus ve diğer lügat kitapları.

yanımızdaki en sağlam delillere istinaden ve Allah'ın yardımıyla hadde bağlı kalıp hakka inanma kararlılığındayız.

Istılahta Gulüb ve Kur'an'daki Ölçüsü

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴾

“Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler, gerçekten kâfir oldular. Hâlbuki Mesih, “Ey İsrailoğulları!” demişti, “Benim de Rabbinim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Kim Allah'a ortak koşarsa, hiç şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır, onun barınağı ateştir ve zalimler için hiçbir yardımcı da yoktur.”¹⁹⁵

﴿ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ
انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴾

“Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdi; ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, nasıl ayetleri onlara açıklıyoruz; sonra bak, nasıl (haktan) uzaklaştırılıyorlar.”¹⁹⁶

﴿ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

“De ki: Allah dışında size bir yarar sağlamaya ve bir zarar dokundurmaya malik olmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz?! Hâlbuki Allah işitendir ve bilendir.”¹⁹⁷

﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ
وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴾

“De ki: “Ey kitap ehli! Haksız yere dininizde aşırı gitmeyin. Önceden sapmış olan, birçoklarını da sapıran ve doğru yoldan çıkmış olan bir topluluğun isteklerine uymayın.”¹⁹⁸

﴿ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴾

¹⁹⁵ Maide 72.

¹⁹⁶ Maide 75.

¹⁹⁷ Maide 76.

¹⁹⁸ Maide 77.

“Emre karşı geldikleri ve hakkı çiğnedikleri için İsrailoğulları’ndan küfre sapanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa’nın diliyle lanetlenmişlerdir.”¹⁹⁹

Ayetlerden istifade edildiğine göre İsrailoğullarından birçoğunun küfre düşmesinin sebebi, Meryem oğlu Mesih’in Allah olduğuna inanmalarıdır. Bu inanç, kıyamet günü onlara cennetin haram ve barınaklarının cehennem ateşi olmasına yol açmıştır. Onlar bu batıl inançları yüzünden zalim olmuşlardır. İleride yardıma ihtiyaç duyacakları günde de onlara yardım edecek kimse bulunmayacaktır.

Daha sonra zikredilen ayette; Mesih’in de diğer peygamberler gibi bir elçi olduğu, annesinin Sıddıka Meryem olduğu, her ikisinin de yemek yediği, yemek yemenin muhtaçlığa delil olduğu, muhtaçlığın ise ilahlık ve rablikle uyuşmadığı, aksine ilahlığın mutlaka zenginlik, bağımsızlık ve bir şeye ihtiyaç duymamayı gerektirdiği; oysaki Mesih ve annesinin kulluğun gereksinimi olan ihtiyaçla kuşatılmış oldukları ve bu yüzden de başkaları için birer rab olmadıkları ve insanlar için ilah olamayacakları ifade edilmiştir.

Bir sonraki ayette yaratılmışlara ait özelliklerden ve onların gerekliliğinden bir diğere işaret etmiştir. 76. ayette onların başkalarına zarar ve yarar verme gücüne sahip olmadıklarına inkâr manasındaki istifhamla şöyle dikkat çekilmiştir:

“Allah dışında size bir yarar sağlamaya ve bir zarar dokundurmaya malik olmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz?!”

Burada yarar sağlamaya malik olmaktan maksat müstakil olarak insanlardan zararı defedebilme gücüdür. Aynı şekilde yarara malik olmaktan maksat müstakil olarak insanlara yarar ulaştırma gücüdür. Ayetten nasıl bu mana çıkarılabilir? diye sorulacak olursa şu cevabı verebiliriz: Malikiyetin manası budur. Çünkü başkasından ödünç alınarak birine iletilen şey hakkında malikiyet tabiri kullanılmaz. Ayrıca şunu net olarak söyleyebiliriz: Bu manada (müstakil olarak) hiçbir insan başkasına yarar ve zarar vermeye malik değildir. Oysaki biz sürekli insanların birbirlerine yardım ettiklerini, birbirlerinden birtakım zararları savdıklarını ve birbirlerine yararlar ulaştırdıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla malikiyetten kastedilen şey bu işleri müstakil olarak yapabilme gücüdür. Ayette nefyedilen de müstakil güçtür. İnsanlar arasında sabit olan birbirlerine yönelik zarar ve yarar mecazi anlamdadır; çünkü onlar Yüce Allah’tan aldıkları güç ile bunu yapmaktadırlar. Dolayısıyla burada iki konu arasında çelişki yoktur. Zira konunun farklı olması durumunda inkârla ispat birbiriyle çakışmaz. Aynı şekilde Rabbimiz bu ayette insanların Allah’tan başka hiçbir şeye, hiçbir şahsa, hatta Mesih ve annesine ibadet etmesine müsamaha göstermemiştir, böyle bir ibadeti reddetmiştir.

Daha sonra Rabbimiz aynı surenin 77. ayetinde dinde gulüv etmeyi yasaklamış, gulüvvu batıl addetmiş ve onu doğru yoldan sapmış olan bir grubun nefsanî arzularına uymak saymıştır. Bu ayetlerden anlaşılan şudur: Nehyedilmiş olan gulüv; Meryem oğlu Mesih’i Allah olduğuna inanmak, Allah’ı bırakıp ona ve annesine ibadet etmektir. Bu da

¹⁹⁹ Maide 78.

doğru yoldan çıkmıştır, küfürdür, lanetlenmelerine ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşmalarına, cehennem ateşine girmelerine ve cennetin kendilerine haram kılınmasına sebeptir.

Allah'ın evliya kullarından birinde görülecek mucize ve kerametlere gelince; gulüvvu yasaklayan ayetleri zikrettikten sonra bunları sunacağız ve bunları kabul etmenin gulüv olmadığını göreceğiz. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de gulüvvu yasaklarken Meryem oğlu İsa ve onun dışındaki diğer peygamberler ve evliya hakkında birçok büyük mucizeleri ispat etmiştir. Burada ispat edilen şey inkâr edilen şeyden farklı olduğu için bir çelişki söz konusu değildir. İleride evliyadan biri için keramet ve mucizeler ispat etmenin onun hakkında gulüv manasına gelmediğini de arz edeceğiz.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴾

“Ey kitap ehli! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında hak ötesinde bir şey demeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın peygamberi, Meryem'e salıverdiği bir kelimesi ve O'nun tarafından (gönderilen) bir ruhtur. O hâlde Allah'a ve peygamberlerine iman edin ve “(Allah) üç tanedir.” demeyin. Vazgeçin. Bu sizin için daha iyidir. Allah, sadece tek bir ilahdır; çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ne varsa ve yerde ne varsa O'nundur. Vekil (yönetici) olarak Allah (insana) yeter. Ne Mesih ve ne de mukarreb melekler, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a ibadet etmekten kaçınır ve büyüklük taslarsa, Allah onların tümünü kendi huzurunda bir araya toplayacaktır.”²⁰⁰

Bu iki ayet Yüce Allah'ın gulüvvu haram kıldığı ve onun ölçüsünü beyan ettiği en öne çıkan sözüdür. Zira birinci ayette Yüce Allah kitap ehlini gulüvden ve Meryem oğlu İsa hakkında batın inançtan men etmiştir; onun Allah'ın elçisi ve kelimesi olduğunu buyurmuştur. Onun bir ilah olmadığı halde Allah'ın elçisi, kelimesi ve ruhu olduğunun altını çizmiştir. Şu halde Allah'ın ilahımız, rabbimiz ve sahibimiz olduğuna inanmak vacip olduğu gibi onun elçilerine de Allah'ın kulları, O'na doğru hidayet eden ve yol gösteren rehberler olarak inanmamız vaciptir. Allah üç değildir ve üç tanenin üçüncüsü değildir, aksine O tek ilahdır, evlat sahibi olmak gibi yaratılışlara ait bir özelliklikle nitelendirilmekten münezzehtir. Bilakis göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. O her şeyin Rabbi, vekili ve ihtiyar sahibidir.

²⁰⁰ Nisa 171-172.

Sonraki ayette ise Mesih'in Allah'a kulluktan asla çekinmediği, aksine Allah'a halis bir kul olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda meleklerin hepsinin Allah'ın kulları olduğu belirtilmiştir; onlar Allah'a kulluk konusunda asla büyüklük taslamazlar ve onların hepsi Allah'ın huzurunda bir araya toplanacaklardır.

İki ayetten elde edilen sonuç şudur: Dinde gulüv etmek haramdır. Gulüv ise – ister insan olsun ister mukarreb melek olsun – Allah'ın kullarından birinin ilah ve rab olduğuna inanmaktır. Mesih ve melekler Allah'ın kullarıdır, birer rab ve ilah değildirler.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾

“Allah'ın kitap, hikmet ve peygamberlik verdiği hiçbir insan, “Allah'ı bırakıp bana ibadet edin” deme hakkına sahip değildir. Ama (o şöyle der): “Kitabı öğrettiğimiz ve okuduğunuza göre Rabbanî kişiler (Allah'ı tanıyan ve O'na yönelen din âlimleri) olun.”

O, melekleri ve peygamberleri rab edinmenizi emretmez. Allah'ın emirlerine boyun eğmenizden (ve hakka teslim olmanızdan) sonra size kâfir olmayı mı emredecek?!”²⁰¹

Burada Yüce Allah, Hristiyanlık'ta bulunan bazı batıl inançlara işaret ettikten sonra onları reddetmiştir. Bu batıl inançlardan biri, Mesihilerin Meryem oğlu İsa'ya isnat ettikleri ilahlık vasfıdır ki tamamen kendi kuruntuları ve uydurmalarıdır. Mesih asla bu iddiada bulunmamıştır. Aynı şekilde Mesih'e isnat edilen şeyi peygamberlerin hiçbiri iddia etmemiştir. Zira Yüce Allah'ın insanları Allah'a çağırarak gönderdiği bir elçinin insanları Allah'a değil de kendisine kulluk etmeye çağırması mümkün müdür?! Aksine böyle bir elçi insanlara Rabbanîler olmalarını emreder. “Rabbanî” “Rabbe mensup olan” manasına gelir; yani ilim ve amelle halis olarak kendisini Rabbine adanmış kâmil insan demektir.²⁰²

Rabbanî “Rab” konusunda ilmi açıdan mümkün olabilecek en doruk noktaya ulaşmış, amelinde de zamanının çoğunu O'nun için harcayan, ömrünü O'nun rızasını elde etmek, mukarreblerin mertebesine nail olmak için geçiren kimsedir. Bu da muhlisler veya muhlislerin mertebesidir.

Ayrıca peygamberlerden hiçbirinin insanlara, melekler ve peygamberleri “rab” edinmeleri yönünde bir emir vermesinin mümkün olmadığını şu sözlerle altını çizmiştir: “Allah'ın emirlerine boyun eğmenizden (ve hakka teslim olmanızdan) sonra size kâfir olmayı mı emredecek?!” Yani böyle bir şeyin imkânsız olduğunda hiç kuşku yoktur.

²⁰¹ Ali İmran 79-80.

²⁰² Allame Molla Muhammed Bakır Meclis, Biharul Envar c.25, s.262.

Kur'an ayetlerinden anlaşılın şudur: Peygamberler, evliyalar ve meleklerden birinin ilahlığına inanmak dinde gulüvdür (aşırıya gitmektir), küfre ve şirke düşmektir. Bu aynı zamanda evliyaların haddinin beyanında konulmuş sınırların biridir. Yani Vahid'ul-Kahhar olan Allah'ı bırakıp onlardan birini rab ve ilah edinmek, müstakil olarak yarar ve zarar ulaştırmaya kâdir görmek caiz değildir.

Ayetlerden hasıl olan sonuç şudur: Dinde yasaklanmış olan gulüv, peygamberlerden, evliyadan ve meleklerden birini rab ve ilah edinip ona ibadette bulunmak; onlardan herhangi birini mukadderatın, kendilerine yarar ve zararın maliki olduğunu düşünmektir. Bu küfürdür ve peygamberler böyle bir şeyden şiddetle beraat etmiş, uzak durmuştur. Dolayısıyla bir müminin, nefsanî arzu ve şeytani hedefleri olanların uydurduğu bu tür batıl itikatlara inanarak dininde gulüv etmesi doğru değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴾

Hani Allah şöyle dedi: “Ey Meryem Oğlu İsa! Sen mi insanlara, “Allah yerine beni ve annemi iki ilah edin” dedin? O, “Seni her eksiklikten uzak bilirim, hakkım olmayan bir şeyi demek bana yaraşmaz. Eğer söylediysem, kuşkusuz sen onu bilirsin. İçimde olan her şeyi sen bilirsin; ama ben senin içinde (zatında) olanı bilmem. Gerçekten sen gaipleri (gizlileri) çok iyi bilersin.”

“Onlara ancak bana emrettiğin şeyi söyledim; ‘Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a ibadet edin’ dedim. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (gözetici) idim. Beni (aralarından) aldığında kendin onları kollayıcı oldun ve sen her şeye şahitsin.”²⁰³

²⁰³ Maide 116-117.

Bu iki ayetin ışığında şunu anlıyoruz: Mesihîyet iddiasında bulunanlardan bazılarının, Mesih ve annesini iki ilah edinmiş olmaları yasaklanmıştır. Yüce Allah ileride Mesih'e şöyle soracak: "Sen mi insanlara, "Allah yerine beni ve annemi iki ilah edinin" dedin?" Mesih de ancak Rabbinin ona buyurduğu şeyi emrettiğini; yani Mesih'in ve tüm insanların Rabbi olan Allah'a kulluğu emrettiğini, dolayısıyla kendisine ibadet edilmesine yönelik bir çağrıda bulunmadığını söyleyecek. Yüce Allah Mesih hakkında tüm bunları bilmektedir. Onun için buradaki soru istifham ve istilam manasında değildir. Zira Yüce Allah her şeyin hakikatini bildiği gibi Mesih'in de insanlara böyle bir şeyi emretmediğini bilmektedir. Buradaki soru insanlara yönelik bir nevi kınamadır. Yüce Allah bu soruyla onlara şunu söylemek istiyor: Sizler nasıl olur da Mesih'i rab edirsiniz?! Oysaki Mesih size böyle bir emir vermemiştir. Dolayısıyla Hıristiyanlıktaki gulüv, Mesih'i rab ve ilah edinmek, ona ibadet etmek, onun Allah'ın oğlu olduğuna inanmak ve onu üç ilahtan biri saymaktır ki bunlar, dünya genelindeki Hristiyanların iddiasıdır.

Kur'an ayetlerinden anlaşılın şudur: Peygamberler, evliyalar ve meleklerden birinin ilahlığına inanmak dinde gulüvdür (aşırıya gitmektir), küfre ve şirke düşmektir. Bu aynı zamanda evliyaların haddinin beyanında konulmuş sınırların biridir. Yani Wahid'ul-Kahhar olan Allah'ı bırakıp onlardan birini rab ve ilah edinmek, müstakil olarak yarar ve zarar ulaşturmaya kâdir görmek caiz değildir. (Müstakil olarak zarar veya yarar ulaşturmaya kâdir olmadıkları manasını "malikiyet" kavramından anlıyoruz. Yoksa insanların ve hatta hayvanların birbirlerine zarar ve yarar ulaştırdıkları hepimizin kabulü olan bir gerçektir. Ancak malikiyet mutlak manada zarar ve yarar ulaştırmak anlamına gelmez; zira bu herkes için söz konusudur. Bilakis malikiyet birinin Allah'ın izni ve gücü olmaksızın, başka bir ifadeyle Allah'tan bağımsız olarak yarar ve zarar menşei olmasıdır ki böyle bir şey mümkün değildir.)

Buraya kadar arz ettiklerimiz gulüvvun yukarı yöndeki sınırınıdır.

Gulüvvun bir de aşağı yönde sınırı vardır. Onu da tayin etmek için araştırma yapmak gerekir. Kur'an'ın açık ayetlerinden şunu anladık ki Allah'ın yarattıklarından birinin rab ve ilah olduğunu iddia etmek gulüvdür ve haddi aşmaktır, küfre düşmektir, tartışmasız olarak haramdır. Allah'tan başkasına ibadet etmek caiz değildir. Meselenin bu yönünde neredeyse hiç tartışma yoktur. Ancak geriye bir şey kalıyor, o da şudur: Kullar için caiz olan sınır nedir? Evliya, enbiya, imamlar ve meleklerin hangi özelliklerle nitelenmesi caizdir? Acaba onların birinden mucizeler, kerametler ve olağanüstü işler görülmesi mümkün müdür? Yoksa olağanüstü denilen herhangi bir işin onlara isnat edilmesi caiz değil midir? Bu tür işlerin sadece hiçbir ortağı bulunmayan ve tek olan Allah'tan mı sâdır olması gerekir? Dolayısıyla burada peygamberlerin mucizelerinden bazıları istisna edilebilir; zira insanların onların sözlerine güvenmesi, çağrılarını uyması ve hidayet görevinin tahakkuku için buna ihtiyaç olmuştur. Geri kalan olağanüstü işlerin evliyalara ve imamlara isnat edilmesi de gulüv olup onların rab ve ilah olduğuna inanmanın farklı bir türü müdür? Yoksa evliyalar ve imamların hastalara şifa vermesi, kalpleri hidayet etmesi, tayyü'l-arz yapması, müşkülleri halletmesi ve ölüleri diriltmesine inanmak; neticede onlardan bunları istemek

ve onları Allah'a doğru vesile kılmak da onlara ibadet etmek midir? Yoksa bu işler sadece Allah'ın katında mıdır ve O'ndan başka hiç kimseden bu tür işler sâdır olmaz mı?

Dolayısıyla Allah'ın kullarından birine bunları isnat etmek caiz değil midir? Buna dayalı olarak birinin "Ya Ali, Ya Hüseyin, Ya Resulallah veya Ya Bakıyyetellah, şöyle böyle yap" diye istekte bulunması gulûv mudur, şirk midir ve onları birer ilah ve rab edinme midir? Dolayısıyla bu tarz istekler Allah'ı bırakıp onlara ibadet etmek olduğu için yasak mıdır? Haram mıdır? Küfür müdür? Zındıklık mıdır?

Burada vereceğimiz ilk cevap Kur'an'dan olacaktır: Zira o, Yüce Rabbimizin kelamıdır. Şimdi sunacağımız ayetler konuyu açıklamaya kifayet edecektir.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخَلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَانْفُخْ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبرئ الأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَتَّبِعُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

"Onu İsrailoğulları'na bir elçi olarak gönderir ve o (İsrailoğulları'na) şöyle der: "Ben, Rabbiniz tarafından size açık bir işaret ile geldim. Ben çamurdan kuş sureti yapıyor, sonra ona üflüyorum ve o Allah'ın izniyle kuş oluyor. Allah'ın izniyle anneden doğma körleri ve alacalıları iyileştiriyorum, ölüleri diriltiyorum. Evlerinizde ne yediğinizi ve ne biriktirdiğinizi size bildiriyorum. İman etmişseniz, bunda (benim peygamberliğim hususunda) sizin için bir işaret vardır."²⁰⁴

﴿ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمْ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ ﴾

"Kuşkusuz, Allah benim de Rabbinim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte budur doğru yol."

İsa onlarda inkârcılığı hissedince şöyle dedi: "Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" Havariler, "Biz Allah'ın (dininin) yardımcılarıyız; Allah'a iman ettik; sen de bizim (O'na) boyun eğdiğimizize (Müslüman olduğumuza) tanıklık et." dediler.²⁰⁵

Yüce Allah Kur'an'ın bir diğer yerinde şöyle buyurmuştur:

﴿ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخَلَّقُ

²⁰⁴ Ali İmran 49.

²⁰⁵ Ali İmran 51-52.

مِنَ الطَّيْنِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْثَمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي
وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَّمْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿

“Hani Allah şöyle dedi: Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi an. Hani Ruhü'l-Kudüs ile seni destekledim de beşikte ve yetişkinlik çağında insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğrettim. Hani çamurdan iznimle kuş şeklinde bir şey yapıyor ve ona üflüyordun, o da benim iznimle kuş oluyordu; anadan doğma körü ve alacalıyı iznimle iyileştiriyordun; ölüleri iznimle (diriltip kabirden) çıkarıyordun. Hani İsrailoğulları’na apaçık deliller getirdiğinde onların sana zarar dokundurmalarını önledim. Onlardan küfre sapanlar, “Bu apaçık bir sihir-dir” demişlerdi.”²⁰⁶

Kur’an’da Süleyman’ın yardımcısı ve vezirlerinden biri olan Asif b. Berhiya’nın bir göz açıp kapama süresi içinde Sebe melikesinin tahtını getirebileceği konusundaki sözünü görmekteyiz. İlgili ayetlerde şöyle geçer:

﴿ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٍّ أَمِينٌ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿

“(Süleyman,) “Ey ileri gelenler! Onlar teslim olarak gelmeden önce, hanginiz o kadının tahtını bana getirebilir?” dedi.

Cinlerden bir ifrit şöyle dedi: “Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm. Ben bu işte güçlü ve güvenilir biriyim.”

Kitaptan bir ilmi olan kimse, “Gözünü açıp kapamadan ben o tahtı sana getiririm.” dedi. (Süleyman,) tahtı yanında yerleşmiş olarak görünce, “Bu, Rabbimin bir lütfudur; şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak istiyor. Kim şükrederse, gerçekten kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, kuşkusuz Rabbimin kimseye ihtiyacı yoktur ve kerimdir.”²⁰⁷

Kur’an’da Allah’ın izniyle rüzgârın Hz. Süleyman için ram olduğuna işaret edilmiştir. Öyle ki sabah vakti rüzgârla bir aylık yol gidebiliyor ve akşam rüzgârının esmesiyle de bir aylık yolu dönüyordu. Yani o, ordusuyla birlikte bir serginin üzerine oturuyor ve bir yolcunun piyade olarak iki ayda yapacağı yolculuğu rüzgârın etkisiyle bir günde yapıyordu.

²⁰⁶ Maide 110.

²⁰⁷ Neml 38-39-40.

Kuşlar ve cinler onun hizmetindeydi ve ona türlü türlü hizmetler yapıyorlardı. O, kuşların dilini biliyordu ve onlarla konuşuyordu. Kur'an'da Hz. Musa'nın eliyle gerçekleşen bazı mucizelere değinilmiştir. Asayı hızla hareket eden bir yılanı dönüştürmesi, asayı taşa vurmasıyla birlikte taşın bağrından on iki pınarın fışkırması ve her topluluğun kendi su içeceği yeri bilmesi, asayı denize vurmasıyla birlikte denizin ortasında İsrailoğullarının geçebileceği kuru yolların ortaya çıkması ve onları takip eden Firavun hanedanının boğulması bunlardan bazılarıdır. Peygamberlerin eliyle tahakkuk eden mucizelerden bazıları da şunlardır: Hz. Yunus'un balığın karnında yaşaması ve oradan kurtuluşu, taşların arasındaki bir dağın bağrından Salih için bir deve çıkarmak, Hz. Yakub'un gözlerinin Hz. Yusuf'un gömleğine değmesi ile şifa bulması, Peygamberimizin (s.a.a) bir işareti ile ayın iki bölünmesi ve güneşin onun için geriye dönmesi, Peygamberimizin (s.a.a) Bedir gününde düşmana taraf attığı çakılların Müslümanların zaferini sağlaması ki Yüce Allah ayette bu atışı kendisine isnat ederek şöyle buyurmuştur:

﴿ و ما رميت اذ رميت ولكن الله رمى ﴾

“Attığın zaman sen atmadın, gerçekte Allah attı.”²⁰⁸

Nitekim Resulullah'a itaati kendisine itaat olarak saymış, şöyle buyurmuştur:

﴿ من يطع الرسول فقد اطاع الله ﴾

“Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.”²⁰⁹

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere birinden sadır olan fiil, büyük veya küçük olması yönüyle ölçülüp değerlendirilmez; “büyük fiiller Allah'a has ve küçük fiiller ise kullara özgüdür” denilemez. Aksine büyüğü ve küçüğü ile tüm fiiller eğer Allah'ın izniyle kullardan birinden sadır olursa Allah'a isnat edilir; zira gerçekte bu fiil Allah'ın fiilidir. Aynı zamanda kula isnat edilir; zira Allah'ın izniyle onun elinden sadır olmuştur. Dolayısıyla burada merkezde olan şey fiilin türü değildir; bilakis merkezde olan şey tevhit ve şirk gerçeğidir. Eğer failin müstakil olduğuna; Allah'ın izni olmaksızın bir iş yaptığına inanırsa – yapılan iş gerçekten çok basit olsa da – bu düpedüz küfürdür, şirk. Fakat eğer şuna inanılırsa ki: Allah, kullarından birine – Meryem oğlu İsa gibi – ölüleri diriltme, hastalara şifa verme, kuş yaratma ve gaybı bilme gibi konularda izin vermiş, Peygamberimizi miraç olayı ile üstün kılmış, çakıl onun elinde Allah'ı tespih etmiş, Allah'ın izniyle Hz. Ali b. Ebutalib, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve diğer imamların eliyle birçok keramet gerçekleşmiş... Bunların olanaksız olduğu düşünülmemeli, bu kerametlere inanmak onlar hakkında gulüv sayılmamalıdır. Hatta yaratmak, rızık vermek, öldürmek, diriltmek, tayyü'l-arz ve's-sema, yağmur indirmek gibi önemli işler dahi eğer Allah'ın izniyle O'nun kullarından biri tarafından gerçekleştirilirse bunları birinin yapıp diğerinin yapamadığı işler olarak

²⁰⁸ Enfal 17.

²⁰⁹ Nisa 80.

görmeyiz. Aksine bunları, ilmi ve kudreti her şeyi kuşatmış olan Yüce Allah'ın kullarından dilediğine verdiği birer fazilet olarak değerlendiririz.

Evet, geriye bir şey kalıyor, o da şudur: Eğer birisi çıkıp derse ki: Tüm bunlar Allah'ın izniyle mümkündür. Lakin birisinin çıkıp da yalan yere bu tür işleri kendisi veya başka birisi hakkında iddia etmesi de mümkündür ki bu durumda gulüv etmiş olur. Biz de diyoruz ki: Evet, iddida yalan mümkündür. Fakat yalan ile gulüv birbirinden farklı iki şeydir. Eğer biri çıkıp da falan şahıs bu mertebelere sahiptir diye bir iddiada bulunursa ve iddiasında sadık değilse ona yalancı denilir, gali/gulüv eden denilmez. Her konunun kendi hükmü vardır. Gulüv eden kimse yalancıdır ama her yalancı gulüvcü değildir. Zikri geçen bu merteye ve makamlar eğer Allah'ın izni koşuluyla biri hakkında kabul edilirse asla gulüv olmaz. Çünkü gulüv, Allah'ın kullarından birine ilahlık ve rablik isnadında bulunmak, tek olan Allah'ı bırakıp ona ibadet etmektir. Şunu da ifade etmemiz gerekir ki her türlü saygı ve tazim ibadet değildir. Hatta İslam dininde Allah'tan başkasına yapılması haram sayılan secde dahi eğer Allah'tan başkasının karşısında ona saygı ve tazim için yapılırsa ibadet değildir. Ancak secde eden, secde edilen ilah ve rab olduğuna inanarak bunu yaparsa o başkadır. Nasıl ki Allah'a inanmadığı halde O'na secde ve rükü eden kimseyi Allah'a ibadet ediyor saymayız; çünkü onun inanç ve niyetinin olmaması sebebiyle yaptığı işin şekli her ne kadar namaza ve ibadete benzese de batıldır.

Kur'an ayetleri üzerinde yapılan açıklamaların tümünden özet olarak şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Ayetlerde Allah'ın kullarından birine atfedilen makamlar gulüv değildir. Çünkü Yüce Allah'ın bir taraftan Yahudiler ve Hıristiyanlara; dinlerinde gulüv etmelerini yasaklarken; bunun küfür, zulüm ve batıl bir inanç olduğunu, cennetten mahrumiyet ve cehenneme giriş sebebi olduğunu beyan ederken diğer taraftan Meryem oğlu İsa için birtakım makamlardan, keramet ve mucizelerden söz ettiğini görüyoruz. Onun yaratma, öldürme, hastalara şifa verme ve gizli bilgilerden haber verme gibi özelliklerin açıklıyor. Demek ki yasaklanan şeyle ispatlanan şey birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Allah'ın kullarında biri hakkında bu tür makam ve mucizelere inanmak gulüv değil, aksine Allah'ın fazlını, rahmetini, iznini ve onu Ruh'ul-Kudus'la desteklediğine itiraftır. Yüce Allah'ın bu fazl ve inayetini diğer kulları hakkında da – Meryem oğlu İsa'daki özellikleri onda görmesi halinde – tekrarlamasına bir engel var mıdır?

Nitekim biz Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.a), ondan sonra gelen Ehlibeyt imamları (a.s) ve âlemdeki kadınların hanımefendisi olan Hz. Fatma Zehra (s.a) hakkında daha önce geçmiş olan Allah dostları ve peygamberler hakkında söylenmiş olanları söylemekteyiz. Onların da Ruh'ul-Kudus'la desteklenmiş olduklarını, Allah'ın verdiği kerametlerle yüceltilmiş olduklarını ve Allah'ın izniyle diğerlerinin yapmaktan aciz kaldığı işleri yapabildiklerini söylüyoruz. Ancak onlarla aynı potada yürüyenler bu tür işler yapabilir. Şunu da unutmamak gerekir ki insan Allah'a doğru yolculuğunda öyle bir makama ulaşabilir ki onun işi Allah'ın fiili sayılır; Allah'ın gözüyle nazar eder, Allah'ın kulağıyla işitir, Allah'ın eliyle tutar. Nitekim bu konuya Şia ve Ehlisünnet'in sıhhatinde ittifak ettiği Kurb'un-Nevafil Hadisi olarak bilinen rivayet de delalet etmektedir. Böyle bir makamda kulun fiili Allah'a ve Allah'ın fiili kula isnat edilebilir. Bununla birlikte ne ona Allah denilir

Rabbi tarafından “Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin” diye ahlakı övülmüş olan Peygamberimiz (s.a.a) görüldüğü gibi kendisini “Rab” diye nitelendiren adamı lanetliyor ve normal şartlarda bir müminin kusurlarını ve ayıplarını zikretmek asla caiz olmadığı halde onun kusurlarını zikrediyor. Peygamber’in böyle bir tepki göstermesinin tek sebebi vardır, o da şudur: Peygamber bu adamın Hz. İsa’nın kavmi arasında olduğu gibi İslam ümmeti içinde sapkınlık ve fitne çıkarılmasından korkmuştur.

ne de Allah odur denilir. Burada hululden (renkarnasyon) söz edilmez. Aksine irfan ve süluk ehlinin dediği gibi vusulden ve ittisalden, yakınlıktan, fena fillahtan (Allah’ta fani olmaktan) ve beka billahtan (Allah ile baki olmaktan) söz edilir.

Dolayısıyla Allah’ın kullarından birinde bazı Rabbanî isim ve sıfatların tezahür etmesi muhal ve uzak bir olasılık değildir. Bilakis bu insan kemalinin nihai noktası ve ilahî dinlerin en ulvi amacıdır. Evet, dünya ile meşgul olup gaflete dalmak insanı bu büyük makama nail olmaktan engelse de biz Allah’tan fazlı, inayeti ve rahmeti ile hakkımızda hak ettiğimizle değil, kendisine yakışan şekilde bize muamelede bulunmasını niyaz ediyoruz. Âmin ya Rabbel-Âlemin.

Sünnette Gulüvvun Ölçüsü

Buraya kadar anlatılanlardan gulüvvun insanlar, cinler veya meleklerden bazıları hakkında rablik ve ilahlık iddiasında bulunmak ve onlara ibadet etmek olduğu; evliyalar hakkındaki birtakım keramet ve mucizelerin ise gulüvve yol açmadığı açık şekilde anlaşılmuş oldu. Kur’an ayetleri bu konuda en güzel delildir. Bu hususta bazı rivayetlere de istidlal etmekte fayda vardır. Böylece Kur’an, sünnet ve itretin hepsinin de en doğru yola hidayet ettiğini, bunların asla birbiriyle çelişmediğini görmüş olacağız. Eğer ihtilaf varsa orada kesinlikle gulüv ve taksir ehli hainlerin uydurmaları işe karışmıştır. Şimdi sünnette gulüvvun ölçüsünü ifade eden bazı rivayetleri getiriyoruz:

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Bizim hakkımızda gulüv etmekten kaçının. Bizim terbiye edilmiş kullar olduğumuzu söyleyin ve bizim faziletimiz hakkında istediğinizi söyleyin.”²¹⁰

İmam Ali’den (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Bizi ubudiyetten/kulluktan öteye geçirmeyin; sonra istediğinizi (fazileti) söyleyin, asla ulaşamayacaksınız. Nasaranın yaptığı gibi gulüv yapmaktan kaçınınız; zira ben gulüv edenlerden beriyim.”²¹¹

²¹⁰ Muhammed b. Ali b. Babaveyh Es-Saduk, El-Hisal, s.614, h.10.

²¹¹ Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.274, h.20.

İmam Ali'nin (a.s) “*istediğinizi (fazileti) söyleyin, asla ulaşamayacaksınız*” sözü üzerinde düşünmek gerekir. Bu sözden anlaşılan o ki: Ehlibeyt'in sahip olduğu makamlar insanların tasavvur ettiği kadar çok üstündedir ve akıllar oraya ulaşamaz.

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir adam Resulullah'ın (s.a.a) huzuruna gelip “Selam sana ey Rabbim” dedi. Bunun üzerine Resulullah şöyle buyurdu: Sana ne oluyor, Allah sana lanet etsin? Benim de rabbim, senin de rabbin Allah'tır. Şunu iyi bil; Allah'a yemin olsun ki seni hep savaşta korkak ve barışta alçak biri olarak tanıdım.”²¹²

Rabbi tarafından “**Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin**” diye ahlaki övülmüş olan Peygamberimiz (s.a.a) görüldüğü gibi kendisini “Rab” diye nitelendiren adamı lanetliyor ve normal şartlarda bir müminin kusurlarını ve ayıplarını zikretmek asla caiz olmadığı halde onun kusurlarını zikrediyor. Peygamber'in böyle bir tepki göstermesinin tek sebebi vardır, o da şudur: Peygamber bu adamın Hz. İsa'nın kavmi arasında olduğu gibi İslam ümmeti içinde sapkınlık ve fitne çıkarmasından korkmuştur.

İmam Sadık'tan (a.s) şöyle nakledilmiştir: “Allah'tan sakının ve sakın herhangi bir insan sizi kandırmasın, sakın herhangi bir insan sizi yalana düşürmesin. Muhakkak ki benim dinim tek dindir, o da Allah'ın razı olduğu Âdem'in dinidir. Şüphesiz ben yaratılmış bir kulum. Kendi nefsim için Allah'ın dilemesi dışında hiçbir yarar ve hiçbir zarara malik değilim. Ben ancak Allah'ın istediği şeyi isterim.”²¹³

Yine o Hazretin Kamil Temmar'a şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Ey Kamil! Bizim katna döneceğimiz bir Rab olduğuna karar verdikten sonra hakkımızda istediğinizi (fazileti) söyleyin.”²¹⁴

Ebu Basir'den şöyle nakledilmiştir:

İmam Sadık (a.s) bana şöyle buyurdu: Ey Eba Muhammed! Ben, bizim rabler olduğumuzu zanneden kimseden beriylim. Dedim: Allah ondan beri olsun. Bunun üzerine İmam buyurdu: Ben, bizim peygamberler olduğumuzu zanneden kimseden beriylim. Dedim: Allah ondan beri olsun.²¹⁵

Cafer b. Beşir El-Hazzaz, İsmail b. Abdulaziz'den şöyle nakletmiştir:

İmam Sadık (a.s) buyurdu: Ey İsmail! Benim için tuvalete su bırak. İsmail diyor: Bunun üzerine ayağa kalktım ve onun için su braktım. Hazret içeri girdiğinde ben kendi kendime şöyle dedim: Ben onun hakkında şunu, bunu söylüyorum; oysaki o tuvalete giriyor ve abdest alıyor. İsmail diyor: Ben böyle düşünürken çok geçmeden dışarı çıktı ve şöyle buyurdu: Ey İsmail! Binayı taşıyacağı gücün üzerinde yükseltme, sonra çöküverir! Bizi yaratılmış mahlûklar olarak kabul edin ve hakkımızda istediğinizi (fazileti) söyleyin, asla (gerçek faziletimize) ulaşamayacaksınız.²¹⁶

²¹² Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.297, h.61.

²¹³ Ahmed b. Muhammed b. Halid Bergi, El-Mehasin, c.1, s.245/453.

²¹⁴ Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.283, h.30.

²¹⁵ Aynı kaynak, s.297, h.60.

²¹⁶ Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.279, h.22.

İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

Kim Emirulmuminin'i (a.s) ubudiyetin/kulluğun ötesine geçirirse muhakkak ki o, kendisine gazap olunmuş kimselerden ve sapkınlardandır.²¹⁷

İmam Mehdi (a.f), Muhammed b. Ali b. Hilal El-Kerehi'ye şöyle buyurdu:

Ey Muhammed b. Ali! Allah insanların nitelediği vasıflardan yücedir ve her türlü övgü onadır. Bizler 'O'nun ilminin ve kudretinin ortakları değiliz. Aksine gaybı O'ndan başkası bilmez. Nitekim şanı yüce Allah kitabında şöyle buyurmuştur:

﴿ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴾

De ki: "Allah'tan başka gökte ve yerde kimse gaybı (gizli olanı) bilmez ve onlar ne zaman dirileceklerinden de haberdar değiller."²¹⁸

Ben ve benim günlerime varıncaya, asrımın sonuna dek daha önce gelmiş ilk babalarım, Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve diğer peygamberler ve sonraki babalarım Allah'ın resulü Muhammed, Ali b. Ebutalib, Hasan, Hüseyin ve onlardan başka geçmiş diğer imamlar hepimiz Allah'ın kullarıyız. Allah şöyle buyurur:

﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا كَذَلِكَ الْيَوْمِ تُنْسَى ﴾

"Kim de beni anmaktan yüz çevirirse, onun için zor bir hayat vardır ve kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz."

"Rabbim! Gören biri olduğum hâlde niçin beni kör olarak haşrettin?" der..

(Allah,) "İşte böyledir. Bizim ayetlerimiz sana geldi, ancak sen onları unuttun. Bugün de sen unutulacaksın" der.²¹⁹

Ey Muhammed b. Ali! Şiainın cahilleri ve ahmakları ile dini sivrisineğin kanadından daha hafif olan kimseler bize eziyet etmişlerdir. Ben kendisinden başka ilah bulunmayan, buna şahit olarak kendisinin yettiği Allah'ı, Resulü Muhammed'i, meleklerini, peygamberlerini, veli kullarını, seni ve bu yazımı duyacak olan herkesi şahit tutarak diyorum ki: Ben "bizim gaybı bildiğimize, Allah ile onun mülküne ortak olduğumuza ya da Allah'ın bizi yerleştirdiği (ve bizim için razı olduğu) ve bizim onun için yaratıldığımız yerden başka bir yerde olduğumuza inanan veyahut bizim hakkımızda yazımın başında sana açıkladıklarımın ötesine geçen kimseden Allah'a ve resulüne doğru beriyim. Sizi şahit tutarak diyorum

²¹⁷ Aynı kaynak, s.274, h.20.

²¹⁸ Neml 65.

²¹⁹ Taha 124-126.

ki: Bizim teberrî ettiğimiz kimseden Allah, melekleri, peygamberleri ve veli kulları da be-
raat etmiş, uzaklaşmıştır. Bu yazıda geçen tutanak senin boynunda ve onu işiten herkesin
boynunda, dostlarımızdan ve şialarımızdan gizlememesi yönünde bir emanettir; böylece
bu tutanak tüm dostlarımıza aşikar olmalıdır. Umulur ki bu vesileyle Allah onları düzel-
tir ve Allah'ın hak dinine dönerek sonucunu bilmedikleri ve nihayetine varamayacakları
şeyden vazgeçerler. Benim yazımı anladığı halde emrettiğim ve yasakladığım şeye dön-
meyen kimseye Allah'ın laneti ve zikrettiğim salih kullarının laneti olsun.

Elbette burada bir nükteyi dikkate almamız gerekir, o da şudur: Bu yüce tevkide red-
dedilen gaybi ilim, gulatın iddia ettiği Allah'tan bağımsız olarak imamların gaybı bildik-
leri yönündeki iddialardır. Nitekim bununla ilgili açıklama onların diğer kerametleri ko-
nusunda daha önce ifade edildi. Kur'an'da onların gaybı bildikleri konusuna şu ayette
işaret edilmiştir:

﴿عَالِمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ﴾

O, görülmeyenleri (gaybı) bilir; gaybından kimseyi haberdar kılmaz. Fakat razı olduğu
peygamberler bunun dışındadır.²²⁰

Dolayısıyla gayb ilminin onlar için sabit olduğunda hiç şüphe yoktur. Zira peygam-
berler ve vasilerin mucizelerinin en temel konusu gayba dair verdikleri haberler olmuş-
tur. Burada nefyedilen şey ilham ve ilahî vahiy olmaksızın müstakil şekilde gaybı bilmek,
ispat olunan şeyse onlara Yüce Allah'tan gelen ilham ve vahiy vasıtasıyla gaybı bilmele-
ridir. Şu halde sakın gaflete düşüp bu tür rivayetlerle onları cahil insanlar durumuna dü-
şürmeye çalışan kimselerin sözüne kanmayın. Hayır, onlar Allah'ın mukarreb kulları ve
kendilerinden razı olarak gaybı bildirdiği insanların en kâmil müsdaklarıdır; insanlardan
hiç kimse onlarla mukayese edilmez. Allah'ın salat-u selamları hepsinin üzerine olsun.

Getirdiğimiz tüm ayet ve rivayetlerden anlaşıldığına göre şirk ve küfürden daha çir-
kin sayılmış olan gulüvvun ölçü ve kıstası şudur: Melekler, insanlar veya cinlerden biri
hakkında onun Allah, rab, mabud ve ilah olduğuna inanmak veya onu Allah'ın kudret ve
ilmine ortak saymaktır veyahut Allah'tan başkasına ibadet etmeyi – hangi delil ve tasav-
vura dayandırılırsa fark etmez – caiz saymaktır. Fakat kullarından birine Allah katından
şefaath konusunda izin verilmişse veya Yüce Allah ona vahiyde bulunmak suretiyle bazı
ilimleri açıklamışsa ya da ona belli ölçüde kudret vermişse; dolayısıyla O'nun izni dahi-
linde Allah'ın şanına layık olan bazı konuları biliyorsa ve bazı işleri yapıyorsa bunda her-
hangi bir beis yoktur, bunun gulüvle de hiçbir alakası yoktur. Nitekim peygamberler, me-
lekler ve evliyalarda durum bu şekildedir.

Şu halde Yüce Allah'ın bazı sıfatları ve isimlerinin O'nun iradesi ile Tur-i Sina gibi bir
yerdeki bir ağaç üzerinde zahir olması ve Musa'nın ondan Allah'ın şu sözünü duyması:
“Muhakkak ki ben Allah'ım, şu halde çarığınızı çıkar...” veya Meryem oğlu İsa'nın nefe-
sindeki etki veya Hz. Muhammed'in (s.a.a) eliyle gerçekleşen işler veya onun vasisi Hz.

²²⁰ Cin 26-27.

Ali'nin (a.s) veyahut diğer peygamberler, imamlar ve evliyalının eliyle gerçekleşen işler; hatta ne peygamber ne de vasi olmayan Asif b. Berhiya'nın Allah'ın fazlı, izni ve bereketiyle yaptığı şey asla gulüv değildir. Onların hepsi de Allah'a kulluklarını ikrar etmiş, O'na itaat konusunda sonuna kadar direnmiş ve Allah'ın düşmanlarından teberri etmişlerdir. Bunu kabul etmekle bunlardan birinin rab, ilah ve mabud olduğunu kabul etmek arasında çok derin bir fark vardır. Mesela Meryem oğlu İsa veya Uzeyr ya da Ali hakkında bu iddiada bulunulmuştur. Bu gulüvdür ama birinci sözde gulüv yoktur. Masumiyeti kabul etmek guüv değildir. Çünkü masumiyete Yüce Allah'ın şu sözüyle Kur'an'da işaret edilmiştir:

“İşte böyle ondan kötülük ve rezilliği uzaklaştırmak istedik. O bizim ihlase erіştirilmiş kullarımızdandır.”²²¹

Allah'ın kullarından birinin Allah'ın fazlı, ihsanı ve ikramı ile gayba dair bazı konuları bildiğine inanmak da gulüv değildir. Onun Ruh'ul-Kudus'la desteklendiği ve Rabbinin burhanını gördüğü için hata ve yanlış yapmaması veya Allah'ın izni ve bereketi ile hastalara şifa vermesi veyahut Allah'ın izni ve ruhsatı ile Allah katında şefaaf etmesine inanmak gulüv değildir. Aksine bunlar caizdir ve vuku bulmuş hakikatlerdir.

Dolayısıyla Şeyh Saduk'un ezanda üçüncü şahadete ilişkin sözü veya Peygamber'in hata yapmadığına inanan ya da imamlar hakkında mucize ve kerametlere inanan kimse'nin gulüv ettiği yönündeki sözü batıl olup gulüv kelimesinin lügat ve ıstılahta ne anlama geldiğini düşünmemesinden kaynaklanmıştır. Çünkü imam, peygamber ve velinin haddini belirlemeden önce birine imam veya peygamber ya da veli hakkında haddi aşığı isnadında bulunmak doğru değildir. Biz Kur'an ayetleri ve hadisler ışığında haddi belirledik. Dolayısıyla söylediklerimizde en ufak bir şüphe yoktur. Dolayısıyla bunları anlayıp ganimet saymak gerekir.

3. Guluv Konusunda Ehlibeyt'in Tutumu

Şunu iyi bilmemiz gerekir ki Ehlibeyt İmamları (a.s) muhaliflerine, inkârcılarına ve düşmanlarına gösterdikleri tepkiden çok daha sert ve şiddetli bir tepkiyi gulüv konusunda ortaya koymuştur. Her ne kadar Nasibiler ile gulat kâfirlerden sayılma, Yahudiler, Nasara ve Mecusilerden daha habis olma konusunda ortak olsalar da ancak imamlardan inkâr, kötöleme ve lanetleme noktasında en şiddetli ifadeler gulat hakkında gelmiş, onlardan sakındırma hususunda daha çok vurguda bulunmuşlardır. Onların gulata gösterdikleri şiddetli tepkiler hakkında rivayet edilenler nasibilere gösterdikleri tepkilerle mukayese edilmeyecek kadar fazladır. Dolayısıyla bu meyanda muhalifler söze bile gelmez. Muhalifler, Allah'ın Ehlibeyt'e vermiş olduğu makamı onlara vermeyen ve onları birazcık faziletle sıradan âlimler ve müminler derecesine indiren kimselerdir. Ancak onların sahip oldukları faziletin, diğerlerine tercih edilmelerini gerekli kılmadığını düşünürler.

²²¹ Yusuf 24.

Nitekim bunu Ehlisünnet'te görmekteyiz. Onlar din ilminde fıkhi olarak Ebu Hanife, Şafii, Malik ve İbni Hanbel'i Resulullah'ın Ehlibeyt'ine tercih etmişlerdir. Ehlisünnet bu dört imamın vasitasız veya vasıta ile İmam Sadık (a.s) ve İmam Bakır'ın (a.s) öğrencileri olduklarını itiraf ettiği halde onlara uymuştur. Diğer ilimlerde de onlardan başkasını onların önüne geçirmişlerdir. Aynı şekilde hilafet konusunda da Tim ve Adiy kabilesini, Ümeyye oğullarını ve Abbasileri onların önüne geçirmişlerdir. Oysaki Peygamberimizden gelmiş olan açık nasta o Hazret iki değerli emanet bıraktığını, bunlardan birinin Allah'ın kitabı, diğerininse itreti olarak nitelediği Ehlibeyt'i olduğu, bunların (Kevser) havuzunun başında Peygamber'e kavuşacağı güne kadar asla birbirinden ayrılmayacağı beyanı vardır. Bununla birlikte Peygamber Ehlibeyt'inden muhalifler hakkında müsamaha, tolerans, işi kolaya alma, onlarla ilişki kurma, toplumlarına ve cemaatlerine katılma, cenaze merasimlerine iştirak etme, hastalarını ziyaret etme ve onlarla kardeşçe geçinmeyi vurgulayıcı tavsiyeler görmekteyiz. Aksine nasibiler ve gulat hakkında; lanetleyici, aşağılayıcı, şerlerine, bozgunculuklarına ve tehlikelerine karşı uzak durmayı vurgulayıcı ifadeler görüyoruz. O halde bizim de gulat karşısında Peygamber Ehlibeyt'inin duruş tarzını sergilememiz, onların durduğu yerde durmamız gerekir. Böylece onların İslam dünyasında bugün ortaya attıkları birtakım vesveselerine kanmamış oluruz. Şimdi hadis kaynaklarımızda konuyla ilgili zikredilmiş olan bazı rivayetleri getiriyoruz:

Keşşi Rical kitabında Sad'dan, Tayalisi'den, İbn-i Ebi Neciran'dan, İbn-i Sinan'dan şöyle rivayet etmiştir:

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: Biz Ehlibeyt sadık (doğru sözlü) insanlar olmakla birlikte hiçbir zaman aleyhimizde konuşan ve yalanıyla halk nezdinde doğruluğumuzun düşmesine sebep olan bir yalancıdan ayrı olmamışız. Resulullah insanların en doğru konuşanı idi ve Müseyleme onun aleyhinde yalan konuşuyordu. Emirulmuminin, Allah'ın Resulullah'tan sonra yarattığı en doğru sözlü kişi idi. Onun aleyhinde konuşan ve hakkındaki iftiralıyla doğruluğunu yalanlamak için çalışan kişi Abdullah b. Sebe idi. Allah ona lanet etsin. Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali (a.s) Muhtar belasıyla karşılaştı. İmam Sadık (a.s) daha sonra Haris Şami ve Benan'dan söz ederek şöyle buyurdu: Bu ikisi, Ali

Allah'ın kullarından birinin Allah'ın fazlı, ihsanı ve ikramı ile gayba dair bazı konuları bildiğine inanmak da gulliv değildir. Onun Ruh'ul-Kudus'la desteklendiği ve Rabbinin burhanını gördüğü için hata ve yanlış yapmaması veya Allah'ın izni ve bereketi ile hastalara şifa vermesi veyahut Allah'ın izni ve ruhsatı ile Allah katında şefaathetmesine inanmak gulliv değildir. Aksine bunlar caizdir ve vuku bulmuş hakikatlerdir.

b. Hüseyin'in (a.s) aleyhinde yalan konuşuyordu. İmam daha sonra Muğayre b. Said, Buzey'a, Es-Sera, Ebu Hattab, Muammer, Beşşar Eş-Şuayri, Hamza Tirmizi²²² ve Said El-Hindi'nin isimlerini zikredip şöyle buyurdu: Allah bunlara lanet etsin. Biz hiçbir zaman aleyhimizde konuşan bir yalancıdan veya aciz görüşlü birinden ayrı olmamışız. Allah bütün yalancıların zahmetine karşı bize yetsin ve onlara demirin sıcaklığını tattırsın.²²³

Keşşi, *Rical*'inde Muhammed b. Gavleveyh'den, Sad'dan, Muhammed b. İsa'dan ve Yunus'tan şöyle rivayet etmiştir:

Teyyare²²⁴ ehlinde bir kişinin Ebul Hasan Rıza'ya (a.s) Yunus b. Zebyan'dan söz ettiğini ve onun şöyle demiş olduğunu duydum: Ben bazı geceler tavaf halinde olduğum sırada ansızın başımın üzerinden şu nidayı duydum: "Ey Yunus! Kuşkusuz ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. O halde bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl." Başımı kaldırdığımda ansızın Ebul Hasan'ı (İmam Rıza'yı)²²⁵ gördüm. İmam Rıza bunu duyunca çok öfkelenmiş; öyle ki yerinde duramadı ve o adama şunu söyledi: Yanımdan çık dışarı (defol); Allah sana ve bu hikâyeyi sana anlatana lanet etsin. Allah Yunus b. Zebyan'a da lanet etsin; ardından bin lanetin geldiği bin lanetle lanet etsin ona... öyle lanet ki her biri seni cehennemine dibine ulaştırır. Ben şahitlik ederim ki onu çağıran sadece şeytandı. Şunu bil ki Yunus, Ebu'l-Hattab ile birlikte azabın en şiddetlisindedir. O ikisinin ashabı da bu şeytana varıncaya kadar Firavun ve Firavun hanedanıyla birlikte en şiddetli azaptadır. Ben (onun hakkındaki) bu haberi babamdan (a.s) duydum. Yunus rivayetinin devamında şöyle diyor:

Tam o sırada adam İmam'ın yanından kalktı ve kapıya doğru on adım atmıştı ki sara krizine girdi ve kusarak geriye doğru baygın halde yere yığıldı. Cenazesini dışarı çıkardıkları sırada Ebul Hasan (a.s) şöyle buyurdu:

Bir melek elinde demirden bir sopa ile ona geldi. Kafasına öyle bir darbe indirdi ki o darbenin etkisiyle mesanesi tersine döndü ve bitkin halde kusarak yere yığıldı. Allah onun ruhunu çabucak cehenneme gönderdi ve hikâyesini anlattığı arkadaşına – Yunus b. Zebyan'a – kavuşturdu, kendisine görünen şeytanı gördü.²²⁶

²²² Bazı araştırmacılar Tirmizi yerine El-Yezidi şeklinde kaydetmiştir. Ancak Mamagani "El-Berberi" ismini seçmiştir. Nitekim Sad bi Abdullah'ın El-Makalat ve'l-Firak kitabında ve Nubahti'nin Firak'uş-Şia kitabında şöyle gelmiştir: Hamza b. Ümare El-Berberi de Kisaniye'dendi. O, Medine ahalisindedi. Onlardan ayrıldı ve kendisinin peygamber olduğunu, Muhammed b. Hanefiyye'nin de Allah olduğunu iddia etti. Ona göre Hamza imam ve peygamberdi; ona gökten yedi vesile indirilmiş ki bunlarla yeryüzünü fetih etmiş ve ona malik olmuş. Medine ve Kufe halkından bir grup insan bu iddiasında ona uydu. Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin (İmam Bakır) onu lanetledi ve ondan beraat etti, onu tekzip etti. Şia da ondan beraat etti. Kufe halkından iri yapılı iki kişi bu görüşünde ona tabi oldu. Onlardan birine Said, diğere ise Beyan b. Sem'an deniliyordu.

²²³ *Rical'ul-Keşşi*, s.196 ve 197.

²²⁴ Teyyare, gultiv ehli hakkında kullanılan bir ifadedir. Yani gultivve doğru uçan kimselerdir. Bu kelimeyi Allame Meclisi Biharul Envar kitabının 25. cildinin 264. sayfasında açıklamıştır.

²²⁵ [Rivayette "C" harfi bırakmış ki Merhum Meclisi bundan maksadın Cebrail olduğunu söylemiş] Bazı nüshalarda ise "ansızın Cebrail'i gördüm" şeklinde

²²⁶ *Ricalu Keşşi*, s.232 ve 233; Biharul Envar, c.24, s.264.

Şeyh Saduk (r.a), Hemdani'den, Ali'den, babasından ve Herevi'den şöyle rivayet etmiştir: İmam Rıza'ya (a.s) dedim ki: Ey Resulullah'ın evladı! İnsanların sizden naklettiği bir şey var... İmam: Nedir o? diye sordu. Dedim: Diyorlar ki; insanların sizin kullarınız olduğunu iddia ediyormuşsunuz! Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu:

Allah'ım! Ey göklerin ve yerin yaratıcısı, ey gizliyi ve aşıkân bilen! Asla böyle bir söz söylemediğime sen şahitsin. Babalarından hiçbirinin bunu söylediğini de asla duymadım. Sen bu ümmet nezdinde bize yapılan zulümleri bilensin; bu da onlardandır.

İmam daha sonra bana dönerek şöyle buyurdu:

Ey Abdusselam! Eğer insanların hepsi – bizden naklettiklerine göre – bizim kullarımızsa o halde biz kime satış yapacağız?²²⁷ Dedim: Doğru buyurdunuz ey Resulullah'ın evladı. Sonra şöyle buyurdu: Ey Abdusselam! Yoksa sen de başkaları gibi Allah'ın bizim için vacip kalmış olduğu velayeti inkâr ediyorsun? Dedim: Allah'a sığınırım. Aksine ben, sizin velayetinizi ikrar ediyorum.²²⁸

Kurbu'l-Esnad kitabında Teyalisi Fuzeyl b. Osman'dan şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum: Allah'tan sakının, Allah'ı ve resulünü tazim edin/yücelikle anın. Hiç kimseyi Resulullah'tan (s.a.a) üstün görmeyin; zira Yüce Allah onu üstün kılmıştır. Peygamberinizin Ehlibeyt'ini orta yollu bir sevgiyle sevin; gulüv etmeyin ve ayrılığa düşmeyin. Bizim söylemediğimiz bir şeyi söylemeyin. Eğer siz bir şey söylerseniz ve biz bir şey söylersek siz de öleceksiniz biz de öleceğiz. Sonra Allah sizi de bizi de diriltecektir. O zaman biz de siz de Allah'ın istediği yerde olacağız.²²⁹

Gulüvcunun Sözü Dinlemek Dinden Çıkmaya Sebep Olur

Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Babaveyh Kummi, *El-Hısal* kitabında kendi isnadıyla İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Kişinin imandan çıkmaya en yakın olduğu durum, bir gulüvcunun yanında oturup onun sözünü dinlemesi ve anlattığını tasdik etmesidir. Zira babam bana babasından, o da dedesinden Resulullah'ın şöyle buyurduğunu nakletti:

Ümmetinden iki grubun İslam'da nasibi yoktur: Gulat ve Kaderiye.²³⁰

Şeyh Saduk yine kendi isnadıyla İmam Sadık'tan (a.s) Yüce Allah'ın şu sözü hakkında şöyle rivayet etmiştir:

﴿ هَلْ أُتَيْتُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴾

²²⁷ Kul, köle demektir. Köleler alınır ve satılır. İmam şunu ifade ediyor: Eğer herkes bizim kölemiz ise o zaman köle satışı diye bir şeyin olması anlamsızdır...

²²⁸ Şeyh Saduk, Uyun-u Ahbari'r-Rıza, s.311; Biharul Envar, c.25, s.268, h.10.

²²⁹ Şeyh Saduk, Uyun-u Ahber'i-Rıza, s.311, Biharul Envar, c.25, s.268, h.10.

²³⁰ Abdullah b. Cafer Himyeri, Kurbu'l-Esnad, s.31; Alame Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.269.

“Şeytanların kime indiğini size bildireyim mi? Her günahkâr yalan uydurucuya inerler.”²³¹

İmam Sadık (a.s) buyurdu: Onlar yedi kişidir: Muğayre²³², Beyan²³³ (bazı nüshalarda Benan), Said, Hamza b. Ümare Berberi, Haris Şami, Abdullah b. Haris ve Ebu'l-Hattab.²³⁴

Uyun-u Ahbari’r-Rıza kitabında kendi isnadıyla İmam Rıza’nın (a.s) Gulat ve Müfev-vize fırkasından olan Ebu Haşim’e verdiği cevapta şunu rivayet etmiştir:

İmam şöyle buyurdu: Gulat kâfirdir ve Müfev-vize müşriktir; onlarla oturan veya ara-larına karışan veya onlarla (aynı sofrada) yiyip içen, onlarla ilişki kuran, onları evlendiren veya onlardan evlenen, emanet konusunda onlara güvenen veya onların güvendiği, on-ların sözünü tasdikleyen veya bir satır kelimeyle (dahi) onlara yardım eden kimse Allah’ın, Peygamber’in ve biz Ehlibeyt’in velayetinden çıkmış olur.²³⁵

Allame Meclisi Biharul Envar kitabında kendi isnadıyla Yüce Allah’ın **“Gazaba uğramış ve sapkın olanların yoluna değil”** sözü hakkında şu hadisi rivayet etmiştir: Emirulmuminin (a.s) şöyle buyurdu: Yüce Allah kullarına, ondan kendilerine nimet verilmiş olanların yolunu istemelerini emretmiştir. Nimete mazhar olanlar ise peygamberler, Sıddıklar, şehitler ve Salihlerdir. Gazaba uğramış olanların yolundan ise Allah’a sığınmalarını istemiştir. Onlar, haklarında Allah’ın **“قل هل انبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله و غضب عليه”²³⁶** buyurduğu Yahudilerdir.

Sapkınların yolundan da Allah’a sığınmalarını istemiştir. Onlar haklarında Allah’ın şu sözü olan Hıristiyanlardır:

﴿ قل يا اهل الكتاب لا تغلوا في دينكم غير الحق و لا تتبعوا اهواء قوم قد ضلوا من قبل و اضلوا كثيرا و ضلوا عن سواء السبيل ﴾

De ki: “Ey kitap ehli! Haksız yere dininizde aşırı gitmeyin. Önceden sapmış olan, bir-çoklarını da saptıran ve doğru yoldan çıkmış olan bir topluluğun isteklerine uymayın.”²³⁷

²³¹ Şuara 221-222.

²³² Muğayre, gulat arasından meşhur olan İbn-i Said’dir; onu lanetleyen birçok rivayet gelmiştir. Onlardan bir kısmı ileride gelecektir.

²³³ Beni Temim kabilesinden Beyan b. Sem’an En-Nehdi Irak’ta Hicri yüzüncü yıldan sonra ortaya çıkmış, Ali’nin (a.s) ilah olduğuna onun ardından oğlu Muhammed b. Hanefiye’nin, ondan sonra ise Muhammed’in oğlu Ebu Haşim’in ilahlığına inanmış. Sonra kendisinin ilah olduğunu iddia ederek Ebu Cafer’e (İmam Bakır’a) bir kitap gönderdiğini ve onu kendisine imana davet ettiğini söylemiştir. Onun iddiasına göre İmam Bakır Beyan tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Keşşi Zürare’den şu haberi nakletmiştir: Zü-rare diyor ki: İmam Bakır’dan şöyle söylediğini duydum: Allah Benan’el-Beyan’a lanet etsin; zira Benan, babamın aleyhinde yalan konuşuyordu. Ben, babam Ali b. Hüseyin’in salih bir kul olduğuna şahitlik ederim.

²³⁴ Şeyh Saduk, El-Hısal kitabında ve Meclisi Bihar’da şöyle kaydetmiştir: Said Nehdi, İmam Sadık’ın (a.s) defalarca lanetlediği biridir. Hamza yalancılardan ve lanetlenmiş kimselerdendir. Aynı şekilde Haris ve oğlu, Ebu'l-Hattab Muhammed b. Ebu Zeyneb imamların diliyle lanetlenmiş kimselerdir.

²³⁵ Şeyh Saduk, Uyun-u Ahbari’r-Rıza (a.s), s.326; Meclisi, Bihar, s.25, h.273.

²³⁶ Maide 60 “De ki: “Allah katında mükafatı bundan daha kötü olanları size bildireyim mi? Allah’ın lanet-lediği, gazabına uğrattığı... kimselerdir.”

²³⁷ Maide 77.

İmam Rıza (a.s) buyurdu: Kim Emirulmuminin’i (a.s) ubudiyetin/kulluğun ötesine geçirirse gazaba uğramış ve sapkın kimselerden olur.

Daha sonra adam ona doğru ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey Resulullah’ın evladı! Bize Rabbini anlat. Çünkü bizim kabul ettiğimiz kimseler hakkımızda ihtilafa düştüler. Bunun üzerine İmam Rıza (a.s) ona cevap verdi ve Yüce Allah’ı en güzel vasfı ile anlattı, onu yüceltti ve şanına yakışmayan özelliklerden tenzih etti. Meclisi bunun bir kısmını Bihar’da getirmiştir.

Bunun üzerine adam şöyle dedi: Babam ve annem sana feda olsun ey Resulullah’ın evladı! Benimle birlikte sizin velayetinizi kabullenmiş olan bazı kimseler tüm bunları Ali’nin özellikleri sanmakta ve onun âlemlerin rabbi olduğuna inanmaktadır.

İmam Rıza (a.s) bu sözü duyunca bedeni titredi ve vücudundan terler akmaya başladı. Ardından şöyle buyurdu:

Allah münezzehdir, Allah münezzehdir. Allah, zalimlerin ve kâfirlerin söylediklerinden üstün ve yücedir. Acaba Ali de diğer yiyen ve içenler gibi yiyip içmiyor muydu? Evlenenler gibi evlenmiyor muydu? Konuşanlar gibi konuşmuyor muydu? Bununla birlikte o, Allah’ın huzurunda zelim bir halde huzu ile namaz kılardı, tüm kalbiyle ona yönelirdi. Acaba böyle özellikleri olan biri ilah olabilir mi? Eğer o ilah olursa sizden ilah olmayan tek kişi dahi kalmaz; çünkü insanların hepsi sahibinde hadis olan/ortaya çıkan bu özelliklerde onunla ortaktır.

Adam dedi: Ey Resulullah’ın oğlu! Onlar zannediyorlar ki Ali kendisinden Allah’tan başkasının güç yetiremeyeceği birtakım mucizeler göstermektedir; bu da onun ilah olduğuna delildir. Onların karşısında hadis ve aciz varlıkların sıfatlarıyla zahir olduğunda ise bu onların aklını karıştırdı; böylece onları imtihan etti ki onu tanısinlar ve ona olan inançları kendi iradeleriyle gerçekleştin.

Bunun üzerine İmam Rıza şöyle buyurdu:

Onarın zaten ilk hatası bunu tersinden görmekten vazgeçmeyişleridir²³⁸. Ondandır ihtiyaç ve acizlik zahir olduğunda şuna delalet eder: Söz konusu mucizeler, zayıflarla muhtaçların kendisiyle ortak olduğu sıfatlara sahip birinin kendi işi değildir. Demek ki ondan zahir olan mucizeler yaratılmışlara benzemeyen bir kudret sahibinin işidir, hadis ve muhtaç olan, zaafında zayıflarla ortak olan birinin işi değil.

İmam Rıza (a.s) sözlerini şöyle sürdürdü:

Onlar sapkınlığa düşmüş kâfir bir güruttur; ancak içlerindeki cehaletleri ölçüsünde nasiplenmişler; kendilerine şiddetle hayranlık duymuşlar ve nefislerindeki şeyi çok bü-yütmüşlerdir. Onlar fasit görüşlerini tek görüş olarak öne çıkardılar, kendilerini vacip

²³⁸ Yani ihtiyaç ve acizliği onun kulluğuna delil görmeleri yerine mucizeleri onun ilahlığına delil görüyorlar. Ondandır hem mucizeler görüyorlar hem de acizlik müşahede ediyorlar. Oysaki burada hiçbir tarafın özelliğini diğerinden öne geçirmeyi gerekli kılabacak bir gerekçe yoktur. Dolayısıyla ondan görülen mucizeye yön vermek yerine kulluğuna delalet eden özelliklere yön vermenin hiçbir makul izahı yoktur. İhtimal gelince de istidlal batıl olur.

yola ulaştırmayan akıllarına yetindiler. Öyle ki Allah'ın değerini küçümsediler, onun emrini küçük saydılar, makamının azametini basit gördüler. Çünkü onu kendi zatıyla kudret sahibi olup gücünü herhangi birinden almamış ve mutlak zengin olup hiç kimseden faydalanmamış olarak görmediler. Oysaki o dilediğini fakir kılar, dilediğini zenginleştirir, dilediği güç sahibini gücünün ardından aciz bırakır ve dilediği zengini zenginliğinin ardından fakirleştirir.

İmam daha sonra bir kralı misal getirdi. O kral memurlarından birine diğerlerinden ayırt edilmesi için birtakım dereceler ve makamlar vermiş. Kral bu memurunu bir topluma gönderiyor. Fakat o toplum kralın vermiş olduğu bu derece ve makamları dikkate alarak o memuru kral olarak karşılıyor; krala göstermeleri gereken tevazu ve ikramı ona gösteriyorlar. Öyle ki kralı ve ona saygıyı tamamen bırakıyorlar; ona göstermeleri gereken hak ettiği hürmeti göstermiyorlar. Burada kralın, kendi memleketinde kendisiyle kulunu eşit görerek ona ihanet ve saygısızlık edip hakkıyla kendisine tazimde bulunmayan bu topluma öfkelenmek, onların tümünü hapsedmek ve sürekli onlara işkence edecek birini başlarına musallat etmek hakkıdır.

İmam daha sonra şöyle buyurdu:

Aynı şekilde bu topluluk da Yüce Allah'ın – faziletini ortaya koymak ve hüccetini ikame etmek üzere – üstün kıldığı Emirulmuminin'i (a.s) bir kul olarak karşılarında gördüklerinde yaratıcıları onların nezdinde Ali gibi bir kulu olmayacak kadar küçüldü; Ali'yi de bir rabbi olmayacak ölçüde büyüttüler ve ona kendisine ait olmayan ismi verdiler. Bunun üzerine o, takipçileri ve Şi'ileri bu topluluğu böyle bir inançtan men ederek şöyle dediler:

Ey cemaat! Ali ve evlatları Allah'ın saygın kullarıdır, yaratılmışlar ve tedbir olunmaktadır. Onlar ancak âlemlerin Rabbi Allah'ın kendilerine vermiş olduğu güç ölçüsünde bir şeye güç yetirirler. Ancak Allah'ın malik kıldığı şeye malik olabilirler; Allah'ın verdiği güç ve takat olmazsa ne ölüme, ne hayata, ne diriltmeye, ne kapatmaya, ne açmaya, ne bir harekete, ne de bir sükûna kâdir olmazlar. Onların rabbi ve yaratıcısı, hadis olan varlıkların özelliklerinden yüce ve sınırlı mahlûkların niteliklerinden üstündür. Allah'ı bırakıp da onları veya onlardan birini rab edinen kimse kâfirlerdendir ve kesinlikle doğru yoldan sapmıştır.

Nihayetinde dik başlılık ederek azgınlıkları içinde bocalamaya devam eden, sonunda arzuları boşa çıkmış, istekleri hüsrana uğramış ve acı verici bir azapta kalmış bir topluluk dışında herkes böyle bir inançtan kaçınmıştır.²³⁹

Değerli okuyucu! Gördüğün gibi İmam Rıza (a.s) keliminde en ufak bir sapkınlık ve iphama yer vermeden vasat yol olan doğru yolu açıklıyor. İmam mucize ve kerametleri kabul ederken sonuna kadar kulluk ve ubudiyette ısrar ediyor; imamlardan birine ilahlık isnadında bulunan kimseyi ise açık bir ifadeyle ve çekinmeden lanetliyor ve kâfir olduğunu

²³⁹ Altıncı asrın âlimlerinden Ebu Mansur Ahmet b. Ali b. Ebutalib Tabersi, El-İhticac, s.242; İmam Hasan b. Ali El-Askeri (a.s), kendisine isnat edilen tefsir, s.18-21; Meclisi, Bihar, c.25, s.273-278, ibaretle azıcık farkla bu rivayeti getirmiştir.

beyan ediyor. Bu hadiste evliyalar hakkında guluv ve taksirin nefyine dair doğru yolu gösterecek aydınlatıcı açıklamanın mevcut olduğunu kavrayabilirsiniz.

Şeyh Müfid Emali kitabında Hüseyin b. Hamza Alevi'den, Muhammed Himyeri'den, babasından, İbn-i İsa'dan, Muruk b. Ubeyd'den, Muhammed b. Zeyd Taberi'den şöyle rivayet etmiştir:

Ben Horasan'da Ali b. Musa Er-Rıza'nın (a.s) yanı başında ayakta durmuştum. Onun huzurunda aralarında İshak b. Abbas b. Musa'nın da bulunduğu Haşim oğullarından bir grup vardı. İmam ona hitaben şöyle buyurdu:

Ey İshak! Bana ulaşan bilgiye göre sizler "insanların bizim kullarımız olduğunu" söylüyorsunuz. Hayır, Resulullah'a olan yakınlığıma andolsun ki ben asla böyle bir söz söylemedim; babalarımın hiçbirinden bunu duymadım, onlardan birinin böyle bir şey söylemiş olduğu haberi de bana ulaşmadı. Ancak biz şunu diyoruz: İnsanlar itaatte bizim kullarımız ve dinde dostlarımızdır. Burada hazır olanlar (bu sözü) bulunmayanlara ulaştırın.²⁴⁰

Ebu Amr Keşşi, kendi ricalinde kendi isnadıyla İmran'dan şöyle rivayet etmiştir:

İmran diyor ki: İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediğini duydum:

Allah Ebul-Hattab'a lanet etsin. Allah onunla birlikte öldürülenlere lanet etsin. Allah onlardan geriye kalana lanet etsin. Allah kalbinde onlara merhamet besleyen kimseye lanet etsin.²⁴¹

Keşşi yine kendi isnadıyla Hennan b. Sudeyr'den şöyle nakletmiştir: Yüz otuz sekizinci yıldı. Ben İmam Sadık'ın (a.s) yanında oturmuştum. Muayesser de o Hazretin yanındaydı. Muayesser Beyya Ez-Zatti şöyle dedi: Canım sana feda olsun! Bir grup insan beni çok şaşırtıyor; onlar bizimle birlikte buraya geliyorlardı. Ama şimdi izleri kaybolup gitmiş ve hiçbir etkileri kalmamış.

İmam: Onlar kim? diye sorunca dedim: Ebu'l-Hattab ve arkadaşları. Arkaya doğru yaslanmış olan İmam bu sözü duyunca hemen irkilip oturdu ve parmağını göğe doğru kaldırarak şöyle dedi: Allah'ın laneti Ebu'l-Hattab'ın üzerine olsun, tüm melekler ve insanların laneti ona olsun. Allah'a şahitlik ettiğim gibi onun kâfir, fâsık ve müşrik olduğuna şahitlik ederim; o sabah akşam azabın en şiddetlisinde Firavun'la birlikte. İmam daha sonra şöyle buyurdu: Allah'a yemin olsun ki onunla birlikte ateşe girecek cesetlere karşı kendimi (vaktimi) değerli görürüm. (Yani akabeti cehennem ateşi olacak bu toplulukla oturup kalkmam, onlarla zaman geçirmem).²⁴²

Yine kendi isnadıyla Hammad b. Osman'dan, Zürrare'den şöyle nakletmiştir: İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: Bana Hamza'dan haber ver! (Gulattan biri olan Hamza b. Ümare Berberi) Zannınca babam ona gelmiş, öyle mi? Dedim: Evet. İmam buyurdu: Allah'a yemin olsun ki yalan söylemiştir; ona gelen, Mütekevvin'den başkası değil. İblis

²⁴⁰ Şeyh Müfid Muhammed b. Numan, El-Emali, s.148; İbn-i Şeyh El-emali, s.14; Biharul Envar, c.25, s.279.

²⁴¹ Ebu Amr Muhammed b. Ömer b. Abdulaziz *El-Keşşi*, Rical'ul-Keşşi, s.191-192.

²⁴² Aynı kaynak, s.191.

ona Mütekevvîn isminde bir şeytanı musallat kılmış; o insanlara istediği surette gelir – isterse büyük surette isterse küçük surette gelebilir. – Allah’a yemin olsun ki babamın (a.s) suretinde asla gelemez.²⁴³

Bir başka rivayette kendi isnadıyla İmam Sadık’tan (a.s) şöyle nakletmiştir:

Allah’a yemin olsun ki İblis şehrin ya da mescidin duvarı üzerinde Ebu’l-Hattab’a göründü. Sanki onu görür gibiyim ve o şöyle diyor: Şimdi muzaffer olacaksın, şimdi muzaffer olacaksın.²⁴⁴

Yani Ebu’l-Hattab’ın son anlarına kadar şeytan onu teşvik ve tahrikte bulunmuş, böylece tövbe etmesini engellemiştir. O da kâfir olarak öldürülmüştür. Allah ona ve takipçilerine lanet etsin.

Ebu Amr El-Keşşi rical kitabında kendi isnadıyla Eban b. Osman’dan şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık’ın (a.s) şöyle söylediğini duydum:

Allah Abdullah b. Sebe’ye lanet etsin; zira o Emirulmuminin’in (a.s) Rab olduğunu iddia etti. Oysaki –Allah’a andolsun ki – Emirulmuminin (a.s) Allah’a itaat eden bir kuldu. Vay olsun aleyhimizde yalan konuşanın haline! Bir grup insan bizim hakkımızda bizim söylemediğimiz sözleri söylemektedir. Onlardan Allah’a sığınırız, onlardan Allah’a sığınırız.²⁴⁵

Yine kendi isnadıyla Ebu Hamza Sumali’den şöyle rivayet etmiştir: Ebu Hamza diyor ki: Ali b. Hüseyin (a.s) şöyle dedi:

Bizim aleyhimizde yalan konuşana Allah lanet etsin. Bana Abdullah b. Sebe’den söz edildiğinde bedenimdeki tüylerim diken diken oldu. Zira o çok büyük bir iddiada bulunmuş; ona ne oluyor, Allah ona lanet etsin! Allah’a yemin olsun ki Ali (a.s), Allah’ın salih bir kulu ve Resulullah’ın (s.a.a) kardeşi idi; onun ulaştığı keramet tümüyle Allah’a ve resulüne itaatin sonucudur. Resulullah (s.a.a) da hangi keramete ulaşmışsa sadece Allah’a itaatiyle ulaşmıştır.²⁴⁶

El-Keşşi kendi isnadıyla İmam Muhammed Bakır’dan (a.s) şöyle rivayet etmiştir: Ali (a.s) Basra ehli ile savaşını tamamlayınca Zet²⁴⁷ kabilesinden yetmiş kişi yanına gelerek ona selam verdi ve kendi dillerinde Hazretle konuştular. Ali (a.s) kendi dilleriyle onlara cevap verdi ve şöyle buyurdu: Ben sizin söylediğiniz gibi değilim. Ben Allah’ın kuluyum ve mahlûkum. İmam Bakır (a.s) diyor: Onlar bunu kabul etmeyip Ali’ye (a.s) şöyle dediler: Sen kesinlikle O’sun.

Bunun üzerine Ali (a.s) onlara şöyle dedi: Eğer söylediğiniz sözden dönmezseniz ve Yüce Allah’a tövbe etmezseniz kesinlikle sizi öldüreceğim. İmam Bakır (a.s) diyor: Fakat onlar sözlerinden dönmeye yanaşmayıp tövbe etmeyince Ali (a.s) onlar için çukurlar kazılmasını emretti. Çukurlar kazılınca aralarında delikler açtı ve ardından onları çukurlara

²⁴³ Aynı kaynak, s.193-194.

²⁴⁴ Aynı kaynak, s.195.

²⁴⁵ Ebu Amr *El-Keşşi*, Rical’ul-Keşşi, s.70 ve 71.

²⁴⁶ Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.287; Keşşi’den naklen.

²⁴⁷ Zet, Hind halkından bir taifedir.

attırdı. En baştaki çukura su doldurdu. Sonra hiç kimsenin bulunmadığı bir çukurda ateş yaktırdı. Böylece onlar üzerlerine gelen dumanın etkisiyle öldüler.²⁴⁸

Burada biri çıkıp da “Bu insanların idam edilmesi nasıl izah edilebilir; oysaki biz Yüce Allah’ın kullarına merhametli olduğunu biliyoruz?!” diye itirazda bulunması yersizdir. Çünkü övgüye şayan izzet sahibi Allah’ın yolundan sapma ve çıkmayı engellemek, bir doktorun hastayı tedavi etmek için yaptığı ameliyata benzemektedir. Amaluyatın başarıya ulaşması bazen bedende bulunan birçok hücrenin, özellikle de hastalıklı hücrelerin imha edilmesini gerektirebilir. Adalet, tababet ve tedavi bazen acı olabilir ama bir zaruretten ve merhametle de asla çelişmez. Zira hasta hücrelere acımak hastaya zulüm olduğu gibi sapkınlığa da acımak topluma zulümdür. Mikrobu imha etmekse kesinlikle zulüm sayılmaz. Aksine onu kendi haline bırakmak ve böylece ileride birilerinin onu kapıp ölmesine geçit vermek zulümdür. İmamın onlara tövbeyi sunarak içinde buldukları batıl düşüncelerden dönme fırsatı vermesi ise onlar için en güzel mazeret ve en güzel kurtuluş olabirdi. Kendisini biri kurtuluş, diğeri helak olan iki yolun karşısında bulan biri, eğer helak olmayı seçmişse sadece kendisini kinamalıdır.

Yine kendi isnadıyla İmam Zeynelabidin’in (a.s) sahabından olan Ebu Halid’den şöyle rivayet etmiştir: İmam Zeynelabidin (a.s) şöyle buyurdu:

Yahudiler Uzeyr’i sevdiler; öyle ki onun hakkında söylediler söylediklerini; sonuçta ne Uzeyr onlardan oldu ne de onlar Uzeyr’den... Hıristiyanlar da İsa’yı sevdiler; öyle ki onun hakkında söylediler söylediklerini; sonuçta ne İsa onlardan oldu ne de onlar İsa’dan... Biz de bu sünnetten bir şey üzereyiz; zira Şiamızdan bir topluluk bizi sevecek; öyle ki hakkımızda Yahudilerin Uzeyr hakkında ve Hıristiyanların Meryem oğlu İsa hakkında söylediklerini söyleyecekler; sonuçta ne onlar bizden olacak ne de biz onlardan olacağız.²⁴⁹

Erbili, Himyeri’nin *Ed-Delail* kitabından Malik Ceheni’den şöyle rivayet etmiştir: Şia sürgün edildiği ve fırkalara bölündüğü sırada biz Medine’de idik. Biz de Medine’den uzaklaşarak bir tarafa gittik. Yalnız kaldığımızda onların faziletlerini ve Şianın söylediklerini zikretmeye başladık ve öyle bir noktaya vardık ki zihnimizden rububiyet/rablik geçti. Daha hiçbir şey hissetmemiştik ki ansızın Ebu Abdullah’ı (İmam Sadık’ı) bir eşeğin üzerinde durmuş vaziyette gördük; nereden geldiğini de bilemedik. O şöyle buyurdu:

Ey Malik ve ey Halid! Ne zaman size rububiyet hakkında bir söz söyledim? Biz: “Şu an gelinceye kadar hiç zihnimizden geçmemişti” diye cevap verince İmam şöyle buyurdu: Şunu iyi bilin ki bizi, gece-gündüz gözeten bir rabbimiz var ve biz ona kulluk ediyoruz. Ey Malik ve ey Halid! Bizi mahlûklar olarak görün ve hakkımızda istediğinizi (fazileti) söyleyin. İmam eşeğin üzerinde olduğu halde bu sözü defalarca tekrarlardı.²⁵⁰

Ebu Amr El-Keşşi kendi isnadıyla şöyle rivayet etmiştir:

²⁴⁸ Ebu Amr *El-Keşşi*, Rical’ul-Keşşi, s.72; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.287.

²⁴⁹ Aynı kaynak, s.79, Biharul Envar, Meclisi, c.25, s.288.

²⁵⁰ Bahauddin Ebu’l-Hasan Ali b. İsa Erbili (ö:692), KeşfU’l-Ğumme fi Marifet’il-Eimme, s.237; Meclisi, Bihar, c.25, s.289.

Bir gün İmam Sadık (a.s) ashabına şöyle buyurdu: Allah Muğayre b. Said'e lanet etsin, Allah o Yahudi kadına lanet etsin ki Muğayre hep onun yanına gider, kendisinden büyü, sihirbazlık ve yalancılık öğrenirdi. Muğayre babamın (s.a) aleyhinde yalan konuştu; Allah da ondan imanı aldı. Şimdi de bir topluluk benim aleyhimde yalan konuşmuştur. Onlara ne oluyor?! Allah onlara demirin sıcaklığını tattırsın. Allah'a yemin olsun ki biz, bizi yaratan ve seçen Allah'ın kullarından başka bir şey değiliz. Kendi yanımızdan ne bir zarar ne de bir yarara gücümüz yoktur. Eğer rahmete mazhar olursak O'nun rahmetiyledir ve eğer cezalandırılırsak günahlarımızın sebebiyledir. Allah'a andolsun ki bizim Allah'a karşı bir hüccetimiz olmadığı gibi yanımızda Allah'tan bir berat da yoktur. Biz öleceğiz, kabre konulacağız, yeniden diriltileceğiz, hasrolunacağız, (ilahî divanda) durdurulacağız ve sorgulanacağız.

Vay onların haline! Ne oluyor onlara?! Allah lanet etsin onlara! Onlar Allah'ı incittiler ve kabrinde Resulullah'ı (s.a.a) incittiler; Emirulmuminin'i, Fatma'yı, Hasan'ı, Hüseyin'i, Ali b. Hüseyin'i ve Muhammed b. Ali'yi (hepsine Allah'ın salat-u selamları olsun) incittiler. İşte ben önünüzde durmaktayım; bu Resulullah'ın (s.a.a) eti ve derisidir. Diğerleri kendini güvende hissederken ben korku, endişe ve kaygı içinde yatağıma yatıyorum; yataklarında yatanların en tedirgin olanıyım; geceyi korkarak tedirgin halde uyumadan geçiriyorum; dağlarda ve ovalarda dolaşıp duruyorum. Benim hakkımda Beni Esed'in kölesi Ecde²⁵¹ Berrad Ebu'l-Hattab'ın söylediklerinden Allah'a sığınırım. Allah ona lanet etsin.

Vallahi eğer bizimle imtihan olsalardı ve biz onlara bunu emretseydik kabul etmemeleri gerekirdi. Bununla birlikte onlar beni korkulu ve tedirgin bir halde kendilerini Allah'a çağırıldığını, onlardan Allah'a sığındığını görüyorlar, nasıl böyle yapıyorlar?! Sizleri şahit tutarak diyorum ki ben Resulullah'ın (s.a.a) soyundan gelen bir kişiyim; yanımda Allah'tan bir berat yoktur; eğer O'na itaat edersem bana rahmetiyle muamele eder ve eğer O'na âsi olursam şiddetli bir azapla veya azabın en şiddetlisiyle beni cezalandırır.²⁵²

El-Keşşi ricalinde kendi isnadıyla İbn-i Ebu Umeyr'den şöyle rivayet etmiştir: Arkadaşlarımızdan biri bize hadis naklederek dedi ki: Ebu Abdullah'a (İmam Sadık'a) dedim ki: Ebu Harun El-Mekfuf²⁵³ sizin ona şöyle dediğinizi zannediyor: Eğer Kadim'i (Allah'ı) arıyorsan işte karşındadır; onu kimse idrak edemez ve eğer yaratılıp rızıklandırılan birini arıyorsan o Muhammed b. Ali'dir. İmam Sadık (a.s) bu sözü duyunca şöyle buyurdu: Benim aleyhimde yalan konuşmuştur, Allah ona lanet etsin; tek bir yaratıcı vardır, o da hiçbir ortağı bulunmayan tek olan Allah'tır. Bize ölümü tattırması Allah'a haktır; ölmeyecek tek zat ise mahlûkatın ve varlıkların yaratıcısı olan Allah'tır.²⁵⁴

²⁵¹ Ecde, uzvu kesik anlamına gelir. Burnu, kulağı, eli veya dudağı kesik kimse demektir. Bazı nüshalarda "cim" harfi yerine noktalı "ha" harfi ile gelmiştir. Bu durumda ahmak veya aldatan manasına gelir. Berrad ise suhan işçisi manasına gelir; burada onun mesleğine işaret edilmiştir.

²⁵² Ebu Amr *El-Keşşi*, Rical'ul-Keşşi, s.147; Biharul Envar, c.25, s.290.

²⁵³ Şeyh Tusi, İmam Sadık'ın (a.s) Ashabı kitabında Musa b. Umeyr Ebu Harun El-Mekfuf'u Cade b. Hubeyre hanedanının azat ettiği bir köle olarak saymıştır.

²⁵⁴ Aynı kaynak, s.145.

Yine kendi isnadıyla Ebu Abbas Begbag'dan şöyle rivayet etmiştir: İbn-i Ebu Yafur ile Mualla b. Huneys tartışıyordu. İbn-i Ebu Yafur diyordu ki: Vasiler âlimdirler, iyidirler ve takva ehli kimselerdirler. İbn-i Huneys ise şöyle diyordu: Vasiler peygamberdirler. Daha sonra İmam Sadık'ın (a.s) yanına girdiler. Henüz tartışmaları bitmemişti ki İmam Sadık (a.s) onlardan önce söze başlayarak şöyle buyurdu: Ey Abdullah! Bizim peygamberler olduğumuzu söyleyenden beriyim.²⁵⁵

Mualla b. Huneys, bu sözü belki de ömrünün bir döneminde gulüv ettiği sırada söylemiştir. Çünkü biz onun Allah sevgisi yolunda, Resulullah ve Ehlibeyt muhabbeti yolunda şehit olduğunu ve İmam Sadık'ın (a.s) ona ağladığını biliyoruz. Dolayısıyla onun gulüv üzere ölmüş olduğu zannedilmemelidir. Zira o, Allah'ın en halis dostlarından ve Ehlibeyt Şialarındandı.

Başka bir rivayette kendi isnadıyla Muaviye b. Ammar'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Bana Ebu'l-Hattab hakkında birtakım sözler ulaştı. Bunun üzerine İmam Sadık'ın (a.s) yanına gittim. Ben İmamın yanında iken Ebu'l-Hattab da içeri girdi. Ben mecliste onunla birlikte yalnız kalıncaya kadar bekledim. Sonra İmam Sadık'a dedim ki: Ebu'l-Hattab sizden şu sözleri rivayet etti. İmam buyurdu: Yalan konuşmuş. Ben daha sonra ondan duyduğum ve reddettiğimiz sözlerini tek tek İmama nakletmeye ve aslını sormaya başladım. Her defasında İmam "yalan söylemiş" diyordu. Ebu'l-Hattab yerinden sıçradı ve eliyle İmamın sakalına vurdu. Ben de eline vurarak: "Çek elini onun sakalından!" dedim. Bunun üzerine Ebu'l-Hattab: Ey Ebu'l-Kasım, kalkmıyor musun? diye sordu. (Ebu'l-Kasım Muaviye b. Ammar'ın künyesidir) İmam Sadık (a.s) buyurdu: Onun işi var. Ebu'l-Hattab sözünü tekrarladı. İmam da sözünü tekrarladı. Her ikisi (Ebu'l-Hattab ve İmam) sözünü üç defa tekrarladı.

Daha sonra İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: O sana şunu demek istedi: Bana haber veriyor ama senden gizliyor; o halde arkadaşlarıma şunu bunu söyle ve onlara şunu bunu ulaştır. Muaviye b. Ammar diyor: Dedim ki: Ben böyle bir şeyi kaydetmedim. O yüzden kaydettiğimi (duydıklarımı) söyleyeceğim. Kaydetmediğim şey konusunda ise yanımda bulunanın en güzelini söyleyeceğim. İmam buyurdu: Evet, muslih/ıslah edici yalancı olmaz.²⁵⁶

El-Keşşi daha sonra Ebu'l-Hattab'ın eliyle İmamın sakalına vurmasını uzak bir olasılık saymış ve bunun hata olduğunu veya İbn-i Ammar'ın uydurduğunu sanmıştır. Oysaki durum onun uzak gördüğü gibi değildir. Çünkü İmam Sadık'tan (a.s) önce Şehitler Efendisinin mübarek naaşı atların ayakları altında kalmıştır. Yani bu İslam'da kırılmış olan ilk saygınlık değildir. Onun uzak gördüğü şey ona göre ve bize göre uzaktır. Ama Müslümanlar nezdinde bundan kat kat daha çirkin işler defalarca gerçekleşmiştir. Tarihe müracaat eden herkes söylediklerimizin gerçek olduğunu görür.

Yine kendi isnadıyla İbn-i Muğayre'den şöyle rivayet etmiştir: İbn-i Muğayre dedi ki: Ben ve Yahya b. Abdullah b. Hasan İmam Rıza'nın (a.s) yanında idik. Yahya dedi ki: Canım sana feda olsun! Onlar senin gaybı bildiğini zannediyorlar. Bunun üzerine İmam

²⁵⁵ Aynı kaynak, s. 160; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.291.

²⁵⁶ Aynı kaynak, s.190.

şöyle buyurdu: Suphanallah! Elini başımın üzerine bırak; Allah'a yemin olsun ki bedeminde ve başımda diken diken olmayan tek tüy kalmamıştır! (Yani bana nispet verdikleri şeyden ve onun korkusundan dolayı tüylerim diken diken oldu). İmam daha sonra şöyle buyurdu: Hayır, Allah'a yemin olsun ki bu ancak Resulullah'tan bir rivayettir.²⁵⁷

Ancak burada muhataba göre bir hitap olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekir. Çünkü bizim yanımızda sabit olan bir gerçek vardır. O da şudur: Ehlibeyt imamlarının ilimlerinin sadece dedeleri Resulullah'tan rivayet ettikleriyle sınırlı olmadığı hususu, Kur'an ve mütevatir rivayetler yoluyla ispatlanmış bir hakikattir. Burada belki de muhataba karşı takkiye gerekmiştir veya imamların bazı kerametlerini bilmesi durumunda iman ve idrakinin zaafından dolayı gultüve sürüklenmesi ihtimali vardır. Nitekim halkın birçoğu böyledir. Dolayısıyla bu hadisle ilgili söylediklerimiz uzak bir olasılık değildir. Çünkü onların "biz gaybı bilmeyiz" sözü sahihtir. Ancak manası şudur: Rabbimiz bize ilham etmedikçe ve bildirmedikçe gaybı bilmeyiz. "Biz gaybı biliriz" sözü de sahihtir. Yani Allah'ın bize bildirmesi ve ilhamda bulunmasıyla gaybı biliriz.

El-Keşşi kendi isnadıyla Musadif'ten şöyle rivayet etmiştir: İnsanlar Kufe'de "lebbeyk" dediklerinde (biyat manasında değil de "lebbeyk allahümme lebbeyk" der gibi "lebbeyk Cafer b. Muhammed lebbeyk" dediklerinde) İmam Sadık'ın (a.s) yanına girdim ve bunu ona haber verdiğimde secdeye kapandı ve göğsünü bir civciv gibi yere yapıştırdı. Ağlıyordu ve parmağıyla işaret ederek şöyle diyordu: Hayır, ben kulübede Allah'ın küçücük kuluyum! Bunu defalarca söyledi. Daha sonra başını kaldırdığında gözyaşları sakalından akıyordu.

Ben ona bu haberi verdiğim için pişmanlık duydum ve dedim ki: Canım sana feda olsun! Neden bu haber seni bu kadar üzdü? Buyurdu: Ey Musadif! Eğer İsa, Nasara'nın kendisi hakkında söyledikleri karşısında sükût etseydi, onun kulağını sağır ve gözünü kör etmesi Allah'a hak olurdu. Eğer ben de Ebu'l-Hattab'ın söyledikleri karşısında sükût etseydim kulağımı sağır ve gözümü kör etmesi Allah'a hak olurdu.²⁵⁸

El-Keşşi, kendi isnadıyla Ebu Basir'den şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık'a (a.s) dedim ki: Onlar diyorlar ki... İmam buyurdu: Ne diyorlar? Dedim: Diyorlar ki; sen yağmurun damlalarını, yıldızların sayısını, ağaçların yapraklarını, denizdeki suyun ölçüsünü ve toprağın adedini biliyorsun. Bunun üzerine İmam elini göğe kaldırıp şöyle dedi: Suphanallah, suphanallah! Hayır, Allah'a yemin olsun ki bunları ancak Allah bilir.²⁵⁹

Yine kendi isnadıyla ashabımızdan birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cafer b. Vaked ve Ebu'l-Hattab'ın arkadaşlarından bir gruptan söz açılmıştı ki bir şöyle dedi: Bana gelen bilgiye göre Ebu'l-Hattab, imamlar hakkında şöyle demiş: Yüce Allah'ın Kur'an'daki "Gökte de ilah, yerde de ilah O'dur"²⁶⁰ sözüyle o ilahın imam olduğunu kastetmiştir. (Ebu'l-Hattab, yerdeki ilahın imam olduğunu kastetmiştir).

²⁵⁷ Aynı kaynak, s.192.

²⁵⁸ Ebu Amr *El-Keşşi*, Rical'ul-Keşşi, s.192 ve 193.

²⁵⁹ Aynı kaynak, s.193; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.294.

²⁶⁰ Zuhurf 84.

İmam Sadık (a.s) bunu duyunca şöyle buyurdu: Hayır, asla beni ve – evin tavanı üzerinde –kendisini kastetmemiştir. Onlar Yahudilerden, Nasaradan, Mecusilerden ve müşriklerden daha kötüdür. Allah’a andolsun ki onların küçümsemeleri Allah’ın azametini asla küçültmemiştir. Yahudilerin sözleri Üzeyr’in sinisini azıcık meşgul etti diye ismi nübüvvetten silindi. Allah’a andolsun ki eğer İsa, Nasara’nın söylediklerini ikrar etseydi Allah kıyamete kadar onu sağırlaştırırdı. Andolsun Allah’a eğer Küfe halkının hakkımda söylediklerini ikrar etseydim yeryüzü beni yutardı. Oysaki ben başkasına ait bir kulum; ne bir zarar ne de bir yarara kâdir değilim.²⁶¹

Başka bir hadiste Hişam b. Hakem İmam Sadık’ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

Allah Benan, Sera ve Buzeya’ya lanet etsin; şeytan tepesinden göbeğine kadar en güzel insan suretinde onlara güzüktü. Dedim: Benan şu ayeti tevil ediyor:

﴿ هو الذى فى السماء اله و فى الارض اله ﴾

“Gökte de ilah, yerde de ilah O’dur”²⁶²

Diyor ki: Yerdeki ilah gökteki ilahtan başkadır ve gökteki ilah yerdekenden farklıdır. Göğün ilah yerin ilahından daha azametlidir. Yer ehli gökteki ilahın faziletini biliyorlar ve onu tazim ediyorlar.

İmam buyurdu: Allah’a andolsun ki sadece tek Allah vardır ve onun hiçbir ortağı yoktur; göklerde de ilah odur, yerlerde de ilah odur. Benan – Allah’ın laneti üzerine olsun – yalan konuşmuştur. O, celal sahibi Allah’ı küçümsemiş ve Allah’ın azametini küçük saymıştır.²⁶³

Hişam b. Salim İmam Sadık’tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir: Gulattan söz edildiğinde İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: Onların içinde öyle yalan konuşan var ki şeytan bile onun yalanına ihtiyaç duymaktadır.²⁶⁴

Hennan b. Sudeyr babasından şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık’a (a.s) dedim ki: Bizim cemaatimiz sizlerin ilahlar olduğunuzu sanıyorlar ve buna delil olarak da bize Kur’an’ın şu ayetini okuyorlar:

﴿ يا ايها الرسل كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً انى بما تعملون علم ﴾

“Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin ve iyi işler yapın. Kuşkusuz, ben yaptığımız işleri hakkıyla bilirim.”²⁶⁵

“Elçileri” imamlar olarak yorumluyorlar ve “iyi işler yapın” ifadesinden maksadın onların maslahat gördükleri şeyleri yaratmaları olduğunu söylüyorlar. İmam bu sözü duyunca şöyle

²⁶¹ Aynı kaynak, s.194.

²⁶² Zuhruf 84.

²⁶³ Aynı kaynak, s.196; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.295.

²⁶⁴ Aynı kaynak, s.191 ve 192.

²⁶⁵ Muminun 51.

Onlar
imamların kendileri hak-
kındaki lanetleyici ve tekdir edici ifa-
delerini şöyle yorumluyordu: Bizimle imam-
lar arasındaki sırlar açığa çıktı. İşte bu yüzden
bizi lanetliyorlar... Böylece batıl kuruntularıyla
Allah'ı aldatmaya çalışıyorlardı. Onlar sadece
kendilerini aldatıyorlardı ve bunun
şuurunda değillerdi.

buyurdu: Ey Sudeyr! Benim kulağım, gözüüm, saçım, derim, etim ve kanım onlardan beridir. Allah ve Resulü onlardan beridir. Onlar benim ve babalarımın dini üzere de-ğildirler. Allah kendilerine ga-zaplı olduğu halde beni ve onlarla kıyamet günü bir araya getirecektir.

Bunun üzerine ben İmama sordum: Canım sana feda olsun, o halde siz nesiniz? Buyurdu:

Allah'ın ilminin hazinedarları ve Allah'ın vahyinin tercümanlarıyız. Biz masum bir topluluğuz; Allah bize itaati emretmiş ve bize baş kaldırılmasından men etmiştir.

Bizler göğün altında ve yerin üstündekilere Allah'ın ulaşan hüccetiyiz.²⁶⁶

Rivayet edildiğine göre Mufazzal b. Ömer, Benan ve Ömer Nebati şu iddiada bulunmuşlar: İmam Cafer Sadık'ın (a.s) onlara imamı tanınan oruç ve namazın yerine kifayet ettiğini buyurmuş ve buna benzer fitneye sebep olacak diğer yalanları buyurmuş. Bu sözün iptali için imamların siyretinde/yaşamında oruç ve namazın ne kadar önemli bir yeri olduğunu, onların şiddetle Allah'tan korktukları ve sergiledikleri üstün takvayı ve bu azıcık habis güruh hakkında kendilerinden rivayet edilmiş lanet ve teberrayı dikkate almak yeterlidir. Artık bunları tekrarlamıyoruz.

Halid El-Cevvan'dan şöyle rivayet edilmiştir: Ben, Mufazzal b. Ömer ve dostlarımızdan bir grup insan Medine'de idik ve rububiyet hakkında konuşuyorduk. Sonra dedik ki gidelim Ebu Abdullah'ın (İmam Sadık'ın) kapısına ve konuyu ona soralım. Halid diyor: Kalıp doğruca o kapıya gittik. İmam Sadık (a.s) bize doğru dışarı çıktı ve şu ayeti okuyordu:

﴿ بل عباد مكرمون لا يسبقونه بالقول وهم بأمره يعملون ﴾

Aksine onlar, değerli kullardır. O'ndan önce söz söylemezler ve sürekli O'nun emri ile hareket ederler.²⁶⁷

²⁶⁶ Ebu Amr El-Keşşi, Ricalu'l-Keşşi, s.197 ve 198; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.298.

²⁶⁷ Rical'ul-Keşşi, s.209, Enbiya 26-27.

Salih b. Sehl'den şöyle rivayet edilmiştir: Ben Ebu Abdullah (İmam Sadık) hakkında rububiyet inancına sahiptim. Hazretin yanına girdim. Beni görünce şöyle buyurdu:

Ey Salih! Allah'a yemin olsun ki bizler yaratılmış kullarız; ibadet ettiğimiz bir rab vardır. Eğer ona ibadet etmezsek bizi cezalandırır.²⁶⁸

İbn-i Ebu Umeyr'den, Ali b. Yaktin'den, Medaini'den ve İmam Sadık'tan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Sadık şöyle buyurdu: Ey Murazim! Beşşar kimdir? Dedim: Arpa satıcısıdır. Buyurdu: Allah Beşşar'a lanet etsin! Daha sonra bana şöyle buyurdu: Ey Murazim! Onlara de ki: Yazıklar olsun size! Allah'a tövbe edin; zira siz kâfir ve müşriksiniz.²⁶⁹

Aynı kaynaktan geçen bir diğer hadiste İmam (a.s) Murazim'e, kendisinin Beşşar'ı kâfir, fasık, müşrik olarak gördüğü ve Beşşar'dan beri olduğu hususundaki mesajını ona duyurmasını emretmiştir. Murazim İmamın mesajını ona ulaştırdığında ise Beşşar şöyle demiştir: Efendim beni zikretmiş; Allah seni hayırla mükâfatlandırsın ve sana hayır versin; o bana yönelerek benim için dua ediyor.

Gulat, işte bu şekilde şeytanlık yapıyordu; onlar imamların kendileri hakkındaki lanetleyici ve tekfir edici ifadelerini şöyle yorumluyordu: Bizimle imamlar arasındaki sırlar açığa çıktı. İşte bu yüzden bizi lanetliyorlar... Böylece batıl kuruntularıyla Allah'ı aldatmaya çalışıyorlardı. Oysaki Allah onları aldatmaktaydı. Onlar sadece kendilerini aldatıyorlardı ve bunun şuurunda değillerdi.

İshak b. Ammar İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Beşşar Eş-Şeiri, şeytan oğlu şeytandır; denizden çıkmış, sonra da benim dostlarımı saptırmıştır.²⁷⁰

Yine İmam Sadık'tan (a.s) Beşşar Eş-Şeiri hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Yanımdan çık dışarı (defol), Allah sana lanet etsin. Allah'a andolsun ki asla bir evin tavanı senin olduğun yerde bana gölge düşürmeyecektir. O dışarı çıkınca İmam şöyle buyurdu: Vay olsun onun haline ki Yahudilerin söylediği sözü söyledi. Nasara'nın söylediği şeyi söyledi, Mecusilerin ya da Sabiilerin söylediği şeyi söyledi. Allah'a andolsun ki bu günahkârın küçümsemesi tek olan Allah'ı küçültmedi. Bu, ashabımı ve Şialarımı saptırmak için denizden çıkmış şeytan oğlu şeytandır; ondan uzak durun. Burada hazır olanlar (bu haberi) hazır olmayanlara ulaştırın ki ben Allah'ın kuluyum ve Allah'ın kulumun oğluyum, Allah'ın halis kuluyum ve bir cariyenin oğluyum. Sübler ve rahimler beni taşımıştır. Ben muhakkak öleceğim ve diriltileceğim. Sonra da (hesap için) durdurulacağım. Sonra sorgulanacağım. Allah'a andolsun ki bu yalancının hakkımdaki sözleri ve iddiası bana sorulacaktır. Vay olsun onun haline! Ne oluyor ona?! Allah onu korkutsun; o yatağında güven içindeyken beni dehşete düşürmüş ve endişeden uykumu kaçırmış! Biliyordunuz neden bunları söylüyorum? Kabrimde rahat etmek için bunları söylüyorum.²⁷¹

²⁶⁸ Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.303.

²⁶⁹ Rical'ul-Keşşi, s.252.

²⁷⁰ Aynı kaynak, s.253; Biharul Envar, c.25, s.306.

²⁷¹ Ebu Amr El-Keşşi, Rical'ul-Keşşi, s.253, 264; Biharul Envar, c.25, s.307.

İslam ümmeti içinde ortaya çıkan bu işler aslında Allah ve Resulü katından bir imamın tayin edilmesinin zaruretine en güzel delildir. Bu tür şer odaklarının hile ve desiselerine karşı ancak böyle bir imam Allah'ın dinini koruyabilir, kullarını hidayet sahiline ulaştırabilir ve ilahî hükümlerin bozulmasını önleyebilir. Bunlara Allah katından teyit edilmiş, kutsi ruhla desteklenmiş ve masum kılınmış bir imamdan başkası güç yetiremez. Eğer ümmet içinde bu konumda birileri olmasaydı Allah'ın dini bir insan ömründen fazla baki kalamazdı. Oysaki biz onun asırlardır ayakta olduğunu görmekteyiz.

Daha sonra gulat arasında Muhammed b. Beşir isminde biri ortaya çıktı. O kendisi, İmam Kazım (a.s), Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.a) ve Emirulmuminin (a.s) hakkında birtakım batıl iddialarda bulundu; bunlardan bazılarının ilah olduğunu, bazılarının ise peygamberliğini savundu. Haramları mubah sayıp Müslümanları tekfir etti. Fesat ve ifsadında, sapkınlık ve saptırmasında öyle şeyler iddia etti ki insanın tüyleri diken diken olmakta ve şeytan dahi bunlardan aciz kalmaktaydı. İşte tüm bunlar Allah ve resulü tarafından görevlendirilmiş, kutsi ruh ve ilahî rahmetle teyit edilmiş, Allah katından kendisine vehbi ilim öğretilmiş olduğu için bu sapkınlar karşısında yenilmeyecek bir imamın vücuduna büyük ölçüde ihtiyaç olduğunun delilidir. Özellikle Muhammed b. Beşir'den sadır olan dengesizlikler; onun İmam Kazım'ın karşısında durması, ona yönelik tuzakları, büyüsi ve gulüvvu ve kendisi hakkındaki yalanları öyle bir boyuta varmıştı ki İmam Kazım (a.s), defalarca ona beddua etti ve şöyle dedi: Ey Rabbi, beni onun şerrinden rahatlat ve ona demirin sıcaklığını tattır. Onun zekâtı ve haccı inkâr etmesi, livata (homoseksüellik) gibi birçok haramı mubah sayması, Allah'ın dininde çıkardığı bidat ve fesatları, imamların oğullarının onlara intisabını töhmet altında bırakması... tüm bunlar sebep oldu ki İmam, ona beddua etti; Allah'tan ona demirin sıcaklığını tattırmasını ve onu en şiddetli azaba düşürmesini istedi. Nitekim İmamın onun hakkındaki duaları gerçekleşti ve o, şiddetli şekilde işkence gördükten sonra öldürüldü. Bu konuda daha detaylı bilgi için Rical'ul-Keşşi'de nakledilmiş bilgilerin yanı sıra Biharul Envar kitabının 25. Cildinin 308 ile 313. sayfaları arasında gulatın söz ve itikatlarındaki saçmalıklarına dair kâfi derecede malumat mevcuttur. Allah bizi onların şerlerinden ve sapkınlıklarından korusun.

İmamların (a.s) gulat karşısındaki duruşlarına dair gelen rivayetler çok önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. İmamlar gulata karşı gösterdikleri sert tepkiyi kâfirlere, münafıklara ve hatta nasibilere dahi göstermemişlerdir. Bu da onların ne kadar tehlikeli olduklarına delalet etmektedir. İmamlar defalarca onları lanetlemişlerdir. İmamlar onlara beddua etmiş ve kanlarının dökülmesinin mubah olduğunu duyurmuşlardır. Nitekim *El-Keşşi*, rical kitabının 297 ve 299. sayfalarında Ali b. Hadid Medaini'den imamların onlardan teberri ettiğini, onlardan uzak durulmasını emrettiğini, onlarla hiçbir şekilde ilişki kurulmasına cevaz vermediklerini; onların pis ve necis olduklarını nakletmiştir. Merhum Meclisi de Biharul Envar kitabının 25. Cildinin 314. sayfasında İmam Kazım'ın (a.s) şu sözünü nakletmiştir: Allah'ım! Muhammed b. Beşir'in hakkımda iddia ettiği şeyden sana sığınırım. Allah'ım! Beni ondan rahatlat. Allah'ım! Senden beni, Muhammed b. Beşir adındaki bu pislik ve necasetten kurtarmanı istiyorum! Annesinin rahmine düşerken şeytan onun babasına ortak olmuştur.

Bu dualardan sonra Ali b. Ebu Hamza Betaini şöyle dedi: Muhammed b. Beşir'den daha kötü şekilde öldürülmüş birini görmedim. Allah ona lanet etsin.

Yine Ebu Amr *El-Keşsi* kendi is-nadıyla Ahmed b. Muhammed b. İsa Kummi'den şöyle rivayet etmiştir: Ahmed b. Muhammed b. İsa Kummi, İmam Hasan Askeri'ye şöyle bir mektup yazdı: Burada bir cemaat var; birtakım hadisler okuyor, onları size ve babalarınıza isnat ediyorlar. Bu sözlerde kalpleri tiksindirecek ifadeler var. Bunları sizin babalarınızdan rivayet ettikleri için reddetmemiz caiz olmadığı gibi içeriğinden dolayı da kabul etmemiz mümkün değil. Bu haberleri sizin dostlarınıza ve Şialarınıza isnat ediyorlar. Onlardan biri Ali b. Haseke, diğeri ise Kasım Yaktini'dir. Onların sözlerinden biri şudur: Yüce Allah'ın "*Gerçekten namaz, hayâsızlıktan ve beğenilmeyen işlerden alıkoyar*"²⁷² sözünün manası bir adamdır; rükû ve secde değil. Aynı şekilde zekâtın manası da o adamdır; dirhemlerin sayılıp maldan çıkarılması değil... Farzlar, sünnetler ve günahları etmişler, anlattığım şekle dönüştürmüşlerdir. Eğer münasip görürseniz dostlarınız için selametlik içerecek, onları bu sözlerden kurtaracak ve helak olmaktan çıkaracak açıklamayı yaparak bize lütufta bulunursunuz.

İmam (a.s) ona cevabında şöyle yazdı: Bu bizim dinimiz değil, ondan uzaklaş.²⁷³

Sehl b. Ziyad Ademi Muhammed b. İsa'dan şöyle rivayet etmiştir:

İslam ümmeti içinde ortaya çıkan bu işler aslında Allah ve Resulü katından bir imamın tayin edilmesinin zaruretine en güzel delildir. Bu tür şer odaklarının hile ve desiselerine karşı ancak böyle bir imam Allah'ın dinini koruyabilir, kullarını hidayet sahiline ulaştırabilir ve ilahî hükümlerin bozulmasını önleyebilir. Bunlara Allah katından teyit edilmiş, kutsi ruhla desteklenmiş ve masum kılınmış bir imamdan başkası güç yetiremez.

²⁷² Ankebut 45.

²⁷³ Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.314.

Ebu'l-Hasan Askeri El-Hadi (a.s) bana bir mektup yazdı ve onun başlangıcı şöyle idi: Allah Kasım Yaktini'ye lanet etsin. Allah Ali b. Haseke Kummi'ye lanet etsin. Şeytan Kasım'a görünmüş ve onu aldatmak için kendisine yaldızlı sözler ilham etmektedir.²⁷⁴

Rivayete göre Sehl b. Ziyad şöyle dedi:

Dostlarımızdan biri İmam Hasan Askeri'ye (a.s) şu mektubu yazdı: Canım sana feda olsun efendim! Ali b. Haseke²⁷⁵ kendisinin sizin dostlarınızdan olduğunu ve sizin ilk kadim zat olduğunuzu iddia etmektedir. Yine o kendisinin, sizin kapınız ve peygamberiniz olduğunu iddia ediyor; sizin ona bu davette bulunmayı emrettiğinizi söylüyor.

Onun zannına göre namaz, zekât, hac ve oruç gibi ibadetlerin hepsi, sizi tanımak ve İbn-i Haseke gibilerinin iddia ettiği bablık ve nübüvveti tanımaktır. O kâmil bir mümin olduğu için oruç, namaz, hac ve diğer dini sorumlulukları yerine getirme vazifesi kendisinden kaldırılmıştır. Bunların hepsi sizin için de sabittir. Şu anda birçok insan ona temayül etmiştir. Eğer münasip görürseniz dostlarınızı helak olmaktan kurtaracak bir cevap ve gerek onlara lütufta bulunursunuz.

İmam (a.s) şu cevabı yazdı:

İbni Haseke yalan konuşmuştur; Allah ona lanet etsin. Sana şu kadarı yeter ki ben dostların arasında onun söylediklerini iddia edecek birini tanımıyorum. Allah ona lanet etsin. Allah'a andolsun ki Allah, Muhammed'i ve ondan önceki peygamberleri ancak halis bir dinle; namaz, zekât, hac, oruç ve velayetle göndermiştir. Muhammed (s.a.a), (insanları) ancak tek olan ve hiçbir ortağı bulunmayan Allah'a davet etmiştir. Aynı şekilde onun evlatlarından olan biz vasiler de Allah'ın kullanıyız; hiçbir şeyi ona ortak koşmayız. Eğer ona itaat edersek bizi rahmetine mazhar eder ve eğer ona âsi olursak bizi cezalandırır. Bizim Allah'a karşı hiçbir hüccetimiz yoktur. Aksine Allah'ın bize ve tüm mahlûkatına karşı hücceti vardır. Bunları söyleyen kimseden Allah'a sığınırım ve bu sözden Allah'a sığınırım. Onlardan ayrılın; Allah onlara lanet etsin ve onları en dar yola sürün²⁷⁶. Şayet onlardan birini tek başına bulursan başını sert bir kaya ile parçala!²⁷⁷

Ubeydi'den şöyle rivayet edilmiştir:

İmam Askeri (a.s) bana bir mektup yazdı ve onun başlangıcı şöyle idi:

²⁷⁴ El-Keşşi, Rical'ul-Keşşi, s.321.

²⁷⁵ Ali b. Haseke El-Cevvaz Kummi, Kasım Şerani El-Yaktini'nin üstadı idi. Aynı zamanda İbn-i Baba, Muhammed b. Musa Eş-Şurayi ve İmamın emri ile öldürülmüş olan Faris b. Hatem El-Kazvini'nin üstadı idi. İmam kendisini nehyettiği halde yeryüzünde fesat çıkarmaktan vazgeçmeyince, onu lanetledi ve öldürülmesini emretti. Allah hepsine ve onların yolunu takip edenlere lanet etsin.

²⁷⁶ Meclisi, Biharul Envar kitabında "dar yola sürün" tabirinden neyin kastedildiğine dair birkaç ihtimal vermiş: Yani onlarla tartışmada kendilerine karşı hücceti tamamlayın ve iddialarının iptali için istidalde bulunun veya onları batıl söylemlerinden vazgeçirmek için ihtar edin ve Allah'a tövbe etmeye mecbur kılın veyahut onları insanlar arasında teşhir edin; saçmalıklarını dile getirin ki insanlar onların tuzaklarına düşmesin ve yalanlarına kanmasın. Belki de maksat onları öldürmek için münasip fırsatı kollamaktır. Nitekim İmamın sözünün devamı da bu ihtimali desteklemektedir. Çünkü fesat ve fitne adam öldürmekten daha kötüdür.

²⁷⁷ Ebu Amr El-Keşşi, Rical'ul-Keşşi, s.322 ve 323; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.316.

Ben Fihri'den²⁷⁸ ve Hasan b. Muhammed b. Baba Kummi'den Allah'a sığınırım. Sen de o ikisinden uzaklaş. Ben seni ve tüm dostlarımı o ikisinden sakındırıyorum; ben onları lanetliyorum. Allah'ın laneti onların üzerine olsun. O ikisi bizim ismimizi kullanarak insanları sömürüyor. Her ikisi de fitneci ve eziyet edicidir. Allah o ikisine azap etsin, her ikisini de içinde buldukları fitnede baş aşağı etsin.

Baba, zannediyor ki ben onu peygamber olarak gönderdim ve kendisi bir kapıdır. Yarıklar olsun ona! Allah ona lanet etsin! Şeytan onu kendi emrine almış ve saptırmıştır. Allah onun bu sözünü kabul edene de lanet etsin! Ey Muhammed! Eğer onun kafasını taşla yarmaya gücün yetiyorsa bunu yap. Zira o beni incitmiştir. Allah ona dünyada ve ahirette acı çektirsin.²⁷⁹

Nasr b. Sabbah'tan şöyle rivayet edilmiştir: Bir gün Seccade Hasan b. Ali b. Osman bana şöyle dedi: Muhammed b. Ebu Zeynep²⁸⁰ ve Muhammed b. Abdullah b. Abdulmutalib hakkında ne düşünüyorsun? Hangisi daha üstündür?

Ben de ona dedim: Sen söyle. Dedi: Muhammed b. Ebu Zeynep üstündür. Allah'ın Kur'an'da Muhammed b. Abdullah'ı birçok yerde kınayıp serzeniş ettiğini görmüyor musun? Oysaki Muhammed b. Ebu Zeyneb'i hiç kınamamış. Muhammed b. Abdullah'a hitaben şöyle buyurmuş:

﴿ وَلَوْلَا أَنْ بُشِّنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكُنُ إِلَيْهِمْ شَيْنًا قَلِيلًا ﴾

Eğer sana sebat vermeseydik, neredeyse onlara birazcık yaslanacaktı.²⁸¹

Bir başka ayette ona şöyle diyor:

﴿ لَئِنْ أَشْرَكَتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

Eğer ortak koşarsan, kuşkusuz amelin boşa gider ve mutlaka ziyan edenlerden olursun.²⁸²

²⁷⁸ Fihri, kendisine Suriye'de tanınmış Nusayriye fırkasının isnat edildiği Muhammed b. Nusayr El-Fihri En-Numeyri'dir. İmamiye'nin rical ve biyografi ilminde önde gelen âlimlerinden olan Ebu Amr El-Keşşi şöyle der: Bir grup insan Muhammed b. Nusayr El-Fihri En-Numeyri'nin peygamberliğine inanmıştır. O, kendisinin Ali b. Muhammed b. Askeri El-Hadi (a.s) tarafından gönderilmiş bir peygamber ve resul olduğunu iddia ediyordu. El-Fihri, Ebu'l-Hasan El-hadi (a.s) hakkında gulüv etmişti ve onun rab olduğuna inanıyordu. O aynı zamanda tenasuha (reenkarnasyona) inanıyordu. Mahremlerle ilişkiyi caiz görüyordu. Erkeklerin birbirini nikâhlayıp arkadan ilişkiye girmesini helal sayıyordu. Bu iğrenç işleri de tayyibattan (hoş-temiz lezzetlerden) sayıyordu. Bir erkeğin böyle bir şeyden hoşlanmasının onun tabii hakkı olduğunu ve Allah'ın tayyibattan hiçbir şeyi haram kılmadığını söylüyordu. Nitelikim tarihte kendisinin bu işi tevazu ve alçak gönüllülüğün bir alameti olarak saydığı rivayet edilmiştir. Allah'ın laneti onun üzerine olsun.

²⁷⁹ Aynı kaynak, s.323; Biharul Envar, c.25, s.318.

²⁸⁰ Muhammed b. Ebu Zeynep, İmam Sadık (a.s) hakkında gulüv eden, o hazretin ve o hazretten sonraki imamların diliyle de lanetlenmiş olan yalancı Ebu'l-Hattab'dır.

²⁸¹ İsra 74.

²⁸² Zümer 65.

İmam Rıza'ya (a.s) Gulat ve Müfevvice fırkaları hakkında sorduğumda şöyle buyurdu:

Gulat kâfirdir ve Müfevvice müşriktir; onlarla oturan veya aralarına karışan veya onlarla (aynı sofrada) yiyip içen, onlarla ilişki kuran, onları evlendiren veya onlardan evlenen, emanet konusunda onlara güvenen veya onların güvendiği, onların sözünü tasdikleyen veya bir satır kelimeyle (dahi) onlara yardım eden kimse Allah'ın, Peygamber'in ve biz Ehlibeyt'in velayetinden çıkmış olur.

Ve bu ikisi dışında başka ayetlerde de Muhammed b. Abdullah'ı kınamıştır ama Muhammed b. Ebu Zeynep hakkında buna benzer hiçbir kınayıcı ifade gelmemiştir.²⁸³

Tüm bunlar onların, okun yaydan çıkışı gibi İslam dininden çıktıklarına delalet etmektedir. Allah bizleri onların şerrinden ve vesveselerinden uzak etsin.

Muhammed b. Yakub Kuleyni *Ravzatu'l-Kâfi* kitabında kendi isnadıyla İmam Sadık'ın (a.s) dostlarından birinden şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık (a.s) öfkeli bir halde bize doğru dışarı çıktı ve şöyle buyurdu:

Az önce bir iş için dışarı çıkmıştım. Şehirdeki zencilerden biri bana doğru şöyle bağırdı: Lebbeyk Cafer b. Muhammed lebbeyk! Onun söylediği sözden dehşete kapılarak hemen evime geri döndüm; namazgâhımda rabbim için secdeye kapandım ve yüzümü toprağa sürdüm, nefsimi onun huzurunda zelim ettim ve o zencinin bana doğru bağırarak söylediği sözden rabbime sığındım. Eğer Meryem oğlu İsa Allah'ın kendisi hakkında buyurduğunun ötesine geçseydi Allah onu, asla duymayacağı şekilde sağurlaştırırdı, bir daha asla göremeyeceği şekilde onu kör ederdi ve asla konuşamayacağı şekilde onu la/dilsiz ederdi. İmam daha sonra şöyle buyurdu: Allah Ebu'l-Hattab'a lanet etsin ve onu demirle öldürsün.²⁸⁴

Anbese b. Mus'ab'dan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Sadık (a.s) bana şöyle buyurdu:

Ebu'l-Hattab'dan ne duyduğun? Anbese dedi: Ondan duyduğuma göre siz elinizi onun göğsünün üzerine koyup kendisine şöyle demişsiniz: Korum ve unutma. Gaybı bildiğinizi söylemişsiniz. Yine onun için "ilminizin sandığı ve sırnızın yeri, dirilerimiz ve ölülerimiz emini" demişsiniz. Bunun üzerine İmam Sadık şöyle buyurdu: Allah'a andolsun ki benim bedenim onun elinden başka hiçbir yerine temas etmemiştir. Benim gaybı bildiğim sözüne gelince; kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin olsun ki ben gaybı bilmem. Eğer bunu söylemişsem Allah bana ölümlerim konusunda ecir, dirilerim konusunda bereket vermesin. Ravi diyor: İmamın sözü tam da buraya vardığında siyah tenli küçük bir cariye ona doğru geliyordu; imamı kastetmişti. İmam buyurdu: Bu kızın annesi ile işim

²⁸³ Aynı kaynak, s.352 ve 353; Biharul Envar, s.320.

²⁸⁴ Muhammed b. Yakub El-Kuleyni, *Ravzat'ul-Kâfi*, s.225-226.

vardı ve aramızda bir kalem boyu kadar mesafe vardı. Bu küçük kız geldi ve işimize engel oldu. Abdullah b. Hasan ile ortak bir arazimiz vardı; kura ile onu aramızda taksim ettik. Ancak düz ve verimli olan arazi ona çıktı. Çakıllı ve dağlık arazi ise bana çıktı. Eğer gaybı bilmiş olsaydım böyle olmazdı. Onun “bizim ilminizin sandığı, sırrımızın yeri, dirilerimiz ve ölümlerimizin emini olduğu” iddiasına gelince; eğer kesinlikle bunlardan birini söylemişsem Allah bana ölümlerim konusunda ecir, dirilerim konusunda bereket vermesin.²⁸⁵

Ali b. Akebe'den ve babasından şöyle rivayet edilmiştir: İmam Sadık'ın (a.s) huzuruna vardım, selam verip oturduğumda Hazret bana şöyle buyurdu:

Senin şu oturduğun yerde Ebu'l-Hattab oturmuştu. Onunla birlikte yetmiş kişi vardı ki hepsi de bir şekilde ona teslim olmuştu (onun etkisi altında kalmıştı ve hepsi de ondan bir şey öğrenmişti). Ben onlara acıdım ve şöyle dedim: Acaba size Müslümanın faziletlerinden haber vermeyeyim mi? En küçüğüne kadar hepsi dedi: Canım sana feda olsun, haber verin.

Dedim: Bir Müslümanın faziletlerindedir ki hakkında şunlar söylensin: Falan şahıs Allah'ın kitabını okuyor, falan şahıs takvadan büyük nasip sahibidir, falan şahıs Rabbine kullukta çaba göstermektedir. Bunlar bir Müslümanın faziletleridir. Size ne oluyor da baş olmanın peşine düşüyorsunuz? Oysaki Müslümanların hepsi tek baştır. Kişilerden (onları kutsamaktan) uzak durun; zira kişiler kişiler için helak edicidir. Ben babamın şöyle buyurduğunu duydum: kendisine “Mezheb” denilen bir şeytan vardır. O, peygamber ve peygamber vasisi dışında her surette gelebilir. Ben onun sizin şu arkadaşınıza da göründüğüne inanıyorum; ondan uzaklaşın. Ancak bir süre sonra hepsinin de Ebu'l-Hattab'la birlikte öldürüldükleri haberini aldım. Böylece Allah onları rahmetinden uzaklaştırdı ve Allah'a karşı ancak helak olanın helak oluşuyla hezimete uğradılar.²⁸⁶

Şeyh Saduk kendi isnadıyla Ebu Haşim Caferi'den şöyle rivayet etmiştir: İmam Rıza'ya (a.s) Gulat ve Müfevvice fırkaları hakkında sorduğumda şöyle buyurdu:

Gulat kâfirdir ve Müfevvice müşriktir; onlarla oturan veya aralarına karışan veya onlarla (aynı sofrada) yiyip içen, onlarla ilişki kuran, onları evlendiren veya onlardan evlenen, emanet konusunda onlara güvenen veya onların güvendiği, onların sözünü tasdikleyen veya bir satır kelimeyle (dahi) onlara yardım eden kimse Allah'ın, Peygamber'in ve biz Ehlibeyt'in velayetinden çıkmış olur.²⁸⁷

²⁸⁵ Ebu Amr El-Keşşi, Rical'ul-Keşşi, s.188 ve 189.

²⁸⁶ Ebu Amr El-Keşşi, Kitab'ur-Rical, s.189; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.325. Rivayetten anlaşıldığı üzere İmam onlara nasihatte bulundu. Fakat imamın nasihatini dikkate almayınca hepsi de Ebu'l-Hattab'la birlikte helak oldu. İmamın Müslümanlar “tek baştır” sözünden kastettiği şey, onların tümünün bir kişi gibi olduğu, dolayısıyla baş olma peşinde olmanın anlamsız olduğudur. Ya da maksat “Müslümanların bir başı vardır” manasıdır. Yani Müslümanların başı, masum imamdır. Dolayısıyla herkesin kendisini baş etmeye çalışması doğru değildir. “Allah'a karşı ancak helak olanın helak oluşu” ifadesinden kastedilen şeyse, ancak kendi iradesiyle helak olmayı seçen kimsenin helak olduğu gerçeğidir. Nitekim Yüce Allah da ayette şöyle buyurmuştur: Biz onlara zulmetmedik; fakat onlar kendilerine zulmediyordu. Yine şöyle buyurmuştur: Zalim bir topluluktan başkası helak olmaz.

²⁸⁷ Şeyh Saduk, Uyun-u Ahbari'r-Rıza (a.s), s.326.

Hattabiye Fırkasının Akabeti

Tarih ve mezhep kitaplarından nakledildiğine göre Hattabiye fırkasının önde gelenleri Ebu'l-Hattab ile birlikte Küfe şehrindeki mescidi mesken edindiler ve kendilerini ibadete verdiler. Onlardan her biri mescidin bir direğinin yanına yerleşmiş ve gizlice insanları kendi inançlarına davet ediyordu. Çok geçmeden onların haberi Mansur tarafından atanmış Küfe valisi İsa b. Musa'ya ulaştı. İsa b. Musa, onların Küfe mescidinde toplam direklerin dibini mesken edişlerinden, birçok günahı mubah saydıklarından ve insanları Ebu'l-Hattab'ın peygamberliğine davet ettiklerinden haberdar oldu. İnsanlar da onları ibadet ehli olarak görüyordu. İsa b. Musa, onları tutuklayıp kendisine getirmesi için adamlarından birini süvari ve piyadelerden oluşan bir orduyla yanlarına gönderdi. Fakat onlar teslim olmayıp savaştılar. Yetmiş kişiydiler. Bu savaşta hepsi öldürüldü. İçlerinden sadece biri vücudundaki yaralarla baygın bir halde ölümlerin arasına düştü ve ölmüş olduğu sanıldı. Gece olup hava karardığında ise ölümlerin arasından çıkarak kendisini kurtardı. O, künyesi Ebu Hatice olarak tanınan Ebu Seleme Salim b. Mukrim El-Cemmal idi.

Onun bu olayın ardından tövbe ettiği ve İmam Sadık'tan (a.s) hadis rivayet edenlerden olduğu söylenmiştir.

İki grup arasında kamış, taş ve bıçakların kullanıldığı çok şiddetli bir savaş oldu. Ebu'l-Hattab'ın adamları mızrak yerine şeker kamışı kullanıyordu. Ebu'l-Hattab onları savaşa teşvik ederek şöyle diyordu: Onlarla savaşın. Sizlerin elindeki kamışlar onlara mızrak ve diğer silahların etkisini bırakacaktır. Onların mızrakları, kılıçları ve diğer silahları size zarar vermeyecek ve size etki etmeyecek, bedeninize işlemeyecektir. Bu şekilde onları motive ediyor ve onar kişilik gruplar halinde savaş için ileri çıkarıyordu. Onlardan yaklaşık otuz kişi öldürülünce Ebu'l-Hattab'a doğru şöyle bağırdılar:

Ey Efendimiz! Bu kavmin elinden kurtulmak için bize nasıl bir çözüm göstereceksin? Görmüyor musun bizim kamışlar onlara karşı işe yaramıyor, hiçbir etki bırakmıyor, hepsi de kırıldı? Aksine onların silahları bize etki etti ve bizden birçok masum insan öldürüldü.

Bunun üzerine Ebu'l-Hattab onlar şöyle dedi:

“Ey kavmim! Sizler zor bir imtihanla sınandınız; artık öldürülmenize ve şehit olmanıza izin verilmiştir. Şimdi dininiz ve şerefiniz için savaşın. Onlara teslim olma zilletine düşmeyin. Kaldı ki sizler her hâlükârda öldürülmekten kurtulamayacaksınız. O halde hiç değilse yüce ve aziz insanlar olarak ölümlerin arasına girin; zira Allah sabredenlere büyük bir mükâfat vadetmiştir. Sizler sabırlı kimselersiniz.”

Onlar da son fertleri öldürülünceye kadar savaştılar. Ebu'l-Hattab ise esir alınarak İsa b. Musa'nın yanına getirilince öldürülmesini emretti. Fırat'ın kıyısında bulunan Daru'r-Rızk mevkiinde boynu vurularak öldürüldü. Vali onun ve yarenlerinin asılması emrini verdi. Hepsini darağacına asıldılar; bir müddet sonra ise yakılmaları emrini verdi ve yakıldılar. Küfe valisi onların başlarını Mansur'a gönderdi. Mansur'un emriyle başlar Bağdat'ta üç gün asılı kaldıktan sonra yakıldı.²⁸⁸

²⁸⁸ Sad b. Abdullah, El-Makalat ve'l-Firak, s.81; Nevbahti, Fırak'uş-Şia, s.69, 70; Biharul Envar, c.25, s.326.

Zikredilen ayetler ve rivayetler ışığında şu hususlar elde edilmiştir:

1- Peygamberler, imamlar, evliyalar ve vasiler hepsi de Allah tarafından yaratılmış, sonradan ortaya çıkmışlardır; ezeli olmadıkları için yaratılmak ve hadis olmaktan müstağni değillerdir.

2- Onların hepsi yaşamlarında, rızıklarında ve sıhhatlerinde Allah'a muhtaçtırlar. Kendileri için ne yarara, ne zarara, ne ölüme, ne hayata ne de yeniden dirilişe malik değillerdir. Nitekim bu durum, bütün mahlûkların özelliğidir.

3- Onların hepsi de Allah'ın emriyle ölecek ve O'nun emriyle yeniden dirileceklerdir. Amellerinin mükâfatı olarak ve Rablerinin fazlı ile cennete gireceklerdir.

4- Onların Allah'a yakınlaşması takva, amel ve ibadettir; Rablerine karşı günah işlemekten korktukları içindir. Zira onlar için günah işleme imkânı vardır. Fakat iradelerini iyi kullandıkları ve Rablerinin azabından korktukları için onlardan günah sadır olmaz. Dolayısıyla onların günahlara karşı masum olmaları, günah işleme potansiyelinden yoksun oldukları için değildir. Aksine nefislerine karşı en güçlü şekilde cihat ettikleri için, Rablerinden aldıkları destekle, nefislerine karşı Allah'ın yardımını alırlar; onlar Allah'ı çok zikrettikleri için Allah da onları zikreder. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ فاذكروني اذكرکم واشکروا لی و لا تکفرون ﴾

“Artık beni anın ki, (ben de) sizi anayım. Bana şükredin ve nankörlük etmeyin.”²⁸⁹

5- Onların hepsi muhlis/ihlaslı, bir kısmı ise muhles/ihlasa erdirilmiş kullardır ve şeytan onlardan ümidini kesmiş, onları saptıramayacağını ilan etmiştir. Yüce Allah da şeytana hitaben “senin benim kullarım üzerinde hiçbir egemenliğin yoktur” buyurarak bu gerçeği ilan etmiştir. Muhles/ihlasa erdirilmiş kullar masumiyette öyle bir dereceye ulaşmışlar ki ilimleri isabetlidir, en ufak hata taşımaz; amellerinde de hiçbir günah bulunmaz. Bu meseleyi daha önce Kur'an'da imametün kriterlerini açıklarken beyan ettiğimiz için bir daha onları tekrar etmiyoruz.

6- Mucizeler ve kerametler haktır; Allah'ın veli kulları da bunlarla vasıflandırılabilir. Bunları Allah'ın fazlı, izni ve bereketi ile onlar hakkında kabul etmek asla gulüv ve yol açmaz. Dolayısıyla onların eliyle ölümlerin dirilmesi ve hastaların şifa bulması mümkün olduğu gibi vuku da bulmuştur. Nitekim Yusuf'un gömleği Yakub'un gözlerine değince görmeye başlamıştır. Hz. İsa Allah'ın izniyle ölümleri diriltmiş, çamurdan yaptığı kuşa hayat vermiştir. Tüm bunlar Allah'ın diğer peygamberleri ve veli kullarından da görülebilir. Bunu kabul etmek gulüv değildir.

7- Bir konuda gulüv olup olmadığını ayırt etmenin yolu, müstakil ve kendi başına yapma iddiasının olup olmayışıdır. Eğer yapılan iş son derece küçük dahi olsa ve Allah'tan bağımsız olarak yapıldığı iddia edilse gulüv olur. Fakat fiil her ne kadar büyük ve olağan üstü olsa dahi eğer Allah'ın izniyle gerçekleştiği varsayılırsa bunda gulüv yoktur. Aksine

²⁸⁹ Bakara 152.

Mucizeler ve kerametler haktır; Allah'ın veli kulları da bunlarla vasıflandırılabilir. Bunları Allah'ın fazlı, izni ve bereketi ile onlar hakkında kabul etmek asla gulüvve yol açmaz. Dolayısıyla onların eliyle ölülerin diriltilmesi ve hastaların şifa bulması mümkün olduğu gibi vuku da bulmuştur. Nitekim Yusuf'un gömleği Yakub'un gözlerine değince görmeye başlamıştır. Hz. İsa Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiş, çamurdan yaptığı kuşa hayat vermiştir. Tüm bunlar Allah'ın diğer peygamberleri ve veli kullarından da görülebilir. Bunu kabul etmek gulüv değilidir.

bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir fazlıdır. O, yaptığı işten dolayı sorguya çekilmez ama onlar (insanlar) sorguya çekilirler.

8- Allah'ın veli kullarından dini veya dünyevi bir konuda yardım istemek – ister ha-yatta olsunlar ister ölmüş olsunlar – günlük alışlagelmiş hayatımızda insanların birbirinden yardım istemesi gibidir, hiçbir sakıncası ve mahzuru yoktur. Çünkü Allah işlerini ancak sebeplerle yerine getirmektedir. Buradaki ölçü tevhit şartının dışına çıkmamaktır. Tevhidin dışına çıkmak ise ancak vesileyi, çözümünü istediğimiz konuda kendi başına (Allah'tan bağımsız şekilde) güç sahibi olarak görmeye bağlıdır. Bu şıktır. Burada yardım istenen konunun dini veya dünyevi olması arasında hiçbir fark yoktur. Fiillerin büyük veya küçük olması arasında da fark yoktur. Aynı şekilde vasıtalar – onların evliyalar veya gayri evliyalar olması – arasında da fark yoktur. Fakat inancımız şu olursa: Onların hepsi Allah'ın kullandır; Allah'ın izni ve inayeti ile de birtakım işler yapmaya güçleri vardır. Böyle bir inançta hiçbir sakınca yoktur. Bu inançla onlardan bir şey isterken kullanacağımız “şu işimizi yap” gibi direkt ifade ile “Allah'tan senin hürmetine bu işimizi yapmasını istiyorum” ifadesi arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü biz şuna inanıyoruz ki onların vermesi veya engellemesi Allah'ın izni, ruhsatı ve inayetiyledir.

9- Onlar, ancak Rablerinin kendilerine vahiy ve ilhamda bulunarak onlar için keşfettiği ölçüde gaybı bilirler. Bunda dahi Rablerine muhtaçtırlar. Kimi zaman en uzak beldelelerde gerçekleşen hadiseleri bilirler. Doğuda oldukları halde batıda vuku bulan olaylardan haber verirler. Kimi zaman ise arkaalarında ne olduğunu bilemezler. Yani onların gaybi ilimleri, insanların hidayetinde ihtiyaç duyulacak ölçüde Yüce Allah'ın öğretmesine bağlıdır; bu miktarda gaybi ilim bile gerçekten çoktur.

10- Onların din ve kitaba olan ilimleri diğer insanların ilimleriyle mukayese bile edilmez. Çünkü onlar ilmin kaynağıdırlar. Onlar din konusunda Allah'ın ilim sandıklarıdır.

Tefsirini, yorumunu ve tüm batınî vecihlerini bilmedikleri tek bir ayet bile yoktur. Bu da Allah'ın onlar üzerindeki fazlıdır. Dolayısıyla onlar her zaman dolup taşan ilim der-yaları, hikmet pınarlarıdır. Diğer insanlar ise onların ilminden alan kaplar mesabesinde; herkes kendi kapasitesinde ve kabiliyeti ölçüsünde onlardan feyiz alır. Kapla deniz ara-sındaki fark ise çok açıktır. Dolayısıyla dini anlama konusunda herkes onlara muhtaçtır. Onlar ise sadece noksan sıfatlardan münezze ve şanı yüce olan Rablerine muhtaçlardır.

11- Onlar dinin erkânındandır. Onlara itaat etmek oruç ve namaz gibi dinin bir parça-sıdır ve dindendir. Hatta onların velayet ve imameti dinin tamamıdır. Çünkü velayet; oruç, namaz, hac ve cihat gibi tüm ibadetlerin anahtarıdır.

12- Onların sözleri, fiilleri ve davranışları dinin ameli/pratik tefsiridir. Tüm bu alan-larda onların siyreti uyulması gereken bir hüccettir. Fakat diğerleri böyle değildir; yani diğerlerinin ameli veya sözü direkt olarak hüccet sayılmaz; ancak kitap ve sünnet ölçü-sünden geçirildikten sonra delil kabul edilebilir. Fakat Ehlibeyt'ten sadır olan bir fiil hiç-bir şüphe olmaksızın sünnettir ve hüccettir.

Meclisi'nin Gulüv Hakkında Söyledikleri

Ehlibeyt'in ilim deryasının gayretli alimi Allame Muhammed Bakır Meclisi gulüv hak-ındaki rivayetleri toplayıp beyan ettikten sonra şöyle demiştir:

Peygamber ve imamlar hakkında gulüv; onların ilah olduklarına veya ilahlıkta, ya-ratmada ve rızık vermede Yüce Allah'ın ortakları olduklarına veya Allah'ın onlara geç-tiğine (hülûl ettiğine) veya onlarla birleştiğine ya da Allah'tan bir vahiy ve ilham olma-ksızın onların gaybı bildiklerine veya imamların peygamberler olduklarına veya onlardan bazılarının ruhlarının bazılarına geçtiğine (tenasuh)²⁹⁰ veya onları tanımanın bütün itaat-lerin yerine geçtiğine ve artık teklife ve günahlardan kaçınmaya gerek kalmadığına inan-makla gerçekleşir. Bunların hepsi dinsizlik ve küfürdür, dinden çıkmaktır. Nitekim daha evvel geçen tüm akli deliller, ayetler ve rivayetler buna delalet etmektedir.

İmamların bu kimselerden teberrî ettiklerini, onların küfrüne hükmettikleri ve öldürül-melerini emrettiklerini anladığına göre eğer kulağına bu inançlardan birini çağrıştıran bir rivayet değerse şunu bilmelisin ki ya onun mantıklı bir tevili/yorumu vardır ya da tama-men gultun uydurduğu hadislerdendir.

Ancak bazı kelimeler âlimleri ve muhaddisler, imamların (a.s) marifeti konusunda eksik ol-dukları ve onların ahvalindeki ilginçliklerin idrakinden aciz kaldıkları için gulüv hususunda ifrata düşmüşlerdir. Dolayısıyla çok güvenilir raviler tarafından imamlar hakkında nakledil-miş bazı ilginç mucizeleri kabul etmemişlerdir. Hatta Şeyh Saduk gibi bazı âlimler şöyle demişlerdir: "İmamların hata yapmadığına veya onların geçmişte olan ve gelecekte vuku

²⁹⁰ Değerli okuyucu; tenasuha inanmak her ne kadar batıl ve bozuk bir inanç olsa da ancak bu, gulüv sebebi değildir. Aksine tenasüh ilmi ve felsefi açıdan imkânsız olduğu için batıldır; ona dair akli ve şer'i hiçbir delil yoktur. Bununla birlikte onda gulüv söz konusu değildir. Gerçi gulüv erbabı birçok yerde tenasüh inancını da savunmuştur.

Peygamber ve imamlar hakkında gulüv; onların ilah olduklarına veya ilahlıkta, yaratmada ve rızık vermede Yüce Allah'ın ortakları olduklarına veya Allah'ın onlara geçtiğine (hülûl ettiğine) veya onlarla birleştiğine ya da Allah'tan bir vahiy ve ilham olmaksızın onların gaybı bildiklerine veya imamların peygamberler olduklarına veya onlardan bazılarının ruhlarının bazılarına geçtiğine (tenasuh) veya onları tanımanın bütün itaatlerin yerine geçtiğine ve artık teklife ve günahlardan kaçınmaya gerek kalmadığına inanmakla gerçekleşir. Bunların hepsi dinsizlik ve küfürdür, dinden çıkmaktır.

bulanı bildiklerine inanmak gulüvdandır.” Oysaki birçok hadiste şu ifade gelmiştir: “Bizim hakkımızda “Rab” demeyin; sonra istediğinizi (fazileti) söyleyin, asla ulaşamazsınız.”

Yine rivayette şöyle gelmiştir: “Bizim işimiz zor ve çetindir; onu ancak mukarreb bir melek, gönderilmiş bir peygamber veya Allah'ın kalbini imanla imtihan etmiş olduğu mümin bir kul taşıyabilir.”²⁹¹ Bu rivayet, aynı mazmunda farklı ibaretlerle de gelmiştir. Onlardan gelen bir rivayette de şöyle geçmiştir: “Eğer Ebuzer Selman'ın kalbinde olanı bilseydi onu öldürürdü.” Daha önce geçmiş ve ileride gelecek bu ve benzer rivayetler görmezden gelinmemelidir.

Dolayısıyla dindar bir müminin onların faziletleri, mucizeleri ve üstün işleri hakkında gelen rivayetleri direkt olarak reddetmesi doğru değildir. Ancak dinin zaruri bir meselesine aykırı olması veya kesin delillerle çelişmesi veya muhkem ayetlerle ters düşmesi veyahut mütevatir hadislerle aykırı olması halinde reddedilir. Nitekim teslimiyet babında bunlardan söz edildi. Allame Meclisi'nin (Allah makamını yüceltsin) sözü burada sona ermiştir.²⁹²

Allame Meclisi'nin kıymetli sözlerine şu eleştiri yapılabilir: Gulatın bazı iddiaları batıl olmakla birlikte gulüv değildir. Mesela imamların peygamberliğine inanmak veya

²⁹¹ Besair'ü'd-Derecat, s.27, Meani'l-Ahbar, 407; Muhammed b. Yakub Kuleyni, El-Kâfi, c.1, s.401; olla Muhsin Feyz Kaşani, El-Vafi, c.3, s.317; Molla Muhammed Bakır Meclisi, Mir'at'ul-Ukul, c.4, s.317; Ebu Amr El-Keşşi, Kitab'ur-Rical, s.103; Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.366.

²⁹² Allame Meclisi, Biharul Envar, c.25, s.336.

tenasüh inancı ya da onları tanımanın oruç ve namaz gibi farzların yerine kifayet edeceğine inanmak gibi konular batıl olmakla ve gulattan sadır olmakla birlikte gulüv değildir. Bunların batıl olma sebebi ise hakkında delil olmaması, hatta aksine delil olmasıdır. Dolayısıyla bunlara gulüv denilmez. Gulüv, onlara Allah'a has olan makamların verilmesidir. Buna dikkat etmek gerekir.

4. İmamet ve Tefviz

İmametle ilgili en önemli konulardan birinin tefviz meselesi ve bu konudaki doğru duruşun tespiti olduğunu bilmek gerekir. Bu konuya girmeden önce şunu bilmeliyiz ki tefvizin manalarından çoğunun gulüvle hiçbir ilgisi yoktur. Zira galinin (gulüvcunun), evliya ve gulüv ettiği kimse hakkında söylediği şey, onu sınırlarının dışına çıkarmıştır; mesela onların rab olduğuna veya ilah olduklarına ya da Allah'ın ortakları olduklarına veyahut Allah'ın onlara hülül ettiğine inanması gibi hususlar gulüvdür. Fakat tefvizi kabul eden temsilcilik ve vekaletle inanmaktadır. Bu da ileride gelecek olan bir manası dışında gulüv gerektirmez. Bunun gulüv gerektirmediğinin delili ise şudur: Allah, mülkünde kendi emrinin malikidir, onu dilediğine verir. Dilediğine mülkü verir, dilediğinden çekip alır. Dolayısıyla eğer kullarından birine tefvizde bulunacaksa kim onun iradesini engelleyebilir? Aksine o dilediğini yapar. O, yaptığı işten dolayı sorguya çekilmez ama onlar (insanlar) sorguya çekilirler.

Nitekim görüyoruz ki Allah öldürme işini insanlar üzerine görevlendirilmiş olan ölüm meleğine tefviz etmiştir. Âlemdeki işlerin birçoğunun tedbiri meleklerle bırakılmıştır; onlar kendilerine emrolunanı yaparlar ve Rablerinin onlara emrettiği şeye karşı gelmezler. Bunun gulüvle hiçbir ilgisi yoktur. Allah, eğer bir işi kullarından birine tefviz etmişse (bırakmışsa) bize teslim olup rıza göstermek ve kabul etmek düşer. Ancak burada tartışma bunun imkânı üzerinde değildir. Zira tefviz birçok manasında kesinlikle mümkündür ve olabilir. Dolayısıyla burada söz tefvizin imkânından ziyade vukuu konusundadır ve bunun delile ihtiyacı vardır. Bizim ilk yapmamız gereken şey tefvizin manalarını belirlemektir. Daha sonra ise her mana üzerinde durarak onun gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymalıyız. Şu halde öncelikle tefvizin manaları, olası anlamları ve terminolojilerinin beyanına ilişkin kısaca bahsedelim.

Tefvizin Manaları ve Terminolojileri

Tefviz, “fevveze- yufevvizi” fiilinin mastardır. Birini temsilci yapmak, vekil kılmak, kendi yerine koymak manasına gelir. Birisi “falan şahıs işi filan şahsa tefviz etti” dediğinde şunu kasteder: O işte onu vekil kıldı, tasarrufta bulunma serbestliği verdi ve işi ona teslim etti.²⁹³

Şeriat ehli nezdinde ise bu kelimenin iki ıstılahî/terminolojik manası vardır:

²⁹³ Bkz. Lisānu'l-Arab, Ebu Manzūr; Muhtarū's-Sihāh ve'l-Mucemu'r-Raid ve'l-Mucem El-Lugatu'l-Arebiyyet'ul-Muasır; El-Ayn, Ferahidi; El-Kamus, Firuz Abadi; El-Mucem'ul-Meani'l-Arebiyye.

“Sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek olan, sonra sizi diriltecek olan, Allah’tır. Allah’a koştuğunuz ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapan var mı? Allah, onların ortak koştuklarından yüce ve münezzektir.”

1- Cebir karşısındaki manadır. Kalam ilminde insanın amelinde ihtiyar sahibi olup olmadığından bahsedildiğinde eğer dersek ki; “insan tam bir ihtiyara sahiptir, imanı veya küfrü Allah katından takdir edilmemiştir. Aksine bizzat kendisi hidayet yolunu seçerek dünyada ve ahirette saadete ermektedir veya küfür ve günah yolunu seçerek dünya ve ahirette bedbaht olmaktadır...” tefvize inanmış oluruz.

Fakat eğer şöyle dersek; “insan yaratılmadan önce onun saadet veya bedbahtlığı takdir edilmiştir. Dolayısıyla insan Yüce Allah’ın ilminde kendisi için takdir edilmiş olan şeyi seçmektedir...” cebre inanmış oluruz.

Tefvizin terminolojik manalarından biri budur. Ehlisünnet’ten Mutezile fırkası bu görüşü (tefvizi) kabul etmiştir. Bu konuda birinci asırdan itibaren mezhepler arasında bir takım tartışmalar ve hatta düşmanlıklar vuku bulmuştur. Bu mesele en başından itibaren günümüze kadar üzerinde çatışma ve anlaşmazlığın yaşandığı birinci derecedeki konulardandır. Her grup kendisine muhalif olanı kadercilikle itham etmekte; birbirlerini tekfir edip lanetlemektedirler. Her grup, kendi yanında olan ile sevinir.

Ehlibeyt mektebinin bu meselede seçtiği görüş ise iki konum arasında bir konumdur. Biz cebri kabul etmiyoruz. Çünkü onu kabul etmek birçok rivayette de geldiği gibi küfrü gerekli kılar. Tefvizi de kabul etmiyoruz; çünkü gözümüzle gördüğümüz gerçeğe aykırı oluşu malumdur. Bu konudan ileride – inşallah – kapsamlı şekilde bahsedeceğiz.

2- Tefvizin ikinci ıstılahî manası, bazı ilahî işlerin genel olarak evliya kullara ve özelden imamlara bırakılmış olmasıdır. Bu mana hususunda da çeşitli manalar kastedilmektedir ki her birinin kendine has hükmü vardır. Şimdi bu manaları sunacağız ve ardından seçtiğimiz görüşü belirteceğiz. Bu bahis üzerinde düşünmek imamları tanımak hususunda çok sağlam bir senet olabilir.

Tefvizin Manaları ve Hükümleri

Birinci Mana: Tefvizden bazen yaratma, rızık verme, terbiye etme, öldürme ve diriltme işlerinin tefviz edilmesi kastedilir. Bir kavim şöyle dedi: Yüce Allah imamları (a.s) yarattı; yaratma işini onlara tefviz etti (bıraktı). Artık onlar yaratıyor, onlar rızık veriyor, onlar öldürüyor ve onlar diriltiyorlar. Bu mananın iki yorumu vardır: Birincisi şudur: Bu manada bir tefvizi imamlar hakkında kabul ederken onların bu işlerin tümünde bağımsız olduklarına inanmaktır. Şöyle ki onlar yaratma konusunda ilahî bir izne ihtiyaç duymaksızın istedikleri şekilde hareket ederler. Hatta onlar gerçek manada kendi meşiyetleri ile bu işleri yapmaktadırlar. Bu apaçık bir küfür ve şirkittir. Bunun imkânsız oluşuna akli ve şer’î deliller delalet etmektedir. Buna inanan kimsenin küfründe şüphe etmek doğru değildir.

Bunun imkânsız olduğuna delalet eden birçok rivayet vardır. Onlardan bazıları şunlardır:

Şeyh Saduk, Uyun-u Ahbar’ir-Rıza kitabında kendi isnadıyla Yasir El-Hadım’dan şöyle rivayet etmiştir: İmam Rıza’ya (a.s) sordum: Tefviz hakkında ne diyorsunuz?

İmam buyurdu: Allah, peygamberine dininin emrini tefviz etmiş, şöyle buyurmuştur:

﴿ مَا آتَاكَمُ الرَّسُولَ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”²⁹⁴

Fakat yaratma ve rızık vermeyi kimseye tefviz etmemiştir. İmam Rıza (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: İzzet ve celal sahibi Allah her şeyin yaratıcısıdır. O şöyle buyurmaktadır:

﴿ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يَمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ مَنْ

شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾

“Sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek olan, sonra sizi diriltecek olan, Allah’tır. Allah’a koştuğunuz ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapan var mı? Allah, onların ortak koştuklarından yüce ve münezzektir.”²⁹⁵

Yine İmam Rıza’dan (a.s) Umeyr b. Muaviye Şami’nin tefviz hakkındaki sorusuna cevap olarak şu sözü rivayet edilmiştir:

Her kim Allah’ın yaratma ve rızık verme işini hüccetlerine bıraktığını zannederse tefvize inanmış olur. Tefvize inanan ise müşriktir.²⁹⁶

Tabersi, İhticac kitabında kendi isnadıyla Hz. Mehdi’nin (a.s) dört özel temsilcisinden ikincisi olan Ebu Cafer Muhammed b. Osman’dan şöyle nakletmiştir: Ebu Cafer imama

²⁹⁴ Haşr 7.

²⁹⁵ Rum 40; hadisin kaynağı: Muhammed b. Ali b. Babaveyh Kummi, Uyun-u Ahbar’ir-Rıza, s.326.

²⁹⁶ Aynı kaynak, s.70.

Şianın tefviz konusundaki ihtilafına ilişkin bir soru sordu. Buna cevap olarak Hazretin mukaddes katından şu ibaretleri içeren yazısı geldi:

Yüce Allah cisimleri yarattı ve rızıkları bölüştürdü. Çünkü o, cisim olmadığı gibi herhangi bir cisme de girmiş değildir. Onun gibi hiçbir şey yoktur ve o iştirip görendir. İmamlar (a.s) Yüce Allah'tan istediklerinde yaratır, istediklerinde rızık verir. Böylece onların dualarını icabet ederek haklarını yüceltmiş olur.²⁹⁷

İkinci yorum ise şudur: Yaratma, rızık verme, terbiye etme, öldürme ve diriltme işleri onlara tefviz edilmiştir. Fakat onlar Allah'ın irade ettiği şeyi yaparlar. Ondan önce söz söylemezler ve sürekli onun emri ile hareket ederler. Nitekim bu gerçeği âlemlerin işlerini tedbir eden melekler hakkında görmekteyiz. Yüce Allah'ın izni ile Peygamberler ve vasilerden sadır olan – ayı ikiye bölmek, güneşi geri getirmek, ölüleri diriltmek, anadan doğma kör olanları ve cüzam hastalarını iyileştirmek, asanın hızla hareket eden bir yılanı dönüşmesi gibi – mucizeler de bu kabildendir. Ancak bu manada tefvize inanan kimse tefvizin sadece mucize gösterilen alanlara has olduğunu düşünmez. Aksine bu işler onların eliyle gerçekleşir. Fakat onların meşiyeti/iradesi Rablerinin meşiyetinden/iradesinden sapmaz. Tüm bunları Yüce Allah'ın iradesi ve izni dâhilinde yaparlar. Akıl bu manada bir tefvizi reddetmez; bu manada bir tefviz, küfür ve şirki de gerektirmez.

Yani şöyle denilmesinde hiçbir sakınca yoktur: Yüce Allah imamları yarattı, onları terbiye ederek kemâle erdirdi ve varlık âleminin maslahatlarını onlara ilham etti. Sonra da âlemin bazı işlerini veya tümünü onlara tefviz etti. Meleklerin Allah'ın emri ve izniyle varlık âleminin işini tedbir etmeleri de bu şekildedir. Böyle bir tefviz anlayışı ne küfürü, ne de şirki gerektirmez. Fakat ispatı için kesin delillere ihtiyaç vardır. Oysaki sahih hadisler bunu reddetmekte ve onların eliyle gerçekleşmiş olan açık mucizeler dışında bir tefvizi onlardan nefyettirmektedir. Onların dualarıyla ve Allah'ın icabet buyurmasıyla bu alanda kendilerinden görülenler sayılı şeylerdir. Dolayısıyla yaratma ve rızık vermenin onların eliyle gerçekleştiğine delil yoktur. Buna inanmak batıldır. Fakat batıl olma sebebi imkânsız olduğu veya küfür ve şirk olduğu için değildir. Delili olmadığı için batıldır. Hatta bunu reddeden, olumsuzlayan ve batıl olduğuna dair toplu deliller vardır. Bu manadaki tefvizi ispat edici nitelikteki rivayetleri ise kendisinden daha güçlü muarızı olduğu için kabul etmiyoruz. Buna delalet eden rivayetler ileride gelecektir.

İkinci Mana: Din ve şeriat konusunda tefviz. Bunun da iki şekilde olasılığı vardır:

Birincisi: Yüce Allah Peygambere ve imamlara – onun vahyi ve ilhamına ihtiyaç duymaksızın – istedikleri şeyi helal ve istedikleri şeyi haram kılabilecekleri şekilde genel tefvizde bulunmuştur. Ya da şöyle denilsin: Allah onlara şeriatla değişiklik yapma yetkisi vermiştir. Dolayısıyla onlar kendi görüşlerine göre istedikleri değişikliği yapabilirler. Bazı hadislerin zahirinden bu mana anlaşılmaktadır. Fakat bu hadislere; – ileride de söz edileceği gibi – bazı cüzi konularda geçerli hükümlere hamletmek şeklinde bir yorum getirilmelidir. Bu hadislerden biri Erbili'nin Keşfu'l-Ğumme kitabında Harezmi'nin Menakıb kitabını kaynak göstererek Cabir'den naklettiği şu rivayettir: Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

²⁹⁷ Tabersi, İhticac, s.264.

﴿ ان الله لما خلق السموات والارض دعاهن فاجبته فعرض عليهن نبوتى و ولاية على بن ابى طالب فقبلتاها ثم خلق الخلق و فوض الينا امر الدين فالسعيد من سعد بنا والشقى من شقى بنا نحن المحللون لِحلاله والمحرمون لِحرامه ﴾

Allah gökleri ve yeri yaratınca onları çağırdı; ona icabet ettiler. Sonra benim nübüvvetimi ve Ali b. Ebutalib'in velayetini onlara sundu; kabul ettiler. Sonra Allah mahlûkatı yarattı ve dinin emrini bize bıraktı. Artık saadet bulan bizim sayemizde saadet bulmuştur ve bedbaht olan bizim yüzümüzden bedbaht olmuştur. Bizler onun helalini helal ve haramını haram kılanlarız.²⁹⁸

Değerli okuyucu! Eğer “helalini ve haramını” sözcüklerindeki zamir, Yüce Allah’a döndürülecek olursa hadisin mazmununu kabul etmekte herhangi bir sıkıntı olmaz. Çünkü bu durumda hadisin manası şöyle olur: Biz, Allah’ın mahlûkattan neyi istediğini vahiy ve ilham yoluyla biliriz. Bu yüzden Allah’ın haram kıldığına haram oluşuna, helal kıldığı şeyin de helal oluşuna hükmederiz. Bu mana haktır ve onda hiçbir sıkıntı yoktur. Fakat bu iki sözcükteki zamirler eğer dine döndürülecek olursa hadisin manası şöyle olur: Din işi külli olarak bize tefviz edilmiş olduğu için onda haram ve helal yasanı koymak bizim işimizdir. Bu durumda hadisin manasını, külli şekilde tefvizi reddeden delillerden dolayı tevil etmemiz gerekir. O delillerden biri şu ayettir:

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ﴾

Biz sana kitabı, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için indirdik.²⁹⁹

Dolayısıyla bu manadaki tefvizin de batıl olduğunda hiç şüphe yoktur. Batıl olma sebebi ise aklen muhal olması veya küfür ve şirke yol açtığı için değildir. Bilakis batıl olma sebebi, Kurân ayetleri ve rivayetlerden oluşan kesin delillerin bunu reddediyor olmasıdır. Bu hususta Yüce Allah’ın şu sözü yeterlidir:

﴿ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴾

Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedi. Eğer (Peygamber) bazı sözler uydurup bize isnat edecek olsaydı, elbette onu kuvvetle yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Sizin hiç biriniz de (onun cezasına) engel olamazdınız.³⁰⁰

²⁹⁸ Erbili, Keşfu'l-Gümme fi Marifet'il-Eimme, s.85.

²⁹⁹ Nisa 105.

³⁰⁰ Hakka 43-47.

Gördüğümüz gibi Yüce Allah buyuruyor: “Eğer Peygamber kendi yanından birtakım sözler uydurmak suretiyle dinde olmayan bir şeyi dine sokacak olursa Allah onu acı şekilde cezalandırır. Onu kuvvetle yakalayıp can damarını koparır. Bu durumda insanlardan hiç kimse onu Allah’ın cezası ve azabından kurtarmaya güç yetiremez.” Aynı konu imamlar hakkında hiçbir fark bulunmaksızın hayli hayli geçerlidir.

Yüce Allah’ın bu sözü de bu manada bir tefvizi reddetmektedir:

﴿ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴾

O arzusuna göre konuşmamaktadır. O, ancak (kendisine) vahyedilen bir vahiydir. Ona çetin kuvvetlere sahip olan (Cebrail) öğretti.³⁰¹

Ayetin tercih ettiğimiz görüşe delaleti daha fazla izaha hacet bırakmayacak kadar açıktır. Çünkü ayette peygamberin din konusunda haber verdiği her şey, vahye dayandırılmıştır. Onun kendi arzu ve isteklerinden hiçbir şeyin dine yön veremeyeceğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla mutlak şekilde dinin emri ona tefviz edilmemiştir. Ayet, böyle bir tefvizin imamlardan da nefyedilmiş olduğuna evleviyetle delalet etmektedir; bunun inkârı mümkün değildir.

Bazı ayetlerde Resulullah’ın (s.a.a) kendisine soru soran birine cevap vermek için günlerce vahiy beklediğine işaret edilmiştir. Bazen de Allah ona kendisine indirilecek vahiy tamamlanmadan önce konuşmayı yasaklamıştır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

﴿ لَا تُحْرِكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ﴾

Onu okumada çabuk davranmak için dilini kımıldatma (vahiy bitinceye kadar sabret). Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize düşer. Onu biz okuyunca, sen de onun okuyuşunu izle. Sonra şüphesiz, onun açıklaması da bize aittir.³⁰²

﴿ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴾

Gerçek hükümdar olan Allah, her şeyden yücedir. Kur’an’ın vahyi sana tamamlanmadan önce onu okumada acele etme ve; “Rabbim ilmimi artır” de.³⁰³

Kur’an’ın ikinci vahyi tamamlanmadan önce onu okuma konusunda kendisine izin verilmeyen Peygamber hakkından külli bir tefviz nasıl tasavvur edilebilir? Kur’an, Kadir gecesinde Peygamber’in (s.a.a) kalbine indirilmiş olduğu için o Hazret bu ayetleri biliyordu. Daha sonra Allah, insanlara açıklaması için tedrici olarak bu ayetleri ona indirdiğinde, Peygamber (s.a.a) tebliğ olan iştiyaki yüzünden onun tamamını dinlemeyi beklemiyor.

³⁰¹ Necm 3-5.

³⁰² Kıyamet 16-19.

³⁰³ Taha 114.

Bazı ayetlerde Resulullah'ın (s.a.a) kendisine soru soran birine cevap vermek için günlerce vahiy beklediğine işaret edilmiştir. Bazen de Allah ona kendisine indirilecek vahiy tamamlanmadan önce konuşmayı yasaklamıştır. Şu ayetlerde olduğu gibi:

Onu okumada çabuk davranmak için dilini kımıldatma (vahiy bitinceye kadar sabret). Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize düşer. Onu biz okuyunca, sen de onun okuyuşunu izle. Sonra şüphesiz, onun açıklaması da bize aittir.

Bunun üzerine Allah ona, vahye tabi olmasını emrediyor; peygamber de en güzel şekilde itaat ediyor. Bu da din konusunun külli şekilde Peygamber'e tefviz edilmesinin batıl olduğuna apaçık bir delildir. Velhasıl imamların bu konudaki durumu ise evleviyetle malumdur.

İkincisi olasılıkta ise şöyle denilmektedir: Yüce Allah, peygamberini en güzel edebe ulaşacak şekilde terbiye edip sınadıktan sonra onu, kendisine yükleyeceği görev için ehliyet sahibi olarak buldu. Ona; kendisini üstün derecede nuraniyet, fazilet ve hidayete ulaştırarak tekâmül kapasitesini verdi. Nurlarını onun üzerine indirdi. Yüce Allah şu sözünde de bu hakikati anlatmaktadır:

﴿ نور على نور يهدى الله لنوره من يشاء و يضرب الله الامثال للناس والله بكل شئ عليم ﴾

Nur üstüne nurdur. Allah, dilediğini kendi nuruna iletir. Allah, insanlara bu (tür) örnekleri verir. Allah, her şeyi bilendir.³⁰⁴

Onu seçti ve tertemiz kıldı. Onu tüm insanlara üstün kıldı.³⁰⁵ Onu katıksız bir özelliklikle, o yurdu anma özelliği ile anındırdı. Kuşkusuz onlar, bizim katımızda seçkin ve iyi

³⁰⁴ Nur 35.

³⁰⁵ Meryem hakkında inmiş olan Ali İmran suresinin 42. ayetine gönderme vardır. İlahi kural evliyalar hakkında hep aynı minvaldedir. "Allah'ın kuralında bir değiştirme bulamazsın. Allah'ın kuralında bir çevirme de bulamazsın." (Fatur 43)

kimselerdendirler.³⁰⁶ Onu kendisi için yetiştirdi.³⁰⁷ Allah'ın gözetimi altında yetiştirilmiş³⁰⁸ olduğundan hak ve doğru ile muvafık olandan başka bir şeyi seçmez. Onun zihnini asla Yüce Allah'ın irade ve meşiyetine muhalefet etme şaibesi meşgul etmez. Neticede öyle bir dereceye ulaşır ki onun fiili Allah'ın fiili sayılır. Nitekim şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ و ما رميت اذ رميت ولكن الله رمى ﴾

Attığın zaman da (oku) sen atmadın, gerçekte Allah attı.³⁰⁹

Ona itaat Allah'a itaat sayılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ ومن يطع الرسول فقد اطاع الرسول ﴾

Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.³¹⁰

Bu, ancak Peygamber'in (s.a.a) Allah'ın emrettiğinden başka bir şeyi emretmeyeceğini ve Allah'ın yasakladığı bir şeyden başka bir şeyi yasaklamayacağını kesin olarak bilmemiz durumunda geçerlidir.

Bu mübelliğ nefsiyle cihadı ve Allah için gösterdiği ihlasıyla öyle bir makama ulaşır ki Allah onu seçip her türlü pislikten, rezil sıfattan ve nefsanî şaibelerden arındırır. Sonra da dinde bazı konuları belirleme işini ona tefviz eder. Bu mümkündür, hatta vuku bulmuştur; örnekleri oldukça fazladır. Bunun çok kıymetli bir kaidesi vardır ki bazı örnekleri açıkladıktan sonra onu sunacağız.

Buna örnek olarak birçok rivayette gelmiş olan dört rekatlı namazlarda iki rekât ve akşam namazında bir rekâtın eklenmesi; namazların sünnetlerinin belirlenmesi, oruç ve dedenin mirastan pay alması, savaş esirlerini köle edinmenin cevazı ve daha birçok hüküm... sunulabilir. Çünkü eğer Peygamber'e tefviz edilmiş birtakım konular ve hükümler olmasaydı Allah'a itaatın ardından ona itaatın emredilmesi anlamsız olurdu. Çünkü rabbinden ona ulaşmış olan bir şeye uyup itaat etmek, Allah'a uymak ve ona itaat etmek sayılır. Şu halde Yüce Allah'ın kendi kitabında Allah'a itaatın yanı başına Peygamber'e itaati de bırakmasının mantığı nedir? Dolayısıyla şu anlaşılmaktadır ki içtimai konulara ek olarak ahkâm ve şer'i meselelerin yanı sıra Peygamber'e ait hükümler ve şer'i konular da vardır. Kimse zannetmesin ki Peygamber'e itaat, sadece onun hükümetle ilgili ve kendi dönemindeki sosyal hayata ilişkin konulara dair emirleri ile sınırlıdır. Çünkü bunu kabul etmemiz durumunda Peygamber'e itaati emreden her ayetin vaktinin sona erdiğini ve yürürlükten kalktığını (neshedilmiş olduğunu) kabul etmemiz gerekir. Oysaki bunun

³⁰⁶ Sad suresinin 46-47. ayetlerinden alıntı yapılmıştır.

³⁰⁷ Taha suresinin 41. ayetinden alıntı yapılmıştır.

³⁰⁸ Taha suresinin 39. ayetinden alıntı.

³⁰⁹ Enfal 17.

³¹⁰ Nisa 80.

batıl olduğu besbelli ortadadır. O halde Peygamber'in (s.a.a) hükümleri nelerdir? Bir hükmün Allah tarafından mı yoksa Peygamber tarafından mı konulduğunu nasıl anlayacağız?

Bunu anlamanın iki yolu vardır: Birinci yol, falan hükmün Peygamber'in (s.a.a) uygulamalarından ve hükümlerinden olduğuna delalet edecek muteber bir nassın bulunmasıdır ki sonuçta ona uyulur. İkinci yol ise iyice düşünerek itimat edilebilir bir ölçü ve kaide bulup ona göre davranmaktır. Şimdi bu kaideyi açıklayacağız.

Ancak bu kaidenin açıklanmasına girmeden önce bilmemiz gereken bir husus vardır. O da şudur: Ahkâm ve şer'i meselelerde asl olan onun Yüce Allah'tan olmasıdır. Çünkü şari/yasa koyucu odur. Bu iki yoldan biriyle bir hükmün Peygamber'den (s.a.a) olduğunu veya Allah'tan olduğunu anladıysak, burada sorun yoktur. Fakat bir hükmün Allah'tan mı yoksa Peygamberinden mi olduğu hususunda şek ederseniz – dinden olduğu sabitse – doğrusu Allah'tan olduğuna hükmedilmesidir.

Peygamber ve İmamlar Tarafından Vazedilmiş Hükümleri Belirlemede Kıymetli Bir Kaide

İlahi hükümleri beyan eden ayetler üzerinde düşündüğümüzde onların iki türlü olduklarını görmekteyiz: Bazı ayetler hükümleri detayları ve ince ayrıntılarına kadar beyan etmiştir. Mesela miras ve onda konulmuş olan hisselerle ilgili hükümler; hac ahkâmı ile ilgili birçok hüküm; dört şahit getirilmedikçe zina isnadında bulunan kimsenin tekzip edilmesinin lüzumuna dair hüküm; lian ve onun keyfiyeti konusundaki hüküm bu kabildendir.

Ancak bazı ayetlerde hükmün aslı beyan edilmiş olmakla birlikte onun keyfiyeti, şartları ve ayrıntıları açıklanmamıştır. Namaz, zekât ve humus gibi hükümler bu kabildendir. Çünkü Kur'an'da namazın rükû ve secdesi dışında keyfiyeti, şartları ve cüzlerine/parçalarına dair bir açıklama gelmemiştir. Zekâtın da masraf edileceği yerler dışında bir açıklama yoktur. Mesela hangi şeyden zekât alınması veya ne miktarda alınması gerektiğine ilişkin hükümler Peygambere (s.a.a) tefviz edilmiştir. Humus konusunda da durum aynıdır. Dolayısıyla dinden ve şeriattan olduğunu bildiğimiz, ancak hakkında Yüce Allah tarafından beyan gelmemiş olan her hükmün tayini Peygambere (s.a.a) bırakılmıştır. Zekâtın aslını Yüce Allah şu sözü ile teşri etmiştir:

﴿ خذ من اموالهم صدقة تطهرهم تزكيتهم بها و صل عليهم ان صلاتك سكن لهم والله سميع عليم ﴾

Onların mallarından kendilerini temizleyeceğin ve arıtacağın bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Kuşkusuz senin duan, onlara huzur kaynağıdır. Allah işitendir ve bilendir.³¹¹

Allah'ın yüce kitabında zekâtın masraf edileceği yerler beyan edilmiş olmakla birlikte hangi şeyden ne ölçüde zekât alınacağı açıklanmamıştır. Önemli olmasına rağmen bu hususta sükût etmiştir. Bunun zikredilmemesinin sebebi, Yüce Allah'ın unutmamasından dolayı

³¹¹ Tevbe 103.

değildir. Aksine onun hangi şeyden ne ölçüde alınacağını belirlenmesini Peygamber'e bırakmıştır. Namazın keyfiyeti, rekâtları ve secdelerinin sayısı, hangi zikirlerin okunacağı konusu da Peygamber'e bırakılmıştır. Çünkü Kur'an'da bunlara dair bir açıklama gelmemiştir. Ayrıca Peygamber şöyle buyurmuştur: Benim ne şekilde namaz kıldığımı görüyorsanız siz de o şekilde namaz kılın. Dolayısıyla Peygamber'in (s.a.a) Kur'an'ın emriyle müminlerden zekât alıp onu belirlenmiş yerlerde harcamakla memur olduğunu söylemek mümkündür. Fakat hangi tür mallardan zekât alacağı konusu Peygamber'e bırakılmıştır; bunları belirleyecek olan odur. Nitekim zekâtın dört ürün, üç tür hayvan, altın ve gümüşten verilmesini belirlemiştir. Zira o günkü koşullarda insanların mal ve servetlerinin en önemli bölümünü bunlar teşkil etmekteydi. Belki de asırlar sonra masum imam insanların servetlerinin başka şeylere dönüştüğünü görürse zekât alınacak malları değiştirerek risalet asrında zekâtı alınan mallardan vazgeçebilir. Elbette bu, Peygamber'deki makamın imam için de sabit olduğunu kabul etmemize bağlıdır.

Bunun delili Allah'ın hükmünün yanı sıra diğer taraftan Peygamber'e itaati emretmiş olmasıdır. Bu şunu gösteriyor ki ahkâm Allah'ın bildirdiği yasalarla sınırlı değildir; çünkü çok önemli olmakla birlikte birçok hüküm Kur'an'da zikredilmemiştir. Bunları Peygamber'den (s.a.a) almaktayız.

Böyle bir tefviz imkânsız ve muhal olmamanın ötesinde, mümkündür. Hatta Peygamber (s.a.a) ve imamlar hakkında vuku da bulmuştur. Bu hususta birçok rivayet gelmiştir. Onlardan bazılarını burada getiriyoruz.

Muhammed b. Hasan Saffar, Besair kitabında kendi isnadıyla Ebu Üsâme vasıtasıyla Ebu Cafer'den [İmam Bakır'dan (a.s)] şöyle rivayet etmiştir:

Allah, Muhammed'i bir kul olarak yarattı. Onu terbiye etti. Kurk yaşına vardığında ise ona vahyetti ve birçok şeyi ona tefviz ederek şöyle buyurdu:

﴿ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”³¹²

Yine aynı kaynakta kendi isnadıyla Zürrare'den şu rivayeti getirmiştir:

Ebu Cafer (İmam Bakır) ve Ebu Abdullah'ın (İmam Sadık'ın) şöyle buyurdıklarını duydum: Allah, nasıl itaat ettiklerini görmek için yarattıklarının emrini Peygamber'ine tefviz etmiştir. Sonra şu ayeti okudular:

﴿ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”³¹³

³¹² Haşr 7. . Muhammed b. Saffar, Besairu'd-Derecat, s.111; Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.8, s.4.

³¹³ Haşr 7. Muhammed b. Saffar, Besairu'd-Derecat, s.111; Allame Muhammed Bakır Meclisi, Biharul Envar, c.8, s.4.

Aynı kaynakta kendi isnadıyla Zürrare vasıtasıyla İmam Bakır'dan (a.s) şöyle rivayet etmiştir:

Resulullah (s.a.a) gözün ve burnun diyetini belirledi. Nebizi ve her sarhoş ediciyi haram kıldı. Bunu duyan bir kişi: “Peki, Resulullah (s.a.a) bu konuda bir şey gelmediği halde mi bu hükümleri koydu?” diye sorunca İmam buyurdu: Evet; ta ki böylece Peygamber'e (s.a.a) itaat edenle ona karşı gelen malum olsun.³¹⁴

Yine aynı kaynakta kendi isnadıyla Muhammed b. Hasan Meysemi'den; o da babası vasıtasıyla İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir: İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Allah, Peygamber'ini terbiye ederek edebini istediği kıvama getirdi. Sonra ona tefvizde bulunarak şöyle buyurdu:

﴿ ما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”

Allah, Peygamber'ine neyi tefviz etmişse bize de tefviz etmiştir. Benzer bir rivayeti Besair'ud-Derecat kitabında Muhammed b. Abdulcebbar'dan da nakletmiştir.³¹⁵

Şeyh Saduk, El-İhtisas kitabında ve İbn-i Hasan Saffar, El-Besair kitabında kendi isnatlarıyla Somali'den şöyle rivayet etmişler: İmam Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Her kime zalimlerin amellerinden ulaşan bir şeyi helal kıldıysak bu onun için helaldir; zira imamlar bizdendir, emir onlara tefviz edilmiştir. Onlar neyi helal ederse o helaldir ve neyi haram edecek olurlarsa o haramdır.³¹⁶

Bunun benzeri bir rivayet El-İhtisas kitabında Tayalesi vasıtası ile İbn-i Umeyre'den de nakledilmiştir.

Saffar, Besair'ud-Derecat kitabında kendi isnadıyla Ebu İshak vasıtasıyla İmam Sadık'tan (a.s) şöyle nakletmiştir: İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

Allah, Peygamber'ini kendi muhabbeti üzere eğitmiş ve şöyle buyurmuştur: “Doğrusu sen yüce bir ahlak üzeresin.”³¹⁷ Sonra da emri ona tefviz edip şöyle buyurmuştur: “Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”³¹⁸ Ayrıca şöyle buyurmuştur: “Kim Peygamber'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.”³¹⁹ Ravi diyor: İmam Sadık (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: Peygamber de Ali'ye ve imamlarına tefvizde bulundu. Sizler teslim olduğunuz halde diğer insanlar bunu inkâr etti. Allah'a andolsun ki

³¹⁴ Aynı kaynak.

³¹⁵ Aynı kaynak, s.112; bkz. Biharul Envar, c.8.

³¹⁶ Muhammed b. Ali b. Babaveyh Kummi Es-Saduk, El-İhtisas, s.330; Muhammed b. Hasan Saffar, Besair'ud-Derecat, s.113.

³¹⁷ Kalem 4.

³¹⁸ Haşr 7.

³¹⁹ Nisa 80.

**Allah,
Peygam-
ber’ini kendi muhab-
beti üzere eğitmiş ve şöyle
buyurmuştur: “Doğrusu sen
yüce bir ahlak üzeresin.” Sonra
da emri ona tefviz edip şöyle bu-
yurmuştur: “Peygamber size ne
verdiyse onu alın ve sizi neden sa-
kındırıdıysa ondan sakının.” Ay-
rıca şöyle buyurmuştur: “Kim
Peygamber’e itaat ederse,
Allah’a itaat etmiş
olur.”**

biz konuştuğumuzda konuşmanız ve biz sustuğumuzda susmanız size yeter. Biz sizlerle Allah arasındakiki vasıtalarız. Bu yüzden Allah, bizim emrimize aykırı işte hiç kimseye bir hayır kalmamıştır.³²⁰ Şeyh Saduk, aynı rivayeti *El-İhtisas* kitabında İmamın (a.s) şu sözünü ekleyerek nakletmiştir: “Muhakkak ki bizim emrimiz, Allah’ın emridir.”

Meclisi, rivayette geçen İmamın (a.s) “**kendi muhabbeti üzere eğitmiş**” sözü için muhtemel birkaç mana zikretmiştir: Yani onu sevdiği ve irade ettiği şekilde eğitti veya failin hali şeklinde anlamlandırarak “Allah’ın ona olan muhabbeti sabitti” veya mefulün hali şeklinde mana vererek “peygamber Allah’ın muhabbetinde sabitti.” Sebebiyet manası da verilebilir. Bu durumda şöyle

mana edilir: “Allah’ın ona olan muhabbetinden dolayı veya onun Allah’a olan muhabbetinden dolayı ilahî edeple eğitildi.” Ya da onun Allah’ın muhabbetine götüreceği şeyi bilmesi veya Allah’ın ona olan sevgisi sayesinde ilahî edeple eğitildi. En bariz mana ise birinci ihtimalde zikredilen manadır.³²¹

Bu satırları karalayan âsi kulun tercihi ise şundan ibarettir: Rabbimizin İbrahim, İshak ve Yakub’un ihlası hakkında “Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlaslı kullar kıldık”³²² sözüyle işaret ettiği gibi korku ve ahiret yurdunu hatırlamak müminlerden birçoğunun edebinin alt yapısını oluşturmuştur. Ancak Peygamber’imizin edebinin alt yapısını oluşturan şey, Allah sevgisidir. Dolayısıyla hadisteki mana şudur: Yüce Allah, sevgisini Peygamber’in içine yerleştirdi; böylece ondaki Allah sevgisi en kuvvetli sevgi oldu. Bu sevginin bereketiyle nefsinı eğitti; kendisiyle Allah arasındaki sevgiye aykırı ne varsa onu amelinden, ahlakından ve iradesinden çıkardı. Allah en iyisini bilendir.

Muhammed b. Hasan Saffar, kendi isnadıyla Zekeriyya Zeccaci’den şöyle rivayet etmiştir: Ebu Cafer’in [İmam Bakır’ın (a.s)] İmam Ali’den (a.s) söz ettiğini duydum:

O, kendisine verilen görev konusunda Süleyman b. Davud konumunda idi. Yüce Allah onun hakkında şöyle buyurmuştur:

﴿فَأَمِّنْ أَوْأَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾

³²⁰ Muhammed b. Hasan Saffar, *Besairu’-d-Derecat*, s.113, benzer bir hadis Ebu İshak vasıtasıyla Ebu Cafer’den (a.s), benzer bir diğer hadisi Şeyh Saduk, *El-İhtisas* kitabında rivayet etmiştir, s.330.

³²¹ Allame Meclisi, *Biharul Envar*, c.25, s.335.

³²² Sad 46.

“Sen onu ister dilediğine ver, ister verme, sorulmazsın.”³²³

Benzer rivayet Kenzu'l-Fevaid kitabında kendi isnadıyla Heccal'dan da nakledilmiştir. Ona da müracaat edebilirsiniz.

Tefviz ve taksir ehlinden olan grup insan Kamil b. İbrahim Medeni'yi İmam Hasan Askeri'nin (a.s) yanına gönderdi. Kamil diyor: Kendi kendime dedim ki: Ona şunu soracağım ki benimle aynı inançta olan ve benim sözümlü söyleyen herkes cennete girecek mi?

Kamil diyor: Efendim Ebu Muhammed'in (a.s) yanına girdiğimde üzerinde beyaz renkte yumuşak elbiseler gördüm. Kendi kendime şöyle dedim: Allah'ın velisi ve hücceti yumuşak elbiseler giyiyor; bize ise kardeşlerle paylaşmayı emrediyor ve bu tür elbiseler giymekten men ediyor.

İmam gülümseyerek buyurdu: Ey Kamil! O sırada elbisesinin kollarını yukarı doğru kaldırdı. Bir anda gördüm ki vücudunda siyah ve kaba bir elbise var... Onu göstererek şöyle buyurdu: Bu, Allah içindir; bu ise sizin içindir. Ben selam verdim ve üzerine perde asılmış olan kapının yanına oturdum. O sırada bir rüzgâr esti ve perdeyi kaldırdığında bir ay parçası kadar güzel yaklaşık dört yaşında olan bir erkek çocuğu gördüm. Bana şöyle buyurdu: Ey Kamil b. İbrahim! Onun bu sözüyle bedenim ürperdi ve içime şöyle demem ilham oldu: Lebbeyk ey efendim! Buyurdu: Sen, Allah'ın velisi, hücceti ve kapısı olan benim yanıma şu soruyu sormak için mi geldin: Cennete ancak seninle aynı inançta olan ve senin sözünü söyleyen kimse girecek?

Dedim: Allah'a yemin olsun ki evet (bunun için geldim). Buyurdu: O zaman cennete girenler az olacak! Allah'a andolsun ki cennete kendilerine “Hakkiyye” denilen guruh girecektir. Dedim: Efendim, kimdir onlar? Buyurdu: Ali'ye olan sevgilerinden dolayı onun hakkına yemin eden kimselerdir. Fakat onun hakkını ve faziletini bilmezler. Hazret bir süre sustu ve ardından şöyle buyurdu: Bir de tefviz ehlinin inancı hakkında sormak için gelmişsin? Onlar yalan söylüyorlar, Allah onlara lanet etsin! Bizim kalplerimiz Allah'ın meşiyet ve iradesinin kaplarıdır. Allah istediğinde biz de isteriz. Yüce Allah şöyle buyuyor: “Allah istemedikçe siz istemezsiniz.”³²⁴

Sonra perde eski haline döndü ve ne kadar kenara çekmek istediysem yapamadım. İmam Hasan Askeri (a.s) gülümseyerek bana bakıp şöyle buyurdu: Ey Kamil! Artık niye oturuyorsun? Benden sonraki hüccet istediğin şeyi sana bildirdi. Bunun üzerine kalkıp dışarı çıktım ve bir daha da onu görmedim.

Ebu Naim şöyle der: Ben Kamil'le karşılaştığımda ona bu hadisi sordum, o da bunu bana nakletti.³²⁵

³²³ Muhammed b. Hasan Saffar, Besairu'd-Derecat, s.112; Sad 39.

³²⁴ İnsan 30.

³²⁵ Şeyh'ut-Taife Muhammed b. Hasan Tusi, Kitabul'l-Ğaybet, s.159 ve 160; hadis aynı kitapta iki senetle zikredilmiştir.

Ahkâmın Tefvizi Konusunda Bir Şüpheli ve Cevabı

Ayyaşı'nın, tefsirinde naklettiği bir habere göre Cabir Cufi, Ali İmran suresinin 128. ayetinin tefsirini anlamamaktan doğan bir şüpheli İmam Bakır'a (a.s) sormuş. Cabir diyor ki: Ben Ebu Cafer'in (a.s) yanında Yüce Allah'ın şu sözünü okudum:

﴿ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴾

Senin bu işte hiçbir yetkin yoktur. Ya onların tövbesini kabul eder veya onları cezalandırır. Onlar, şüphesiz zalimdirler.³²⁶

Bunun üzerine İmam buyurdu: Hayır, Allah'a andolsun ki bu işte yetkisi var, yetkisi var, yetkisi var. Senin zannettiğin gibi değil. Fakat ben sana bunu anlatacağım. Yüce Allah, Peygamber'ine (s.a.a) Ali'nin (a.s) velayetini aşikâr kılmasını emrettiğinde o, kavminin Ali'ye olan düşmanlığı ve kendisinin onlar hakkındaki bilgisi üzerinde düşündü. Hâlbuki onu tüm özellikleriyle diğerlerinden üstün kılan Allah'tı. O, Resulullah'a (s.a.a) ve onu elçi olarak gönderene iman eden ilk kişiydi. Allah ve Resulüne en fazla yardım edendi. Allah ve Resulünün düşmanlarını en çok öldürdü. Allah ve Resulüne muhalif olanlara öfkesi en şiddetli olan kişiydi. İlminde ve sayısız yüce menkabelerinde hiç kimse onun faziletinin seviyesinde değildi.

Peygamber (s.a.a) bu hasletleri hususunda kavminin ona olan kin ve hasedini düşündüğünde daralıyordu. Bunun üzerine Allah, Peygamber'e şunu bildirdi ki bu işte senin bir yetkin bulunmamaktadır; bu işte yetki tamamen Allah'a aittir; Ali'yi Peygamber'e vasi ve onun ardından emir sahibi kılacak olan Allah'tır. Dolayısıyla Allah bu manayı kastetmiştir. Nasıl onun hiçbir yetkisi olamaz; oysaki Allah şu sözü ile işi ona tefviz ederek onun helal kıldığını helal, onun haram kıldığını da haram saymıştır:

﴿ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”³²⁷

Ayyaşı'nın rivayet ettiği bir başka hadiste Resulullah'ın (s.a.a) Ali'nin velayetini iştiyakla istediği; ancak Allah'ın tekvini iradesinde ümmeti imtihan etmek ve onları farklılığa düşürmek için bundan başka bir şeyi istediği yer almıştır ki bu hadis zahiri itibarıyla zikri geçen hadis muhaliftir. Ancak gerçekte aralarında ihtilaf yoktur. Çünkü Resulullah'ın iradesinin Allah'ın irade ettiği şeye muhalif olması anlamsızdır. Aksine meselenin tümü şudur: Resulullah, Allah'ın emrine uyulmamasından korkuyordu. Nitekim Allah'ın kitabında geçen birçok ayette buna işaret edilmiştir. Mesela bir ayette şöyle buyurmuştur:

﴿ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴾

³²⁶ Ali İmran 128.

³²⁷ Tefsir-i Ayyaşı, c.1, s.197.

Bu söze iman etmezlerse, onların peşinden üzüntüden neredeyse kendini helak edeceksin.³²⁸

Yine birçok ayette hidayetini Peygamber'in (s.a.a) elinde değil, Allah'ın elinde olduğuna tasrih edilmiş, Peygamber'in üzerine düşen şeyin tebliğ etmek olduğu vurgulanmıştır. Bunlardan biri de Ali'nin (a.s) velayetini kabul etme meselesidir. Çünkü bu Allah ve Resulünün istediği bir şeydi. Fakat Peygamber (s.a.a), insanların cahillikleri, nefsanî duyguları ve şehvetlerine uyarak; onun adaletinden ve Allah yolundaki sertliğinden korkarak buna muhalefet etmesinden endişe ediyordu. İşte tam bu noktada Allah, Peygamber'e (s.a.a); "bu konuda senin bir sorumluluğun yoktur; senin üzerine düşen tebliğ etmek, bizim üzerimize düşense hesaba çekmektir" buyurmuştur. Burada sözü geçen konu, Peygamber'in (s.a.a) "beraat ayetlerinin tebliği görevini" Ebubekir'e tefviz etmesi ve ardından Allah'ın bunu engelleyerek "bu işi ancak sen veya senden olan bir kişi yerine getirmelidir" şeklindeki duyurmasına benzemektedir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.a) Ali'yi (a.s) onun peşinden göndermiş ve İbn-i Ebu Kuhafe'yi görevden almış, bu işi yerine getirme görevini Ali'ye tefviz etmişti.

Velayet konusu da aynı şekildedir. Allah onun ancak Ali'ye verilmesine razı olmuş, ayette de bu gerçeğe işaret etmiştir. Ben birçok belirtilerin ışığında zannediyorum ki Peygamber'in büyük bir iştiyakla Ali'nin velayetini istediği ama Allah'ın başka bir şeyi irade ettiği yönünde rivayet edilen hadis Ümeyyeoğullarının uydurduğu sözlerdendir. Çünkü onlar Ali'nin (a.s) faziletlerinin tümünü tahrif etmek ve bağlamından uzaklaştırmak, çarpıtmak ve aksi yönde çıkarımlar sağlamak için sürekli çaba sarf ediyorlardı. Çünkü biz biliyoruz ki Peygamber ümmetin bu konuda ihtilafa düşmesinden korktuğu için Ali'nin velayetini duyurma işini Allah'ın kendisine bir emir vereceği ana kadar geciktirmiştir. Nihayet Cebrail Allah'ın emrini getirmiş ve Yüce Allah'ın şu sözünü Peygamber'e ulaştırmıştır:

﴿وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس ان الله لا يهدي القوم﴾

﴿الكافرين﴾

Eğer bunu yapmazsan, O'nun mesajını iletmemiş olursun (elçilik görevini yerine getirmemiş olursun). Allah seni insanlardan korur. Kuşkusuz, Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.³²⁹

Dolayısıyla ayetten Allah'ın Ali'nin velayetini ısrarla istediği, Peygamber'in de Allah'ın istediği şeye muhalif olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü böyle bir tevehhüm batıldır. Aksine Peygamber, konuyu Allah'ın hoşnutluğuna vesile olacak ve hakkıyla tebliğin gerçekleşmiş olabileceği en iyi yöntemi bulmaya çalışıyordu. Bu meyanda münafıkların Allah ile Peygamber'i birbirinden ayırmaya çalışması yeni bir şey değildi. Aksine onlar ne zaman bir ateş yakmışsa Allah onu söndürmüştür, bu da onlardan biridir.

³²⁸ Kehf 6.

³²⁹ Maide 67.

Burada ayetin tefsiri için farklı bir kıraat var; Ayyaşı bunu İmam Bakır'dan (a.s) nakletmiştir:

﴿ ليس لك من الامر شيء او تتوب عليهم او تعذبهم فانهم ظالمون ﴾

Senin bu işte hiçbir yetkin yoktur; ta ki onların tövbesini kabul edesin veya onları cezalandırasın. Onlar, şüphesiz zalimdirler.³³⁰

Bu durumda ayetin manasında hiçbir şüphe kalmaz. Çünkü tövbe ve cezalandırma hakkında tefvizin nefyedilmesi başka konularda tefviz olmadığına delalet etmez. Çünkü biz “tövbenin kabulü veya cezalandırma iradesi Peygambere tefviz edilmiştir” demiyoruz.

Üçüncü Mana: Münazaralarda, hadislerde ve mütekelimlerde nezdinde tefviz için kastedilen üçüncü mana ise şudur: İnsanların siyasetleri, eğitimleri, öğretimleri ve Allah'a hidayetleri, anlaşmazlık durumunda aralarında adaletle hükmetme, insanlar arasında adaleti otorite haline getirme gibi konulardaki tüm işleri tamamen onlara bırakılmıştır. İnsanlar ise onlara itaat etmek, buyruklarına uymak ve yasaklarından sakınmakla görevli kılınmıştır. Bu, daha önce sözünü ettiğimiz “velayet” tabiri ile ifade edilen gerçektir. Bu manadaki tefvizden kastedilen şey şudur: Hâkimiyet onların hakkıdır, tağutların ve zalimlerin değil. Gerçek şu ki bu manda bir tefviz mümkündür, hatta vakidir, hatta vaciptir. Bu İslam'ın esası ve ruhunu oluşturan eşsiz bir cevherdir. Bu konuda imamlardan tevâtür haddine ulaşmasa dahi çok sayıda hadis gelmiştir. İmamlardan (a.s) şu hadis nakledilmiştir:

İslam beş temel üzerine kurulmuştur: Namaz, zekât, hac, oruç ve velayet. Sonra da İslam'da hiçbir şeye velayete davet edildiği gibi davet edilmediğinin altını çizerek velayeti vurgulamışlar ve onun tüm ibadetlerin anahtarı olduğunu belirtmişlerdir. Zürare b. A'yün, İmam Bakır'dan şöyle rivayet etmiştir: İmam Bakır (a.s) buyurdu: İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Namaz, zekât, hac, oruç ve velayet. Zürare diyor: Ben “Hangisi daha faziletlidir? diye sorduğumda İmam buyurdu: En faziletlisi velayettir. Çünkü

³³⁰Tefsir-i Ayyaşı, s.197-198.

İslam beş temel üzerine kurulmuştur: Namaz, zekât, hac, oruç ve velayet. Sonra da İslam'da hiçbir şeye velayete davet edildiği gibi davet edilmediğinin altını çizerek velayeti vurgulamışlar ve onun tüm ibadetlerin anahtarı olduğunu belirtmişlerdir.

o, diğerlerinin anahtarıdır ve vali, bunlara delalet eden kimsedir. Zürare diyor: “Fazilette daha sonra hangisi gelir?” diye sordum. Buyurdu: Namaz. Çünkü Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Namaz dininizin direğidir. Ben “Fazilette daha sonra hangisi gelir?” diye sordum. Buyurdu: Zekât; çünkü onu namazın yanında getirmiştir; ondan önce namazla başlamıştır. Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Zekât günahları götürür. Dedim: “Fazilette daha sonra hangisi gelir?” diye sordum. Buyurdu: Hac. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Yoluna gücü yetenlerin o evi ziyaret etmesi (haccetmesi), Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim de inkâr ederse, (bilsin ki) Allah tüm âlemlerden müstağnidir.”³³¹ Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Makbul bir hac yirmi nafile namazdan daha hayırlıdır. Her kim şu evi tavaf eder ve yedi defa etrafında döndükten sonra iki rekât namaz kılsa Allah onu bağışlar. Peygamber’in (s.a.a), Arefe gününde ve Müzdelife’de (haccın faziletiyle ilgili) birçok sözü vardır. Zürare diyor: “Ondan sonra hangisi gelir?” diye sordum. Buyurdu: Oruç. Dedim: Neden oruç bunların içinde en son sırada gelmiştir? Buyurdu: Resulullah (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Oruç ateşe karşı bir kalkandır. Zürare diyor: İmam daha sonra şöyle buyurdu: En faziletli ibadet, yapmadığında ancak aynısını yerine getirerek tövbe etmen halinde telafi olanıdır. Namaz, zekât, hac ve velayet ancak eda edilmesi halinde yerine getirilebilir ve hiçbir şey onları telafi edemez. Ancak orucu kaçırdığında veya ihmal ettiğinde veya yolculuğa çıktığında onun yerine başka günlerde oruç tutarak telafi edebilirsin; işlediğin günaha karşılık herhangi bir kaza olmaksızın sadaka verebilirsin. Ancak diğer dördünde başka bir şey, onlara karşılık onların yerine geçemez.

Zürare diyor: İmam Bakır (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: Bir işin zirvesi, tepesi, anahtarı, her şeyin kapısı ve Rahman’ın rızası imanı tanıdıktan sonra ona itaat etmektir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴾

Kim Peygamber’e itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, (bil ki) biz seni onlara bekçi olarak göndermedik.³³²

Eğer birisi gecesini kıyamla (ibadetle) ve gündüzünü siyamla (oruçla) geçirirse, malının tümünü sadaka olarak verirse ve ömrü boyunca hac yaparsa, bununla birlikte kendisiyle dostluk kuracağı ve amellerine delalet edecek Allah velisinin velayetini tanımazsa Allah karşısında amellerine karşılık hiçbir sevabı olmaz ve o, iman ehlinde olmaz. İmam daha sonra şöyle buyurdu: Onlardan iyi olanı Allah fazlı ve rahmeti ile cennete sokacaktır.³³³

İmam Sadık’tan (a.s) şu sözü rivayet edilmiştir: İslam’ın sacayağı üç şeydir: Namaz, zekât ve velayet.

Allah’ın, Allah’a imanın ardından kullarına farz kıldığı en şiddetli farzın ne olduğu sorusuna cevap olarak imamların şu sözü rivayet edilmiştir: İmanı tanıdıktan sonra ona itaat.

³³¹ Ali İmran 97.

³³² Nisa 80.

³³³ Muhammed b. Yakub El-Kuleyni, Usul’ul-Kâfi, c.3, Bab-u Deaimi’l-İslam, h.5.

Bunların hepsi tefvizin bu manasına nazırdır. Bu aynı zamanda bizim inandığımız bir gerçektir. Onların genel iznine (adil bir fakihın velayeti gibi) veya özel iznine (Hz. Mehdi'nin atadığı özel temsilciler gibi veya Resulullah'ın İmam Ali'yi ataması gibi) dayanmayan her hâkimiyet batıldır, tağuttur, haramdır ve fasittir. Bu tür hâkimlere itaat etmek, yardımcı olmak ve onlardan yardım almak caiz değildir. Bu konu, Kur'an ve rivayetler hakkında azıcık bilgisi olan herkes için gayet açıktır. Bu aynı zamanda son derece önemli bir mevzudur. Allah'ın velisinin velayetinden çıkmış olan kimsenin namazı, orucu ve hacı bizi aldatmamalıdır. Çünkü İblis de namaz kılar, rükû ve secde ederdi. Ama bununla birlikte Âdem'e secde etmedi. Zira o Âdem'in velayetine karşıydı; imamının kendisi üzerinde bir otorite olmasına karşıydı. Azgınlığını, kendisinin Âdem'den üstün olduğu; bu yüzden de Âdem'in onun üzerinde velayeti olmasının doğru olmayacağı gerekçesine dayandırdı. Böylece Rabbinin emrinden çıktı ve kâfir oldu. Namaz ve orucu terk ettiği için değil, bilakis Allah'ın velisinin velayetinden çıktığı için bu duruma düştü.

Buna delalet eden rivayetlerden biri de Fazlullah b. Mahmud Farisi'nin Riyadu'l-Cinan kitabında ve kendi isnadıyla Muhammed b. Senan'dan naklettiği şu rivayettir: Muhammed b. Senan şöyle der: Ben Ebu Cafer'in [İmam Bakır'ın (a.s)] yanındaydım. Ona Şiânın ihtilafından söz ettiğimde şöyle buyurdu: Vahdaniyetinde daima tek olan Allah Muhammed'i, Ali'yi ve Fatma'yı (hepsine selam olsun) yarattı. Onların yaratılışından bin devir geçtikten sonra eşyayı yarattı ve onları eşyanın yaratılışına şahit kıldı. Eşyayı onların itaatine yönlendirdi ve onlarda dilediği fazileti karar kıldı. Eşyanın hükümde, tasarrufta, irşatta, emirde, nehiyde ve yaratılışta yetkisini onlara tefviz etti. Çünkü bunlar onların velileridir; emir, velayet ve hidayet onlara aittir; onlar Allah'ın kapıları, temsilcileri ve sırlarıdır. Onlar istedikleri şeyi helal kılar ve istedikleri şeyi haram kılar. Onlar Allah'ın istediğinden başka bir şey yapmazlar. Onlar, değerli kullardır. O'ndan önce söz söylemezler ve sürekli O'nun emri ile hareket ederler. İşte gerçek dindarlık budur. Her kim bundan öne geçerse ifrat deryasında boğulur. Her kim de Allah'ın onlara vermiş olduğu bu rütbeleri onlardan eksiltirse tefrit deryasında yok olur ve Muhammed hanedanının bir mümin üzerine vacip olan marifetinin hakkını yerine getirmemiş olur. İmam daha sonra şöyle buyurdu: Ey Muhammed bunları al; hiç şüphesiz bunlar Allah'ın ilim hazinesinden ve sırrındandır.³³⁴

Bunun benzeri bir hadisi Muhammed b. Yakub El-Kuleyni kendi isnadıyla Muhammed b. Senan vasıtasıyla İmam Bakır'dan (a.s) rivayet etmiştir.

Ravinin sözünü ettiği Şiânın ihtilafı; İmamın (a.s) onu giderme bağlamında verdiği cevabın içeriğinden anlaşılacağı üzere; imamların Allah katındaki mertebe ve makamları konusundadır. Rivayette geçen "Onları eşyanın yaratılışına şahit kıldı" ifadesi Yüce Allah'ın "Göklerin ve yerin yaratılışını onlara göstermedim"³³⁵ sözüyle çelişmez.

Aksine ayet buna şahittir. Çünkü ayet şeytana ve zürriyetine uymanın haram olduğu hakkında inmiştir. Yani şeytana ve zürriyetine uymanın yasak kılınmasına sebep olarak ona ve soyuna âlemin yaratılışının gösterilmediği hususu beyan edilmiştir. Bununla birlikte

³³⁴ Fazlullah b. Mahmud Farisi, Riyadu'l-Cinan; Biharul Envar, c.25, s.339.

³³⁵ Kehf 51.

Peygamber'e ve Ulu'l-Emre mutlak şekilde uyulması emredilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki Allah, onlara göklerin ve yerin yaratılışını göstermiştir. Çünkü onlar, insanların velileridir. Ama şeytan ve zürriyeti, insanların velileri değildir.

Dördüncü Mana: Onlara maslahat gördükleri yerlerde insanların kapasitelerine göre hüküm ve bilgi verme işi tefviz edilmiştir. Çünkü insanlar ilim, akıl, takva ve maksatları cihetiyle eşit seviyede değildir. İmamlar ise bunların tümüne vakıf ve hepsinden haberdardır. Dolayısıyla bazen imamların bir mesele için gelmiş olan farklı insanlara aynı meselede çeşitli cevaplar verdiğini görüyoruz. Bu konuya Peygamber'den (s.a.a) nakledilen şu hadiste işaret edilmiştir: "Biz peygamberler topluluğu insanlarla akılları miktarında konuşmakla emrolunduk."

Buna insanların iman, marifet ve maksat düzeyindeki farklılıklar da ekleyebilirsiniz. Onlar Selman gibi birine verdikleri cevabı Ebuzer'e vermezlerdi. Diğer fer'i meseleleri de buna mukayese edebilirsiniz. Bazı rivayetlerde "Sizin göreviniz sormaktır ama bizim görevimiz cevap vermek değildir" cümlesiyle işaret edilen husus da budur. Yani bizim cevap vermemiz vacip değildir. Çünkü maslahat sükût veya takiye etmeyi gerektirebilir. Belki de Yüce Allah'ın şu sözünde buna işaret edilmiştir:

﴿ انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما اراك الله ﴾

Biz sana Kitabı, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için indirdik. ³³⁶

Bu manada bir tefviz anlayışı ilahî hikmetin gereği olup haktır ve sabittir; buna delalet eden birçok rivayet vardır. Onlardan bazılarını zikredeceğiz.

Muhammed b. Hasan Saffar Besair'ud-Derecat kitabında kendi isnadıyla Abdullah b. Süleyman vasıtasıyla İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet etmiştir: Birisi imamdanda sorduğunda Yüce Allah, cevabı Süleyman'a (a.s) tefviz ettiği gibi imama da mı tefviz eder? İmam buyurdu: Evet, bu doğrudur. Adamın biri bir konu hakkında sorunca İmam ona cevap verdi. Sonra başka bir adam aynı meseleyi sordu; İmam ona birinci kişiye verdiği cevaptan farklı bir cevap verdi. Sonra başka biri gelip aynı soruyu sorunca İmam ilk kişiye verdiği cevaptan farklı bir cevap verdi. Sonra şu ayeti okudu:

﴿ هذا عطائنا فأمئنا أو أمئنا بغير حساب ﴾

"Bu bizim hesapsız bağışımızdır; ister ihsan et, ister tut" ³³⁷

İmam Ali'nin (a.s) kıraatinde böyle gelmiştir.

³³⁶ Nisa 105.

³³⁷ Sad 39.

Ravi diyor: Dedim ki: Allah size esenlik versin; peki, İmam onlara bu cevabı verirken onları tanır mı? İmam Sadık buyurdu: Suphanallah! Yüce Allah'ın Kitabındaki şu sözünü duymaz mısınız?:

﴿ ان في ذلك لآيات للمتوسمين و انها لسبيل مقيم ﴾

İşte bunda, basiret sahipleri için işaretler vardır. Onlar hala gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.³³⁸

Onlar (basiret sahipleri) imamlardır; asla ondan (yoldan ve sırat-ı müstakimden) çıkmazlar. İmam daha sonra şöyle buyurdu: Evet, İmam bir kişiye baktığında onu tanır ve rengini bilir. Eğer bir duvarın arkasından sözünü duyarsa onu tanır ve ne istediğini bilir. Zira Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿ ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف الستمكم و الوانكم ان في ذلك لآيات

﴿ للعالمين ﴾

Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması da, O'nun ayetlerindedir. Gerçekten bunda âlimler/bilenler için ayetler vardır.³³⁹

Onlar âlimlerdir; hiçbir dil yoktur ki işitip anlamasınlar ve sahibinin kurtulacağı veya helak olacağını bilmesinler. Bu yüzden kendilerine gelenlerin konuştuğu dilde onlara cevap verirler.³⁴⁰

“Rengini bilir” ifadesinden maksat, onun imanının derecesini veya nifak ve küfrünü veyahut bunlardan başka durumunu bilip onun gerektirdiği şeye uygun olan cevabı vermesidir.

Muhammed b. Hasan Saffar, kendi isnadıyla Musa b. Uşeym'in İmam Sadık'tan (a.s) şöyle naklettiğini rivayet etmiştir: Ben İmam Sadık'a (a.s) Allah'ın kitabından bir ayet hakkında sordum; o da bana bilgi verdi. Ben yanından ayrılmadan başka bir kişi geldi ve aynı ayet hakkında ona sordu; İmam bana verdiği bilgiye aykırı şekilde ona cevap verdi. İbn-i Uşeym diyor: Bunun üzerine içime – Allah'ın istemesiyle – öyle bir şey girdi ki sanki kalbim bıçaklarla parçalanıyordu. Kendi kendime dedim: Ben Şam'da bir vav harfi ve benzerinde dahi hata etmeyen Ebu Kutade'yi bırakıp tümüyle böyle bir hatayı yapan kimsenin yanına geldim!

Ben böyle düşündüğüm sırada başka biri geldi ve aynı ayet hakkında sordu. İmam ona da bana ve benden önceki kişiye verdiği cevaptan farklı bir cevap verdi. Bunun üzerine bendeki kuşku dağıldı ve bunu kasten yaptığımı anladım. Kendi kendime söyledim. Bunun üzerine İmam Sadık (a.s) bana yönelerek buyurdu: “Ey İbn-i Uşeym! Şunu, bunu

³³⁸ Hicr 75-76.

³³⁹ Rum 22.

³⁴⁰ Muhammed b. Hasan Saffar, Besair'ud-Derecat, s.114.

yapma...” Sonra benim içimden geçen şeyleri bana anlatmaya başladı. Ardından şöyle buyurdu: Ey İbn-i Uşeym! Allah, Süleyman b. Davud’a tefvizde bulunarak şöyle buyurdu:

﴿ هَذَا عَطَانَا فَأَمْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾

“Bu bizim hesapsız bağışımızdır; ister ihsan et, ister tut”³⁴¹

Peygamber’ine de tefvizde bulundu ve şöyle buyurdu:

﴿ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا ﴾

“Peygamber size ne verdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan sakının.”³⁴²

Peygamber’e tefviz ettiğini bize de tefviz etti. Ey İbn-i Uşeym!

من یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للاسلام ومن یرد ان یضله یجعل صدره ضيقاً حرجاً

Allah kimi hidayete erdirmek isterse, gönlünü İslam’a açar; kimi de saptırmak isterse kalbini daraltır ve sıkıntılı kılar.³⁴³ Sıkıntının ne olduğunu bilir misin? Dedim: Hayır. İmam parmaklarını sıkıca kapatarak “o, içinden hiçbir şey çıkamayacak ve hiçbir şey giremeyecek kadar sıkı olan şey gibidir” buyurdu.³⁴⁴

Muhammed b. Yakub Kuleyni kendi isnadıyla Abdullah b. Senan’dan Yüce Allah’ın “ثم لیقضوا تفههم” = “Sonra kirlerini gidersinler”³⁴⁵ ayeti hakkında şöyle rivayet eder: İmam buyurdu: Yani bıyığı tutup tıraş etmek ve tırnağı tutup onu kırpmaktır. Abdullah b. Senan bu cevaba şaşırıp ve şöyle dedi: Oysaki Zureyh Şami, sizin bu ayetin manası hakkında “İmamla buluşmaktır” söylediğini rivayet etti. Bunun üzerine İmam ona şu sözüyle cevap verdi:

Zureyh doğru söylemiştir. Sen de doğru söyledin; Kur’an’ın zahiri ve batını vardır. Kim Zureyh’in taşıdığını taşıyabilir?³⁴⁶

Buna benzer bir rivayet İmam Kazım’dan (a.s) Yüce Allah’ın şu sözü hakkında gelmiştir:

﴿ قل ارايتم ان اصبح مائکم غوراً فمن یاتیکم بماء معین ﴾

³⁴¹ Sad 39.

³⁴² Haşr 7.

³⁴³ En’am 125.

³⁴⁴ Muhammed b. Hasan Saffar, Besairu’d-Derecat, s.113 ve 114; Şeyh Saduk, El-İhtisâs’ta kendi isnadıyla El-Yaktini’den buna benzer bir rivayet getirmiştir. Besair’ud-Derecat kitabında başka bir senetle Bekkar b. Ebubekir ondan buna benzer bir rivayet nakletmiştir. El-İhtisâs kitabının 329 ve 330. sayfalarında Ahmed b. Muhammed’den benzer rivayet nakledilmiştir.

³⁴⁵ Hac 29.

³⁴⁶ Muhammed b. Yakub Kuleyni, El-Kâfi, c.2, Kitabu’l-Hüccet, s.549, h.4.

“De ki: Suyunuz çekilirse, söyleyin bakalım, size kim bir akarsu getirebilir?”³⁴⁷

Bu ayet Hz. Kaim (a.s) hakkında inmiştir. Yani imamınız sizden gaip olduğu zaman kim size yeni bir imam getirebilir?³⁴⁸

Beşinci Mana: İnsanlar arasında hüküm verme ve bunun dayanaklarını seçme işi onlara tefviz edilmiştir. Dolayısıyla onlar hüküm vermede şeriatın zahirine amel edip şahitler, deliller ve yeminlere göre davranmakla – maslahat görmeleri halinde – kendi ilimlerine ve Rablerinin onlara her vakada ilham ettiği şeye göre karar vermek arasında muhayyerdirler. Bu manada bir tefviz de haktır ve vuku bulmuştur. İbn-i Senan’ın biraz sonra gelecek olan rivayeti buna hamledilebilir. Ayrıca buna delalet eden birçok rivayet vardır.

Besair’ud-Derecat kitabının Nevadir bölümünde Muhammed b. Senan’dan şöyle rivayet edilmiştir: İmam Sadık (a.s) buyurdu: Hayır, Allah’a andolsun ki Allah, yarattıklarından Peygamber (s.a.a) ve imamlardan başka hiç kimseye tefvizde bulunmamış ve şöyle buyurmuştur:

﴿ انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما اراك الله ﴾

Biz sana Kitabı, insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde hükmetmen için indirdik.³⁴⁹

Bu ayet, vasiler hakkında da geçerlidir.³⁵⁰

“Allah’ın sana gösterdiği şekilde” sözünden maksat, Allah’ın sana tanıttığı, sana vahiye bulunduğu, sana ilham ettiği ve kalbine attığı hükümlerdir. Bu da bir tür tefvizden başka bir şey değildir.

Altıncı Mana: Almak ve vermekte tefvizdir. Allah yeri ve üzerindeki onlar için yaratmış; enfal, fey, humus, ganimetlerin safi olanı ve diğer şeyleri onlar için kılmıştır. Dolayısıyla onlar dilediklerini verir ve dilediklerine engel olurlar. Bu da haktır ve biz böyle bir tefvize inanırız. Bu manada tefvize delalet eden yeterli ölçüde rivayet vardır. Onlardan biri şudur:

Şeyh Saduk, El-İhtisas kitabında ve Saffar, El-Besair kitabında kendi isnatlarıyla İmam Sadık’tan (a.s) şöyle rivayet etmişlerdir:

Kaim’in bir kişiye bin dirhem, sana ise bir dirhem verdiğini görürsen sakın sana ağır gelmesin; zira bu emir ona tefviz edilmiştir.³⁵¹

³⁴⁷ Müllk 30.

³⁴⁸ Esterabadi, Şerh-i Tevil’ul-Ayat’iz-Zahire, c.2, s.708- 709, h.15.

³⁴⁹ Nisa 105.

³⁵⁰ Muhammed b.Hasan Saffar, *Besair’ud-Derecat*, s.114; benzer rivayeti Şeyh Saduk, *El-İhtisas* kitabında Abdullah b. Senan’dan nakletmiştir.

³⁵¹ Muhammed b. Ali Es-Saduk, *El-İhtisas*, s.331 ve 332; Muhammed b. Hasan Saffar, *Besairu’d-Derecat*, s.113.

Ayetler ve rivayetlerden elde edilen netice şudur: Masumlar; mahkûkturlar, sonradan yaratılmış ve terbiye edilmişlerdir. Ancak onlar yüceltilmiş kullardır; kendilerinde vahiy veya ilham yoluyla öğretilmiş, zanna dayanmayan ve hata ihtimali bulunmayan ilimler vardır. Allah'ın iradesi ve ilhamı ile bazı hükümlerin yürürlüğe konulması kendilerine tefviz edilmiştir ki burada Yüce Allah'ın sınırlarından en ufak bir şey ihlal edilmez. Onlar Allah'ın izniyle kainatta mucize ve keramet dediğimiz birtakım olağanüstü tasarruflarda bulunabilirler. Nitekim Kur'an'da bazı peygamberlere bu tür işler isnat edilmiştir. Bununla birlikte onların Allah katında sayılamayacak kadar çok makama sahip olduklarına inanırız. Onların kendileri de bu gerçeğe şu sözleri ile işaret etmişlerdir: Bizim, kendisine yöneldiğimiz bir Rab olduğunu bilin; sonra hakkımızda istediğinizi (fazileti) söyleyin, asla ulaşamazsınız. Bir diğer sözlerinde ise şu ifade geçmiştir:

Bizim işimiz zor ve çetindir; (veya hadisimiz zor ve çetindir) onu ancak mukarreb bir melek, gönderilmiş bir peygamber veya Allah'ın kalbini imanla imtihan etmiş olduğu mümin bir kul taşıyabilir.” Bunların hepsi de haklı ve vuku bulmuştur; bunlarda en ufak bir gultüv yoktur. Gultüv, onlara ilahlık ve rablik isnadında bulunmak veya onların kadim olduğunu savunmak ve mahlûk olmadıklarını söylemektir. Kâinata yaratma ve rızık verme konusunda mutlak manada tefvize inanmak da gultüvdür. Elbette onların Allah'ın izniyle Hz. İsa'nın kuş yaratması gibi yaratmaya güçleri olduğuna inanmak ile yaratıcı ve rızık verici olduklarına inanmak arasında açık bir fark vardır. Bunlardan birincisi sahih ama ikincisi batıldır. Aynı şekilde imamların sehiv/hata yaptıklarına inanarak onları gerçek makam ve mertebelerinden aşağı indiren; onların birçok dini hükmü bilmediğini, şer'i hükümlerde zanna dayalı görüşleriyle hareket ettiklerini savunan taksir ehlinin inancı da batıldır. Nitekim Ebu Cafer Muhammed b. Hasan b. Velid (Şeyh Saduk) böyle bir düşünceyi savunarak şöyle demiştir: Gultüvün ilk derecesi sehvi reddetmektir. Bu sözün çürük oluşu ortadadır. Bununla birlikte Şeyh Saduk gibi büyük âlimlere taksir isnadında bulunmak da yanlıştır. Şeyh Saduk, sehiv yapmalarının caiz olduğunu söylese de imamların makamlarının birçokuna ariftir. Sadece sehiv meselesinde sehve düşmüştür. Dolayısıyla mümin bir insan hakkında ihtiyat asla terk edilmemelidir. Allah en iyi bilendir.

İmamlar hakkındaki sahih inanç şudur: Onlar Ruh'ul-Kudus'la teyit edilmişlerdir. Hatta onlar, Ruh'ul-Kudus'la Meryem oğlu İsa'yı (a.s) teyit eden Allah tarafından teyit edilmişlerdir. Meryem oğlu İsa'nın yaptığı mucizeler ise ortadadır. Dolayısıyla eğer bir Müslüman, Peygamber ve vasilerinden; İbrahim, Musa, İsa, Süleyman, Davud, Yahya, Hızır, Salih gibi önceki peygamberler ve Asif b. Berhiya gibi Allah dostları hakkında sabit olan mucize ve kerametleri nefyedecek olursa, İslam dini ve onun yüce Peygamber'ini, onlardan ve onların dininden daha düşük ve eksik görmüş olur. Hâlbuki kâmil bir dinden eksik bir dine yönelmek doğru değildir. Bu durumda böyle bir Müslümanın İslam'ı bırakıp daha üstün ve kâmil gördüğü bu dinlerden birine yönelmesi gerekir. Oysa bunun batıl ve çürük olduğu üzerinde ittifak edilmiştir. O halde Müslüman için tek bir seçenek kalıyor; o da Peygamberimiz ve onun vasileri için önceki peygamberler ve vasilerin makamının üstünde bir makamı ispat etmektir. Resulullah'ın (s.a.a) hanedanından olan imamlar dışında hiç kimse doğru olarak böyle bir iddiada bulunamaz. Onlar kendileri hakkında gultüvve

düşülmesinden sakındırmışlar ve kendilerinin Allah'ın değerli kulları olduklarını, O'ndan önce söz söylemediklerini ve sürekli O'nun emri ile hareket ettiklerini vurgulamışlardır.

Şunu da bilmeniz gerekir ki Yüce Allah, Kitabında dini havzalarda bulunan üç taifeye işaret etmiştir; onların tümünün işi, Allah'ın kitabı ve ahkâmını korumaktır. Bunlar; peygamberler, Rabbanîler (Allah'a yönelmiş bilginler) ve Ahbardır (Yahudi din âlimleri). Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ
وَالْأَخْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ... ﴾

Biz Tevrat'ı indirdik. Onda hidayet ve nur vardır. Bu kitap ile (Allah'ın emirlerine) teslim olmuş peygamberler, Rablerine teslim olmuş zahitler (Rabbanîler) ve Yahudi din âlimleri, Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmiş ve onun doğruluğuna şahit olmaları sebebiyle Yahudi olanlara hükmederler...³⁵²

Peygamber malumdur ve onda hiçbir ihtilaf yoktur. O, efendimiz Ebu'l-Kasım El-Mustafa Muhammed b. Abdullah'tır (s.a.a). Ahbar da malumdur. Onlar sahabeler ve tabiinden başlayarak günümüze kadar uzanan İslam âlimleri, yazarları, müderrisleri ve müfessirleridir. Onların İslam'a ve Müslümanlara birçok hizmetleri olmuştur. Allah, Müslümanlardan taraf onları hayırla mükâfatlandırсын. Burada geriye İslam ümmeti içindeki "Rabbanîlerin" kimler ve konularının ne olduğu sorusu kalıyor? Birçok meselede olduğu gibi burada da Ehlisünnet nezdinde bu grubun mısdaqlarının tayini hususunda hiçbir cevap bulunmamaktadır. Fakat bizler, Resulullah'ın (s.a.a) emri ile Sakaleyne uyduğumuz için onları tanımıyor, kendilerini tabi oluyoruz ve makamlarını biliyoruz.

Allah'a şükrediyoruz ki bizi onların marifetine, sözlerini tutmaya ve yollarını sürdürmeye hidayet etmiştir. Ona layık olacak ve hoşnut kılacak bir şükürle şükrediyoruz.

³⁵² Maide 44.

Hüseyinî Kıyamın Ahlakî ve İrfanî Boyutu

Yusuf Tazegün

Gökyüzünün hiçbir yıldızı, Kerbela semasındaki yıldızlar gibi böylesine büyüklüğü, azameti ve fazileti görmemişlerdi. Güneş Aşura gününde olduğu gibi titrek yüzünü göstermemişti.

Yeryüzünün hiçbir yeri, Kerbela gibi güzellikle çirkinliği aynı anda yaşamamıştı. İnsanlık tarihi, hiçbir devrim ve inkılâptan “Aşura hareketi” kadar ders almamıştır. Tif bölgesinde tevhit yeniden doğdu, aşk yeni bir mana kazandı, Kur’ân’ın damarlarına taze kanlar akmaya başladı, melekler Adem’e niçin secde ettiklerinin sırrına vakıf oldular ve tek kelimeyle Allah bütün celal ve cemel sıfatlarıyla tecelli etti.

Abbas’ın kurmuş dudaklarının yanından akan “Alkame” nehri, hakikate sasmışlar için durmaksızın marifet, bilgi, edep, vefa, özgürlük ve fedakârlık suyunu sonsuza kadar akıtmaya başladı.

Kerbela alemdarı Abbas’ın bayrağı, hakkın batıla galebesi, kötülüğün yok oluşu ve güzelliklerin kalıcılığını haykırncasına

hala dalgalanmaktadır. Kerbela, tanıma ve insan yetiştirme mektebi olmuştur.

Hiçbir üniversite Kerbela üniversitesi gibi bu kadar başarılı öğrenciler mezun etmemiştir. Dünyanın hiçbir eğitim merkezi Kerbela’daki gibi bu kadar çok ve değişik dersler vermemektedir.

Marifet, aşk, azamet, yiğitlik, ideal için mücadele, sabır, dayanıklılık ve tertemiz kulluk sınıflarında; yetmişlik yaşlı, altı aylık bebek, taze damat, aslan yürekli kadın, siyahî köle, hepsi beraberce omuz omuza oturarak, şehadetin en büyük öğretmeninden dersler almaktalar. Bu öğrenciler, tüm sınavlardan en iyi notla geçerek sonsuza kadar adlarını kalıcı kıldılar. Öyle ki “Nahiye-i Mukaddese” duasında İmam-ı Zaman’ın (a.f) özel selamlarına nail oldular.

Aşur’anın her saniyesinden fazilet ve ahlak kokuları yayılmaktadır, Kerbela’nın her karış toprağında ise kulluğun yüceliği ve hakka teslimiyet görülmektedir. Kerbela

kitabının her sayfası kulluk ve izzet harfleriyle yazılmıştır. Bu kitabı satır satır okumak ise imkânsızdır. Bu yüzden biz de bu sayfalarda birkaç yaprakla yetinelim.

1. İmam Hüseyin'in (a.s) Azameti ve Ahlakından Parıltılar

Hiç şüphesiz bütün peygamberlerin ve semavi dinlerin insanlardan istedikleri tek şey tevhitir. İmam Hüseyin'in (a.s) kıyamının başından sonuna kadar da tevhidin dalgalanmakta olduğunu görmekteyiz. İmam, ilk adımından son nefesine kadar hep Allah'ı anmakta onu yâd edip, sürekli hamdı sena etmekte idi. Mekke'den Kufe'ye doğru hareket ederken şöyle buyurdu:

“Allah'a hamdlar olsun, O neyi dilerse o olsun ve kuvvet sadece Allah'tandır.”

Yaralı bedeni kanlar içinde yere düştüğünde, susuz dudaklarıyla gökyüzüne bakarak son nefesinde şöyle buyurdu:

“Rabbim! Senden kazana sabretmeyi istiyorum, senden başka tapılacak yoktur, ey sığınanların sığınağı.”

2. İlahi Sorumlulukları Yerine Getirme ve İnsani Değerleri Sağlama

Her insan, savaş meydanına çıktığı zaman, bir düzen alarak düşmanı mağlup edip savaşı kazanma peşindedir. İmam Hüseyin de kesinlikle savaştan galip olarak ayrılmayı istemekteydi. Fakat İmam'ın galibiyet ve mağlubiyet hakkındaki düşüncesi farklıdır; herkes de bunu derk edemez.

İmam Hüseyin için başarı, ilahi vazifeyi yerine getirmektir. Şer'i sorumlulukları gerektiği gibi uygulamak, insani değerleri güçlendirmek ve Allah'a doğru ilerleyebilmek; başarıdır. Her ne kadar dıştan bakıldığında mağlubiyet gözükse de, aslında bu büyük bir zaferdir.

Ehlibeyt dostlarından ve İmam Ali (a.s) ile İmam Hüseyin'in (a.s) arkadaşlarından olan Temeh b. Udey, yolda İmam Hüseyin (a.s) ile karşılaştı, İmam ona Kufe'nin durumunu sordu o da şöyle dedi: “Aşiret reisleri ve Kufe'nin ileri gelenleri, İbn Ziyad'dan aldıkları rüşvet ile düşmanla iş birliği yapmıştır. Normal halkın da kalpleri sizinle ama kılıçları size karşıdır. Ey Peygamberin evladı! Gel vazgeç, benim kabilem olan Tey'e gidelim, orası daha emniyetlidir, düşman oraya ulaşamaz.”

İmam Hüseyin (a.s) ilahi emirlerin uygulanması ve insani değerlerin korunması gerektiğine dikkat çekerek şöyle buyurdu:

“Benimle Kufe'liler arasında bir anlaşma bulunmakta. Onlara söz vermişim, sözümünden dönemem.”

Yani Kufe'ye gideceğim, halkın hidayeti için önder olacağım ve bu şehrin idaresini üstleneceğim sözünü vermişim, onlar da benimle olup, yardım edeceklerine dair söz verdiler. Bu uğurda her ne türlü tehlike olursa olsun ben mutlaka sözümde durmalıyım.

Aşuranın Güzellikleri

“Güzellikten başka hiçbir şey görmedim.”

Güzellik objede değil bakan gözlerdedir, güzellik görülende değil gören gözlerdedir.

“Uyumlu evren” gözüyle âleme bakan birisi, birçok şeyi görecektir. Ayrıca her şeyi güzel olarak görecektir. Bu bakışlarda önemli olan gözümüze ne tür bir gözlük taktığımız, olaylar ve durumları hangi açıdan gözlemlediğimizdir.

Hayatı ve yaşamı her zaman güzel yönleriyle görmek; insanın ruhuna, vicdanına huzur bahşedecektir, sağlığını düzenleyip, büyük zorluk ve acılar karşısında dayanıklı olmasını sağlayacaktır. Bu bakışla bakılan Kerbela, sadece güzelliklerin bulunduğu bir mekândır.

Düşmanın bu olanları kötü göstererek Hz. Zeyneb’in acılarına acı katma istekleri, onun arifane cevabıyla engellenmiştir.

Kerbela kahramanı Hz. Zeyneb, bu sözüyle İmam Hüseyin’in (a.s) kıyamın başlarında hep olumlu bakıp, ümit verici sözler buyurmasının bir diğer versiyonudur. İmam bütün başlarına geleceklerin, kendisi ve arkadaşları için en hayırlı ilahi irade olmasını dilemiştir. Bu ilahi hayrın, kendisini zaferde veya şehadette göstermesi hiç fark etmezdi:

“Allah’tan ister zafer olsun ister öldürülmek, her iki durumda da bizim için hayırlı olanı takdir etmesini diliyorum.”

Kardeşin hayırları istemesi, bacısının da bu hayırları görmesi birbirini tamamlamaktadır. Güzellik cilveleri ve cemal tecellileri Kerbela hadisesinde çok fazladır, burada bir kaçına değinmeye çalışalım:

1. İnsan Kemalinin Tecellisi

İnsan sadece amel meydanında, yaptıklarıyla ne kadar yüce, mükemmel, ilahi bir insan olduğunu, Allah'ta nasıl fani olabileceğini gösterebilir. Kerbela bütün insanlığa, insanın ne kadar sınırsız bir varlık olduğunu, mükemmellik boyutunun ne kadar olduğunu ve nereye kadar yükselebileceğini göstermiştir. Bu büyük yiğitlik destanı, insanlık makamının sınırlarını herkese gösterdi. Demek ki insan ne yüce makamlara ulaşabiliyormuş. Bunlar insani erdemler peşinde koşanlar için sonsuz bir güzelliştir.

2. Allah'ın Rızasına Razi Olmanın Tecellisi

İrfanda, rıza makamına ulaşmak çok zor, birçok zahmetlere katlanmayı gerektiren ama aynı zamanda çok değerli bir makamdır. Hz. Zeyneb'in, Kerbela'da güzellikten başka bir şey görmemesinin nedeni, İmam Hüseyin ve arkadaşlarının bu makama ulaşmalarındandır.

Bazıları derdi, ayrılığı ve hicranı sevmekte, bazıları da dermanı, kavuşmayı ve visali arzulamada, oysa İmam Hüseyin (a.s) bunların hiçbirine önem vermemektedir. O hiçbir şey istemiyor. Tek istediği cananın istedikleridir. Çünkü sevgili, seven için ne yaparsa sadece güzel olanı yapar.

Kerbela, insanın kaza ve kadere nasıl razı olması gerektiğini en güzel gösteren yerin adıdır.

Kerbela tek hoşnutluğun, Rabbin hoşnutluğu olduğunu gösteren mekânın adıdır.

İmam Hüseyin (a.s), ömrünün son nefeslerini verirken, buyurduğu cümle şudur:

“*Rabbim ben senin rızana razı olmuşum*” ve bacısı Zeyneb'e şöyle nasihat ediyor: “*Allah'ın rızasına razı ol.*”

Bu irfanda ulaşılabilecek en büyük makamdır, yani insanın kendisini bir hiç kabul ederek, tek varlık olarak Allah'ı görmesi ve onun istekleri karşısında hiçbir şey istememesidir. Zaten İmam Hüseyin (a.s) yaşamının her aşamasında böyleydi. Mekke'den Kufe'ye doğru hareket ederken şöyle buyurmuşlardı:

“Biz Ehlibeyt'in razı olup sevdiği şey, Allah'ın razı olup istedikleridir.”

Bu İmam'ın temel düşüncesi ve tek aşkıdır. İşte Hz. Zeyneb de bunları güzel görmede ve övmektedir.

*O gün, canımızı feda ettiğimiz günde,
Kanımızla Hüseyin'e iktida etmişiz,
Yolumuz Aşura yolu olduğu için de,
Kendimizi hiç sayıp, tek Allah'ı
sevmişiz.*

3. Hak ve Batılın Ayrım Çizgisi

Aşura'nın güzelliklerinden bir diğeri de, hak ile batılın çizgisini, melek huylularla şeytan yüzlülerin sınırlarını ve doğru ile yanlışın ne olduğunu belirlemesi, bunları gereken yerlerine koymasıdır.

Hakla batıl, iyiyile kötü birbirine karıştırmı, hakkın yüzü batılın tozlarıyla örtülecektir. Hak açıkça belli olmayacak dolayısıyla da insan şaşkın kalacaktır. Bu durumlarda, saf ve yüzeysel bakan Müslümanlar

şüpheye düşeceklerdir. İmam Hüseyin (a.s) yakmış olduğu meşale ile aydınlığı getirdi, estirdiği rüzgârla toz ve dumanları dağıttı, batılın yüzündeki maskeyi düşürerek gerçek yüzlerini aşikâr kıldı, böylece tüm fitne propagandaları etkisiz oldu. Acaba bu güzel değil mi?

Aşura bir sınır çizgisiydi. Hakla batılı birbirinden ayırdı. Öz Muhammedi İslam'la, sahte İslam'ı, Rahman ordusuyla şeytan ordularını belirleyip, hepsinin konumunu gösterdi. Hak ile batıl tüm açıklığıyla Kerbela'da karşı karşıya geldi Kerbela'daki destanla iyi kötü ayırt edildi. Kalbinde hala şüpheler olan ve yolu seçemeyenler içinse Hz. Zeyneb konuşmalarıyla gerçekleri gösterdi. Bu Kerbela'daki güzelliklerden biridir.

4. Yeni Bir Başarı Stili

Aşura'nın güzelliklerinden bir diğeri de, "kazanma" kavramı için yeni bir anlamın oluşmasıdır. Bazıları kazanmayı askeri bir galibiyet, yenilgiyi ise mazlumiyet olarak algılamaktadırlar. İmam Hüseyin (a.s) bunu değiştirdi. Zahiri yenilginin de aslında büyük bir zafer olabileceğini gösterdi. Aşura, mazlumiyetin en üst seviyesinde bile, "fatih" olunabileceğini, kanla zafer tablosunun çizilebileceğini ve öldürülmekle savaşın nasıl kazanıldığını göstermiştir.

Bu, merhum İmam Humeyni'nin bir demecinde buyurduğu gibi kanın kılıca galebe çalmasıdır. "Şehadeti saadet bilen bir toplum her zaman, her halükarda kazanmıştır... Öldürsek de, ölsek de yine de zafer bizimdir."

¹ Amali, Şeyh Tusi, s. 66.

Vazifesine amel eden, sadece Allah'ın emrini yerine getirmek için mücadele eden kazanmış demektir. Bu İmam Hüseyin'in (a.s), İmam Seccad'ın ve Hz. Zeyneb'in dünya görüşleridir. Onca zulüm, işkence ve yapılan vahşete rağmen, çekilen acılar İslam için, Allah yolunda olduğu için güzeldir.

İbrahim b. Talha, kimin kazandığını sordu. İmam Seccad (a.s) cevaben şöyle buyurdu:

"Namaz vaktinde sen ezan ve ikameni oku o zaman kimin kazandığını anlarsın."¹

Öldürülmek ve şehadete ulaşma pahasına bile olsa, böyle bir başarı kazanmak, gerçekten de güzel değil midir?

5. Allah'ın İsteği Doğrultusunda İlerleyiş

İnsanın ulaşabileceği en güzel psikolojik halet, oluşan olayları Allah'ın isteğiyle paralel görmesidir. İmam'ın şehadeti, arkadaşlarının öldürülmesi, Peygamberin ailesinin ve Hz. Zeyneb'in esir olması tüm bu musibetler Allah'ın levhinde yazılmıştı. Bir grup insanın Allah'ın isteği doğrultusunda bir takım işler yapabilmesi en güzel şeydir.

Allah, İmam Hüseyin'i şehit, ailesini de esir olarak görmek istemişti.

Bunların her ikisi de dinin bekası, tağutun ifşası ve özgürlük için ödenmesi gereken bedellerdi, hepsi de âşikça, sabırla ve kahramanca yapılmalıydı.

Zeyneb gibi vahyin eteğinde büyümüş, Ali mektebinde yetişmiş birisi için, Allah'ın bu istediği ve olayların hepsi güzelliğin doruk noktasıdır. Aşura kahramanı Zeyneb, bu kıyamın başından sonuna kadar bütün sahneleri "Rububî isteklerin tecellisi" olduğunu bildiği için güzel görmektedir. Bu tahlil ve bakışla Aşura hala güzel değil midir?

6. Aşura'nın Kadir Gecesi

Aşura trajedisindeki bu sahne, güzelliğin en parlak görünümüdür. Gitmek yerine Hüseyin'le kalanlar vefalarını gösterdiler, fedakârca yanında kaldılar, İmam'ın ashabı için, İmam'ı yalnız bırakıp, gitmek en büyük ölüm ve zillettir.

Aşura gecesi tarihin en güzel gecesidir, bin aydan belki daha fazlasından üstün

kadir gecesidir. Aşura gecesi aşkın en güzel şekilde yaşandığı gecedir.

İmam'ın ashabına buyurdukları, ashabın vefalarını gösteriş tarzı, İmam'la Kâsım arasındaki konuşma, herkesin sabaha kadar uyanık kalması, okunan Kur'ânlar, dualar, münacatlar, dökülen gözyaşları, yapılan şakalar, en içten gülüşler, İmam'ın arkadaşlarının Zeyneb'e vefalarını göstermeleri vs. bütün bunlar, güzellik kitabının altın harflerle yazılmış sayfalarıdır. Zeyneb işte bunları güzel görmektedir.

Kerbela'da yaşananlar, tarih boyunca dünyanın her tarafında zulümle mücadelenin kaynağı olmuştur. Kerbela, her türlü derslerin okunabileceği bir üniversite olmuştur; özgürlük, fedakârlık, iman, yiğitlik, şehadeti arzulama, ileri görüşlülük, edep, saygı, aşk vb. sınıfların olduğu bir okul.

Dökülen kanlar bir yumruk olup zulmün tepesine inmiştir. Acaba tüm bunlar güzel değil midir?

Kerbela faciasına sebebiyet verenler, Allah dostlarını öldürerek kendilerini ölümsüz kılacaklarını sandılar. Oysa Zeyneb'in gözünde, Kufeliler ve Şamlılar kendi kuyularını kazdılar ve düşündüklerinin aksine Ehlibeyt'in yolu kalıcı oldu, Allah'ın dini yaşadı ve Kerbela insanlık üniversitesi oldu.

Kahraman ve arife Zeyneb, geleceğe bakarak asırlar ilerisini gördüğünden Kufe'nin melun valisinin: "Gördün mü Allah kardeşine ve ailene ne yaptı?" sözüne karşılık şöyle cevap verdi:

"Güzellikten başka hiçbir şey görmedim."

İmam Hüseyin'in Şefkati

Allah'ın yarattığı kullarına karşı şefkatli ve sevgi dolu olmak; Peygamberlerin, İmamların ve iyi insanların en belirgin özelliğidir. Kur'an'ın buyurduğuna göre ilahi insan, yolunu kaybetmişler için kimsenin düşünemeyeceği kadar üzülmedirler. Allah dostları suyun kenarında susuzluktan kıvranan insanları gördükçe rahatsız oluyorlardı ve onların hidayeti için dua ediyorlardı.

Toplumun yoldan çıkmışlığı ve hak yolu bırakarak batıl uçurumuna doğru gitmeleri, o büyük insanların yüreklerindeki bir derti. İslam peygamberi, cahil, yolunu kaybetmiş, günahkâr insanları gördükçe sağlığını tehlikeye atacak kadar üzülmede idi. Bunun üzerine yüce Allah, Peygamberine şöyle teselli verdi:

“Ey Muhammed!) Demek onlar, bu söze (kitaba) inanmazlarsa, onların peşinde üzüle üzüle kendini helak edeceksin!”²
“(Resulüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!”³

Bu özellik ilahi önderlerde olmadığı sürece, derin anlamıyla rehberlik uygulanamaz. İmam Hüseyin (a.s) peygamberlik ağacının meyvesidir, Peygamber’in canının bir parçası, o Peygamber’den Peygamber de onandır. Bunu Resulullah şöyle buyurmuştur:

“Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin’denim.”

O Peygamber’in (s.a.a) bütün mükemmelliklerinin varisi, onun faziletlerinin

² Kehf, 6.

³ Şuara, 3.

göstergesidir. Peygamber’in rahmet şalesi, Hüseyin’in (a.s) doruklarından aktmaktadır. İşte bu yüzden İmam, ömrünün hiçbir döneminde ve özellikle de kutsal kıyamı boyunca bir an bile olsun insanların hidayetinden, onları doğru yola getirmekten geri durmadı; hatta kan emici, acımasız düşmanlarına bile durmaksızın nasihat etti.

Bu ilahi rehberin sözleri, düşmanlarının iyiliğini istemesinin bir belgesidir.

İmam Hüseyin (a.s) önünü kesen binlerce kişilik düşman ordusuna, çocuklara dahi su vermeyen ve bir işaretle savaşa başlayacak olan bu zalim topluluğa gene de bıkmadan öğütler veriyordu. Onların gürtlü yapıp, ıslık çalmalarına karşın, derin

manalar içeren uzun hutbeler okuyordu. Bu konuşmalarında düşmanlıkların sonucunu, ihanetlerinin nedenini ve gerçekleri anlatmaya çalışmıştır. Belki biri cehennemden kurtulur ve saadete ulaşır diye.

Hatta küfür ordusunun en acımasız başları olan Ömer b. Sa'd ve Şimr'e bile nasihatte bulunuyordu. Aşura günü iki ordunun arasında, Ömer b. Sa'd'la yaptığı görüşmede ona şöyle buyurmuştur:

– Vay olsun sana ey Sa'd'ın oğlu! O'na döneceğin Allah'tan hiç mi korkmuyorsun? Kimin evladı olduğumu bildiğin halde yine de benimle savaşmaya mı geldin? Bırak bu topluluğu, Allah'a yaklaşmak istiyorsan benimle ol. Ömer b. Sa'd şöyle dedi:

– Evimi yakmalarından korkuyorum. İmam buyurdu:

– Ben onu senin için yeniden inşa ederim. Ömer b. Sa'd:

– Bütün malımı mülkümü ve topraklarımı elimden almalarından korkuyorum. İmam buyurdu:

– Ben Hicaz'da olan varlığından daha iyisini sana veririm. Ömer b. Sa'd:

– Karıma, çocuklarıma bir zarar gelmesinden korkuyorum.

Burada İmam artık sustu, hiçbir şey söylemedi, nasıl da kendisini dünyaya satmış, cehennem ateşine karşılık Hüseyin'in (a.s) kanı peşinde koşan birisiyle karşı karşıya olduğunu gördü.

İmam Hüseyin'in (a.s) buyurmuş olduğu bütün konuşma ve nasihatlerde iki hedef bulunmakta idi:

1. Düşmana hiçbir özür ve bahane bırakmamak için hücceti tamamlamak.

2. Hur b. Yezid gibi, kalbinde Ehlibeyt sevgisini bulunduranların hidayet olmaları.

İmam'ın, bütün bu telaşları küfür ordusundaki birkaç kişinin kalbine etki etti ve düşman saflarından ayrılarak İmam'a katıldılar.

İşte bu, zalim ve cinayetkâr düşmanın karşısında bile sevgi gösteren İmam'ın onları ne kadar düşündüğüdür. Bu Fatma evladının en hassas zamanlarda bile, bütün zorluklara göğüs gererek Allah'ın çizdiği doğrultuda ilerleyişidir.

Aşura Namazı

Namaz dinin direği, kul ile Allah arasındaki en güçlü bağ ve insanı Allah'a ulaştıran kestirme yoldur. Mümin kul, namaz kılmasıyla tanınır ve kıldığı namaz onun Allah'a yaklaşmasını sağlayan miracıdır.⁴

Namaz Allah'la dostluk kurmanın yolu, Peygamber'in (s.a.a) gözüünün nurudur.

Namaz Resulullah'ın (s.a.a) ilk ve son buyruğudur.

Namaz insanı kötülüklerden koruyan bir kalkan ve onunla günah arasındaki bir duvardır:

“(Resulüm!) Sana vahyedilen Kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz,

⁴ Mizanu'l-Hikme, c. 5, s. 368.

hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”

Muaviye b. Vehep, İmam Sadık'a (a.s) şöyle bir soru yöneltmektedir: “İnsanı Allah'a yaklaştıran ve Allah'ın da kullanımının yapmasını en çok sevdiği amel hangisidir?” İmam buyurdu:

“Allah'ı tanımaktan sonra, namazdan daha faziletli bir amel yoktur.”

Eğer Hüseyin b. Ali'nin kıyam etmekteki hedefi; hakkı hâkim kılmak, Allah'ın dinini yaşatmak namazı toplumda canlı tutmak ve cedit Resulullah'ın (s.a.a) dinini zalimlerin pençelerinden kurtararak bidatlerden temizlemek ise; kanlı Kербela çölünde, düşmanın aralıksız saldırıları arasında son kılacağı “aşk namazı” ile bütün bu amaçlarını kalıcı kılmış olmuyor mu?

Kalbini tamamen Hüseyin (a.s) sevgisiyle dolduran, Ebu Semame-i Seydavi Aşura günü öğlen vakti düşmanın kuşatması altında İmam'ın huzuruna gelecek namaz vaktinin olduğunu hatırlatıyor, son defa mevlasının arkasında namaz kılp, Rabbiyle görüşmek istiyor. Bu hatırlatmadan sonra İmam ona şöyle buyurdu:

“Sen namazı bana hatırlattın, Allah da seni namaz kılanlardan karar kılsın.”⁵

Hız. Hüseyin (a.s) ve arkadaşları düşmanın ok yağmurları arasında öğle namazını kıldılar. Birkaç yaran da namaz esnasında kanlar içinde kalarak yere yığıldılar

⁵ Biharu'l-Envar, c. 45, s. 21.

ve sonra şehadet kanatlarıyla Rableriyle görüşmeye uçtular.

İmam'ın, ailesinin ve arkadaşlarının Aşura gecesinde kıldıkları namazlar, ettikleri münacatlar kulluk göstergesinin en güzel sahnelerindedir. İmam Hüseyin (a.s), namaza böylesine âşık olmayı, ma-butla sırdaş olup, onunla konuşmayı babası Emirelmüminin'den öğrenmiştir. İbn Abbas, Siffin savaşının en kızgın zamanında İmam'ın göğe bakarak bir şey beklediğini gördü ve şöyle sordu: "Ya Emirelmüminin! Niçin bu kadar endişelisiniz, bir şeyi mi bekliyorsunuz?" İmam buyurdu:

– Evet, namaz vaktinin girmesini bekliyorum. İbn Abbas dedi ki:

– Böyle önemli bir esnada savaşı bırakıp da namaz kılamayız. İmam buyurdu:

– Biz namaz için burada savaşıyoruz.

İmamlarımız, en zor şartlarda dahi namaza bu kadar önem vermekte ve en güzel şekilde yerine getirmekteler. Bundan da anlaşılan bizlerin rahat vakitlerimiz de bile namaz kılmayıp, önemsemememizin kesinlikle affedilemez olduğudur. O büyük insanları sevdiğimizi, onların yolunda ilerlediğimizi söyleyip, sonra da onların kanlarını vererek yaşatmaya çalıştıkları namazı, kılmadığımız ve yaşamımızda gereken yere koymadığımız takdirde acaba bu sevgi ve aşk ne kadar gerçekçidir.

Namaz kılmada, dua etmede ve Kur'ân okumada nasıl bir keyif saklıdır ki İmam Hüseyin düşmanın kalbine "ah" hasretini bırakarak, "Zillet bizden uzaktır" feryadıyla bu mesajı kanı ile tarihe yazılmıştır

ve bütün insanlığa nasıl özgür olunması gerektiğini göstermiştir. Tasua günü ikinci vakti düşmanın hareket ettiğini ve çadırlara doğru gelerek savaşı başlatmak istediklerini gördü, kardeşi Hz. Abbas'ı çağırarak şöyle buyurdu:

"Git şunlarla konuş ve savaşı yarına ertelemeyi sağla. Bu gece Allah'ın huzuruna çıkıp namaz kılmak, dua etmek ve mağfirette bulunmak istiyorum. Gerçekten de Allah benim namaza nasıl âşık olduğumu bilmektedir. Ben Kur'ân okumayı, dua etmeyi ve Rabbimden bağışlanmayı dilemeyi çok seviyorum."⁶

Demek ki namaz, dua ve Kur'ân okumak ne kadar büyük bir değere sahip ki, İmam sadece bunlar için, düşmandan savaşı ertelemelerini istiyor.

İmam'ın Yaranlarının Özellikleri

Şöyle bir soru akla gelebilir: Acaba İmam Hüseyin'in (a.s) yanında yer alan arkadaşlarının konumları nedir? Hepsini aynı derecede midir ve hepsi kıyamının başından sonuna kadar İmam ile birlikte miydi?

Bir mektep ve ideolojinin insanların hidayetindeki başarısı, o mektebin taraftarlarının durumunu bildirmektedir. İmam Hüseyin'in (a.s) ailesi ve arkadaşları vefada, sevgide, aşkta, fedakârlıkta sanki birbirleriyle yarışıyorlardı.

Onlar fazilet gökyüzünde insanların yolunu aydınlatan bir yıldız, özgürlük hareketlerinin bir ziyneti olmuşlardır. Onların nasıl büyük bir konuma sahip olduklarını

⁶ Biharu'l-Envar, c. 44, s. 392.

anlamamız için, İmam'ın Tasua gününde buyurmuş olduğu şu sözler yeterlidir:

“Allah’a sonsuz hamd ve senadan sonra diyorum ki, gerçekten de ben ashabım kadar salih bir ashap, kendi ailemden de daha iyi ve daha bağlı bir aile tanımıyorum. Allah benim tarafımdan sizleri en güzel şekilde mükâfatlandırın.”⁷

Ziyaretnamelerin birinde İmam'ın ashabı hakkında şunları okumaktayız:

“Sizler dünyada ve ahirette şehitlerin efendisisiniz.”⁸

İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir ziyaretnamede ise şöyle buyruluyor:

“Sizler Allah'ın dergâhının özel insanlarıdır, Allah sizleri Eba Abdullah için özel kılmıştır.”

“*Özel insanlarsınız*” tabiri onların ne kadar büyük bir makam sahibi olduklarını göstermektedir.

İmam'ın yanında bulunarak ona destek ve yardımcı olanların yaşam öykülerini okuduğumuz zaman hepsinin sonunun büyüklük, azamet ve en büyük şerefe nail olma olduğunu görmekteyiz. Hepsi sonunda en büyük makamlara ulaşmışlardır, fakat baştan beri İmam Hüseyin'e bağlılık, sevgi ve İmam'ın yanında bulunma özelliklerine hepsi sahip değillerdi. Bazıları sonradan İmam'a katılmışlardı.

Bu büyük zatların hayatlarını okumak, insanın kendisini yetiştirmede ve birçok

tecrübe kazanmasında önemli derecede etkili olacaktır. Bu sayfalarda sadece birkaç ashabı incelemeye çalışacağız. Bir insanın nasıl yaşamın iniş çıkışlarından sonra hakkı bulduğunu göreceğiz. Belki böylelikle kendimiz için bir ibret alabiliriz.

1. Hur b. Yezid Riyahi

İmam Hüseyin'in (a.s) kervanı birçok durakları geride bırakarak “Şeraf” denilen yere geldi. Hur da çok sayıda askeriyile İmam'ın ilerlemesini durdurmak için, önünü kesmeye geldi. İmam, Hur'un ve askerlerinin demir zırhlarla çölde yaptıkları yolculuktan dolayı yorgun ve susuz olduklarını gördü. Hemen yanındakilere hepsine hatta atlarına bile su verilmesini emretti. İmam'ın yaranları da önce düşman askerlerine sonra da atlara su verdi.

Hur'un askerlerinden birisi şöyle demektedir: “Ben ordudan en geriye kaldım, sonra kendimi onlara ulaştırabildim. Çok susamıştım. İmam'ın arkadaşları askerlere su vermekle meşgul oldukları için benimle ilgilenen yoktu. Tam bu esnada Hüseyin b. Ali beni gördü, tulumu su ile doldurarak yanıma geldi. Yorgunluktan su içmeye gücüm yoktu. İmam kendi elleriyle bana su verdi ve susuzluğumu giderdi.

Herkes dinlendikten sonra öğle namazının vakti geldi, İmam'ın müezzini ezan okudu. Hazret, Hur'e şöyle buyurdu:

– Sen kendi ordunla namaz kıl. Hur dedi ki:

⁷ Biharu'l-Envar, c. 44, s. 35.

⁸ Kamilu'z-Ziyarat, s. 196.

– Ben sizin arkanızda, size iktida ederek namaz kılmak istiyorum.

Sonra beraberce namaz kıldılar, Hur ikinci namazını da İmamla kıldı. İmam Hüseyin (a.s) Namazdan sonra önünü kesmeye gelen düşman askerlerine hitaben bir konuşma yaparak onlara hücceti tamamladı.

Hur, İmam Hüseyin’e şöyle dedi: Ben sizden ayrılmayarak hepinizi Kufe’ye, İbn Ziyad’ın yanına götürmekle görevliyim. İmam da kızarak şunları buyurdu:

“Ölüm senin için bu düşünceden ve bu görevden daha iyidir.”

Sonra kendi ashabına dönmeleri emrini verdi.

Hur askerleriyle önlerine geçerek ilerlemelerini engelledi. Bu esnada Hazret, Hur’e “*Anan sana ağlasın, bizden ne istiyorsun?*” diye buyurdu. Hur de “Eğer senden başkası bana böyle deseydi, hemen cevabını verirdim, fakat senin annen için saygı ve büyüklükten başka bir şey söylenemez.” dedi.

Hur, Aşura gününe kadar İmam Hüseyin’in (a.s) öldürüleceğine kesin olarak inanmıyordu. Ama Aşura günü Ömer b. Sa’d’ın İmam’ı öldüreceğini anladı ve İmam’ın mazlumiyetini, yardım isteme feryadını duydu. Bir anda kendisini cennetle cehennem, şekavetle saadet arasında buldu. Bir an önce seçimini yapmak zorundaydı ve Hur kendisine yakışır bir şekilde, saadet, izzet, şeref ve cennet yolunu seçti.

⁹ Biharu’l-Envar, c. 45, s. 14.

Elleriyle yüzünü kapatıp, Allah’tan af dileyerek atına bindi ve mahcup bir şekilde İmam’ın huzuruna gelerek şöyle dedi: “Ey Peygamber’in evladı! Canım sana feda olsun, ben senin önünü kesen, geri dönmeni engelleyen, seni bu bela ve acılar çölüne sürükleyenim, hiçbir şekilde bu topluluğun seninle savaşaçağımı zannetmiyordum, şimdi çok pişmanım. Allah’tan beni affetmesini istedim. Acaba Allah tövbeni mi kabul eder mi?” İmam ona şöyle buyurdu: “*Evet, Allah günahlarını bağışlayıp, tövbeni kabul edecektir.*”

Onca insanın içinden, niçin Hur’un tövbe ettiğini ve İmam’ın safına girdiğini araştırarak olursak, sebep olarak şunları görmekteyiz: Hur, İmam Hüseyin’e karşı her zaman çok saygılı idi, namazda İmam’a iktida etmesi, Hz. Fatuma’ya karşı edepli olup ona ihtiramda bulunması, onun cehennemden kurtularak ebedi saadete ulaşmasının en büyük nedenlerindendir.

Savaş başladı ve ilk savaşmak isteyen de Hur oldu, düşmanla çok savaştı, büyük fedakârlıklarda bulundu, düşman askerlerinden çok öldürdü, en sonunda kanlı bir şekilde yere düştü ve şehadete ulaşmak için son nefeslerini vermeye başladı. İmam’ın yaranları Hur’u hemen savaş meydanından alarak İmam’ın yanına getirdiler, Hazret ellerini Hur’un yüzüne çekerek şöyle buyurdu:

“Annenin adımı Hur koyması gibi, dünya ve ahirette hürsün.”⁹

İmam Hüseyin’in (a.s) böyle buyurmasının nedeni belki de onun nefsinin dünyaya

esir olmaması ve bunun sonucunda İmam'ın özel teveccühüyle Allah'ın özel kullarına has makama ulaşmasıdır. Demek ki, dünyada hür olmasının nedeni dünyaya bağlı olmaması ve ahirette hür olmasının nedeni de ahiret azaplarından kurtulmasıdır.

Hur'un bu akıllıca kararı asırlar boyunca, hakla batıl, izzetle zillet, güzellikle kötülük, küfür ile iman arasında kalanlar için hangi yolu seçmeleri gerektiğini gösteren bir meşaledir.

İnsanın gönül bağladığı şeyleri ayağıyla itip atması sadece Hur gibi "özgür" insanların başarabileceği işlerdir. Karanlık ordusundan nur ordusuna karışması her ne kadar zor olsa da sonsuz huzur ve mutlulukla beraberdir.

Hur'un başından geçen tüm bu olaylar hepimizin hayatında bulunmaktadır. Günah ile itaat, cennet ile ceennem ve hava-heves ile ebedi saadet arasında seçim yapmak zorunda olduğumuz zaman, özgür insanlar gibi doğru yolu seçebilmeliyiz. Sonunda ölüm bile olsa, her zaman Hur gibi hakka tabi olmamız gerekir. Dünyanın aldatıcı güzellikleri, gençlik gururu ve mal sevgisi bizleri esir alarak doğru yoldan ayırmamalıdır.

Şimdi insan, İmam Sadık'ın (a.s) buyurmuş olduğu, "*Her gün Aşura ve her yer Kerbela*" sözünü daha derin ve daha geniş bir şekilde anlamaktadır. Aşura belli bir mekân ve zamana sınırlandırılmamıştır. Tarih boyunca en taşkın şematiyle bütün mekânlara akan

**Bazen ilahi esintiler size doğru esmektedir.
Uyanık olun, karşısına geçerek size doğru
esmesini sağlayın ve asla yüz çevirmeyin.**

coşkunun bir nehridir. Hakla batılın savaşı, Habil’le Kabil’in, Muaviye’yle Ali’nin ve Hüseyin (a.s) ile Yezid’in savaşı durmaksızın her zaman ve her yerde süregelen bir savaştır. Hiç kimse için de kendisini batılın karanlık ordusundan kurtararak, hakkın nur ordusuna ulaştırması geç değildir. Hatta ömrünün son anlarını dahi yaşıyor olsa bile insan hakkın safına ulaşabilir.

Hüseyin’in (a.s), “*Bana yardım edecek biri yok mu?*” feryadı hala yankılanmaktadır. Asırlar boyu nesilden nesle ulaşarak günümüzde de insanları yardıma çağırılmaktadır.

2. Zuheyr Bin Kayn

Zuheyr, Kufe’nin önde gelen şahsiyetlerinden, aynı zamanda çok yiğit ve savaşçı birisi idi. Birçok savaşta önemli başarılarla imza atmıştı. Lakin üçüncü halife Osman’ın en ateşli taraftarlarından birisiydi.

Hicri 60. yılda hac için Mekke’ye gelmişti ve haccı yerine getirerek Kufe’ye doğru yola koyuldu. O zamanlar İmam Hüseyin de Mekke’den Kufe’ye doğru hareket etmişti, fakat Zuheyr sürekli İmam’dan kaçıyor ve onunla karşılaşmamaya özen gösteriyordu. İmam dinlenmek için durduğunda o hareket ediyordu, İmam yola

koyulduğunda o dinlenmek için duruyordu. Ama bir yerde İmam'la yakın konaklamak zorunda kaldı. Zuheyir yol arkadaşlarına şöyle diyor: “Sabah kahvaltısına daha yeni başlamıştık ki, İmam Hüseyin tarafından bir elçi gelerek bana, ‘İmam seni çağırıyor’ dedi. Hiç beklemediğim bu olay karşısında yerimde donup kaldım, boğazımda ki lokma bile aşağı gitmiyordu.” Sonra karım bana şöyle dedi: “Suphanallah! Peygamber’in evladı seni çağırıyor ve sen hala bekliyor musun?”

Bu söz Zuheyir’in kendisine gelmesine sebep oldu, şaşkınlıktan kurtularak İmam’ın yanına gitti. İmam onunla çadırında özel olarak konuştu, o nurlu sözler Zuheyir’in karanlık gönlünü aydınlattı, içine bir sevgi ateşi düştü ve Zuheyir “Hüseyini” oldu.

Sevinçle, mutlulukla ve güler yüzle çadırını söküp, İmam’ın çadırının yanına kurdu ve sonra seçtiği yolun tehlikesinden haberdar olduğu için hanımına bir zarar gelmesin diye onu boşayarak ailesinin yanına gönderdi. Hanımı Zuheyir’in ayaklarına kapanarak kıyamet gününde, Peygamber’in yanında ona şefaet edeceği sözünü aldı.

Aşura gecesi İmam yanındakilere gitmelerini ve yarınki savaştan kendilerini kurtarmaları için izin verdiği zaman Zuheyir kalkarak vefasını, ihlâsını ve her zaman İmam’ın yanında olduğunu heyecan verici sözlerle açıkladı: “Allah’a yeminler olsun ki; sırf sana ve senin ailene bir zarar gelmesin diye bin defa ölüp ölüp dirlilmeyi isterdim.”

Aşura günü İmam’ın ordusunun sağ kol komutanı oldu ve İmam Hüseyin’den sonra düşmanın karşısına geçip onlara nasihat edici bir konuşma yaptı. Öğle namazında Said b. Abdullah ile safın önünde durup düşman oklarını engelledi. Namazını kıldıktan sonra da savaş meydanına çıktı, yiğitçe savaştı ve sonunda şehadete ulaştı. İmam Hüseyin (a.s) hemen yanı başına giderek ona dua ve onu şehit edenlere de beddua etti.

Zuheyir’in İmam Hüseyin’le yaptığı kısa bir görüşme sonucu böylesine değişmesi, Kerbela kıyamının en ilginç ve sır dolu olayıdır. Acaba İmam ona neler buyurdu ki, böylesine birden değişti? Ne oldu da İmam’ın hayranı, onun için canını feda edecek birisi oldu?

Hiç şüphesiz zamanının imamının özel lütfuna şamil oldu, temiz fıtratını çevreleyen perdeler kaldırıldı ve kapasitesi kadar imamını tanıyabildi. İmam Hüseyin’in (a.s) makamını ve konumunu ne kadar iyi anladığını, gösterdiği fedakârlıktan ve yaptığı konuşmalardan anlamaktayız.¹⁰ Bu büyük makama ulaşması ve sonunun hayır olması Zuheyir’in batnında bulunan temizlik sayesinde.

Resulullah (s.a.a) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Bazen ilahi esintiler size doğru esmektir. Uyanık olun, karşısına geçerek size doğru esmesini sağlayın ve asla yüz çevirmeyin.”¹¹

¹⁰ Furu’u Şehadet, s. 200.

¹¹ Lubbu’l-Bab, s. 25.

Zuheyr gibi yiğitler, bu ilahi esintileri iyi değerlendirdiler; varlık ağaçlarını onunla geliştirdiler ve sonunda aşk, marifet, saadet meyvesini en güzel hediye olarak sundular.

İmam Hüseyin, yol boyunca birçok insana böyle tekliflerde bulunmuştu, birçok kimseye kendisine katılmasını istemişti. Oysa onların hiçbiri İmam'a olumlu yanıt vererek, şehadete ulaşmayı istemedi. Bu büyük kıyama katılarak, isimlerini kıyamete kadar kalıcı kılmayı arzulamadılar.

İmam'ın davetini reddedenlerden biri olan "Ubeydullah b. Hur Cufi'yi burada örnek olarak aktaralım.

Ubeydullah Osman'ın taraftarlarındandı, Osman öldürüldükten sonra Muaviye'nin yanına giderek Sıffin savaşında Hz. Ali'ye karşı savaştı. Ben-i Mekatil denilen bir durumda Ubeydullah'ın da orada olduğu haberi İmam Hüseyin'e ulaştırıldı. İmam ashabından Haccac b. Seruk'u onun yanına gönderdi ve Haccac, Ubeydullah'a şöyle dedi: "Sana çok değerli bir hediye getirdim. Hüseyin b. Ali seni yardıma çağırıyor, ebedi saadete ulaşman için kendisiyle beraber olmanı istiyor." Ubeydullah ise şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin ederim ki, ben Kufe'den çıkarken halkın kılıçlarını kuşanarak Hüseyin'le savaşmaya hazırlandıklarını gördüm. Kesinlikle bu savaşta öldürülecek, ben ona bir yardımda bulunamam ve onu görmek bile istemiyorum."

Haccac İmam'ın huzuruna gelerek, Ubeydullah'ın dediklerini aktardı. Bu sefer İmam birkaç yaranıyla bizzat kendisi Ubeydullah'ın yanına gitti. Hazret ona şöyle buyurdu: "*Bütün ömrün boyunca*

birçok günah işledin, sayısız yanlışlar yaptın acaba şimdi tövbe ederek Allah'tan bağışlanma istemiyor musun?" Ubeydullah, nasıl tövbe etmeliyim dedi. İmam buyurdu: "*Peygamber'in kızının oğluna yardım et ve onun düşmanlarıyla savaş.*" Ubeydullah şöyle dedi: "Andolsun ki sana yardım edenin sonsuz huzur ve mutluluğa kavuşacağına inanıyorum, fakat benim sana bir yardımım dokunamaz. Ne olursun beni bu işten muaf tut, benim ölmeye hiç niyetim yok, ama kendi yerime takipte ve kaçışta eşsiz olan atımı vereyim."

İmam bunları duyduktan sonra şöyle buyurdu: "*Bizim yolumuzda canını vermekten çekiniyorsan, öyleyse biz de ne seni ve ne de atını istiyoruz, yardımına da ihtiyacımız yok.*" Ubeydullah da ömrünün sonuna kadar bu saadet fırsatını kaçırdığı için hep pişmanlıklar içerisinde yaşadı.

Eğer masum imamların hayatlarını dikkatlice inceleyip, savaşta ve barıştaki tutumlarını tahlil edecek olursak, hepsinin Peygamber'in yolunu devam ettirdiklerini görürüz. Masumların hepsi Resulullah gibi, insanlığı kurtuluşa ulaştırarak dünya ve ahiret saadetine kavuşmalarını sağlama peşinde idiler. Bu kurtarma çabaları bazen genel ve bazen de özel bir şekilde pratiğe dökülmüştür.

İmam Hüseyin'in (a.s) Ubeydullah'ın çadırına gitmesi, aslında doktorun hastanın yanına gitmesidir. Allah dostlarına göre, yaşamda en kıymetli olan şey bir insanı kötü ve yanlış yoldan kurtararak hakka tabi kılmasıdır. Bu iş zaten İmam Hüseyin'in (a.s) uğruna her şeyini feda ettiği yolun devamıdır. Fakat İmam bunca çabaya rağmen

Ubeydullah'ın hiçbir şeyin farkında olmadığını, olaylara korkakça baktığını ve hediye vererek bu işten kurtulmak istediğini gördü, bunun üzerine de “*Hiçbir şeye ihtiyacımız yok*” diyerek onu kendi haline bıraktı. İmamların hiç kimseye ihtiyacı yoktur, ancak saadete ulaşmak isteyenler İmam'a muhtaçlardır.

3. Cevn (İmam'ın Siyahî Kölesi)

Diğer taraftan Cevn gibi insanlarda bu kıyamda bulunmaktaydı. Hz. Ali onu alarak Ebuzer'e hediye etmişti, Ebuzer'in hicri 23 yılında Rebeze çölünde şehit olmasından sonra İmam Ali'nin (a.s) yanına dönerek, ona hizmet etmeye başladı. İmam Ali'den sonra da İmam Hasan, İmam Hüseyin ve İmam Seccad'ın (a.s) yanında kaldı.¹² İmam Seccad'la beraber Kerbela'ya geldi.

Aşura günü güneşin ve savaşın sıcaklığı arttıkça, Hüseyin'in (a.s) mazlumiyeti ve yalnızlığının da arttığını gören bu zenci köle, nurlu gönlünde İmam'a karşı olan sevgisini de çoğalttı. Hazretin huzuruna gelerek savaşmak için izin istedi, İmam ona şöyle buyurdu:

“Senin dönmene izin veriyorum, sen rahatlık ve refah vaktinde bizimle beraberdin. Şimdi savaşarak zahmetlere katlanmak zorunda değilsin, gidebilirsin bizimle birlikte olman gerekmez.”

O beyaz bahtlı siyah köle, İmam'ın ayaklarına kapanarak şunları söyledi: “Ey Peygamber'in evladı! Nasıl olur da rahat zamanlarda sizlerle olurum ve zorluklarda

sizi bırakıp kaçarım? Yeminler olsun ki her ne kadar kokum güzel olmasa da, rengim siyah olsa da ve aşağı tabakalardan olsam da yine de sizden ayrılmayacağım, siyah kanım sizin kanınıza karışınca kadar sizinle birlikteyim.”

Sonra İmam savaşması için izin verdi, büyük bir yiğitlik örneği göstererek çokça savaştı ve sonunda şehadet şerbetini içti.

Hüseyin (a.s) yaranları için en güzel şey, ömürlerinin son anlarında gözlerini açarak karşılarında Mevlalarını görmektir. İmamlarını son bir defa daha görmek onlar için cennetti, mazlum İmamlarının mübarek gözlerini görmeleri ölümü baldan tatlı kılmıştı.

*Tabipler misali yanı başıma geldiğin zaman
Hastalık en güzel lezzettir, hiçbir şeye değişmem*

Hazreti Hüseyin (a.s), Cevn'in kanlar içindeki bedeninin yanına geldi ve başını dizinin üstüne koyarak şöyle buyurdu:

“Allah'ım! Yüzünü beyazlaştır, kokusunu güzelleştir, onu iyilerle haşret, onu Muhammed ve Ehlibeyt'ine yaklaştır.”

İmam'ın bu duası anında kabul oldu, İmam Bâkır (a.s), babası İmam Seccad'dan şöyle naklediyor:

“İnsanlar Kerbela şehitlerini defnetmek için geldiklerinde, aradan on gün geçmesine rağmen Cevn'in bedeninden misk kokularının yayıldığı görüldü.”¹³

¹² Ez Medine Ta Kerbela Suhanan-ı İmam Huseyn, s. 165.

¹³ Biharu'l-Envar, c. 45, s. 32.

4. Türk köle

Kerbela şehitleri arasında bulunan bir diğer büyük zat ise, İmam Hüseyin'in (a.s) Eslem veya Selim adındaki Türk kölesidir.

Eslem aslanlar gibi savaştıktan sonra, yere düştüğünde İmam hemen kendisini ona ulaştırdı, başını tutarak ağlamaya başladı. Oğlu Ali Ekber'in şehit edildiğinde yaptıklarının aynısını ona da yaptı. Eslem'le ilgilendi, yüzünü onun yüzüne koydu. İmam'ın bu davranışı Türk köleyi

o kadar sevindirdi ki, tebessümle, gülerek canını teslim etti.¹⁴

İmam'ın yaranlarına göstermiş olduğu bunca sevgi tüm insanlığa şu mesajı verdi: İslami değerleri koruyup, hakkı hâkim kılmak uğruna savaşanlar arasında zenciyle beyaz, köle ile efendi, yabancı ile tanıdık arasında hiçbir fark yoktur. Allah yolunda savaşanların arasında bir diğerine üstünlük yoktur. Hepsinin rengi ilahi renk ve ortak noktaları da takvadır.

¹⁴ Furuğu Şehadet, s. 214.

İmam
Leynul Ubidin'den
Bağışlanma Duası*

**Günahlarının Bağışlanması ve
Kusurlarının Affedilmesi İçin Yalvardığı Zaman
Okuduğu Dua**

* Sahife-yi Seccadiye,16. Dua

اَللّٰهُمَّ يَا مَنْ بِرَحْمَتِهِ يَسْتَعِيْثُ الْمُدْتَبِعُوْنَ، وَيَا مَنْ اِلَى ذِكْرِ اِحْسَانِهِ يَفْرَعُ الْمُضْطَرُّوْنَ،
وَيَا مَنْ لِحَيْفَتِهِ يَنْتَجِبُ الْخَاطِئُوْنَ، يَا اُنْسَ كُلِّ مُسْتَوْحِشٍ غَرِيْبٍ، وَيَا فَرَجَ كُلِّ
مَكْرُوْبٍ كَتِيْبٍ، وَيَا غَوْثَ كُلِّ مَحْذُوْلٍ فَرِيْدٍ، وَيَا عَضْدَ كُلِّ مُحْتَاجٍ طَرِيْدٍ.

Allah'ım! ey rahmetinden günahkârların medet umduğu; ey darda kalanların ihsanını anmaya sığındığı; ey korkusundan hatalıların şiddetle ağladığı; ey kimsesi olmayan garibin munisi; ey her gamlı tasalının ferahlığı; ey yardımsız bırakılmış yalnızların imdadı; ey dışlanmış muhtaçların destekçisi!

اَنْتَ الَّذِي وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا، وَاَنْتَ الَّذِي جَعَلْتَ لِكُلِّ مَخْلُوْقٍ فِي
نِعْمِكَ سَهْمًا، وَاَنْتَ الَّذِي عَفُوُّهُ اَعْلَى مِنْ عِقَابِهِ، وَاَنْتَ الَّذِي تَسْعَى رَحْمَتُهُ اَمَامَ
غَضَبِهِ، وَاَنْتَ الَّذِي عَطَاؤُهُ اَكْثَرُ مِنْ مَنَعِهِ، وَاَنْتَ الَّذِي اتَّسَعَ الْخَلَائِقُ كُلُّهُمْ فِي
وُسْعِهِ وَاَنْتَ الَّذِي لَا يَزْعَبُ فِي جِزَاءٍ مِنْ اَعْطَاةٍ، وَاَنْتَ الَّذِي لَا يَفْرِطُ فِي عِقَابِ
مَنْ عَصَاةً.

Sen, rahmeti ve ilmiyle her şeyi kuşatansın. Sen, her yaratığa nimetlerinden bir pay ayıransın. Sen, affı cezalandırmasından üstün olansın. Sen, rahmeti gazabının önünde koşansın. Sen, ihsanı, eli boş geri çevirmesinden çok olansın.

Sen, rahmetinin genişliğine bütün yaratıkların sığıdığı Zât-ı Kibriya'sın. Sen, ihsanda bulunduğundan karşılık beklemezensin. Sen, kendisine karşı geleni cezalandırmakta aşırn gitmeyensin.

وَاَنَا يَا اِلٰهِي عَبْدُكَ الَّذِي اَمَرْتَهُ بِالْاِدْعَاءِ، فَقَالَ: لَبِيْكَ وَسَعْدَيْكَ، هَا اَنَا ذَا يَا رَبِّ
مَطْرُوْحٍ بَيْنَ يَدَيْكَ، اَنَا الَّذِي اَوْقَرْتِ الْخَطَايَا ظَهْرَهُ، وَاَنَا الَّذِي اَفْتَتِ الدُّنُوْبُ
عُمْرَهُ، وَاَنَا الَّذِي بِجَهْلِهِ عَصَاكَ، وَلَمْ تَكُنْ اَهْلًا مِنْهُ لِذَاكَ.

Ben ise, ey Rabbim, “Çağrına icabet ettim, emrine boyun eğdim” diyen, dua etmekle görevlendirdiğin kulunum. (Zelilliliğinin ifadesi olarak) Önünde yerlere kapanmış, hatalarından dolayı sırtında ağır bir yük taşıyan, ömrünü günahlarda tüketen, karşı gelinecek biri olmadığın halde cahilliğiyle sana karşı gelen bir zavallıyım.

هَلْ أَنْتَ يَا إِلَهِي رَاحِمٌ مَنْ دَعَاكَ فَأُبْلِغَ فِي الدُّعَاءِ؟ أَمْ أَنْتَ غَافِرٌ لِمَنْ بَكَكَ فَأَسْرَعَ فِي الْبُكَاءِ؟ أَمْ أَنْتَ مُتَجَاوِزٌ عَمَّنْ عَفَرَ لَكَ وَجْهَهُ تَذَلُّلاً؟ أَمْ أَنْتَ مُغْنٍ مَنْ شَكَا إِلَيْكَ فَقَرَهُ تَوَكُّلاً.

Şimdi sen, ey Rabbim, sana yalvarıp yakarana acıyacak mısın ki, ben de çokça yalvarıp yakarayım?! Veya sen, (korkundan) ağlayanı bağışlayacak mısın ki, ben de hemen ağlayayım?! Ya da sen, zelilce yüzünü toprağa sürenin hatalarını affedecek misin?! Yahut sen, sana güvenerek fakirliğinden sana yakınanı zenginleştirecek misin?!

إِلَهِي لَا تُحَيِّبْ مَنْ لَا يَجِدُ مُعْطِياً غَيْرَكَ، وَلَا تَحْذُلْ مَنْ لَا يَسْتَعْنِي عَنْكَ بِأَحَدٍ دُونِكَ.

İlah'im! Senden başka ihstanda bulunacak birini tanımayanın ümidini boşa çıkarma. Senden başka ihtiyacımı giderecek birini bilmeyeni yardımsız bırakma.

إِلَهِي فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَلَا تُعْرِضْ عَنِّي وَقَدْ أَقْبَلْتُ عَلَيْكَ، وَلَا تَحْرِمْني وَقَدْ رَغَبْتُ إِلَيْكَ، وَلَا تَجْبِهْنِي بِالرَّدِّ وَقَدْ انْتَصَبْتُ بَيْنَ يَدَيْكَ، أَنْتَ الَّذِي وَصَفْتَ نَفْسَكَ بِالرَّحْمَةِ، فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَارْحَمْنِي، وَأَنْتَ الَّذِي سَمَّيْتَ نَفْسَكَ بِالْعَفْوِ فَاعْفُ عَنِّي.

İlah'im! Muhammed ve âline salat eyle ve sana gelmişken benden yüz çevirme. Senden dilemişken beni yoksun bırakma. Dikilip önünde durmuşken alnıma vurarak beni geri çevirme. Sen, kendini merhametle vasıflandırmışsın. O halde, Muhammed ve âline salat eyle ve bana merhamet et. Sen, kendini affedicilikle adlandırmışsın. O halde beni affet.

قَدْ تَرَى يَا إِلَهِي فَيَضُّ دَمْعِي مِنْ خِيفَتِكَ، وَوَجِيبَ قَلْبِي مِنْ خَشْيَتِكَ، وَأَنْتَ فَاصِخْرِي مِنْ هَيْبَتِكَ، كُنْ ذَلِكَ حَيَاءً مِنِّي بِسُوءِ عَمَلِي، وَلِذَلِكَ خَمَدَ صَوْتِي عَنِ الْجَارِ إِلَيْكَ، وَكَلَّ لِسَانِي عَنِ مُنَاجَاتِكَ.

İlah'im! Korkundan akan gözyaşlarımı, haşyetinden çarpan kalbimi ve heybetinden titreyen bedenimi görüyorsun. Yaptıklarından dolayı senden utanç duymaktayım. Bu yüzden sana yalvarırken sesim kısık, seni çağırırken dilim tutuktur.

يَا إِلَهِي فَلَكَ الْحَمْدُ، فَكَمْ مِنْ عَائِبَةٍ سَتَرْتَهَا عَلَيَّ فَلَمْ تَفْضَحْنِي، وَكَمْ مِنْ ذَنْبٍ غَطَّيْتَهُ عَلَيَّ فَلَمْ تَشْهَرْنِي، وَكَمْ مِنْ شَائِبَةٍ أَلَمَمْتُ بِهَا فَلَمْ تَهْتِكْ عَنِّي سِرَّهَا، وَلَمْ تُقَلِّدْنِي مَكْرُوهَ سِنَارِهَا، وَلَمْ تُبَدِّ سَوْءَاتِهَا لِمَنْ يَلْتَمِسُ مَعَايِي مِنْ جِيرَتِي، وَحَسَدَةَ نِعْمَتِكَ عِنْدِي، ثُمَّ لَمْ يَنْهَنِي ذَلِكَ عَنْ أَنْ جَرَيْتُ إِلَى سُوءٍ مَا عَاهَدْتَ مِنِّي.

Ey Allah'ım! Hamd sana mahsustur. Nice ayıbımı örtüp beni rüsvay etmedin. Nice günahlarımı gizleyip beni teşhir etmedin. Nice çirkin işler işledim, ama sen onların üzerindeki perdeyi açmadın; onların çirkinlik ve rezillik gerdanlığını boynuma takmadın; ayıplarımı arayan komşularıma ve bana verdiğin nimetleri kıskananlara onları bildirmedin. Ancak bunca lütf ve şefkatine rağmen yine de ben bildiğin kötü işlerime devam ettim!

فَمَنْ أَجْهَلُ مِنِّي يَا إِلَهِي بِرُشْدِهِ؟ وَمَنْ أَغْفَلُ مِنِّي عَنْ حَظِّهِ؟ وَمَنْ أَبْعَدُ مِنِّي مِنْ اسْتِضْلَاحِ نَفْسِهِ؟ حِينَ أَنْفَقُ مَا أُجْرَيْتَ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ فِيمَا نَهَيْتَنِي عَنْهُ مِنْ مَعْصِيَتِكَ، وَمَنْ أَبْعَدُ غَوْرًا فِي الْبَاطِلِ، وَأَشَدُّ إِفْدَامًا عَلَى السُّوءِ مِنِّي؟

O halde ey Allah'ım, rüşdü konusunda kim benden daha cahil olabilir ki?! Nasibi hususunda kim benden daha gafil olabilir ki?! Bana verdiğin rızıkları, beni sakındırdığın günahlara harcadığım zaman kim nefsini ıslah etmeye benden daha uzak?!

حِينَ أَقِفُ بَيْنَ دَعْوَتِكَ وَدَعْوَةِ الشَّيْطَانِ، فَاتَّبِعُ دَعْوَتَهُ عَلَى غَيْرِ عَمِّي مِنِّي فِي مَعْرِفَةِ بِهِ، وَلَا نِسْيَانٍ مِنْ حِفْظِي لَهُ، وَأَنَا حِينَئِذٍ مُوقِنٌ بِأَنَّ مُنْتَهَى دَعْوَتِكَ إِلَى الْجَنَّةِ، وَمُنْتَهَى دَعْوَتِهِ إِلَى النَّارِ.

Senin davetinin şeytanın daveti arasında kalıp da şeytanı tanımakta kör olmadığım, ondan bildiğimi unutmadığım halde, senin davetinin sonunun cennet, onun davetinin sonunun cehennem olduğunu bilerek onun davetine uyduğum zaman benden daha çok batıla dalan, kötülüğe giren kim olabilir?!

سُبْحَانَكَ مَا أَعْجَبَ مَا أَشْهَدُ بِهِ عَلَى نَفْسِي، وَأَعَدُّهُ مِنْ مَكْتُومٍ أَمْرِي؟ وَأَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ أَنَا تُكَ عَنِّي، وَإِبْطَاؤُكَ عَن مُعَاجَلَتِي، وَلَيْسَ ذَلِكَ مِنْ كَرَمِي عَلَيْنِكَ، بَلْ تَأْتِيَا مِنْكَ لِي، وَتَفْضُلًا مِنْكَ عَلَيَّ، لِأَنَّ أَرْتَدَعَ عَن مَعْصِيَتِكَ الْمُسْخِطَةَ، وَأَقْلَعَ عَن سَيِّئَاتِي الْمُخْلَقَةَ، وَلِأَنَّ عَفْوَكَ عَنِّي أَحَبُّ إِلَيْكَ مِنْ عُقُوبَتِي.

Pâk ve münezzehsin sen. Kendi aleyhime tanıklık ettiğim hususlar, açığa vurduğum gizlilikler ne kadar ilginç! Ancak benim böyle olmama rağmen senin bana karşı böyle yumuşak olman, beni hemen cezalandırmaman daha da ilginç! Ne var ki bu, benim senin kantındaki değerimden değil; gazabımı gerektiren günahlardan vazgeçmem, aşağılayıcı kötü huylarımdan sıyrılmam için senin bana tanıdığın bir fırsat ve bana ihsan ettiğin bir lütuftur. Bir de beni affetmek, beni cezalandırmaktan daha sevimlidir sana.

بَلْ أَنَا يَا إِلَهِي أَكْثَرُ ذُنُوبًا، وَأَفْبَحُ آثَارًا، وَأَشْنَعُ أَفْعَالًا، وَأَشَدُّ فِي الْبَاطِلِ تَهَوُّرًا، وَأَضْعَفُ عِنْدَ طَاعَتِكَ تَيْقُظًا، وَأَقْلُّ لَوْعِيدِكَ انْتِبَاهًا وَارْتِقَابًا، مِنْ أَنْ أُخْصِيَ لَكَ عُيُوبِي، أَوْ أَقْدِرَ عَلَيَّ ذِكْرَ ذُنُوبِي.

Benim ise ey Rabbim, günahlarım o kadar çok, yaptıklarım o kadar çirkin, fiillerim o kadar kötü, batıla dalışım o kadar pervasızca, itaatın hususunda o kadar bilinçsiz, azap vaa-dinin karşısında o kadar umursamazım ki, ayıplarımı saymaktan, günahlarımı söylemekten bile âcizim.

وَإِنَّمَا أُؤْبِخُ بِهَذَا نَفْسِي، طَمَعًا فِي رَأْفَتِكَ الَّتِي بِهَا صَلَاحُ أَمْرِ الْمُذْنِبِينَ، وَرَجَاءً لِرَحْمَتِكَ الَّتِي بِهَا فَكَاهُ رِقَابِ الْخَاطِئِينَ.

Ancak günahkârların durumunu düzeltecek şefkatine göz dikerek, hatalıların boy-nunu masiyet köleli-ğinden kurtaracak rahmetini ümit ederek bu sözlerle kendimi kınamaktayım.

أَللَّهُمَّ وَهَذِهِ رَقَبَتِي قَدْ أَرَقَّتْهَا الذُّنُوبُ، فَصَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَأَعْتِقْهَا بِعَفْوِكَ،
وَهَذَا ظَهْرِي قَدْ أَثْقَلْتَهُ الْخَطَايَا، فَصَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَخَفِّفْ عَنْهُ بِمَنِّكَ.

Allah'ım! işte boynum; günahların kölesi olmuş! O halde, Muhammed ve âline salat eyle ve (günahlarımı) affederek beni bu kölelikten kurtar! Ve işte sırtım; hataların ağırlığı altında ezilmiş! O halde, Muhammed ve âline salat eyle ve lütf u kereminle yükümü hafiflet!

يَا إِلَهِي لَوْ بَكَيْتُ إِلَيْكَ حَتَّى تَسْقُطَ أَشْفَاؤُ عَيْنَيَّ، وَأَنْتَحَبْتُ حَتَّى يَنْقَطَعَ صَوْتِي،
وَقُمْتُ لَكَ حَتَّى تَنْشُرَ قَدَمَايَ، وَرَكَعْتُ لَكَ حَتَّى يَنْخَلِعَ ضَلْبِي، وَسَجَدْتُ
لَكَ حَتَّى تَتَفَقَّأَ حَدَقَتَايَ، وَأَكَلْتُ تُرَابَ الْأَرْضِ طُولَ عُمْرِي، وَشَرِبْتُ مَاءَ
الرَّمَادِ آخِرَ دَهْرِي، وَذَكَرْتُكَ فِي خِلَالِ ذَلِكَ حَتَّى يَكِلَ لِسَانِي، ثُمَّ لَمْ أَرْفَعْ
طَرْفِي إِلَى آفَاقِ السَّمَاءِ اسْتِحْيَاءً مِنْكَ، مَا اسْتَوْجَبْتُ بِذَلِكَ مَحْوَ سَيِّئَةٍ وَاحِدَةٍ
مِنْ سَيِّئَاتِي.

İlah'ım! eğer gözkapaklarım dökülene kadar sana yalvarıp ağlasam; sesim tıkanana kadar feryat etsem; ayaklarım şişene kadar sana ibadet etmeye dursam; belkemiğim yerinden ayrılana kadar sana rüku etsem; gözlerim çanaklarından çıkana kadar sana secde etsem; ömrüm boyu yerin toprağını yesem; hayatımın sonuna kadar kül suyu içsem; bu arada dilim tutulana kadar seni ansam ve utancımın başımı göğe doğru kaldırmasam; bütün bunlarla, tek bir günahımın bile affını hakketmiş olmam.

وَإِنْ كُنْتُ تَغْفِرُ لِي حِينَ اسْتَوْجَبْتُ مَغْفِرَتَكَ، وَتَغْفُو عَنِّي حِينَ اسْتَحِقُّ عَفْوَكَ، فَإِنَّ
ذَلِكَ غَيْرُ وَاجِبٍ لِي بِاسْتِحْقَاقٍ، وَلَا أَنَا أَهْلٌ لَهُ بِاسْتِيجَابٍ، إِذْ كَانَ جَزَائِي مِنْكَ
فِي أَوَّلِ مَا عَصَيْتُكَ النَّارَ، فَإِنْ تُعَذِّبْنِي فَأَنْتَ غَيْرُ ظَالِمٍ لِي.

Eğer mağfiretini hakkettiğim zaman beni bağışlıyorsan, affına layık görüldüğüm zaman beni affediyorsan, bu kesinlikle hakkederek kazandığım, layık olarak hakkettiğim bir şey değildir. Çünkü ben, sana ilk karşı gelişimde zaten cehennemini hakketmiştim. Onun için eğer beni cezalandırsan, katiyen bana zulmetmiş olmazsın.

إِلَهِي فَإِذَا قَدْ تَعَمَّدَتْنِي بِسِرِّكَ فَلَمْ تَفْضَحْنِي، وَتَأْتِيْتَنِي بِكَرَمِكَ فَلَمْ تُعَاجِلْنِي،
وَحَلَمْتَ عَنِّي بِتَفْضُلِكَ فَلَمْ تُغَيِّرْ نِعْمَتَكَ عَلَيَّ، وَلَمْ تُكَدِّرْ مَعْرُوفَكَ عِنْدِي،

Ama yine de sen, ey Allah'ım, rahmetinle beni kuşatıp günahlarımı açığa vurarak beni rüsvay etmiyorsun; kereminle bana fırsat tanıyıp beni hemen cezalandırmıyorsun ve lütfunla bana yumuşak davranıp nimetlerini elimden almıyor, ihsanını bulandırmıyorsun.

فَارْحَمْ طَوْلَ تَضْرُعِي، وَشِدَّةَ مَسْكَتِي، وَسُوءَ مَوْقِفِي.

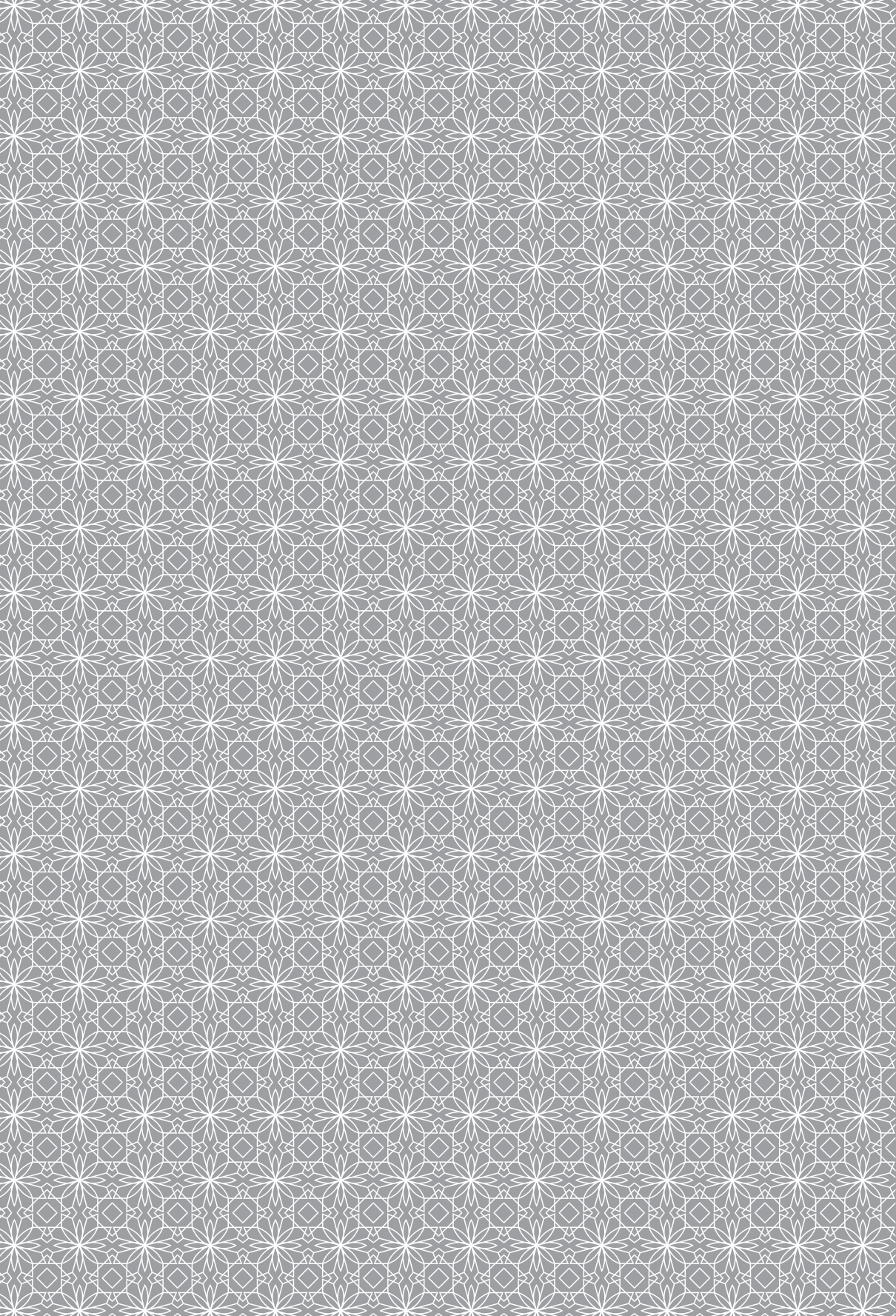
O halde (ey Rabbim), uzun bir süredir ağlayıp sızlamama, çaresizliğimin had safhaya ulaşmasına ve durumumun vahametine bakarak bana acı!

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَقِنِي مِنَ الْمَعَاصِي، وَاسْتَعْمِلْنِي بِالطَّاعَةِ، وَارْزُقْنِي
حُسْنَ الْإِنَابَةِ، وَطَهِّرْنِي بِالتَّوْبَةِ، وَأَيِّدْنِي بِالْعِصْمَةِ، وَاسْتَصْلِحْنِي بِالْعَافِيَةِ، وَأَذِقْنِي
حَلَاوَةَ الْمَغْفِرَةِ، وَاجْعَلْنِي طَلِيقَ عَفْوِكَ، وَعَتِيقَ رَحْمَتِكَ، وَاكْتُبْ لِي أَمَانًا مِنْ
سَخَطِكَ، وَبَشِّرْنِي بِذَلِكَ فِي الْعَاجِلِ دُونَ الْآجِلِ، بُشْرَى أَعْرِفُهَا، وَعَرِّفْنِي فِيهِ
عَلَامَةً أَتَّبِعُهَا،

Allah'ım! Muhammed ve âline salat eyle ve beni günahlardan koru; itaatine muvaffak kıl; (sana doğru) güzel bir dönüşü bana nasip eyle; tövbeyle beni temizle; özel korumanla beni destekle; sağlıklı işlerimi düzene koy; mağfiretinin tadını bana tattır; beni affının özgürü, rahmetinin azatlısı kıl; benim için gazabından güvencede olduğumu yaz; ahiretten önce dünyada bunun müjdesini bana ver; bu müjdenin alametini, belirtisini bana tanıt, bildir.

إِنَّ ذَلِكَ لَا يُضِيقُ عَلَيْكَ فِي وَسْعِكَ، وَلَا يَتَكَادُكَ فِي قُدْرَتِكَ، وَلَا يَتَّصِعُدُكَ فِي
أَنَاتِكَ، وَلَا يُؤْوِدُكَ فِي جَزِيلِ هِبَاتِكَ الَّتِي دَلَّتْ عَلَيْهَا آيَاتُكَ، إِنَّكَ تَفْعَلُ مَا تَشَاءُ،
وَتَحْكُمُ مَا تُرِيدُ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

Hiç kuşku yok, bunlar, senin geniş rahmetini daraltamaz; sonsuz kudretini aşamaz; hilmine galip gelemes ve ayetlerinin kılavuzluk ettiği bol bağışlarını zorlayamaz. Çünkü sen, hiç kuşkusuz, dilediğini yapar; irade ettiğini hükmedersin. Sen her şeye kadirsin.

Misbah

ISLAMIC THOUGHT AND RESEARCH MAGAZINE AUTUMN 2017 VOL. 6 NO: 13

ISSN 2146-2569

9 772146 256009

جامعة
المصطفى
العالمية
سليمانية تركية

Turkey Representation
Office of al-Mustafa
International University